או שלא יספיקו ממנו כי אם בהמיתו ואם עונש כל מזיק אחד או קצתם אינו דומה לקצתם, ושמו הנביאים לכל אחד מהם תשלום ידוע ושתפו קצתם עם קצתם בענינים וישמו לקצתם תשלום ממון. (ח) ובעבור אלה הדברים אשר ספרנו והדומה להם הוצרכנו לשליחות הנביאים כי אם היינו מונחים לעצתינו היינו חולקים בדעותנו ולא היינו מסכימים על דבר (ט) ועוד בעבור השמעיות כאשר בארתי:

פרק ד וכיון שבארתי איך הביא הצורך לשליחות הנביאים ראוי שאסמיך לזה (א) איך התקיימה להם השליחות אצל בני אדם ואומר בעבור שהיו בני אדם (ב) יודעים בכחם ויכלתם שהם אינם יכולים להכריח הטבעים ולא להפך העצמים אך הם נלאים מעשות זה כי זה מעשה בורא שהכריח הטבעים הנחלקים ובראם מחוברים ויהיה ענינם לברוח זה מזה ושנה עצמי נפרדיהם עד ששבו מחוברים לא יראה מהם עצם גמור אבל נראה דבר אחר זולת העצמים האלה המתבודדים רוצה לומר אדם או צמח והדומה לזה מהגשמים מתחייב להיות זה אצלם סימן מעשה הבורא. וכל נביא שיבחרהו הבורא יתברך לשליחותו נותן לו אות מאלה האותות אם הכרח טבע כמו מניעת האש משרוף ועצירת הנהר שלא יעבור והעמיד הגלגל מהליכתו והדומה לזה (ג) או הפוך עין כאשר נהפך החי דומם והדומם חי והמים דם והדם מים. וכאשר ינתן לו אות בזה יתחייב הרואה אותם מבני אדם להקדישו ולהאמין בו במה שיאמר להם כי החכם לא נתן לו אות (ד) עד שהיה נאמן אצלו. וזה הענין אף על פי שהוא בשכל הוא כתוב בספרים כאשר ידעת מדבר משה רבינו והאותות המלאים אשר נתנו לו מה שאינני צריך לזכרם הנה. וכאשר הם מבוארים בספר ואלה שמות וזולתו ופרושם· וכמו שאמר לעמו (דברים ז') המסות הגדולות אשר ראו עיניך. ומי שהאמין בו מבני אדם הם הצדיקים כאשר אמר (שמות ד') ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם. ומי שלא האמין בו הם התועים. וכאשר נודע מענין מי שנאמר בו כי לא האמינו באלהים ואני צריך לאמר הנה דבר (ה) אשמור בו האמתות והוא שהבורא יתברך (ו) איננו הופך עין עד אשר יודיע לבני אדם שהוא עתיד להפכם. והעלה בזה להאמין בנבואות אבל מבלי עלה אינו הופך מאומה מן העינים. כי אם היינו חושבים זה היו האמתות נפסדות לנו והיה כל אחד ממנו כאשר ישוב אל ביתו ואל בני ביתו לא יהיה בטוח שלא יהפוך עיניהם הבורא ושיהיו זולת מה שעזבו (ז) וכן בשיעור על אדם

שביל האמונה

בחוזק או ברפיון. וכן איכות הקללה והתוכחת: (ח) ובעבור אלה הדברים כו'. לעומת דברי הגאון ז"ל אלה מתנגדים גם דברי החבר למלך אלכוזר בסימן ז' מהשלישי וז"ל ועוד כי אין המנהגים והשכליים ההם ידועים. שאם נדעם בעצמם לא נדע שיעורם. כי אנחנו יודעים שהענוה טובה. ומוסר הנפש בצומות ובשפלות טובה. והגאוה מגונה. וההפקר עם הנשים מגונה. והביאה על קצת הקרובות מגונה· וכבוד האבות חובה. וכדומה לאלה. אך הגבלת זה ושיעורו. עד שיהיה טוב לכל. איננו כ"א לאלוקים ית' ע"כ: (ט) ועוד בעבור השמעיות. כי לולא ששמענו אותם מפי הנביאים לא היתה דעתנו נופלת עליהם בתחלה:

פרק ד (א) איך התקיימה להם השליחות כו'. איך התקיימה נבואת הנביאים אצל בני אדם. ובמה ידעו שנבואתם אמתית ושהיא מאת הבורא ית': (ב) יודעים בכחם ויכלתם כו'. ר"ל כי כבר ידוע לבני אדם שאין כחם ויכלתם מספיק להכריח את הדברים הנפרדים בטבעם ולחברם. או להפך עצם לעצמו עצם אחר. כי אלה הענינים רק מעשי ידי יוצר המה ורק הוא הכריח את היסודות הארבעה הנפרדים בטבעם ומתנגדים זה לזה. ובראם מחוברים ומורכבים. למען יהיה ענינם תמיד לברוח זה מזה ולהתפרד מהרכבתם מה שזה הוא סבת ההויה וההפסד. וכן שנה עצם היסודות לעצם אחר המורכב מהם, כמו הצמח והחי עד שאין ניכר בהם שום עצם מעצמי היסודות ומחויב שמעשה כזה יהיה סימן מעשה הבורא ית'. וע"כ כל נביא שיבחור בו הבורא ית' לשליחותו. הוא נותן לו אות מאלה הענינים. וכמו שהולך הגאון ז"ל ומבאר: (ג) או הפוך עין. כבר בארתי בהקדמת הספר אות א'. כי עין ועצם הם נרדפים לענין אחד אצל העתיקים עיי"ש. ותהיה גם כאן הכונה בהיפוך עין. כלומר הפוך עצם לעצם. וכלשון הזה תמצא עוד במאמר השביעי פי"א. וגם בדברי החבר (כוזרי מ"ה סימן ו וסכ"א) עיי"ש. וכ"כ הראב"ע פ' תזריע בפסוק והנה הנגע עמד בעיניו שפירושו כמו בעצמו ע"ש. וכן להפך וכעצם השמים לטוהר (שמות כד) פירשו בו לשון מראה כאלו אמר וכעין השמים. וכן אדמו עצם מפנינים (איכה ד): (ד) עד שהיה נאמן אצלו. כי הבורא החכם לא מסר בידו את האות. אם לא שידע ממנו שהוא נאמן לנביא אליו: (ה) אשמור בו האמתות. בדבר שהוא אשר אומר יתקיימו לנו האמתות ועיין בדיבור שאח"ז: (ו) איננו הופך עין כו'. ר"ל שהבורא ית' אינו מהפך שום עצם לעצם אחר בלתי גלה סודו אל עבדיו הנביאים תחלה שיודיעו זה לבני אדם· וכדי שעי"ז יאמנו דבריהם אצל העם. כי אלו היה מהפך את העצמים גם מבלי סבה ומבלתי גלה סודו תחלה. היו האמתות נפסדות לנו. וכמו שהולך ומבאר: (ז) וכן בשיעיד על אדם בעדות כו'. כנ"ל ור"ל שלא יוכל אחד להעיד

אם בעדות או דן בדין אבל צריך שנאמין כי הנמצאות על תבונתם (ח) לא ישנה אותם בוראם כי אם אחר שיעיד עליהם. ואומר עוד שלא יתכן בחכמה שיהיו השלוחים לבני אדם מלאכים מפני שבני אדם אינם יודעים שיעור כח המלאכים במה שיוכלו ולא במה שילאו ממנו וכאשר יבואו באותות פלאים יש לבני אדם לחשוב שכל המלאכים כן טבעם ולא יתאמת אצלם שהאות ההוא מאת הבורא אך השלוחים כשיהיו בני אדם כמונו (ט) ונמצא עושים מה שנלאה מעשותו ומה שאיננו כי אם ממעשה הבורא (י) תתאמת להם השליחות במאמרו· ואומר עוד כי בעבור העלה הזאת השוה בין הנביאים ובין שאר בני אדם במות שלא יחשבו בני אדם כי כאשר יכולים להיות לעולם (יא) שלא כדרכם הם כן יכולים לעשות האותות המלאים שלא כדרכם הם. ועל כן לא הספיק להם מבלעדי אכילה ושתיה ולא מנעם מן הזווג כדי שלא יפול הספק באותותם ויסברו בני אדם (יב) שהמניעה ההיא מטבעם וכאשר נתקנה להם נתקנו להם גם כן האותו'. וע"כ עוד לא הבטיחם בבריאות הגוף התמידה ולא בממון הרבה ולא בבנים ולא ההצלה מחמס חומס בין במכות או בחרפות בין בהריגה כי אם היה עושה זה היה אפשר שייחסו בני אדם הענין ההוא אל טבעם שיצאו בו מגדר שאר בני אדם ויאמרו כאשר יתחייב יציאתם בענין הזה כן התחייב שיוכלו על מה שנלאה ממנו. (יג) ואומר בחכמתו נעלה על כל מאמר כי עזבם בכל עניניהם כשאר בני אדם והוציאם מכללם שנתן להם יכולת על מה שנלאים ממנו שאר בני אדם שיאמת אותו ותאמן שליחותו. (יד) ואומר בעבור זה עוד לא שמם עושים האותות תמיד ולא יודעים העתידות תמיד שלא יחשבו המון העם שיש בהם טבע מיוחד מחייב זה אבל שם אותם עושים זה בעת מן העתים וידעו זה עת מבלעדי עת ויתבאר בזה שהוא בא אליהם מצד הבורא ולא מעצמם ישתבח החכם ויתברך:

ואשר הביאני לזכור כל אלה הדברים הנה שראיתי אנשים הפסידו אותם מחשבותם כאשר חשבו בדברים האלה וקצתם אמר הרחקתי שימות הנביא כשאר האדם וקצתם שהרחיק שירעב ויצמא וקצתם הרחיק שישגל ויוליד וקצתם הרחיק שיעבור עליו החמס והעול וקצתם הרחיק שיעלם ממנו דבר מן הנמצאות. ומצאתי כל מה שהזכירו און ועול אך התאמת לי שהחכמה במה שעשה הבורא בענין שלוחיו היא דומה לשאר מעשיו כמו שאמר (תהלים ל"ג) כי ישר דבר י"י וכל מעשהו באמונה. והמה לא ידעו מחשבות י"י ולא הבינו עצתו:

פרק ה (א) ועמדתי על שהנביאים היה מתאמת אצלם שהדבור שהיו שומעין היה מאת הבורא קודם שייחסהו הבורא אצל עמו והוא שהיה נראה לו אות מתחלת עם התחלת הדבור ותשלם עם השלמתו והיא אם עמוד ענן או עמוד אש או אור בהיר (ב) מבלעדי האורים הרגילים וכאשר רואה הנביא זה יתברר לו בלי ספק כי

שביל האמונה

להעיד בחבירו שום דבר וגם לא לדין אותו בשום דבר. כי שמא אין זה חבירו הידוע לו ורק שאדם אחר נתהפך והיה כמוהו: (ח) לא ישנה אותם בוראם כ"א אחר שייעד עליהם. כנ"ל: (ט) ונמצא עושים מה שנלאה כו'. ונמצא אותם שהם עושים מה שנלאה אנחנו מעשותו: (י) תתאמת להם השליחות במאמרו. נדע באמת ששליחותם הוא ממאמרו ית': (יא) שלא כדרכם הם. שלא כדרך שאר בני אדם: (יב) שהמניעה ההיא מטבעם כו'. ר"ל כי אלו לא היו הנביאים אוכלים ושותים ומזדווגים כבני אדם. היו האנשים מדמים בדעתם. שטבע האכילה והשתיה והמשגל. מונע מעשות האותות. ושע"כ הנביאים שנתקנו באלה ואינם צריכים להם. נתקנו והוכשרו לעשות האותות. ולא ד' פעל כל זאת: (יג) ואומר בחכמתו נעלה כו'. וע"כ היתה חכמתו ית' שהוא נעלה על כל מאמר. לעזוב את הנביאים בכל עניניהם כשאר בני אדם· ועם זה נתן להם יכולת על עשות האותות. למען תתאמת נבואתם ויאמנו דבריהם שהם מאת הבורא ית': (יד) ואומר בעבור זה עוד כו'. ובעבור זה ג"כ היתה חכמתו ית' שלא יהיה להם יכולת לעשות האותות בכל עת שירצו. כדי שלא יחשבו ההמון שיש בהם טבע מיוחד המכשירם לזה:

פרק ה (א) ועמדתי על שהנביאים כו'. כלומר עיינתי בשכלי לדעת איך היה מתאמת הדיבור אל הנביא בתחלת נבואתו. טרם שייחס אותו הבורא להיות לנביא אל עמו. ולא נתן לו עוד שום אות. ואיך א"כ ידע הוא עצמו שהדבור הוא לו מאת הבורא ית' ועמדתי על זה כי בעמוד ענן או אש ידבר אליהם· וכמו שהולך ומבאר· ומה שמצאנו אצל שמואל הנביא ע"ה בתחלת נבואתו כאשר קרא אליו ד' שעלי קורא אותו כמפורש בשמואל א' ג'. זה היה רק כאשר קרא אותו שיכין עצמו להתנבאות. וע"כ כאשר אמר לו עלי שהקול ההוא הוא קול ממעל מדבר אליו ואז הכין עצמו לנבואה. נאמר שם ויבוא ד' ויתיצב וגו'. וכמו שבאר גם הרד"ק ז"ל כי בפעם ההוא נראית תמונה לנגד עיניו. אשר לדעת הגאון ז"ל היה עמוד ענן או אש או אור בהיר. למען ידע שמואל כי הדבור הוא לו מאת הבורא ית': (ב) מבלעדי האורים

כי הדבור מאת הבורא. ואפשר שיראוהו גם כן העם (ג) כמו שהיו עם משה כשהיה נפרד מהם ללכת אל מקום הנבואה היו עומדים ומביטים באויר והוא צח בלי ענן ועיניהם אל משה וכאשר היה מגיע למקום הנבואה היה יורד הענן בעמוד ויעמוד עד אשר ידבר עמו ויעלה וישוב אליהם כמו שאמר (שמות ל"ג) והיה בצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו. וכאשר ישוב אליהם ויגיע שליחותו היו אומרים אמת אנו ראינו נקיות האויר קודם הגיעך וירידת עמוד הענן בהגיעך (ד) והיה עכובו כשיעור שמעך הדברים אשר אמרת אלינו. ועוד כי מצאתי קצת הנביאים אשר לא פורש בענינו שהיה מדבר אליו בעמוד ענן התבאר מענינו בספר אחר שהיתה נבואתו כן. כי שמואל הובא עם משה ואהרן ואמר על הכל (תהלים צ"ט) בעמוד ענן ידבר אליהם וכאשר מצאתי כזה בשמואל אין ספק כי רבים מהנביאים כמוהו. ואם ישאל שואל איך עמדו החרטומים כנגד משה ואותותיו נאמר כי האותות אשר עשה משה עשרה (ה) הפיכת המטה והתשעה האחרים לא זכרה התורה (ו) שעשו נגדו כי אם השלשה והשלשה גם כן לא זכרה התורה (ז) להשוות בינם ובינו אבל זכרה זה לשנות מעשהו ומעשיהם. והוא שבארה שמשה עשה דבר נראה כאשר צוה י"י ושאלה עשו דבר נסתר ונעלם כאשר חוקרים עליו ומגלים אותו ותראה התחבולה בו כמו שאמר' בשלשה ויעשו החרטומים בלטיהם. וזאת המלה בלשון נופלת על הדבר הנסתר והנעלם כמו שאמר (ש"א כ"א) הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד. וכמו (ישעיה כ"ה) פני הלוט הלוט על כל העמים (מ"א י"ט) וילט פניו באדרתו. (ש"ב י"ט) והמלך לאט את פניו. (ש"א י"ח) דברו אל דוד בלט והדומה להם. וכאשר פרשה התורה באמרה בלהטיהם או בלטיהם התבאר כי זה לגנות פעלם לא לאמתו. וזה כאמרך אמר ראובן דברים ישרים ואמר שמעון דברים מעוותים או תאמר עשה לוי מעשה טוב ועשה שמעון מעשה רע כי אינך מכוין כי אם להבדיל בין שני המאמרים ושני המעשים לא להשוות ביניהם. וכיון ששמתי זה השרש אינו צריך להראות איך היה אפשר בו שיעשו תחבולה בחלקים מעטים מן המים ומשנים אותם בצבעים ואיך היו משליכים בקצת אגמי המים להבריח מהם הצפרדעים אלא שאלו החלקים לא יתכן כמוהם בגרמים הגדולים אבל אשר עשה משה ששנה מי היאור כלם ושעורו מהלך ארבע מאות פרסה מעלא"ק עד מריו"ט. וכן העלה הצפרדעים מכלו מה שאי אפשר בו תחבולה ולא ערמה אבל הוא מעשה העזוז החכם היכול כמו שאמר (תהלים קל"ו) לעושה נפלאות גדולות לבדו. ואם ישאל שואל איך נבחר יונה לשליחותו וברח ממנה והחכם (ח) איננו בוחר מי שימרהו. אומר (ט) כבר הסתכלתי בדבר יונה ולא מצאתי כתוב שאומר כי הוא לא הגיע השליחות הראשונה אף על פי שלא מצאתיו גם כן אומר שהגיע אותה אך חייבתי להאמין בזה כדרך כל הנביאים. ושהחכם לא בחר לשליחותו מי שלא יגיענה וכבר מצאתי הכתוב אומר (בכמה מקומות) וידבר י"י אל משה

שביל האמונה

האורים הרגילים. כלומר שהאור הנראה אל הנביא הוא אור בהיר שלא כטבע האורים הרגילים להיות מהשמש והברק וכיוצא. והוא האור הנקרא כבוד ד' וחכז"ל קראוהו שכינה. וכמו שזכר זה הגאון ז"ל במאמר השני פרק יו"ד עיי"ש: (ג) כמו שהיו עם משה: עמו של משה: (ד) והיה עיכובו כשיעור כו'. שנתעכב הענן שיעור זמן מספיק לשמוע אלה הדברים אשר אמרת. לא פחות ולא יותר: (ה) הפיכת המטה והתשעה האחרים. מכות בכורות לא נתיחסה למשה כ"א הקב"ה בכבודו ובעצמו: (ו) שעשו נגדו כ"א השלשה. הפיכת המטה ודם וצפרדע: (ז) להשוות בינם ובינו כו'. ר"ל כי מטה שאמרה התורה בלטיהם או בלהטיהם ולא הספיק לה אמרה ויעשו כן החרטומים. זה יעיד שכוונת התורה היתה להבדיל בין עיקרי מעשיהם. ולגלות על החרטומים שהיו מעשיהם רק ענין טבעי בתחבולה נעלמה אשר אלו היו חוקרים עליה היו מוצאים אותה. כאלו תאמר שהפיכתם קצת המים לדם היתה ע"י צבע אדום. וכן העלאתם קצת הצפרדעים מן היאור היתה במה שהשליכו לתוך היאור איזה דבר אשר מטבעו להבריח את הצפרדעים מן היאור אל היבשה. וכיוצא מאלה התחבולות. מה שכיוצא בזה הוא נמנע בענין האותות אשר עשה מרע"ה. כי לא תספיק שום תחבולה להפך את מימי כל היאור הגדול ההוא לדם. ולא להעלות את כל הצפרדעים אשר בו אל היבשה. אם לא שיעשה זה העזוז החכם היכול והוא הבורא ית'. ודברי הגאון ז"ל אלה בלביונם ובקומתם נאמרו מפי החבר למלך אלכוזר (מאמר ה' סכ"א) וז"ל וזה ההפרש בין מה שנעשה ע"י משה. ובין מה שעשו החרטומים בלטיהם. אשר אם היו מחפשים עליהם. היו מוצאים התחבולה. כמ"ש ירמיה הבל המה מעשה תעתועים בעת פקודתם יאבדו ר"ל אם תפקוד ותחפש עליהם יהיו לאפס. והנעשה ע"י משה כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב הנקי ע"כ: (ח) איננו בוחר מי שימרהו. איך בחר הבורא ית' את יונה בן אמתי להיות לו לנביא. אם ידע ממנו שימרה נגדו ויברח מן הנבואה: (ט) כבר הסתכלתי כו'. ר"ל כי עם שלא מצאנו הכתוב אומר בפירוש שהגיע נבואתו

משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר ואיננו מפורש וידבר משה כן אל בני ישראל כי אם בקצתם. (י) אבל ברח יונה משני דברים שישלחהו פעם שנית בשליחותו כי עלה בלבו כי הראשונה התראה והשנית לאיים ולהפחיד בעונש ופחד יונה שייעדם בדבר וישובו ויסתלק הוועד ההוא ויחסו אותו אל הכזב ויצא מן הארץ (יא) אשר יעדם הבורא שתהיה בו הנבואה. וזה מפורש באחרית מאמרו (יונה ד') אנא י"י הלא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברוח תרשישה. ולא היה עליו בזה חטא מפני שלא אמר לו אלהיו הנני שולח אותך שנית אבל היה זה דבר שעל על לבו ודחה מה (יב) שאפשר להיות או שלא להיות והשיבו אלהינו אל הארץ המיוחדת בהכרח עד שנבא אותו ושלחו (יג) ונשלמה חכמתו:

פרק ו ואחר כן אבאר ענין ספרי הקדש ואומר כי הוא (א) קצר לנו מכלל מה שהיה בזמן החולף הגדות נתקן בהם לעבודתו זכרם בספרו וחבר אליהם מצותו וסמך אליהם מה שהוא גומל עליהם והיה זה תועלת קיימת לעולם. והוא שכל ספרי הנביאים וספרי החכמים מכל עם אף על פי שהם רבים אינם כוללים כי אם שלשה שרשים. תחלתם בסדור הצווי והאזהרה והם שער אחד. והשני גמול ועונש והם פריהם. והשלישי הגדת מי שהטיב בארצות והצליח ומי שהפסיד בהם ואבד. כי התקון השלם לא יהיה כי אם בקבוץ אל השלשה. והמשל בזה אומר כמי שנכנס על חולה שיש לו קדחת והתברר לו כי סבת חליו תגבורת הדם ואם אמר לו אל תאכל בשר ואל תשתה יין כבר תקן מענינו ולא התקון השלם ואם יוסיף ויאמר לו שלא תטרף דעתך כבר הוסיף בתקון ואינו עד עתה שלם עד שיאמר לו כאשר קרה לפלוני וכאשר יעשה זה כבר נשלם תקונו ועל כן קבצו הספרים אלה השלשה שרשים ואינני צריך לזכור דבר מהם מפני רובם. ואחר כן אומר שהחכם יתעלה מדעתו שתורותיו ודברי אותותיו צריכים בארך הזמן אל מעתיקים כדי שיתאמתו לאחרונים כמו שהתאמתו לראשונים (ב) שם בשכלים מקום לקבול ההגדה הנאמנת

שביל האמונה

נבואתו על אנשי נינוה פעם בלתו. מחויבים אנו להאמין זה מזאת השבה עצמה. שאלו ידע הבורא שימרה נגדו לא היה בוחר בשליחותו. וע"כ בלי ספק הגיע נבואתו אליהם פעם בלתו. וכמו שמבאר והולך: (י) אבל ברח יונה משינוי דברים שישלחהו כו'. כצ"ל לדעתי. ור"ל שברח יונה משישלחהו פעם שנית. כי עלה בלבו שישלחהו פעם שנית לאיים ולהפחיד בעונש. ופחד יונה שאם ישובו מדרכם הרעה. ישוב הבורא ית' וניחם. ויפטו דבריו מרע לטוב. וע"כ ברח קודם שהגיעהו השליחות השנית. וכמ"ש ע"כ קדמתי לברוח תרשישה. כלומר קודם שהגיעתני הנבואה השנית. וכמו שהולך הגאון ז"ל ומבאר: (יא) אשר יעדה הבורא שתהיה בה הנבואה. כצ"ל לדעתי. ורומז למה שאמרו חכז"ל שאין השכינה שורה על הנביא בחוץ לארץ. וכן אמר החבר למלך אלכוזר (מאמר שני סי"ד) ויקם יונה לברוח תרשישה מפני ד'. לא ברח כ"א ממקום הנבואה וכן הביא הרב המבאר שם בשם המכילתא. והרד"ק בתחלת פירושו ליחזקאל עיי"ש. ורש"י ז"ל כתב (יונה א) ז"ל יש שמה תרשיש והוא בחוץ לארץ. אמר אברח לי שאין השכינה שורה בח"ל. אמר לו הקב"ה חייך יש לי שלוחים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם ע"כ. וע"פ הדברים האלה אמר הגאון ז"ל בסוף דבריו. והשיבו אלוקינו אל הארץ המיוחדת בהכרח: (יב) שאפשר להיות או שלא להיות. שלא ידע בבירור שיוסיף ד' שנית ידו וישלחהו עוד הפעם אל נינוה: ודחה רק את הספק: (יג) ונשלמה חכמתו. כלומר שאחרי שהשיבו בהכרח וינבא אותו כרצונו. א"כ נשלמה חכמתו ית' בבחרו בו: ובטלה השאלה:

פרק ו (א) קצר לנו מכלל מה שהיה כו'. תוכן דבריו ז"ל הוא. שאחרי שבאר בפרקים הקודמים. שהשכל מחייב היות בני אדם מצווים ומוזהרים מאת הבורא ית'. מה שבזה יחייב גם השכל להאמין בהגלות הבורא על הר סיני ללמד לעמו תורה ומצות ולהשמיעם את דברות קדשו מלפנים אש. וכמו שכבר נתקיים לנו זה במה שראינו בעינינו ושמענו באזנינו. והאותות והמופתים שהעמידו לנו הנביאים ע"ז: הנה עתה לבאר שלא לבד המצות וההזהרות אשר בתורה יחייב השכל להאמין היותם מאת הבורא ית' אבל גם ההגדות והסיפורים אשר ספרה התורה: וגם הגמול והעונש אשר יעדה לעובד ולממרה. כלם הם מאתו ית'. וזה כי לא ישלם התועלת אשר במצות והזהרות. אם לא בזכרון גמולם וענשם. וסיפור מי שהטיב בהם והצליח. ומי שהפסיד בהם ואבד: וע"כ מלבד הגמול והעונש אשר זכרה התורה בענין מצותיה והזהרותיה. ספרה לנו ג"כ בדרך קצרה קצת מהמעשים אשר חלפו בזמן העבר. כמו מעשה המבול ודור הפלגה ואנשי סדום. ומעשה האבות ומצרים וכיוצא. למען נקח לקח מוסרי מהמעשים ההם. להשתדל במעשה הטוב ולהזהר מן הרע. ונהיה מתוקנים בזה לעבודתו ית'. ויהיה זה תועלת קיימת לנו לעולם ועיין בספר המורה בפרק חמשים מהשלישי מה שהאריך לבאר תועלת הסיפורים אשר באו בתורה ויונעם לך: (ב) שם בשכלים מקום לקבול כו'. ר"ל שהבורא ית' הטביע בשכל האדם ובנפשו מקום לקבל ההגדה הנאמנה

הנאמנת וכנפש מקום להתישב בה כדי שיתאמתו בו ספריו והגדותיו. ואני רואה (ג) לזכור חלקים מאמתת ההגדה לולא כי הנפשות מתישבות שיש בעולם הגדה אמתית לא היה אדם מקוה מה שדרכו לקוותו ממה שיבושר בו בהצלחה בסחורה והתועלת במלאכה פלונית (ד) שכח האדם וצרכו מושמים לקנות ולא היה ג"כ ירא ממה שיראים ממנו מסכנת הדרך הפלוני ומן ההכרזה במניעת המעשה הפלוני אם לא יקוה ויירא יפסדו לו כל עניניו אם לא יחשוב שיש בעולם הגדה אמתית לא יקבלו מצות מלכם ולא הזהרתו כי אם בעת שיראו אותו בעיניהם וישמעו דבריו באזניהם וכשלא יהיה עמם יסתלק קבול מצותו והזהרתו ואלו היה זה כן בטלה ההנהגה ואבדו הרבה מבני אדם. ולולי שיש בעולם הגדה אמתית לא היה מגיע האדם לדעת שזה קנין אביו וזה ירושת זקנו וגם לא היה מגיע לדעת שהוא בן אמו כל שכן שיהיה בן אביו יהיו עניני בני אדם בספקות עד שלא יאמינו כי אם במה שיפול חושם עליו בעת נפילתו בלבד. וזה הדעת קרוב (ה) מדעת המתעלמים אשר זכרנו במאמר הראשון. כבר אמרו בספרים כי ההגדה הנאמנת אמת (ו) נאמנת הדבר המושג בראות הוא אמרו (ירמיה ב') כי (ז) עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד (ח) ולמה הוסיף בשער ההגדה והתבוננו מאד אומר כי ההגדה יפול בה ההפסד מה שלא יפול במוחש משני צדדין. אחד מהם מדרך הסברא והאחר מדרך ההזדה ועל כן אמר והתבוננו מאד. וכאשר השתדלנו באלה השני ענינים איך נאמין ההגדה עליהם מצאנו בשכל כי הסברא וההזדה אינם נעלמים אלא מן היחיד אך הקבוץ הרב (ט) סברותם לא יתחלקו אך אם יזידו ויסכימו על בריאת ההגדה לא יעלם זה בין ההמון מהם אך תהיה הגדתם בכל מקום שתצא תצא עמה הגדת הסכמותם. וכאשר תראה הגדת אבותינו בני ישראל (י) על אלה השלשה שרשים תמצאה נצלת מאלה הטענות ברורה נאמנת:

פרק ז וכיון שהקדמתי אלה הדברים אני רואה לסמוך לדברים האלה (א) הדבור בבטול התורות כי זה מקומו. ואומר (ב) כבר קבלו בני ישראל קבלה גמורה שמצות התורה אמרו להם הנביאים עליהם שלא יבוטלו ואמרו ששמעו זה במאמר מפורש יסתלק ממנו כל מחשב וכל סברא. ואחר כן התבוננתי בספרים ומצאתי מה שיש בהם מורה על זה תחלה שרוב המצות כתוב בהן לדורותיכם. ועוד מה שאמרה (דברי' ל"ג) תורה צוה לנו משה

שביל האמונה

הנאמנה. עד שהנפשות בוטחות ודעתן מתישבת בהגדה נאמנה. כאלו שמעו באזניהם וראו בעיניהם. וכ"ז כדי שתתאמת בלב האדם ההגדות והסיפורים התוריים. אשר א"א זולת זה וכאמור: (ג) לזכור חלקים מאמתת ההגדה. מלבד התועלת הגדול הנזכר הבא לאדם מאמונת ההגדה בענינים התוריים: יזכור עוד קצת חלקים וענינים עולמיים אשר לא יתכן הויתם. אם לא שהוטבע באדם האמונה וההתישבות והבטחון בהגדה נאמנה: (ד) שכח האדם וצרכו מושמים לקנות. ר"ל שלא היה האדם מקוה תועלת משום מלאכה וסחורה עם שהוא בו הכח לקנותם ולעסוק בהם. כי לא היה מאמין במה שיבושר בהצלחה בהם: (ה) מדעת המתעלמים. הם בעלי העמידה והוא הדעת השנים עשר הנזכר בפ"ג מהמאמר הראשון: (ו) באמתת הדבר המושג בראות: כצ"ל וכן הועתק בספר קול יהודה כוזרי מ"א סכ"ה: (ז) עברו איי כתים וראו כו': הרי שהשוה אות הראות למה שיגידו השלוחים: (ח) ולמה הוסיף כו': ר"ל כי בעבור שההגדה יפול בה ההפסד לאחד משתי דרכים. או מדרך הסברא. כלומר שהמגיד אותה לא השיג הענין על בוריו. והוא מגיד לפי סברתו. או מדרך ההזדה. כלומר שהשיג הענין על אמתתו. ורק שזדון לבו השיאו להמיר האמת בדבר כזב. והוא מגיד כפי זדון לבו. לזה אח"כ אצל ההגדה. והתבוננו מאוד. כלומר תנו לב להבין שלא תהיה שם הטעאה: (ט) סברותם לא יתחלקו כו': ר"ל שרק על היחיד המגיד דבר. נוכל לחשוב בדעתנו שאין הגדתו אמתית לאחת משתי הסבות הנזכרות. אבל קיבוץ הרבים המגידים דבר. לא נוכל לחשוב עליהם בזה. כי אין סברת הרבים והשגתם מקבלת חלוקה. כי אלו היתה השגתם מקבלת חלוקה. כבר היו קצתם סוברים חלוקה אחרת ממה שיסברו קצתם. ולא היתה ההסכמה מכלם לענין אחד: והסכמתם יחד תעיד כי היתה השגתם במה שהם מגידים. השגה ברורה ואמתית מבלי שום ספק. וכן לא נוכל לחשוב על הרבים שהסכימו בזדון. להגיד דבר שלא היה. כי אין זה מטבע הרבים שיסכימו כלם על שוא ודבר כזב: ובכל מקום שתצא הגדתם. תצא עמה זדון הסכמתם מהבלתי מסכימים עליה: (י) על אלה השלשה שרשים כו'. ר"ל כי ממה שהיתה הגדת אבותינו על אלה השלשה שרשים. שהם המצות והגמולים והסיפורים. נצלת מאלה הטענות שהם הסברא וההזדה. יען שהגדתם הוא מבלי שום חולק וכאמור: ידענו מזה שהגדתם נאמנה מאוד מבלי שום ספק:

פרק ז (א) הדיבור בביטול התורות. כלומר אם יתכן שתתבטל התורה הנתונה מאתו ית' ושתהיה אחרת תחתיה או לא: (ב) כבר קבלו בני ישראל כו'. מדברי הגאון ז"ל אלה נראה שענין נצחיות התורה היה מקובל באומה דור אחר דור עד הנביאים ע"ה. במאמר מפורש בלתי סובל שום סברא להסתפק

לכוונה

משה (ג) מורשה קהלת יעקב. ועוד (ד) כי אומתנו איננה אומה כי אם בתורותיה וכיון שאמר הבורא שהאומה תעמוד כל עמידת השמים והארץ מן ההכרח שיעמדו תורותיה כל ימי השמים והארץ והוא אמרו (ירמיה ל"א) כה אמר י"י נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכבכים וגומר אם ימושו החקים האלה מלפני נאם י"י גם זרע ישראל וגו'. וראיתי באחרית הנבואות מזהיר על שמירת תורת משה עד יום דין ושליחות אליהו הנביא קודם. הוא אמרו (מלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים. הנה אנכי שולח לכם את אליהו לפני בא יום י"י הגדול והנורא. וראיתי אנשים מאומתינו (ה) שמביאים ראיה לדחות בטול התורה מדרך הכלל. ואומר לא תמלט התורה כשמצוה בה הבורא מאחד מארבעה ענינים. אם שיפרש בה שהיא עולמית וזה לא יתכן לבטלה. או שישימה בחלק מהזמן כאלו אמר עשו זה מאה שנה ובטולו פחות ממאה שנה לא יתכן ואחר המאה כבר נשלם ולא יפול עליו בטול. או שתהיה נסמך אל מקום כאלו אמר עשו זה במצרים ובמצרים לא יתכן לבטלו ואם יצוה בזולתו בזולת מצרים אין בטול. או שיהיה מעולל בעלה כאלו אמר עשו זה בעבור שמימי היאור נגרים וקודם שיעמדו מימי היאור לא יתכן לבטלו ואם יצוה בזולתו אחר עמידת המים איננו בטול. (ו) וכאשר יאמר להם והנה הנה חלק חמישי והוא התורה אשר לא הוגבל לה זמן ולא יסורו בני אדם מעשותה עד אשר יצוו בזולתה אומרים וזה ג"כ אלו הי' היה בחלק מהזמן כי המדה תהיה ידוע' אם אצל האלהים על אמתתה או אצל בני אדם אל עת הצווי השני ועל שני הענינים יחדיו יבטל הבטול במצרים ויהיה זמן התורה חלקי בשכל מתחלת הצווי בה. וקצתם אומר זה החלק החמישי לא יתכן (ז) כי התורה הכללית והחלקיות

שביל האמונה

לכוונה אחרת. ועדין בימי הגאון ז"ל היתה הקבלה בתוקפה מבלי שום חולק מהמייחדים. ורק אחר עבור זמן רב אחרי הגאונים עד הרמב"ם ז"ל והדור הבא אחריו. החלה הקבלה להתמוטט ונתלו אז חכמי הזמן בעיוניהם. ועם שהרמב"ם ז"ל מנה את זה לאחד מיסודי הדת בכ"ז נחלקו קצת החכמים בדבר זה כמו שתראה בספר העיקרים מאמר שלישי עיי"ש: (ג) מורשה קהלת יעקב. והירושה לא תפסק לעולם דור אחר דור: (ד) כי אומתנו איננה אומה כו'. ר"ל כי עיקר מה שנתייחדה אומתנו מבין שאר האומות. היה רק ע"י זאת התורה אשר שם משה לבני ישראל. ואם הובטחה האומה שתהיה קיימת ומיוחדת לעולם. א"כ גם זאת התור' המייחדת אותם תהי' קיימת לעד לעולם. וכיוצא בזה הם ג"כ דברי הרב המורה בפכ"ט מהשני וז"ל והוא אמרו אח"ז כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאום ד' כן יעמוד זרעכם ושמכם. כי פעמים ישאר הזרע ולא ישאר השם כמו שתמצא אומות רבות אין ספק שהם מזרע פרס או יון. אלא שלא יודעו בשם מיוחד אבל כללה אותם אומה אחרת. וזה ג"כ אצלי הערה על נצחות התורה אשר בעבורה יש לנו שם מיוחד ע"כ: (ה) שמביאים ראיה לדחות כו'. תוכן דבריו ז"ל כי אנשים מבני אומתנו אמרו שכל מי שיטעון בתורה חדשה ויאמר כי באתהו הנבואה שנתבטלה הראשונה. נדע נאמנה כי בדה זאת מלבו ולא ד' שלחו. כי לשון ביטול לא יצדק אל התורה בשום פנים. וזה כי לא תמלט התורה משתהיה על אחד מארבעה פנים. אם שיפורש בה שהוא עולמות. וא"כ לא יתכן שתתבטל בשום פנים. הואיל ונצחיותה מפורש בה. או שיפורש בה שהיא רק לזמן מוגבל. וא"כ כל הזמן ההוא המוגבל לא יתכן שתתבטל. ואחרי עבור הזמן המוגבל. והיה ביטולה אמתת קיומה הואיל וכן כתוב בה שתתבטל אחרי הזמן ההוא. או שיפורש בה שכל מצותיה הם רק במצרים ד"מ. וא"כ כאשר יצוה בתורה אחרת חוץ למצרים. אין זה ביטול. הואיל וכן כתוב בה שאין מצותיה אמורות כ"א במצרים. או שתהיה תלויה בסבה. ותאמר בפירוש שאין מצותיה אמורות כ"א בעבור שמימי היאור נגרים ד"מ. וא"כ ביטולה בעת אשר יעמוד היאור מהגרתו. הוא עצם קיומה. הואיל וכן כתוב בה בביאור שאין מצותיה אמורות רק בעוד שמימי היאור מוגרים. וא"כ בכל הארבעה פנים האלה לשון ביטול לא יוצדק. וע"כ הטוען בביטול הוא שקר משחת. כי א"א לצייר עוד אופן אחר מהחלוקה הנזכרת שיוצדק בו לשון ביטול בהחלט: (ו) וכאשר יאמר להם כו'. וכאשר אמרו להם כי יש עוד אופן חמישי. והוא שתהיה התורה בלתי מוגבלת בשום זמן. ויקיימו אותה האנשים המצווים בה הלוך וקיים. עד שיצוה להם הבורא ית' בזולתה השיבו ואמרו כי גם שהנתן התורה מבלי שום הגבלה זמן. בכ"ז לא יפול עליה שם ביטול. כי כבר היה הזמן המוגבל לה ידוע אל הבורא ית' בעת אשר צוה בה. או אל האנשים בעת הנתן להם התורה החדשה. כי אז נתברר להם שהראשונה היתה חלקית. כלומר זמנית. לא כללית כלומר נצחית. ובשני הענינים האלה שהם ידיעת המצוה בעת אשר צוה בה. וידיעת המצווים בעת אשר יצוו בזולתה. כבר יתכן לנו שתשתנה גם התורה הנסמכת אל מקום כאלו תאמר במצרים. ותשתנה לאחרת במצרים עצמה. ויבין השכל בעת קבלת השניה שהראשונה היתה זמנית מתחלתה. ושלא נצטוו בה מתחלה כ"א לזמן מוגבל אבל לומר בה שם ביטול לא יוצדק: (ז) כי התורה הכללית והחלקיות כו'. ר"ל שא"א שתהיה תורה כללית או חלקית כלומר נצחית או זמנית. אם לא שיפורש בה נצחיותה או זמנה. כי לא יתכן שישאר הדבר

בסתם

קית לא היו כי אם שלא ישאר דבר סתם. וראיתי למי שהוא מכשיר הבטול (ח) **בענין השבעה** מאמרים והושב שהם מדרך העיון ישכלם לקיים ואני רואה לזכרם ולזכור מה שיש עליהם מן התשובות. ואומר **תחלתם** הקשתו על החיים והמות הוא אומר כאשר כשר להחיות בחכמה ולהמית בחכמה כן יתן התורה בחכמה ויבטלה בחכמה. ויתבאר לי כי יש ביניהם הפרש גדול כי לא החיה כי אם להמית (ט) ולא נתן תורה לבטלה כי המות היא דרך הנסיעה אל העולם הבא אשר היא הכונה ולא נתן תורה בעבור לבטלה כי התורה אלו היתה בעבור לבטלה לא היה אפשר לכל תורה מבלי בטול ותבטל הראשונה בשניה והשניה בשלישית עד אין תכלית וזה שקר. ועם זה אלו היה זה כן היה בתורת השנית לעולם הפך וסתירה. ובאור זה (י) שהתורה השנית יהיה בה הכונה זולתה מפני שהיא תורה וזה משפט כל תורה ותהיה היא הכונה מפני שהיא מבטלת הראשונה וכן משפט כל מבטל שיהיה היא הכונה הראשונה והוא מאמר יש בו דקות. **והשני** (יא) הקשתו על המת המצווים בתורה וסור התורה מהם במות וראיתי שהמות לא היה אפשר שלא יסיר התורה מן המתים כיון שלא יפול עליהם צווי ולא אזהרה ואין הקשה (יב) במה שאפשר בלעדיו על מה שא"א בלעדיו (יג) ואם לא יהיה אפשר בלעדי הבטול עוד ישוב ההפך אשר זכרתיו עם בטול כל תורה. **והשלישית** הקשתו (יד) על מי שעושה ביום וישבות ביום אחר ויצום ביום ויאכל ביום א' (טו) וזה ג"כ מדרך ההכרח כי האדם מפני שלא היה ביכלתו שיצום בכל יום ולא שישבות בכל יום לא היה נכון שיצוהו הבורא בזה והתורה יתכן לאדם שיעשנה בכל דור. **והרביעית** הקשתו על מה שמעשיר ומוריש מפקח ומעור שעושה כל אחד מהם בעת שהוא טוב שיעשהו בו. והסתכלתי מה שיש בין הדברים האלה כי כל ההצלחות כבר שמם גמול מי שעבד אותו וכל היסורין שמם גמול מי שהמרה אותו אבל התורה לא שמה גמול לא על העבודה ולא על ההמראה ואלו היה טוען זה טוען (טז) היתה מפסידתו עליו התורה הראשונה מפני שתבטל שתהיה גמול לדבר שקדם לה כיון שאין תורה לפניה. **והחמישי** הקשתו (יז) על התאדם התמרה אחר שהיא ירוקה והדומה לזה. ואלה כלם התבוננתי בהם והנה הם מחוייבים אם בבניה ובטבע או בהרגל והתורה איננה

שביל האמונה

נפשה. וטיהיו המאמינים מסופקים במצותיה אם הם נצחיים או זמניים. וא"כ זאת התורה לא תשלם. אם שיפורש בה נצחיותה. ואז לא יתכן ביטולה. או שיפורש בה זמנה וא"כ לא יפול עליה ביטול וכמו שנזכר באמונה: (ח) **בענין הזה שבעה מאמרים כו'**. ר"ל כי מי שיכשר ויתכן אצלו ביטול התורות יש לו בענין הזה שבעה מאמרים. וחושב שהם מדרך העיון ושיש בכלם כדי לקיים הכשר הביטול: (ט) **ולא נתן תורה לבטלה כו'**. ר"ל כי עיקר מהות החיים לאדם בעוה"ז. הוא רק שיתקן עצמו בזה הפרוזדור ויבוא ויכנס לטרקלין שהוא העוה"ב ויתענג בו בנועם התמיד ואין בזה שום ביטול מעשה הואיל ובכל מעשה אחד מה שלא יתכן זה אצל התורה. כי אם נאמר שעיקר מהות התורה היא בשתתבטל אח"כ ושתבוא אחרת תחתיה. א"כ תחויב גם התורה השניה להיות כן אחרי שזהו עיקר מהות של תורה. וכן השלישית והרביעית עד בלתי תכלית. מה שהוא מגונה מאוד: (י) **שהתורה השנית יהיה בה הכונה כו'**. ר"ל שאם נאמר כן שעיקר מהות של תורה הוא שתתבטל אח"כ ותבוא אחרת תחתיה. תהיה אצל התורה השניה היפך וסתירה כי במה שהיא תורה. א"כ לא היתה כונת המצוה עליה בעצם ובאמונה. וכמו שהנחנו שעיקר מהות התורה הוא בשתתבטל ותהיה אחרת תחתיה. וכבר אמרנו שהיתה הכונה עליה בעצם ובאמונה בעת הנתן התורה אשר לפניה. כמשפט כל מבטל. כלומר שכל דבר הנעשה רק בעבור דבר הבא אחריו ומבטלו. תהיה הכונה בעצם ובאמונה על הדבר המבטל ההוא גם בעת עשות את הדבר הראשון. וזה היפך וסתירה. כי בערך באמונה תהיה כוונת השניה בעצם ובאמונה. ובערך השלישית אשר אחריה. הכוונה בה רק במקרה ושניה ולא נוכל לומר שהכוונה היתה מתחלה על השלישית. כי לפי זאת ההנחה גם השלישית תתבטל וכן הרביעית וכן לעולם: (יא) **הקשתו על המת כו'**. שהמתים הם מצווים בתורה בחייהם ונעשים חפשים ממנה במותם: (יב) **במה שאפשר בלעדיו כו'**. כלומר אין דנין אפשר משא"א. כי החיים אפשר להם שיקיימוה עולם: (יג) **ואם לא יהיה אפשר כו'**. ר"ל שאם נודה כי גם אצל החיים א"א מבלי שתתבטל. שתשוב א"כ הקושיא למקומה שיהיה בזה היפך וסתירה: (יד) **על מי שעושה ביום כו'**. ר"ל כי ממה שצוה התורה לשבות ממלאכה רק בשבתות ובמועדים ולצום רק יום אחד בשנה. א"כ שפלות מצותיה ואזהרותיה תחת הזמן ואפשר שתבא עת אשר תתבטל בכללה: (טו) **וזה ג"ב מדרך ההכרח**. כלומר גם זה הוא דבר שא"א ואין ללמוד ממנו: (טז) **היתה מפסידתו עליו כו'**. ר"ל כי התורה הראשונה תפסיד טענתו זאת. כי לא נוכל לומר בה שהיא גמול למה שקדם. הואיל ולא היתה עוד שום תורה לפניה. ואין עוד על מה לגמול: (יז) **על התאדם התמרה כו'**. שמקישים שינוי התורה אל השינויים אשר ישתנו הנמצאים באיכותם יום יום. כהתאדם התמרה אחר שהיתה ירוקה והדומה. וע"ז אמר הגאון ז"ל כי בהתבונן בשינוי הנמצאים נראה שהם מוכרחים להשתנות

איננה כן כי אם היתה כן היה מתחייב בטול כל תורה וישוב ההפך. **והששי** אמר כאשר היתה המלאכה בשבת מותרת בשכל ובטלה השמע במניעה כן יתכן שישיבנה שמע אחר אל התרתה. ואומר בענין זה היתה זאת ההקשה נגמרת אלו היה השכל מתחייב המעשה בשבת ואז היה לומר שהשמע בטל המחוייב ההוא (יח) אבל ההתר לא. כי האדם לא כר שיראה בשכלו שהוא מותר לו שיבטל בכל יום שבת וזולתו אם למנוחת גופו אם להנאה שיהנה בה או לשניהם יחדיו. וכן באה התורה במה שהוא מותר בשכל ואטרה לו השבת למנוחת גופו ושתקנה בזה תועלת וגמול ולא בטל לדבר (יט) אף על פי ששמו עולמי כי יתכן בשכלו שיצוהו חכם לבטל יום ידוע ויתן לו לכל יום דינר. **והשביעי** אמר כאשר היה נכון שתהיה תורת משה בלתי תורת אברהם היה גם כן נכון שתהיה תורה זולת משה בלתי תורתו. וכאשר נעיין בתורת משה נמצאנה תורת אברהם באמת אך הוסיף משה המצות והשבת לחדושים שהתחדשו על עמו כמי שינצל ביום ידוע וידור לצום אותו היום תמיד. (כ) וכאשר יישר זה אצלו מחמת עצמו יישר שיצוהו בו אלהיו ואם תהיה ההוספת בטול מי שהוא מתנדב בתפלה או בצום או בצדקה כבר בטל תורתו ואם בעל התורה התיר לו זה כבר התיר שיבטל תורתו (כא) ומתחייב על הקשותיו הראשונות כמו זה. ואלה כלם ירחמך אלהים טרדות לא התקיים מהם עם העיון מאומה:

פרק ח

ואחר אלה השבעה אני רואה לזכור דבר שהם אומרים ירחבו בו הדברים. והוא שהם אומרים כמו שהיתה סבת האמין במשה העמידו האותות והמופתים כן חייב שתהיה הסבה להאמין בזולתו האותות והמופתים. ותמהתי בעת שמעי זה תמה גדול הוא שסבת האמיננו במשה לא היתה האותות והמופתים בלבד אבל סבת האמיננו בו ובכל נביא (א) שיקראנו תחלה אל מה שיכשר וכאשר נשמע דברו ונראה אותו שיכשר נבקש ממנו המופתים עליו וכאשר יעמידם נאמין בו ואם נשמע טענתו מתחלתה ונראה שלא תכשר לא נבקש ממנו מופתים כי אין מופת על נמנע. (ב) והדרך באלה השני ענינים כראובן ושמעון עמדו לפני הדין ואם יטעון ראובן מה שאפשר כמוהו כאלו אמר יש לי עליו אלף דינר יבקש ממנו הדיין עדים וכאשר יעידו העדים יתחייב לו הממון ואם יטעון עליו מה שאי אפשר כאלו אמר (ג) יש לי עליו חדקל תהיה טענתו מעקרה בטלה שאין הדקל ברשות אדם ולא יתכן שיבקש הדיין עדים על זה. כן הדרך עם כל טוען בנבואה אם יאמר לנו שאלהים מצוה אתכם שתצומו יום כך נבקש ממנו אותות וכאשר נראה אותם נאמין אותם ונצום. ואם יאמר אלהי יצוה אתכם לנאוף ולגנוב או שהוא מודיעכם שיביא מי המבול או שברא השמים והארץ (ד) בשנה בלי מחשבה לא נבקש ממנו אות (ה) מפני שקראנו למה שלא יכשירהו השכל (ו) או הגדה נאמנת. וכבר הוסיף קצתם על המאמר הזה ואמר (ז) אם לא ישגיח אלינו ויראנו האותות והמופתים ונראה בהכרח מה נאמר בעת ההיא. ענתיו כי נאמר בעת ההיא כאשר נאמר במי שיראה לנו אותות ומופתים על עזיבת מה שיש בשכלנו מטוב הצדק וגנות הכזב והדומה לזה. והוצרך לומר כי גנות הכזב וטוב

שביל האמונה

להשתנות אם בבניה והטבע. כלומר בהויתם. וטבעם. או לא משבעם כ"א מהסרגל אשר הורגלו עניו נגד טבעם. וכ"ז לא יתכן א"ל התורה. כי אם נאמר שמטבע התורה להשתנות. ישוב ההיפך והסתירה אשר אמרנו ראשונה: (יח) **אבל ההתר לא**. כלומר שאלו היה השכל מחייב העבודה בשבת היתה הקשתם נגמרת. והיה ראוי לומר כמו שזאת התורה במה שמחייבת המנוחה בשבת הוא נגד השכל. כן ג"כ תהיה אחרית עוד תורה אחרת עם שהיא נגד השכל. אולם אם אין המנוחה בשבת נגד השכל. ורק שאין השכל מחייב אותה ומתיר גם את העבודה. א"כ אין זאת התורה מתנגדת לשכל ואין הקושיא היקש: (יט) **אע"פ ששמו עולמו**. שאסר בו את המלאכה עולמית: (כ) **ובאשר יישר זה אצלו כו'**. כמו שהוא נכון ויושר שיעשה כזה האדם מעצמו. כן הוא נכון ויושר שיצוהו הבורא על ככה: (כא) **ומתחייב על הקשותיו כו'**. כלומר כמו שזה הוא מבואר הביטול. כן גם הקושיותיו הראשונות בטלין ומבוטלין ומטרידים את הנפש. ולא יתקיים מהם אחר העיון מאומה:

פרק ח (א) **שיקראנו תחלה כו'**. ר"ל כי עיקר ענין האמונה בנביא הוא רק כאשר יקרא אותנו לדבר המוכשר להיות ובלתי נמנע בשכל. ואז נבקש ממנו מופת על אמתתו. אולם אם יקרא אותנו לדבר הנמנע אצל השכל. לא נאבה לו ולא נשמע אליו. ולא נבקש מופת על אמונותיו ועל דבריו. כי אין מופת על דבר נמנע. ולא נחוש לדבריו כלל: (ב) **והדרך באלה השני ענינים**. המוכשר בשכל והנמנע בשכל: (ג) **יש לי עליו חדקל**. מגיע לי ממנו הנהר חדקל. (ד) **בשנה בלי מחשבה**. כד נייס ושכיב בלי כונה ומחשבה: (ה) **מפני שקראנו**. שקרא אותנו: (ו) **או הגדה נאמנת**. כלומר שכל זה הוא נגד השכל ונגד ההגדה הנאמנת שהוא התורה: (ז) **אם לא ישגיח אלינו כו'**. ר"ל אם לא ישגיח הנביא אל מה שאין אנו מבקשים

וטוב הצדק אינם מדרך השכל אבל הם מדרך הצווי והאזהרה וכן מניעת הרציחה והניאוף והגנבה והדומה להם וכיון שיצא אל אלה הדברים הקל טרחו מעלי ולא הוצרכתי לדבר עמו · ומהם מה שמביא טוענה על בטול התורה בפסוקים מהמקרא (ח) והנני זוכרם וזוכר דבריו בהם ומה שיש תשובה עליו. ותחלתם (דברי' ל"ג) (ט) ויאמר י"י מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן וגו'. ואלה השלשה שמות להר סיני. והוא שכל הר יהיה בתחלה כנגד עירות (י) שמותם פוסקים אותו בשמות כמו שנקראת כל פסקה ממנו בשם העיר שכנגדה כמו שהים אחד והארצות אשר כנגדו מקנות אותו שמות רבים לעמת כל ארץ כן הר סיני הוא הר נגד סיני ושעיר ופארן נפגשים שניהם הוא אמרו (במדבר י') ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן · והראיה על שפארן ושעיר נפגשים אמרו (בראשית י"ד) ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן · ומצאתי בקצת הספרים ששעיר רומזים בו אל הר סיני כמו שאמר (שופטים ה') י"י בצאתך משעיר · ואחר כך אמר זה סיני. והוסיפו אנשים ואמרו שהוא אחר שאמר הופיע מהר פארן בלשון החולף אמר (חבקוק ג') אלוה (יא) מתימן. יבא וקדוש מהר פארן בלשון העתיד. והתבאר לי (יב) שהמנין כשיבא יהיו קצת המלות חולפות וקצתם כאלו הם עתידות כאשר מנה חטאות אבותינו במדבר (תהלים ק"ו) וימרו על ים בים סוף מהרו שכחו מעשיו ויתאוו תאוה במדבר. וקצתם ספר עליהם בלשון עתיד (שם) יעשו עגל בחורב. תפתח ארץ ותבלע דתן כאלו הם עתידות והם חולפות באמת · כי כן דרך המודה שיאמר פלוני ייטיב לי ויועילני. כן דרך המתרעם לומר פלוני יחמסני ויזיקני ויעשקני:

וראיתי אנשים שואלים מי הוא זה שאומר עליו (עובדיה א') (יג) וציר בגוים שולח קומו ונקומה עליה למלחמה. והודעתים שהוא יחזיאל וזאת המלחמה היתה לאדום בימי יהושפט כי עובדיה היה בימיו וכאשר באו להלחם עמו (יד) בני עמון ומואב בהר שעיר כאשר הוא מפורש בדברי הימים צם יהושפט והתפלל אל אלהיו כאשר הוא כתוב (דה"י ב' כ') ושלח אליו יחזיאל בעבור הגוים ההם באמרו ויחזיאל בן זכריהו בן בניה בן יעיאל בן מתניה הלוי וגומר ואמר להם התיצבו אתם לצד ואלהים יצילכם מאדום. הוא אמרו לא לכם להלחם בזאת (דה"י ב' שם) התיצבו עמדו וראו את ישועת י"י. וענין קומו

בדברי

שביל האמונה

מבקשים מופת ממנו. ויעמוד לנו אותות ומופתים ונראה אותם בהכרח נגד לעגנו: (ח) והנני זוכרם וזוכר דבריו כו'. אזכור את הפסוקים ואזכיר את דבריו בפירושם ואח"כ אזכיר מה שיש להשיב על דבריו: (ט) ויאמר ד' מסיני בא כו'. ממה שיעד לנו הגאון ז"ל בדבור הקודם להזכיר הכתובים וגם מה שאומר בפירושם המביא אותם לראיה. יראה שיש כאן חסרון דברים. כי הביא את הכתוב ולא הביא את פירושו לפי דעת המביא ראיה ממנו. ועיין רא"ב"ע על פסוק זה אמר שם ז"ל וחסרי אמונה אמרו כי שעם משעיר על דעת אדום ופארן על דעת ישמעאל ע"כ. וע"ז השיב הגאון ז"ל כי שלשת השמות האלה הם כלם להר סיני כי בעבור שההר ההוא הוא נגד סיני וגם נגד שעיר וגם נגד פארן אשר שלשתן סמוכים זה לזה. יקרא כל פסקה ממנו בשם המקום אשר היא נגדו. וכמו שהולך ומבאר: (י) שמותם פוסקים אותו כו'. שמות העירות פוסקים את ההר אשר כנגדם להקרא על שמם. וכיוצא בזה באר אדונינו הרמב"ם ז"ל באגרתו לתימן שהקב"ה נגלה מעט מעט לאשר מראשי ההרים מראה הר לראש הר עד שירד על הר סיני. ופארן שהוא יותר רחוק נאמר בו הופיע. ושעיר שהוא יותר קרוב אמר זרח. וסיני שבו שכן הכבוד אמר בו מסיני בא עיי"ש שהאריך בזה הרבה: (יא) מתימן יבא. ותימן הוא מבני אדום כמ"ש (בראשית לו) בני אליפז תימן וגו': (יב) שהמנין כשיבא כו'. שהם אמרו כי מאה"כ הופיע מהר פארן הוא עבר במקום עתיד וכמ"ש אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וע"ז השיב הגאון ז"ל שהדבר הוא בהפך כי אמרו אלוה מתימן יבא וגו'. הוא עתיד במקום עבר. כי כל דבר הבא במנין והוא מונה והולך את הדברים אשר כבר היו. לא ימנע מלמנות קצתם בלשון עבר וקצתם בלשון עתיד. עם שכלם כבר חלפו ועברו. וע"כ סיים שם הכתוב כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ שהוא לשון עבר: (יג) וציר בגוים שולח. גם בדבריו אלה יש חסרון הנראה לעינים כי לא פירש מה רצונם בשאלתם זאת. ואפשר ממה שסיים הגאון ז"ל בסוף הענין. והכל כבר חלף. יראה שהם ידמו שהציר ההוא הוא על אמונת אדום. ועיקר סמיכתם על מה שנאמר שם בסוף הענין והיתה לד' המלוכה. כי ע"כ לא שאלו זה על הציר הנזכר בנבואת ירמיה מ"ט שהוא ג"כ באותו לשון עצמו. וע"ז השיב הגאון ז"ל כי הציר ההוא הנזכר בעובדיה כבר היה בימי יהושפט כאשר באו להלחם עמו בני עמון ומואב והר שעיר וביאור הכתוב לפי דברי הגאון ז"ל הוא. וציר שהוא יחזיאל בגוים שולח. כלומר שנשלח ליהושפט בעבור הגוים שבאו להלחם עמו ואמר לישראל קומו כלומר התיצבו להודות ולהלל לאלוקיכם. ונקומה עליה למלחמה. כי בסבת הרנה והתפלה ד' ילחם לכם. ועם שבנבואת ירמיה שהיה זמן רב אחר יהושפט נאמר ג"כ כלשון הזה. בכ"ז אין ענינם אחד. וכבר זכר הראב"ע ז"ל בשם ה"ר משה שזאת הנבואה הוא על חזקיה עם שגם הוא קדם לירמיה הרבה: (יד) בני עמון

ומואב

דברי עובדיהו הוא ענין התיצבו עמדו בדברי יחזיאל וכאשר שמע ממנו התיצבו נועצו בזה וחשבו שהוא רצה בעמידה להלל ולהודות הוא אמרו (שם שם כ"א) ויועץ אל העם ויעמד משוררים לי"י. והפיק בזה רצון הבורא והצילם מן האויב כאשר החלו להלל ולהודות לו כמו שאמר (שם שם כ"ב) ובעת החלו ברנה ותהלה וגומר. והכל כבר חלף:

ומצאתי זולת אלה טוען בדברי ירמיהו (ל"א) הנה ימים באים נאם י"י וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה. ואמרתי לו ראה מה שאחריו כי כבר פירש שהברית הזאת החדשה היא התורה עצמה באמרו (שם) כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם י"י (טו) נתתי את תורתי בקרבם וגומר · (טז) ואיננה שבה שלא כברית הראשונה אלא שלא תופר בפעם הזאת כאשר הופרה בראשונה כאמרו (שם) אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם:

פרק ט

ואחרי אלה המאמרים (א) מצאתי להם ספקות מן המקרא הם חושבים שיראו מהם בטול צווי והזהרה והם רבים (ב) ואשר נלוה אליהם יותר מהם אבל סמכתי מהם על עשר שאלות ומה שיבא מזולתם יתבונן בהם הקורא את ספרי זה כי יגלו לו אפני הטעות בהם והסברא אשר סברו בהם. ותחלתה (ג) לקיחת בני אדם את אחיותיהם ואומרים זה בטול. ואין זה בטול אבל הוא לצורך. כי אנחנו חושבים שהאחות מנועה קודם משה כמו שמצאנו אברהם אומר לשרה אמרי נא אחותי את. אבל לקיחת בני אדם את אחיותיהם היה בעבור ההכרח כי לא היה מן המדברים זולתם · (ד) וכאשר רחב הזרע נפסקה אמתלת ההכרח למי שעשה זה כמי שיאכל ביום הצום בחליו וכאשר ירפא תפסק אמתלתו וכמי שיאכל המתה במדבר וכאשר ימצא זולתה תסור האמתלה. והשנית דן על קין בעבור הרגו הבל נד ונע בלבד ודן אחרי כן בהריגה כל רוצח. וזה ג"כ איננו בטול כי הקב"ה לא צוה להרוג את הרוצח כי אם בדיין ועדים וכיון שלא נמצא זה בעת הרוג קין את הבל לא נתחייב ההרג (ה) אך ענשו בזולתו הלא תראה שאמר לנח (בראשית ט') (ו) שופך דם האדם באדם דמו ישפך. והשלישית מה שצוה בקרבן כל אדם אחר כן מנעם כלם חוץ מאהרן ובניו. וזה ג"כ איננו בטול כי אין הכתוב לומר שכל בני אדם העמדו להקריב אבל היה מקריב קודם אהרן (ז) מי שהיה מעמד בכמו מקומו (ח) אבל זולת המעמד לא היה לו להקריב קודם בחירת אהרן ולא אחר בחירתו. והרביעית הקרבת הקרבן בשבת (ט) אחר אסור המעשה בו. וזה גם כן איננו בטול אבל הוא ממה שמאמץ דחות הבטול כי הקרבן היתה קודם מצות השבת ולא יתכן שתמנענה מצות השבת ויהיה זה בטול ואסרה שאר המעשים חוץ מן הקרבן והמילה הקודמים לה. והחמישית מה שאמר הבורא לאברהם על יצחק (בראשית כ"ב) והעלהו שם לעולה על אחד ההרים וגומר ואחר כן אמר (שם) אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה. וזה

גם

שביל האמונה

ומואב והר שעיר. כצ"ל וכן הוא בדה"י שם: (טו) נתתי את תורתי בקרבם וגו'. ר"ל כי הברית החדשה הזאת במה שיתן תורתו בקרבם ויכתבנה על לבם שלא תשכח מהם לעולם: (טז) ואיננה שבה שלא כברית כו'. ר"ל שמה שאה"כ שם לא כברית אשר כרתי את אבותם. אין הכונה שתשוב התורה עצמה להיות באופן אחר ממה שהיתה בתחלה. אבל יאמר שתשוב התורה להיות קיימת לעולם ולא תופר עוד בפעם הזאת כאשר הופרה בראשונה וכמו שסיים שם הכתוב אשר המה הפרו את בריתי וגו':

פרק ט (א) מצאתי להם ספיקות כו'. ר"ל שהם מעוררים ספיקות מן המקראות ומוצאים שהכתובים ההם מורים על ביטול ציווי ואזהרה אשר היו לפניהם: (ב) ואשר נלוה עליהם כו'. ר"ל והספיקות ההם אשר יעוררו הם רבים. ועוד מסתעפים מהם ענפים רבים מהם. ואמרתי לזכור מכללם עשרה · ואשיב עליהם תשובות נכוחות. ומהם ילמוד המתבונן להשיב על כל שאלותיהם · ויגלו לו אופני טעותם בכתובים · וביטול סברתם אשר סברו בפירושם: (ג) לקיחת בני אדם כו'. שלקחו בני אדם הראשון את אחיותיהם · והתורה התיר להם זה · ואח"כ אסר בתורתו לקיחת האחיות יבוטל את דבריו הראשונים. וע"ז השיב הגאון ז"ל שאין זה ביטול כי מה שלקחו בני אדם הראשון את אחיותיהם. היה בעבור ההכרח וכמו שמבאר והולך: (ד) וכאשר רחב הזרע כו' · וכאשר נתרבה ונתרחב זרע המין האנושי. ולא היה עוד מן ההכרח לקחת איש את אחותו · נפסקה אז האמתלא ונאסרו האחיות. כי ע"כ היתה האחות מנועה גם קודם התורה · וכמו שאמר אברהם לשרה ברצותו להכחיש אישותה עמו. אמרי נא אחותי את: (ה) אך ענשו בזולתו · בזולת עונש מיתה: (ו) שופך דם האדם כו' · ותרגם אונקלוס דיישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיינא דמיה יתשד · הרי שלא צוה להרוג את הרוצח כ"א בדיינים ועדים: (ז) מי שהיה מעמד כו'. אדם גדול ומעלתו נכבדת כמעלת אהרן · ומלת מעמד הוא בינוני מבנין הפעל: (ח) אבל זולת המעמיד. איש אחר זולת מי שהועמד על זה: (ט) אחר איסור המעשה בו: אחר שאסר

לעשות

גם כן איננו בטול אצלנו ולא אצלם (י) כי מי שמכשיר הבטול לא יכשירהו קודם שיקבל המצוה פעם אחת שלא יהיה שוא אבל צוה לאברהם שיזמן את בנו לקרבן וכאשר נשלם ממנו הזמון בהראות העצים והאש ולקיחת הסכין אמר לו דייך לא רציתי ממך יותר מזה. והששית מה שאמר הבורא לבלעם על שלוחי בלק (במדבר כ"ג) לא תלך עמהם ואחר כן אמר לו לך עם האנשים. וזה גם איננו בטול כי האנשים אשר מנעו ללכת עמם אינם האנשים אשר צוהו ללכת עמם כי אמר (שם) ויוסף עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה ומנעו ללכת עם הפחותים וצוהו ללכת עם הגדולים להוסיף בגדולתו עד שיאמר הציל הבורא בני ישראל מיד פלוני האדם הגדול. והשביעית מה שאמר הבורא לחזקיהו (ישעיה ל"ח) כי מת אתה ולא תחיה אחר כן אמר לו (שם) הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה. וזה גם כן איננו בטול מפני כשהבורא מצוה צווי איום או גערה אל עבדו וכאשר ישמעהו העבד (יא) ותחת בו הגערה יסור ממנו מה שאיימו בו וכמו שידענו מענין נינוה וכל בעל תשובה ונכנע. והשמינית ענין (במדבר ח') ואקח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל. וזה גם כן איננו בטול כי ממנהגו להגדיל מעלת עבדו וכאשר ימרה אותו ישפילנו כמו שהשכין אדם בגן עדן וכאשר חטא גרשו והביא אבותינו לארץ כנען וכאשר חטאו הגלם ופזרם וכל מה שהוא על דרך העונש כן. והתשיעית אמרו (יהושע ו') (יב) כי יהושע נלחם בשבת. ואין הדבר כן כי לא זכר בכל יום מלחמה אבל היו בכל יום נושאים הארון ותוקעים בשופרות ואלו המעשים מותרין בשבת אבל היום הז' שבו היתה המלחמה לא היה שבת. והעשירית אמרו שהכונה בתחלה היתה נגד המשכן ואחר כך העתיקה והפנה אותה אל בית המקדש. וזה גם כן איננו בטול כי הכונה תחלה היתה מצותה תחלתה כנגד הארון ובעוד שהיה הארון במדבר היתה הכונה שם וכאשר נסע אל הגלגל ושילה ונוב וגדעון וב"ה הלכה הכונה אחריו. וזהו מאמר האומר (יג) שילך העלול אחר העלה:

ואנשים מהם דקדקו (יד) במלת עולם ואמרו ראינוה בלשון עברי מתחלקת לחלקים. ואמרנו כן יש לה שלשה ענינים. אחד מהם חמשים שנה. והשני ימי הנזכר ההוא. והשלישי כל ימי עולם. וכאשר נראה את זה על מצות השבת יבטלו השני ענינים ויתקיים האחרון. כי ראינו את ירמיהו והוא אחר דור משה קרוב לשמונה מאות וחמשים שנה ואחר דורות רבים וכתות רבות מבני ישראל מזהירם על שמירת יום השבת ושלא יעשה בו מלאכה כמו שאמר (ירמיה י"ז) ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת. וכל מלאכה לא תעשו וקדשתם את יום השבת כאשר צויתי את אבותיכם וכיון שבטל זמן החמשים וזמן האנשים ההם לא נשאר מן החלקים (טו) כי אם כל ימי העולם. וקצתם שואלים אותנו

שביל האמונה

לעשות בו מלאכה: (י) כי מי שמכשיר הביטול כו'. ר"ל כי גם מי שיכשר בעיניו ביטול התורה. יודה עכ"פ שלא יתכן שתתבטל בטרם יקיימו אותה מקבלוה פעם אחת עכ"פ. כי אם לא יקיימוה אף פעם אחת תהיה נתינתה לשוא. וא"כ יוכרח גם הוא להודות. כי אומרו אל תשלח ידך אל הנער אינו ביטול. וכמו שהולך ומבאר: (יא) ותחת בו הגערה. מלה"כ (משלי י"ז) תחת גערה במבין: (יב) כי יהושע נלחם בשבת. במלחמת יריחו שהיתה שבעה ימים רצופים כנזכר שם. וא"א לשבעה ימים רצופים מבלי שבת. וע"ז השיב הגאון ז"ל כי בכל יום מהשבעה לא נזכר שם מלחמה. כ"א נשיאות הארון ותקיעה בשופרות. ואלה המעשים מותרים בשבת. כי סביבות העיר נידון ככרמלית והעברת חפץ יותר מד"א בכרמלית אינו אסור מן התורה: וכן תקיעת שופר היא חכמה ואינה מלאכה ומותרת בשבת. והיום השביעי שבו היתה המלחמה: נוכל לומר שלא היה שבת. וכל זה הוא כדי להשיב למין אשר שואל: כי לפי דעתנו המאמינים אין צורך לזה: כי באמת לא נאסרה המלחמה בשבת מעולם וכמו שאחז"ל (שבת י"ט) עד רדתה אפילו בשבת. ואין זה ביטול. וכמו שלפי האמת נלחם גם יהושע בשבת כאמרם ז"ל (ירושלמי פ"ק דשבת) שהיום השביעי שבו נכבשה יריחו ונפלו חומותיה היה יום השבת. וכן יסד הפייטן פוקדו יריחו שבע להקיף. גרו עד רדתה בשבת לתקף: (יג) שילך העלול אחר העלה. כלומר שכל אותן המקומות לא היתה הכוונה אליהם כ"א בעבור הארון. שהוא היה העלה והסבה להשראת שכינתו ית'. והכל תלוי בו: (יד) במלת עולם כו'. רואה אני גם בזה קצת חסרון דברים. והוא שהם דקדקו מלת עולם. הנאמר אצל יום השבת. אות הוא לעולם. ואמרו שמלת עולם אין הוראתה תמיד על כל ימי עולם. אבל שמתחלקת בהוראתה לחלקים. ומורה לפעמים גם על זמן מוגבל. ולדעתם כבר עבר הזמן המוגבל. והוחלפה קדושתו ליום אחר. וע"ז היתה תשובת הגאון ז"ל עליהם. כי אמת כן הדבר שמלת עולם יש לה שלש הוראות. או חמשים שנה כמו ועבדו לעולם. או ימי החיים המדובר בו. כמו (שמואל א' א') וישב שם עד עולם. או כל ימי עולם. והמכוון ממש אצל יום השבת הוא כל ימי עולם בלי ספק. וכמו שהולך ומבאר: (טו) על מלות הקבלה כו'. ר"ל

שקצת

אותנו על מלות הקבלה אשר שמענום בהתמדת מצות התורה כל ימי עולם והוא חושב כי מאמר שנאמר לו יסבור סברא אחרת לשנותו עלינו. ומנהגנו שנאמר לו הימצא בעולם דבר אמתי מבואר תסתלק עמו כל סברא וכל ספק. ואם יאמר לא. יבטל אמתות הדבר וישימהו כלו ספק. ואם יאמר כן. נאמר לו בדבור ההוא האמתי שמענו הצווים לשמור מצות התורה. וראיתי מהם מי שאומר אם יאמרו לכם (טז) הברהמי"ם אנחנו קבלנו מאדם הראשון שנלבש שעטנז ושנאכל בשר בחלב ושנחרוש בשור ובחמור יחדיו ואין לכם לקבל דברי נביא שיאסרם כי אדם אמר לנו שלא יבטלו. ואלה יישירך האלהים (יז) טענות אין להם עקר אבל הם טוענים אותם לברהמי"ם אבל טוענים הברהמי"ם שהם מותרים בלבד ואנחנו גם כן מודים שהיו מותרים בעת שהיו. (יח) והקרבת מניעתם בשכל מפני שהיה אפשר לאדם להמנע מהם מצד עצמו לתועלת שתגיענו. (יט) ואלו היה בא ברה"מי לטעון לעתיד מה שטענו להם לא היו שומעין לו כי המקבל איננו אומר בכל יום אלא מה שאמר באתמולו. ואיננו כמו (כ) החושב הנועץ שאפשר לו לומר נגלה לי היום מה שלא עמדתי עליו אתמל. ועתה ירחמך האל אחר שסרו אלה הבטולים מעלינו ובטלו (כא) התמה הגדול עלינו שלא נקיים אלה המצות אשר יגענו והשתדלנו להעמידם הלא תשוב היגיעה לריק כמי שאמר עליה (איוב ל"ט) הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה וגומר. ונהיה אז כמי שאין לו דעת ולא תבונה כמו שאמר (שם) כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה. וצריך להשמר מזה:

פרק י ואחרי אשר דברתי בעניני הבטול במה שזכרתיו וזכרתי הערבובים העולים על הלבבות בעבור מות הנביאים ואכילתם ושתיתם ומשגלם והחמס העובר עליהם (א) להבר את הלבבות אשר כמעט שיפסדו בעבורם. וזכרתי עוד מהספורים הנופלים על הבורא בהרחקת הדמות ושער החכמה והיכולת והתארים (ב) אשר אם הייתי סובלם הייתי ירא שיכפרו בני אדם. אני רואה שאחבר אליהם שנים עשר ענינים אני חושב שאם לא אדבר על א' מהם יתבלבלו לבות בני האדם ותפסד אמונתם. וכאשר נבארם יסור שלטון ספקותם ויברו הלבבות מהם כאשר התבררו מן הראשונים. ואומר אולי קצת בני

שביל האמונה

שקצת החולקים עלינו שואלים באיזה אופן באה לנו הקבלה מהנביאים שזאת התורה תהיה בהתמדה כל ימי עולם. וכוונתם בשאלתם זאת כי אולי יוכלו למצוא שום סברא באותו אופן שלא תהיה הכוונה ממנו על כל ימי עולם. וע"ז אמר הגאון ז"ל כי מנהגנו להשיב להם בשאלתם זאת. שיודיעו לנו אם יתכן שיהיה במציאות מאמר שלם מכל צדדיו. עד שלא יוכל שום חכם לסבור בו שום סברא להעתיקו מפשוטו. וכאשר ישיבו ויאמרו שנמנע היות מאמר מבורר כזה. יבטלו בזה האמתות אשר לדברים. ויהיו כל עניני העולם מסופקים כמו שחושבים כת המתעלמים בעלי העמידה הנזכרים במאמר הראשון פ"ג בדעת השנים עשר. אשר כבר הוכו על קדקוד סברתם זאת במה שיש בו די. ואם יאמרו שיתכן היות מאמר מבורר כזה בעולם. אף אנו נאמר שבמאמר מבורר כזה אשר אמרתם שיתכן היותו. שמענו הצווים לשמור מצות התורה כל ימי עולם: (טז) הברהמים. הרב בעל קול יהודה בביאורו לספר הכוזרי בסל"ג מהמאמר השני. אמר ז"ל אולי הם אומות שמייחסים עצמם לאברהם. וכאלו אמר האברהמים. וכמו שמצינו הגרים מייחסים עצמם להגר. ואולי היו מבני הפילגשים אשר נתן להם אברהם מתנות ע"כ. וכפי הנראה מדברי הגאון ז"ל אלה התפארו הברהמים האלה באמונתם ודעתם שהם להם בקבלה דור אחר דור עד אדם הראשון: (יז) טענות אין להם עיקר. כלומר שהברהמים עצמם אין טוענים זה: (יח) והקרבת מניעתם בשכל. כלומר שאין מניעתם נגד השכל: (יט) ואלו היה בא ברהמי כו'. ר"ל כי אם באמת לא קבלו הברהמים היום לבישת שעטנז והנהגת כלאים. ורק שהחולקים עלינו השיאם זדון לבם לומר שהברהמים טוענים כן. א"כ מעתה גם הברהמי עצמו אם יטעון כן לא יאמנו דבריו. כי איך יאמר היום שהוא מקובל בדבר אשר לא אמר אותו גם מתמול גם משלשום. ולא היה יכול לאמרו: (כ) החושב הנועץ כו'. ר"ל כי הטוען מפאת קבלתו איננו כמו החושב בשכל ומתיעץ בנפשו ובדעתו. כי החושב בשכל היום ימצא בשכלו כן. ולמחר רוח תבונתו יהרס את אשר בנה אתמול. משא"כ מי שדבריו דברי קבלה. שאין לו אחר קבלתו כלום: (כא) התמה הגדול עלינו כו': ר"ל כי אחרי שרבות יגענו בדחות כל אלה הביטולים מעלינו: וכבר בטלו כלם וסרו מעלינו: א"כ יוגדל עלינו התימה עד מאוד. אם לא נשתדל לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי התורה הזאת אשר נתקיימה אמתתה מפי הנביאים ומהשכל בלי פקפוק. וכמו שיגענו והשתדלנו בביאור זה ואיך נניח את יגיעתנו לריק. ונדמה בזה אל העוף החסידה אשר נאמר עליה הקשיח בניה וגו'. כלומר שמתאכזר על בניה כאלו אינם שלה. ונהיה בזה ג"כ כמי שאין בו לא דעת ולא תבונה:

פרק י (א) להבר את הלבבות כו'. שיהיו האנשים ברי לבב. כי בזולת ביטול העירבובים הנזכרים כמעט שהיו לבות בני אדם נפסדות: (ב) אשר אם הייתי סובלם כו'. כלומר אם הייתי סובל

שעותם

בני אדם מקצרים להחזיק (ג) בספר הזה בעבור שאין פרושי המצות מבוארים בו. ואומר (ד) כי איננו לבדו המשך לתורתינו אך יש לנו זולתו שני משכים אחרים. (ה) אחד מהם לפניו והוא מבוע השכל. (ו) והשני אחריו מוצא הקבלה (ז) ומה שלא מצאנוהו (ח) והשלימו בה המצות בכמותם ואיכותם בזה. והשני אולי אחר מקצר מהחזיק בו בעבור שחושב שיש בו סתירה כאמרו בשמואל (ש"ב כ"ד) ויהי ישראל שמונה מאות אלף איש. ובדברי הימים (א' כ"א) ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש. ואומר כי קרוב לשלש מאות אלף היו כתובים בספר המלך ארבעה ועשרים אלף לכל חדש כמו שאמר (שם כ"ז) לכל חדשי השנה המחלוקת האחת ארבעה ועשרים אלף והפילו (ט) מן הנבואה האחת הכתובים ונכתבו באחרת. השלישי אולי יביאהו לזה (י) מחשבו שיש בו הגדה שהיא שקר שיהיה הבן גדול מן האב שנתים כי יהורם בן יהושפט מת והיו לו ארבעים שנה ועמד אחזיה בנו תחתיו (יא) ונכתב במלכים (ב' ח') שהיו לו שנים ועשרים שנה ובדברי הימים (ב' כ"ב) שנים וארבעים שנה. ואומר כי מנין שנים ועשרים שנה לחייו (יב) ומנין השנים וארבעים שנה לחיי אמו והיתה העלה בזה כי בעבורה מת. ואם יתבענו תובע איך ייחסו הבן אל מנין שהיה קודם הויתו. והנה חקרתי על ענין זה ומצאתיו שיהיה אחד מבני ישראל מבקש הבן ונודר נדר (יג) קודם שיוחן אותו בשנים וכאשר יוחן אותו יקראהו בן נדרי כמו שאמר (משלי ל"א) מה ברי מה בר בטני ומה בר נדרי. וכן מעמיקים מבקשי האמת על הענינים עד שיתברר להם הדרך. והרביעי אולי ימהר מהר בעבור מצות הקרבנות (יד) אם לשחוט הבהמות או להקטרת הדם והחלב. ואקרב הענין הזה ואומר כי הבורא גזר על כל בעלי חיים במות ושם לכל אדם ימי חייו ושם מדת חיי הבהמות לעת שחיטתה ושם השחיטה במקום המות. ואם יש בשחיטה צער יותר על צער המות (טו) הוא היודע זה (טז) וראוי אז לתת להם שעור תמורת הצער ההוא. ונאמר זה אם תתברר (יז) התוספת בשכל

שביל האמונה.

טעותם בהם מבלי הורות להם הדרך הישרה. כבר היו טועים באמונה: (ג) בספר הזה. בספר התורה הזה: (ד) כי איננו לבדו המשך כו'. ר"ל כי לא מספר התורה לבד ימשך לנו ידיעת כל המצות אשר יעשה אותם האדם בפרטיהם ודיקדוקיהם · אבל יש לנו עוד שני משכים אחרים: אשר ימשכו לנו משם כל הפרטים וכל הדברים בדיקדוק רב: (ה) אחד מהם לפניו כו'. לפני ספר התורה הזה · כי השכל קודם לתורה בטבע ובזמן: כאמרם ז"ל כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה. וכן אמר גם החבר למלך אלכוזר בסמ"ת מהמאמר השני וז"ל אלה והדומה להם הם החוקים השכליים והם הקדמות והצעות לתורה האלוקית קודמות לה בטבע ובזמן כו': (ו) והשני אחריו: אחרי ספר התורה הזה: (ז) ומה שלא מצאנוהו בהם. ר"ל כי הקבלה הוא אחרי התורה. וכוללת מה שלא מצאנו לא בשכל ולא בתורה: (ח) והשלימו בה המצות כו' · ר"ל ובעלי הקבלה · השלימו את המצות וביארו אותם בכמותם ואיכותם ע"פ קבלתם: (ט) מן הנבואה האחת הכתובים · ר"ל כי מה שנאמר בשמואל שמונה מאות אלף איש הוא בעבור שהפיל שם הכתוב את הכתובים למלך מן המנין. ונספרו למנין בספר דה"י ואין סתירה: (י) מחשבו שיש בו הגדה כו' · ר"ל אולי יקצר מהחזיק בספר התורה והנביאים בעבור חושבו שיש בהם הגדות בלתי אמתיות: (יא) ונכתב במלכים שהי' כו'. שאמר הם בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו. ובדה"י הוא אומר בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו: (יב) ומנין השנים וארבעים כו'. שאמו היתה בת ארבעים ושתים שנה במלכו. והיתה העלה בזה להזכיר חיי אמו. יען שהלך אחר עצתה וכמו שאמר (דה"י ב' כ"ב) כי אמו היתה יועצתו להרשיע. ובעבורה לא האריך ימים על ממלכתו ומלך רק שנה אחת. ועיין שם ברש"י ורד"ק בשם סדר עולם שהאריכו ביישוב סתירת הכתובים האלה: (יג) קודם שיוחן אותו כו'. ר"ל שכבר יוכל להיות שידור האב נדר בתפלתו שיחונן אותו הבורא ית' בבן. ויהיה הנדר שנים הרבה קודם לידת הבן · ואח"כ בהולדו יקרא אותו בר נדרי בעבור שהנדר היה שנת הויתו. וע"כ גם אחזיהו בעבור שהלך אחר עצת אמו וזאת היתה שנת אותו נמנו שנותיו לחיי אמו. ועם שזה ענין עמוק ורחוק מאוד מפשוטו של מקרא · בכ"ז טובה על כל מבקש אמת שיעמיק בענין גם בדרך רחוק וזר. למען יתברר לו. בדרך לקיים את הדברים האמתיים בלי ספק: (יד) אם לשחוט הבהמות כו' · כלומר איך יתכן שיצוה הבורא ית' להכרית בעלי חיים קודם זמנם · וגם מה תועלת יש בהקטרת האימורים: (טו) הוא היודע זה · אם יש בשחיטתם תוספת צער על מה שהם מצטערים במיתה טבעית. הוא ית' היודע זה: (טז) וראוי אז לתת להם כו'. ר"ל שאם נניח כן היה מן הראוי שיהיה להם שיעור מן הטובה תמורת צערם. אבל אין אנו מוכרחים לומר זה. כל עוד שלא נתברר בשכל או בנבואה · ודברי הגאון ז"ל אלה יורו בהשקפה הראשונה שהוא מאמין שגם הבע"ח הבלתי מדברים יש להם גמול טוב · ולדעת כת המעתזולה זכרם הרב המורה בפי"ז מהשלישי וז"ל אמנם ענין זה הגמול לבעל חיים שאינו מדבר לא נשמע כלל באומתנו לפנים. וגם חכמי התלמוד לא זכרוהו כלל. אבל קצת האחרונים מן הגאונים ז"ל כאשר שמעוהו מכת המעתזולה ישר בעיניהם והאמינוהו ע"כ · אלא שכבוד הגאון [illegible]

עמד

בשכל לא בנבואה אבל הקטרת הדם והחלב כבר בארה התורה שהושם שיתכונן בו כי נפשותינו משכנם הדם כמו שאמר (ויקרא י"ז) כי נפש הבשר בדם הוא. וכאשר נראה זה נשוב אל נפשנו לאמר לא נוסיף לחטא שלא ישפכו דמנו וישרפו חלבנו כאשר אנחנו רואים. והחמישי אולי חושב יחשוב איך השכין הבורא אורו בין בני אדם והניח המלאכים הטהורים. ונאמר ומי הודיעך שהניח המלאכים הטהורים בלא אור כי אפשר שכבר השכין הבורא ביניהם מאורו כפלים ממה ששמו בין בני אדם כל שכן שהכתוב אמר (תהלים פ"ט) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו. רוצה לומר (יח) מי שהוא סביב האור ההוא. והששי אולי יתמה ממעשה המשכן ויאמר מה לבורא לאהל ולמסך ולנרות מודלקות ולקול נשמע לנגון וללחם אפוי ולריח טוב ולמנחת סולת ויין ושמן ופירות והדומה לזה. ואומר ובאלהים אעזר כי אלה כלם מדרכי העבודה לא מדרך הצורך. כי כבר דן לו השכל שאיננו צריך אל דבר אבל צורך הכל אליו. אך כיון שיעבדוהו עבדיו מן הטוב שיש להם והטוב מה שיש להם הבשר והיין והסלת והקטרת והשמן והדברים הערבים ויביאו מהם דבר מועט כפי יכלתם ויגמלם הוא בדבר רב כפי יכלתו כמו שאמר (משלי ג') כבד את י"י מהונך וגו' וימלאו אסמיך שבע וגומר. ויצילם מרעות שלא יצילם אחר מהם זולתו בעבור העבודות ההם כמו שאמר (תהלים נ') זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך וקראני ביום צרה אחלצך וגו'. ויכבדו משכן האור ההוא שנקרא שכינה ממונם בזהב ובכסף ובאבנים היקרים ושאר הדברים הנכבדים ויגמלם על זה שיראה להם הנבואה מן המשכן ההוא כמו שאמר על המשכן (שמות כ"ט) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. (יט) וכן ישוב מקום לשמוע תפלת האומה וכל צרה שתמצאם כאשר ספר שלמה בבנותו הבית משערי שמיעת התפלות ואמר לו הבורא (מ"א ט') שמעתי תפלתך ואת תחנתך אשר התחננת לפני. והשביעי שיחשוב בחלקי המצות איך יהיה האדם בעוד גופו בבריאתו השלמה איננו תמים וכאשר יכרות ממנו דבר ידוע יהיה תמים רצוני בזה המילה. ואבאר כי הדבר השלם הוא אשר אין בו לא תוספת ולא חסרון (כ) וברא הבורא זה האבר תוספת באיש וכאשר יכרתנו תסור התוספת וישאר שלם. והשמיני שיחשב בענין פרה אדומה איך היתה מצותה שתטהר הטמאים ותטמא הטהורים. ונאמר איננו דבר זר שיפעל דבר אחד שני פעלים זה הפך זה בערך על הגוף הפוגע בו. כי אנחנו רואים האש מתכת העופרת (כא) ומקפיאה החלב ונראה המים מרטיב עץ הארז ומנגב העץ הנקרא (כב) אלגמיז ונמצא המאכל הטוב מועיל הרעב ומזיק השבע ונמצא הרפואה החשובה תועיל לחולה ותזיק לבריא ואיננו זר שיהיה דבר מטהר הטמא ומטמא הטהור. והתשיעי הקרבן אשר היו מקריבים לעזאזל ביום הכיפורים כי כבר נדמה לבני אדם (כג) שהוא שם שד. ואומר כי עזאזל שם הר כמו שאמר במקום אחר (מ"ב י"ד) הוא הכה את אדום בגיא מלח עשרת אלפים ותפש את הסלע במלחמה ויקרא שמה יקתאל עד היום. (כד) וכן יבנאל וירואל וירפאל הכל מקומות. והיה אחד משני השעירים מקריבים אותו על הכהנים במקדש כי רוב חטאיהם היה במקדש והאחר מקריבים אותו על ההמון חוץ למקדש (כה) על דרך היתרון. אבל ענין הפלת הגורלות אשר הוא יותר זר ממה שיש בענין אבאר כי אין זה לשנוי המוקרב לו אך הם שניהם קרבן לאלוה אחד. אך הפלת הגורלות בעבור שנוי המוקרב בעדם והם כהנים וישראל וראוי שיפילו גורלות תחלה וכאשר יהיה לכל אחד שלו אז יקריב אותו בעד נפשו בבירור שהוא קנין לו. והעשירי אומר על עגלה ערופה איך

שביל האמונה

לומר שתשובתו זאת הוא רק לפי שיטתם. וכאומר שגם לפי הנחה זאת אין אנו מוכרחים לומר זה כל עוד שלא נתברר התוספת בשכל או בנבואה. ולפי האמת ההנחה בטלה מעיקרה לפי דעתו וכמו שמורים דברי במאמר החמישי פ"ג באמרו כי אני מודה שהעוללים מריעים להם ואין ספק אלא בגמולם עיי"ש: (יז) התוספת בשכל או בנבואה · כצ"ל לדעתי. וטעות כזה מצוי על הכתוב בעבור שהקורא לפני הסופר לא יפריד בין הדבקים כראוי: (יח) מי שהוא סביב האור ההוא. כי לא יתכן לומר סביביו כ"א על דבר שיש לו סגלים: (יט) וכן ישוב מקום לשמוע כו' · בעבור שיכבדו את הבית אשר הוא משכן אורו ית' · ישוב הבית ההוא להיות מקום אשר בו תתקבל תפלת האומה להצילם מכל צרה: (כ) וברא הבורא זה האבר כו'. כמו השער והצפורנים והטבור הנכרת מהם: (כא) ומקפיאה החלב: לעשותה גבינה קשה: (כב) אלגמיז. מלה ערבית ובלשוננו שקמה: (כג) שהוא שם שד · וא"כ הוא שמן עבודת כוכבים: (כד) וכן יבנאל כו' · ר"ל כי כמו שכל אלה הם מקומות ובאו בהם אותיות אל בסופם להורות על גודלם וחוזקם. ככה גם מלת עזאזל הוא שם הר גדול. והיה ראוי עזזאל ובאה הא' בין הזיינין להקל על המבטא שהוא בחילוף כמו כשב כבש: (כה) ע"ד היתרון. כלומר שיהיה לכהנים יתרון גדולה וכבוד על העם

במק

איך יכופר בה לעם עון שלא עשוהו כי כבר הקדים בתחלת הענין (דברים כ"א) כי ימצא חלל לא נודע מי הכהו . ואומר כמו שראוי ליסר האדם על עשותו מה שאין ראוי לעשותו וכן ראוי ליסרו על עזבו לעשות מה שראוי לעשותו . (כו) ואלה הנזכרים אילו היו מעמידים שומרים וסובבים בעיר היה נודע מי הכהו וכאשר לא עשו כן התחייבו בעונש ולא בשיעור דמי הבהמה ההיא בלבד אך (כז) במניעותם מן הזריעה בקצת שדותם . והאחד עשר שהיא רואה האומה המחזקת בתורה הזאת דלה ונקלה ונאמר אלו שם לאנשי התורה המלכות התמידה היו אומרים עליהם הכופרים כי אינם עובדים אלהיהם כי אם לשמירת תאותם וכאשר ידעת שאמרו על איוב . והיו עוד אומרים על נפשם (כח) כי לא עבדו בעבור שהשפילם והזילם ולא נתן להם מלכות והגדיל הבורא אלה ולא האמינו ונתקיימה עליהם הטענה והשפיל אלה ולא כפרו בו והתחייב הדין להם וכמו שאמרו (תהלים מ"ד) ולא נסוג אחור לבנו ותט אשורנו מני ארחך . והשנים עשר כי לא מצא בתורה גמול ולא עונש בעולם הבא אבל מצא בה הגמול העולמי בלבד . ואומר כבר יחדתי לזה הענין מאמר בפני עצמו הוא המאמר התשיעי אבאר בו כל מה שצריך אליו (כט) בענין הזה בעזרת הבורא יתברך :

המאמר הרביעי

[בעבודה והמרי והצדק וההכרח]

פתיחה

אמר יהודה בן שאול . אמר המחבר אני פותח למאמר הזה הקדמה שאומר (א) שאף על פי שראינו הברואים רבים אין ראוי שנהיה נבוכים במכוון מהם רצוני לומר מי הוא . כי הנה (ב) שער טבעי יתבאר לנו בו מי הוא המכוון בכל הברואים וכאשר נחקור בשער ההוא נמצא המכוון הוא האדם . והוא כי (ג) המנהג והבניה משימים כל דבר נכבד באמצע הדברים אשר אינם נכבדים כמוהו . ונתחיל מהקטן שבדברים ונאמר כי (ד) הגרגיר ממוצע בתוך כל העלין והוא שהגרגיר יותר נכבד מהם כי צמח הצמח ותכונתו ממנו . וכן מה שצומחים ממנו האילנות (ה) אם יהיה הוא המאכל יהיה בתוך הפרי כמו השקד ואם יהיה מגרעינו יהיה הגרעון ממוצע בתוך הפרי ולא יפנו אל המאכל ויעזבוהו חוצה לשמרו . וכן חלמון

שביל האמונה

במה שקרבנם הוא במקדש וקרבן השמן הוא חוץ למקדש : (כו) ואלה הנזכרים · זקני העיר וגדוליה : (כז) במניעותם מן הזריעה כו' · כי המקום שנערפה שם העגלה אסור בחרישה וזריעה לעולם : (כח) כי לא עבדו כו'. כלומר בעבור שהם שפלים ונבזים ע"כ אינם יכולים לעבדו : (כט) בענין הזה · מה שזכרה התורה גמול העוה"ז יותר ממה שזכרה גמול העוה"ב :

ובזה נשלם המאמר השלישי · בעזרת אלוקי קדושי :

פתיחה (א) שאע"פ שראינו הברואים רבים כו' · תוכן דברי הגאון ז"ל אלה . כי אחרי שלא יחסר בשכלנו שיהיו כל המין הנמצאים הרבים כלם מכוונים לעצמם · ורק שהשכל מחייב שהאחד בהם הוא התכלית והמכוון מכלם . וא"כ יקשה עלינו מאוד בהשקפה הראשונה לדעת ולהבין בהמון נמצאים רבים כאלה מי מהם הוא האחד המכוון אשר בעבורו כלם נמצאו . ולזה אמר שבכ"ז אין ראוי שנעזוב את החקירה וההתבוננות בזה ושנהיה נבוכים מבלי נדע מי הוא : כי כבר יש לפנינו שער טבעי · אשר אם נחקור ונחד בו · יצא לנו שהתכלית והמכוון מכל הנמצאים הוא האדם וכמו שמבאר והולך : (ב) שער טבעי · כל קי מאמרים המדברים בענין אחד יקראוהו המעתיקים שער . וזה בעבור הדמיון שבין המאמרים אשר מקובצים בו . כי כמו ששער העיר יתאחדו בו אנשי העיר לצאת ולבא בו ; כן קיבוץ המאמרים ההם · יתאחדו בו הענינים ההם . ומזה קראו ג"כ לכל חלק מאיזה ספר המדבר בענין אחד בשם שער : ומזה אמרו שער גדול · כלומר שדברים הרבה יתאחדו בו · והארכתי בביאור המלה הזאת בעבור שהוא רגילה בזה הספר . ועיין שער בכמ"ז : (ג) המנהג והבניה · הטבע והסויה : (ד) הגרגיר ממוצע כו'. כי ז"ל חטה נקברת ערומה ויוצאת בכמה לבושין : (ה) אם יהיה הוא המאכל כו' · ר"ל שאם תהיה [נגמר] האכלה גם הזרע אשר יצמח האילן ממנו . כמו השקדים . אז תהיה הפרי בתוך . כלומר באמצע ואם

חלמון הביצה הוא הממוצע בה (ו) כי ממנה יהיה האפרוח . וכן לב האדם הוא ממוצע בתוך חזהו מפני שהוא משכן הנפש והחום הטבעי . וכן (ז) הרוח הרואה באמצע העין מפני שהראות בו וכאשר ראינו הדבר הזה נוהג ברוב הדברים . וראיתי הארץ באמצע השמים והגלגלים סובבים אותה מכל צדדיה התקיים אצלנו כי המכוון בבריאה הוא בארץ ואח"כ הסתכלנו בכל חלקיה וראינו העפר והמים שניהם דומם ומצאנו הבהמות בלתי מדברים (ח) ולא נשאר כי אם האדם . והתברר לנו כי הוא הענין המכוון בלי ספק . ודרשנו הספרים ומצאנו בהם מאמר הבורא (ישעי' מ"ה) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי . (ט) אבל מתחלת התורה ספר כל הברואים וכאשר השלימם אמר עתה (בראשית א') נעשה אדם כמי שבונה ארמון ומציעו ומתקנו ואח"כ מביא אליו בעליו :

פרק א

וכיון שהקדמתי הדברים האלה אתחיל עתה ואומר :

הודיענו אלהינו על יד נביאיו שהוא שם לאדם יתרון על כל ברואיו כאמרו (שם) וירדו בדגת הים וגומר . וכאשר אמר במזמור (תהלים ח') י"י אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ מתחלתו ועד סופו ושהוא נתן לו יכולת לעבדו (א) ושם אותה לפניו והשליטו עליה ושם הבחירה ברשותו וצוהו שיבחר בטוב כאשר אמר (דברים ל') ראה נתתי לפניך היום את החיים וגומר . ואמר אחרי כן (שם) ובחרת בחיים וגומר והעמידו לנו על המאמר הזה האותות והמופתים וקבלנוהו . ואחר כן עיינו במלאכת העיון במה נתן לנו יתרון ומצאנו יתרונו בחכמה אשר נתנה לו ולמדו אותה כאשר אמר (תהלים צ"ד) המלמד אדם דעת . (ב) והוא בה שומר כל דבר שחלף מהפעלים . ובה רואה רוב הנולדות אשר תבאנה . ובה הגיע להעביד הבהמות לעבוד לו הארץ ויביאו לו תבואתה . ובה הגיע להוציא המים ממעמקי הארץ עד שיהיו הולכים על פניה · ועוד עשה לו הגלגלים השואבים ממנה מעצמם . ובה הגיע לבנות הבתים הנכבדים וללבוש הבגדים החמודות ולתקן המטעמים הערבים . ובה הגיע לנהוג החיילים והמחנות להנהגת המלכות והשלטון (ג) עד שנתקנו בני אדם . ובה הגיע אל ידיעת תכונת הגלגל והליכת הכוכבים ושיעור גרמיהם ומרחקיהם ושאר עניניהם . ואם יחשוב חושב (ד) כי אשר נתן לו היתרון הוא דבר זולת האדם יראנו אלה המעלות או קצתם לזולתו וזה מה שלא ימצאהו . (ה) ובדין אם כן שיהיה המצווה המוזהר הגמול הענוש כי הוא קטב העולם ומכונתו כמו שאמר (ש"א ב') כי לי"י (ו) מצוקי ארץ וישת עליהם תבל . ואמר (משלי י') וצדיק יסוד עולם . וכאשר התבוננתי אלה השרשים ומה

שביל האמונה

ואם הזרע המצמיח איננו . המאכל . כמו התפוח שהוא עצמו אינו מצמיח כ"א גרעינו . אז הגרעון שמור בתוך הפרי ולא יחוס הטבע על התפוח עם שהוא המאכל . כ"א על גרעינו לשמרו באמצע יען כי הוא מצמיח : (ו) כי ממנה יהיה האפרוח . כן הוא דעת . הגאונים הובא בטור יו"ד סס"ו לענין ביצה שנמצא עליה דם וכהוא דתני דוסתאי אבוה דר' אפיסרוקי (חולין סד) לא שנו אלא שנמצא על חלבון שלה אבל נמצא על חלמון שלה כל הביצה אסורה דשדי תבלא בכולה · אולם הר"ן ז"ל שם בשם הרא"ה כתב ז"ל האפרוח מן החלבון הוא נוצר ולא מן החלמון . שאם אתה שובר הביצה בעוד שהאפרוח בתוכה לא תמצא דבר מן החלבון שממנו נוצר . והחלמון כלו קיים . והרבה פעמים תמצאנו שלם בגוף האפרוח . וזהו שאדם מוצא פעמים רבות טפת דם בביצה בת יומא בחלמון שלה . ובחלבון לא ימצא עד לאחר ימים שיש לחוש לריקום כו' עיי"ש : (ז) הרוח הרואה. חלק העין הרואה : (ח) ולא נשאר כ"א האדם . זה אחד שמיוחד מן המקומות אשר הראה לנו הגאון ז"ל את דעתו האמתית . שהאדם הוא יותר יקר ויותר נכבד מהגלגלים ומכל הנמצאים · ועם שהראב"ע ז"ל נעק ממנו בזה · הנה נא וראה בספר עקידת יצחק שער חמישי והקולות יחדלון · ועיין בהקדמת הספר ענין ה' וביאורי שם אות ל"ח : (ט) אבל מתחלת התורה כו' · ר"ל כי מה שהתחילה התורה לספר בריאת כל הנמצאים בראשית דבריה · ואח"כ ספרה בריאת האדם אין זאת למעלתם על האדם . אבל שזהו כמו שבונה ארמון כו'. ועיין מזה בספר עקידת יצחק שער חמישי ותתענג בדשן נפשך :

פרק א (א) ושם אותה לפניו . כלומר שנתן בו יכולת לעשות את הטוב ואת הרע . והשלים אותו על יכלתו עד שיוכל לעשות כחפצו ורצונו מבלי שום מניעה ונתן לו יתרון הכשר חכמה ודעת לבחור במעשה הטוב וצוהו על ככה שיבחור בטוב ולא ברע : (ב) והוא בה שומר כו'. בחכמה ההיא זוכר האדם את העבר ומשער את העתיד : (ג) עד שנתקנו בני אדם . לבל יהיו איש את רעהו חיים בלעו : (ד) כי אשר נתן לו היתרון כו'. כי הדבר אשר לו יתרון על כל הנמצאים הוא זולת האדם : (ה) ובדין א"כ שיהיה כו' · כי אחרי שהאדם הוא התכלית המכוון מכל הנמצאים . א"כ בדין שיהיה הוא הנבחר להיות נשוא ומוזהר מאתו ית' במצות ואזהרות . ושיגמלהו הבורא על עבודתו ויענישהו על מריו . הואיל והאדם

[illegible]

ומה שמסתעף מהם ידעתי כי מותר האדם איננו טעות שנופלת בלבנו עליו (ז) ולא נטות אל הותירנו ולא שהביאתנו גאוה ולא עזות שנטעון אותו לנפשנו כי אם אמת ברורה וצדק מבואר (ח) ולא הותירו החכם אלה הדברים כי אם בעבור ששמו מקום למצותו והזהרתו כאשר אמר (איוב כ"ח) ויאמר לאדם (ט) הן יראת י"י היא חכמה וסור מרע בינה:

פרק ב וצריך שאזכור מה שדקדקתיו בשער הזה (א) ממה שהוצרך אליו:

ואומר שחשבתי ואמרתי איך תהיה הכונה מכל אשר בעולם על האדם והנה אנחנו רואים גופו קטן ונבזה · והתישבתי בזה ומצאתי שאף על פי שגופו קטן נפשו רחבה מהשמים והארץ כי מדעו כולל כל אשר בם עד שהגיע לדעת מה שיש למעלה מהם (ב) אשר בו היא עמידתם רוצה לומר הבורא יתברך וכמו שאמר (תהלים קל"ט) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד · וחשבתי בענין ימי חייו ואמרתי למה לא יחיה תמיד. והתבאר לי שהבורא לא נתן לו (ג) החיים האלה הקצרים בעולם הזה אשר הוא עולם הטרח אך כאשר יפייעוהו יהיו לו החיים התמידיים כאשר אמר הכתוב (שם כ"א) חיים שאל ממך נתת לו וגומר. וכאשר אבאר במאמר התשיעי · וחשבתי איך היה עם מותר האדם בנין גופו חלוש מורכב מהדם והליחה (ד) ושתי המררות ולמה לא היו חלקיו (ה) זכות מתמידות · והשיבותי המחשבה הזאת ואמרתי אם נרצה זה אנו רוצים שיברא כוכב או מלאך כי גוף האדם הוא זה הנברא מאלה התערובות והוא יותר זך מכל הדברים האלה הארציים ומה שהוא יותר זך ממנו הוא אחד מהשנים אם מלאך או כוכב. ומי שיחפץ לשום גוף האדם מחלקים אינם חלקיו הוא רוצה לבטלו כמי שרצה שלא יהיו שמים כי אם מעפר ושלא תהיה ארץ כי אם מאש שרצונו הכל (ו) ומה שאיננו חכמה. וכבר אמר (שם כ"ד) מה רבו מעשיך י"י כלם בחכמה עשית וגומר. וחשבתי עוד בחליים הבאים עליו ואמרתי הלואי נצל מהם או נדחו מעליו. ומצאתי טובים לו בעבור שישוב מחטאיו ויכנע לאלהיו ויתקנו עניניו כמו שאמר (איוב ל"ג) והוכח במכאוב על משכבו. וחשבתי עוד במשול החום והקור והרגשתו בארס זוחלי העפר והחיות המזיקות. וידעתי כי הרגשתו בזה מתקנתו כי אם לא היה מרגיש בצער לא היה מפחד מעונש אלהיו כי כאשר אמר אליו אני אצערך לא היה יודע מה הוא הצער ושמהו מרגיש בצערים האלה לבעבור יכירם ויהיו לו לדמיון כמו שאמר בחום הגדול (מלאכי ג') כי הנה יום בא בוער כתנור. ואמר בדמות העונש בארס (דברים ל"ב) חמת תנינים יינם. וחשבתי באלה הצרכים המורכבים בו והתאוות אשר הרבה מהם לרע לו. והתבאר לי כי החכם לא הרכיבם בו כי אם לשום כל אחת מהנה במקומה בשכל אשר חננו האלהים. תאות המזון להעמי' הצור' ותאות המשגל להעמי' תמורתו. ויתעס' בכל כפי שבאר לו והתירו ואם הוא מתעסק בו מצד ההתר יהיה משובח ומתעסק בו מן האיסור יהי' מגונה כמו שאמר (משלי י"א) תאות צדיקים אך טוב ותקות רשעים עברה ואמר (תהלים י') כי הלל רשע על תאות נפשו. וחשבתי (ז) איך יעותד לו הצער המכאוב וההתמדה באש. וראיתי כי

לעמת

שביל האמונה

הוא קוטב העולם ומכונו: (ו) מצוקי ארץ. הצדיקים העובדים: (ז) ולא נטות אל הותירנו. שלא הביאתנו לזה הנטיה אל המעלה והכבוד למען קחת היתרון לנפשותנו: (ח) ולא הותירו החכם כו'. ר"ל ותכלית כוונת הבורא החכם במה שנתן היתרון אל האדם. לא היתה כ"א למען אשר יצוה אותו במצות עשה ויזהיר אותו במצות לא תעשה: (ט) הן יראת ד' היא חכמה. עיקר יתרון האדם שהוא החכמה לא היתה כ"א בעבור שישכיל להיות ירא את ד':

פרק ב (א) ממה שהוצרך אליו. ממה שהוצרך השער הזה אל הדיקדוק ההוא: (ב) אשר בו הוא עמידתם. כלומר שבסבתו הם מתקיימים: (ג) החיים האלה הקצרים כו'. תוכן כונתו בדבריו אלה הוא. כי בעבור שחיי האדם בעוה"ז הם קצרים מאוד. ואין די בהם היותם שיעור המובה אשר כיון הבורא ית' לנפש האדם: כי כל טובה אשר בעוה"ז. יש עמה רעה. ועם כל הצלחה עמל. ועם כל הנאה צער. ועם כל שמחה אבל. כמו שהוא מבואר אין ספק בו · ע"כ שערה חכמתו ית' לתת לכל איש ואיש קצב זמן ומדת ימים בעוה"ז באופן שכל אחד יספיקו לו ימיו ויסייעוהו שיוכל להשלים חוקו ומלאכתו המוטלת עליו בעבודתו ית'. ואח"כ יתן לו החיים הנעימים המתמידים. בעולם ששעה אחת של קורת רוח בו. יפה מכל חיי העוה"ז. וע"כ אמר גם הכתוב חיים שאל ממך נתת לו אורך ימים עולם ועד. כלומר בעולם שכלו טוב וכלו ארוך שהם החיים האמתיים: (ד) ושתי המררות. הירוקה והשחורה: (ה) זכות מתמידות. ר"ל כי אחרי שכל רעות העוה"ז נמשכות אל האדם רק ממה שבנין גופו חלש ומורכב מארבע ליחות א"כ יותר טוב היה לו אם לא היה מורכב מחלקים כאלה. אבל שיהיו חלקיו זכות מתמידי הקיום גם בעוה"ז: (ו) ומה שאיננו חכמה. ודבר שאינו חכמה כ"א הבל ורעיון רוח: (ז) איך יעותד לו הצער כו'. אי'

יעותד

לעמת זה הנעמות התמידית וההתמדה בגמול (ח) ואם לא יהיו שניהם כן לא יקוה תקות גמורה ולא יירא יראה גמורה וכמו שאמר (דניאל י"ב) אלה לחיי העולם ואלה לחרפות לדראון עולם. וחשבתי שהוא (ט) קודם זה צוה עליו בעולם הזה להמית אותו באפני ארבעה מיתות. והתבאר לי (י) כי זה לתקנתו ואיננה יוצאה חוץ לשכל כי השכל כשהוא רואה כי אדם האחד כשיפסד אחד מנתחיו בחלי או בארס שכריתתו תקנה בעבור הצלת שאר גופו (יא) כן רואה מן המדברים כי המית מי שנשחת מהם והשחית בארץ תקנה בעבור שינצל שאר המין כמו שאמר (דברים י"ט) והנשארים ישמעו ויראו. ואחר אשר ספרתי אלה השבעה שערים (יב) משער הצדק בצווי האדם הזה אומר וכן כל מה שנדמה למאמין ממה שדומה להם ראוי שיחשוב בו הטוב כי בלי ספק ימצא לו פנים מן החכמה כמו שאמר (תהלים כ"ה) כל ארחות י"י חסד ואמת וגו':

פרק ג ואחר שבארתי איך תהיה העמידה על השערים האלה מאופני הצדק אומר (א) וממה שהוא נאות לצדק הבורא והמלתו על האדם הזה שנתן לו כח ויכולת לעשות מה שצוהו בו ולהמנע ממה שהזהירו ממנו. וזה מבואר בשכל ובכתוב. בשכל שהחכם לא צוה אדם מה שאין ביכלתו ולא מה שילאה מעשותו. ובכתוב כמו שאמר (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי. ועוד אמר (ישעיה מ') וקווי י"י יחליפו כח. (שם מ"א) החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח. ואמר עוד (מיכה ב') באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם. (ב) וראיתי כי היכולת ראויה שתהי' קודם הפעל עד שיתן לאדם הפעל והעזיבה על התמורה. כי אם היתה שוה עם הפעל היה כל אחד מהם סבה לאחר או לא יהיה אחד מהם סבה לאחר. ואלו היתה אחר הפעל היה אדם יכול להשיב מה שעשה קודם וזה הבל ואשר לפניו הבל וכבר התחייב שתהיה יכלת האדם קודם פעלו כדי שישלם לו כח להגיע אל מצות אלהיו · ואראה לבאר כי כאשר עשות האדם את הדבר הוא פועל (ג) כן עזיבתו אותו הוא פועל גם כן · כי לא עזב אותו כי אם לעשות הפכו (ד) ואיננה בעזיבת

הבורא

שביל האמונה

יעותד אל האדם הגדול הזה אשר יתרון לו על כל הנמצאים. הצער המכאיב וההתמדה באש בעוה"ב: (ח) ואם לא יהיו שניהם כו'. ר"ל אם לא יהיה הגמול על הטוב נועם מתמיד. והעונש על הרע כאב מתמיד. לא יקוה האדם אל הגמול תקוה גמורה. ולא יירא מן העונש יראה גמורה. וכמו שהאריך בזה הגאון ז"ל במאמר התשיעי פ"ז עיי"ש: (ט) קודם זה צוה עליו כו'. ר"ל כי אם נכונו ללצים שפטים בעוה"ב מדוע א"כ יצוה הבורא ית' להמית אותם בעוה"ז בארבעה מיתות שהם סקילה שרפה הרג וחנק: (י) כי זה לתקנתו כו'. ר"ל שזה הוא לתקנת המין האנושי · ע' בהכרית איש עושה רע. ישמעו הנשארים וייראו ולא יזידון עוד. והכרתת איש אחד לטובת המין האנושי. הוא דבר שאינו מוזר לשכל. כי כמו שהשכל רואה להכרית אבר אחד נפרד בגוף האדם לתקנת הגוף כלו. כן רואה להכרית איש אחד נפסד במין האדם לתקנת המין כלו. וכיולא בזה זכרו הראשונים בשם הפילוסוף באמרו מיתת אלף איש רע. והרחמנות על הרע היא מיתת אלף איש טוב בעד הצלת איש רע ע"כ: (יא) כן רואה מין המדברים. כצ"ל: (יב) משער הצדק בצווי האדם הזה. כלומר אחר שסלקתי כל הספק מבריאת האדם. לקיים מה שאמרתי כי הוא התכלית המכוון מכל הנמצאים. ושע"כ יולדקו הצוויים וההזהרות אליו. אומר עתה שראוי לכל מאמין שישפוט כן בכל דבר שנדמה לו שהוא דומה לאלה השבעה הנזכרים. ויתבונן בדעתו לחשוב את הטוב הנמצא בו כי ימצאהו בלי ספק:

פרק ג (א) וממה שהוא נאות לצדק כו'. ר"ל כי הדבר הנאות לבורא ית' במה שידענו שצדקו וחמלתו על האדם ושאינו בא בעלילה עם בריותיו. הוא שנתן בטבע יצירת האדם הכח היכולת. שיוכל לעשות מה שצוהו ולהמנע ממה שהזהיר אותו וזה מבואר מאוד. כי איך יהיה שצדקו ית' יצוה את האדם לעשות מה שאין ביכלתו ומה שהוא נלאה מעשותו ועיין בפרק שאח"ז וביאורו שם אות א': (ב) וראיתי כי היכולת כו'. תוכן דבריו ז"ל כי היכולת הטבעי אשר הוטבע באדם על מעשיו. לא ימלט משלשה פנים. או שיהיה היכולת קודם התחלת המעשה ויהיה היכולת סבה למעשהו ויוכל האדם להמיר את מעשיו ביכלתו ויפעול ויעזוב כפי רצונו. או שיהיה היכולת שוה עם המעשה בלתי קודם למעשה כלל. וזה באחד משני פנים. או שכל אחד מהם סבה אל השני. וע"כ אין לאחד מהם קדימה אל האחר. או שאין אחד מהם סבה אל האחר. וע"כ אין לאחד מהם קדימה אל האחר. או שיהיה היכולת בא אחר המעשה. וזה הבל ואשר לפניו הבל. כלומר זה האופן השלישי הוא הבל לומר שהיכולת בא אחר המעשה. כי אלו היה הדבר כן. היה האדם יכול להשיב את אשר כבר עשהו. והפן השני אשר לפניו הוא ג"כ הבל. כי כל אחד משני פנים הנאמרים בו הוא הבל ורעיון רוח. כי איך יהיו שני דברים תלוים זה בזה. כל אחד מהם סבה ומסובב עד שלא יהיה לאחד מהם קדימה אל האחר. או כל אחד מהם לא סבה ולא מסובב ולא שום קדימה אל האחר. וא"כ התחייב הפן הראשון מהחלוקה. והוא שיכולת האדם בא קודם פעלו ובזה יוכל להגיע אל מצות בוראו ית': (ג) כן עזיבתו אותו כו'. ר"ל כי בפעולות האדם הנפשיות כמו האהבה והשנאה והכעס והרצון וכדומה שהם

נויבם

הבורא יתברך לברא הדברים אשר בארנו שאיננה פעל. כי הבורא כשעזב לברא הגשמים ומה שיש בהם לא היה הפך לגשמים ההם. אבל האדם כיון שפעלו המקרים הוא עוזב דבר שיבחר לפעול הפכו ואם לא יאהב ישנא ואם לא ירצה יכעס (ה) ולא תמצא לו מעלה ביניהם. וכן הכתוב אומר (ויקרא י"ח) ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם. ואמר עוד (תהלים קי"ט) אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. וצריך שאבאר שהאדם לא יעשה דבר (ו) עד שיהיה בוחר לעשותו כי לא יתכן לעשות מה שאין לו בחירה ולא מי שאיננו בוחר. (ז) וזה שאנחנו רואים התורה שאיננה מחייבת בענש מי שחטא בשגגה לא בעבור שאיננו בוחר אבל בעבור שלא ידע העלה והסבה בזה כאמרנו בהורג נפש בשגגה שהוא מזיד בכרות העץ ובוחר אבל שגג להשמר. ובמחלל שבת שהוא מזיד לקושש עצים אבל שכח שהוא יום שבת:

פרק ד

(א) **ואומר** אחרי הדברים האלה (ב) כי הבורא אין לו שום הנהגה במעשי בני אדם ואיננו מכריחם לעבודה ולא למרי. ויש לי על זה ראיות מדרך המוחש ומדרך השכל וממה שבכתוב ושבקבלה. מדרך המוחש שמצאתי האדם

שביל האמונה

עזיבת הפעולה האחת פעולת הפעולה ההנגדה: (ד) ואיננה כעזיבת הבורא כו'. עיין מזה בסוף פ"ד מהמאמר הראשון: (ה) ולא תמצא לו מעלה ביניהם. ר"ל כי אין בין האהבה והשנאה וכדומה. אמצעי. ולא יתכן לאדם שלא יאהוב אם לא ישנא: (ו) עד שיהיה בוחר כו'. כלומר שלא נוכל לייחס שום מעשה לעושהו. אם לא שבחר לעשותו. כי המעשה מבלי בחירה לא יקרא מעשה. ואשר איננו בוחר במעשהו לא יקרא עושה: (ז) וזה שאנחנו רואים כו'. כלומר מה שלא ענשה התורה את השוגג כמזיד. אין זה בעבור שעשה מבלי בחירה. כי המעשה מבלי בחירה אינו מעשה כלל. ואין ראוי העושה אותו גם לעונש שוגג. אבל השוגג אשר דברה התורה ממנו. הוא מי שבחר במעשהו. ורק שכח את הסבה המונעת אותו מפעולתו. כמי שכורת עצים מהיער בבחירתו. ושכח שאין ראוי לעשות זה אם לא שישמר מאוד מלהרוג את העומד שם. וכמו המקושש עצים ביום השבת בבחירתו. ושכח שהוא יום השבת. ויותר נראה שמלת שאיננה היא ט"ס ור"ל כי מה שמחייבת התורה את השוגג בעונש. לא בעבור שאינו בוחר הוא שוגג. כ"א בעבור ששכח הסבה המונעת והאסור:

פרק ד (א) ואומר אחרי הדברים כו'. אחרי שבאר בפרק הקודם שהבורא ית' נתן היכולת בטבע האדם שיוכל להשלים את מצות אלוקיו. ולא תמנעהו מזה קוצר יכלתו. יבאר עתה בזה הפרק שלא לבד שלא ימנע מעשות את מצות אלוקיו בעבור קוצר יכלתו. אבל שגם ההשגחה העליונה לא תמנעהו מזה. והבחירה החפשית נתונה לו לעשות ככל העולה על רוחו באין מוחה ומכריח לא מהטבע ולא מצד ההשגחה: (ב) כי הבורא אין לו שום הנהגה כו'. כדי להבין דברי הגאון ז"ל אלה הקצרים מאוד. מוכרח אנוכי להאריך קצת. וזה כי עם שהיכולת האלוקי ורצונו הוא מושל על כל הדברים והעניינים אשר בעולם וד' צבאות יעץ ומי יפר. ואין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ד' כי הוא משיב חכמים אחור ודעתם יסכל. בכל זאת אין זה סתירה לבטל את הבחירה עד שיוכל האדם לומר מה אעשה וד' גזר. כי כמו שהאדם אין לו יכולת ורשות לצאת מן העולם וללכת חוץ ממנו. ובכ"ז מי זה בער ולא יבין כי בעבור זה לא נשללה ממנו הבחירה החפשית והוא רשאי ויכול ללכת בכל חלקי העולם כפי רצונו. ורק שיכלתו מוגבלת מצד מה בבחינת הפעולה הנמנעת. שהיא היציאה מן העולם לחוץ ממנו ככה כמו כן לא תשלל בחירת האדם החפשית בכל ענייניו. אם נאמר שיש לאדם רק הרשות והיכולת לשנות ע"י מעשיו הבחיריים את הדברים הפרטיים הנתונים תחת ידו מתכונה לתכונה אחרת. לנתוש ולנתוץ לבנות ולהרוס ולנטוע. אבל לא באופן שיוכל למנוע את המכוון מאתו ית'. כי אם גם ירבה להרע במעשיו הפרטיים יהפוך הבורא באחרונה את רעותיו הפרטיות אל הטוב המכוון מאתו ית'. באופן שיושג מפעולותיו רק הטוב הנרצה. ואל יחשוב האדם שאם הדבר כן. שעכ"פ יוכרח לצאת הטוב המכוון מאתו ית' אל הפועל. הלא מוכרח האדם גם במעשיו הפרטיים לעשותם על אופן שיוכל לצאת מהם הטוב ההוא. והנה א"כ בחירתו החפשית. זה אינו. כי אחרי שהרבה שלוחים למקום וע"י אמצעים שונים יוכל לצאת הטוב הנרצה מאתו ית'. הלא עוד נשארה הבחירה לכל בני האדם לבחור בין הפעולות והאמצעים השונים המביאים כלם אל התכלית הנרצה. והמשל בזה אם ירצה הבורא ית' להעשיר איש ידוע. הלא יוכל להשיג חפצו בזה. אם ע"י שיהיה האיש ההוא חרוץ במלאכתו או במסחרו לקנות ע"י הון ועושר. או שילך בבחירתו החפשית ברחובות קריה במקום אשר שם בני אדם אבדו כסף וזהב בעבור עצלותם לשמור כראוי וימצאהו. או שיאכלו קרוביו ואנשי משפחתו יותר מדי שבעם בבחירתם. או שילכו בקור וחום. עד כי יחלו וימותו. ויעזבו חילם לירושה לאיש הזה. והנה בכל האמצעים השונים האלה פעל כל אחד רק בבחירתו החפשית. ולא היה מוכרח בשום מעשה ממעשיו. כי התכלית הנרצה מאתו ית' היה יכול להיות מושג גם ע"י פעולה ואמצעי אחרים. וכמו שכאשר היה רצונו ית' שאברהם אבינו ע"ה יקנה עושר ונכסים לא היו פרעה ואבימלך מוכרחים עי"ז לקחת את אשתו ולהטיב לו בעבורה. כי אם גם חדלו מעשות זאת. הלא

יכל

האדם שוער בנפשו שיוכל לדבר ויוכל לשתוק ויוכל לתפוש ויוכל להניח ואיננו שוער בכח אחר שימנעהו מחפצו כלל. אין הדבר כי אם שהוא (ג) מנהיג טבעו בשכלו ואם יעשה כן יהיה משכיל ואם לא יהיה סכל. ומן המושכל כי הראיות (ד) כבר תתקיימנה במה שקדם על הפסד היות פעל אחד משני פועלים. ומי שחשב שהבורא מכריח את עבדו על דבר כבר שם הפעל האחד לשניהם יחד. ועוד שאם היה מכריחו לא היה ענין לצוויו והזהרתו אותו. ועוד אם יהיה מכריחו על פעל לא היה נכון לענשו עליו. ועוד שאם היו בני אדם מוכרחים היה הגמול ראוי למאמין ולכופר יחד מפני שכל אחד מהם עשה מה שצוה לו לעשותו. כמו שאם היה חכם משים אחד משני אומנין לבנות והשני להרוס חייב לתת שכר שניהם. (ה) ועוד שאם היה האדם מוכרח היתה לו טענה כי ידע כי האדם לא יוכל לנצח יכלת בוראו ובאשר יתנצל לפניו הכופר שאיננו יכול להאמין בו מן הדין שיהיה צדיק במאמרו והתנצלותו מקובלת. ומן הכתוב כמו שהקדמנו תחלה ובחרת בחיים (דברים ל׳). ומה שבא בחוטאים (מלאכי א׳) מידכם היתה זאת הישא מכם פנים וגומר. ומה שבאר שהוא נקי מחטאיהם באמרו (ישעיה ל׳) הוי בנים סוררים נאם י"י לעשות עצה ולא מני. ומה שבאר מהנקותו ממעשה הכוזבים באמרו (ירמיה כ"ג) לא שלחתי את הנביאים והם רצו וגומר. וממה שיש בקבלה בדברי רבותינו (ברכות ל"ג) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר (דברים י׳) ועתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגומר. ואף על פי שלא נשאר אחר אלה הבאורים (ו) דבר שיבוקש הכחיש הבורא ההכרח בשלשה שרשים. הראשון בתמה ששם בני אדם לתמוה על הענין הזה באמרו (יחזקאל י"ח) החפץ אחפוץ במות הרשע נאם י"י אלהים הלא וגומר. והשני בקיימו שזה הדבר לא יהיה באמרו (שם) כי לא אחפוץ במות המת נאם י"י אלהים וגומר. והשלישי שנשבע על זה באמרו (שם ל"ג י"א) אמור אליהם חי אני נאם י"י אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו' וסבב הענין מכל צד וזרז עליו:

ואחר הביאור הזה אביא אחריו שלש שאלות ואומר אולי יאמר אומר כשהבורא נקי מרצותו בחטא החוטא איך יתכן להיות בעולמו מה שאינו רוצה בו. והתשובה בזה קרובה והוא שהמורחק אצלנו שיניח החכם ברשותו דבר שלא ירצהו הוא באדם. כי האדם הוא מואס הדבר אשר יזיקהו ואלהינו יתברך לא מאס הדברים האלה בעבור עצמו כי לא יתכן שישיגהו מקרה מהמקרים אבל מאסם בעבורנו מפני שהם מזיקים אותנו. (ז) כ"א נחטא בו ולא נודה במה שאנו חייבים לו נסכל ואם נחטא קצתנו על קצתנו נאביד נפשותינו

שביל האמונה

ניקל היה לו ית' להעשיר אותו ע"י אמצעי אחר. וכמו שהאריך בכל זה הרב בעל"י בשער כ"ח מספרו. והמשל גם את האדם בבחירתו לאיש נתון בבית הסוהר כתב ידים אשר בו יוכל ללכת אנה ואנה לארכו ולרחבו ככל אשר תאוה נפשו מבלי מונע. ובכ"ז אין לו רשות וחופש לצאת מקיר בית הסוהר וחוצה. והוא א"כ נסגר בכללו. וכן יש לאדם הבחירה החפשית לבחור רק במעשים המזדמנים לו: אבל התכלית הנרצה מאתו ית' יבוא לבסוף עכ"פ. ובזה נבין ג"כ כי אף שגם פעולות אנשי עול מגיעות בסוף ע"פ הנהגתו ית' בחכמה עליונה אל התכלית הנרצה והמכוון מאתו. בכ"ז ענוש יענשו כל עושי רשעה יען כי בבחירתם הרעו מעשיהם מבלי היותם מוכרחים לזה. כי אם גם שינו פעולותיהם הפרטיות והטיבו מעלליהם. היה בכ"ז התכלית המכוון מאתו ית' יוצא אל הפועל באופן אחר. והמשל בזה פרעה מלך מצרים שאע"פ שגזר הבורא ית' על ישראל שיגלו בארץ לא להם ושישתעבדו בהם ויענו אותם. לא גזר בזה על פרעה שיעשה זה. כי הרבה מלכים יש במה שיוכל להתקיים גזרתו וכן בכל כיוצא בזה. וכ"ז כיון הגאון ז"ל במה שאמר כי הבורא ית' אין לו שום הנהגה במעשי בני אדם. כלומר במעשיהם הפרטיים המזדמנים להם. ואינם מוכרחים לא במעשה העבודה ולא במרי: (ג) מנהיג טבעו בשכלו. כלומר שיש לו יכולת להנהיג את טבעו הנוטה לאחד הקצוות ולהעמידו בשכלו על האמצע. ואם יעשה כן הוא חכם והוציא שכלו אל הפועל. ואם לא הוא סכל ואין לו שום טענה מן ההכרח: (ד) כבר תתקיימנה כו'. ר"ל שכבר נתבאר במאמר הראשון פ"ג בדעת המתפיים שם ובמאמר השני פ"ב שלא יתכן לייחס פעולה אחת לשני פועלים עיי"ש: (ה) ועוד שאם היה האדם מוכרח כו'. ר"ל שאף אם נניח ונאמר שהטענה מגיע אל האדם אף אם יכריח אותו הבורא במעשיו. כי היה לו לעמוד כנגד ההכרח ולעשות מה שצווה בו. וכמו שהוא הדעת הפילוסופית אשר זכרה הרב המורה בפי"ז מהפילוסופי שלא יוכל האדם להתגלגל ולומר שלא חוטא בדעתו שהאדם יוכל לנצח יכולת בוראו והתגלגלות כזאת מן הדין שתהיה מקובלת: (ו) דבר שיבוקש כו'. ר"ל כי עם שענין הבחירה החפשית מבואר מאוד. בכ"ז בעבור שהוא העיקר הגדול במעשה המצות. ואין מציאות לתורה בלעדה. סבב הבורא ית' את ענין הבחירה מכל צדדיו. וביאר אותו בשלשה שרשים בתימה ובהנחה מקויימת. ובשבועה. וכ"ז כדי לזרז. וכמו שהולך הגאון ז"ל ומבאר: (ז) כי אם נחטא בו כו'. ר"ל כי אם יהיו החטאים בין אדם למקום. ונחטא

בעבודתו

נפשותינו וחוננו . וכיון שהדבר גלוי כן איננו רחוק שיהיה בעולמו מה שנמאסהו אנחנו ומה שבאר לנו שהוא נמאס אצלו (ח) לנו על דרך החמלה . וכבר באר זה בכתוב באמרו (ירמיה ז') האותי הם מכעיסים נאם י"י הלא אותם וגומר . ואולי יאמר עוד כשהוא יודע מה שיהיה קודם היותו כבר ידע שהאדם עתיד למרותו ואי אפשר שלא ימרהו האדם כדי שתשלם ידיעתו . וגלות הספק הזה יותר מבואר מן הראשון והוא שאומרו אין לו ראיה שידיעת הבורא את הדברי' הם סבת היותם אבל זה מאמר (ט) שסבר אותו או הזיד בו. ובאור הפסד זה שאם היתה ידיעת הבורא את הדבר סבה להיותו היו הדברים קדמונים מפני שידיעתו אותם קדמונית (י) לא סרו מפני שלא סר יודע אותם . (יא) אבל נחשוב שהוא יודע הדברים על אמתת הויתם ומה שיש מהם ממה שיחדשהו הוא כבר ידע שיחדשהו ומה שיש מהם מה שיבחרהו האדם כבר ידע שהאדם יבחרהו . ואם יאמר וכאשר ידע הבורא שהאדם עתיד לדבר היתכן שיחריש או שישתוק. נאמר בלשון צח כי האדם אלו היה שישתוק תמורה שידבר היינו משימים בעקר המאמר כי הבורא ידע שהאדם עתיד לשתוק
ולא

שביל האמונה

בעבודתו ית' . או שלא נודה ונשבח אותו כחק המוטל עלינו . נהיה סכלים ולא נקבל שכר . ואם נחטא בין אדם לחבירו . כמו הרציחה והגניבה נאביד נפשותינו והוננו . וכמו שזכר הגאון ז"ל בעלא איסור הגניבה והרציחה במאמר השלישי פ"ב עיי"ש : (ח) לנו ע"ד החמלה . כלומר שאין המיאוס בערכו ית' כי הוא נעלה ומרומם מכל מקרה . אבל הוא בערך לנו . כי בעבור חמלתו עלינו שם את הדברים המזיקים אותנו כאלו הם מאוסים לפניו ית' . וכמו שהאריך בזה הגאון ז"ל במאמר השני פי"א עיי"ש : (ט) שסבר אותו או הזיד בו . או שסובר שהוא כן ואומר לפי טעותו . או שיודע שאין הדבר כן ובזדון דברו . כי באמת אין ידיעתו ית' שום סבה אל ההויה . וכיוצא בזה אמר החבר למלך אלכוזר (מ"ה ס"כ) וז"ל כי אין הידיעה במה שיהיה היא הסבה בהיותו כאשר הידיעה במה שהיה איננה סבה להיותו אך ראיה עליו ע"כ . ור"ל כי כמו שידיעת הדבר שכבר היה איננה סבה מחדשת מציאותו . כי מה שהיה כבר הוא ולא יצטרך לפועל אך היא ראיה עליו בספור הרואה בידיעת היודע את אשר כבר עשהו . ככה כמו כן הידיעה במה שעתיד להיות איננה סבה מחדשת מציאותו : (י) לא סרו מפני שלא סר כו' . כלומר שלא היה שום דבר נפסד וסר מהיות . בעבור שאין הבורא ית' סר יודע אותו : (יא) אבל נחשוב שהוא יודע כו' . כלומר שיודע את אשר חדש כבר באמתת הויתו ויודע ג"כ את אשר יחודש עוד . שהוא עתיד לחדש אותו . ומה שיבחור לו האדם בבחירתו כבר ידע מה שיבחרהו והכל צפוי לפני כסא כבודו . ובכ"ז הרשות נתונה וטבע האפשר נשאר על עמדו . וכיוצא בזה הם דברי הרב בע"י בשער כ"א מספרו וז"ל וע"ז האופן נאמר שידיעתו ית' העתיד באחד משני קצות האפשר במעשים הבחיריים היא נמשכת ממה שיצא מהם אל המציאות ולא מציאותם ממה שידעם ע"ש שהאריך בזה הרבה . ובתשו' הריב"ש סקי"ח אין מעשה האדם נמשך לידיעת ד' אותה מעשה הרס יצא לפועל אבל ידיעתו נמשכת למעשה ההוא הנעשה בבחירה ובאפשרות לעשות הפכו . ואם ידעם ד' הרס יצא לפועל . ובזה נשאר האדם בחירי וידיעת השי"ת שלימה בלי שום חסרון ובלתי הוציאה האדם מבחירתו ע"כ . ומשל משלו חכמים בידיעתו ית' את מעשי בני אדם העתידים והם עם זה באפשר שיהיו ושלא יהיו . למה הדבר דומה לעומד על מקום גבוה ורואה עוברים . קצתם עברו וקצתם עוברים וקצתם עתידים לעבור והכל צפוי לפניו כי הוא מרומים ישכון . וכל אשר הוא רואה אין ספק באמתתו ואין ראותו מכריח אותם כלל . וכענין זה היו כל הנמצאים וכל המעשים קרובים אליו ית' כאלו הם לפניו במעמד אחד . וכאמרו היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם . ואין הבדלי עבר הוה עתיד נרשמים לפניו . כי כלם נסקרים אצלו בסקירה אחת ולכלם בשם אחד יקרא וזה אמרו הכל צפוי והרשות נתונה ר"ל שעם היות כל המעשי' העתידים צפוים לפניו ית' . ישובו ויחגו ע"פ הבחירות והחפשיות הבחירה המסורה ברשותו של אדם . וכמו שהאריך בכ"ז הרב בעל קול יהודה כוזרי מ"ה ס"כ עיי"ש :

ושארי הקרוב אלי ממשפחתי החסיד המפורסם קדוש ד' מכובד הרב ר' ברוך קאסובר זצ"ל בספרו יסוד האמונה הביא בשם הר"מ אלמושנינו ז"ל שהמשיל בזה משל ואמר . אם אני רואה את ראובן בהוה שהוא רץ . הנה בודאי לא יתכן בשום צד שיהיה בלתי רץ בהוה . ועכ"ז לא יאמר שהוא מוכרח במרוצתו מצד ראייתי וידיעתי שאני רואה אותו רץ . כי אף שראייתי אמתית . הנה פעולתו היא אפשרית . כן ידיעתו ית' איננה מכרחת פעולות האדם אף שידעם . יען הוא יודע אותם תמיד בהוה . כי אין עתיד לפניו ית' שהוא למעלה מהזמן וכן הזמן העתיד בערכנו לאין תכלית הוא הוה אצלו ית' . וכמו שבערכנו ידיעת ההוה איננה מכרחת . כן ידיעתו ית' להיותה תמיד בהוה איננה מכרחת . אלא לפי שהדבר קשה לצייר איך תהיה ידיעתו בהוה אף מה שהוא עתיד אצלנו . לכן הסכים הרמב"ם ז"ל שאין ידיעתו כידיעתנו . והוא בזה הגיד שידיעתו תמיד בהוה אף מה שהוא עתיד אצלנו ע"כ . ואחרי ז"ל הסביר גם את דבריו באריכות וסיים וז"ל ולפי שהעבר והעתיד הם בבורא בהוה א"כ ידיעת הקב"ה במה שזה יהיה צדיק וזה יהיה רשע הוא מפני שרואה ומביט לסוף דבר בהוה ובפועל ממש איך שהצדיק בוחר בטוב והרשע ברע . ואף שהצדיק והרשע לא עלתה עדיין . ע"ש גם
מציאותן

ולא היה נכון שנשים שהוא ידע שהאדם עתיד לדבר כי הוא ידע העולה מפעל האדם הנופל (יב) אחר כל מחשבה והקדמה ואיחור . (יג) והוא בעצמו אשר ידעו וכמו שאמר (תהלים צ"ד) יי' יודע מחשבות אדם . (דברים ל"א) כי ידעתי את יצרו :

פרק ה

ומצאתי בני אדם שואלים בשער הזה , (א) מה אפני החכמה שיצוה ויזהיר הצדיק אשר ידע ממנו כי לא יסור מעבודתו ? ומצאתי לזה ארבע' פנים . מהם (ב) להודיעו מה שהוא חפץ ממנו , ומהם לשלם לו הגמול , כי אם יעבוד אותו והוא בלתי מצווה , לא יהיה לו גמול , ומהם (ג) שאם יגמלהו על מה שלא צוהו בו או יענישהו על מה שלא הזהירו יהיה זה עול , ומהם (ד) שישנה עליו הצווי עם הנביא עם הצווי אשר בשכל , בעבור שישמר ויזהר כמ"ש (יחזקאל ג') ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיה יחיה כי נזהר . ושואלים עוד ומה אפני החכמה בשליחות אל הכופרים אשר ידע מהם כי לא יאמינו ? (ה) וחושבים זה לשוא . ומצאתי להם ששה פנים , מהם שאם לא היה שולח אל הכופר שיאמין , היתה לו אמתלא לאמר , אלו היה שולח אלי הייתי מאמין , ומהם (ו) שמה שיש בידיע' אלו לא היה יוצא אל הפעל , היה הגמול והעונש כפי ידיע'תו לא כפי מעשה הברואים . ומהם שראיותיו החושיים והשכליים , כאשר העמידם בעולם למאמינים ולכופרים , כן ראוי שיהיו ראיותיו הנבואות כוללות המאמינים והכופרים . ומהם כי כמו שנתברר לנו (ז) כי מי שמצוה ברע למי שלא יעשהו מריע לו ונקרא סכל , כן מי שמצוה בטוב למי שלא יפעלהו מטיב לו ויקרא חכם . ומהם (ח) שהמצוה בטוב , כאשר יעזוב המצווה לקבל מצותו , תשוב מצותו סכלות , בעבור שלא קבלה , יהיה גם כן מי שמצוה ברע תשיב מצותו חכמה , כאשר יקבלנה המצווה בה , ותתהפכנ' אמתות הטוב והרע והיינה כפי הקבול וזה הבל . ומהם כי (ט) כאשר השוה ביניהם בשכל והכח והיכולת , כן ראוי שישו' ביניהם בצווי ובשליחות : ואחר כן אומר ,
כי

שביל האמונה

מציאותן איננה מכונה בערכו ית' בשם עתיד אלא בשם הוה . כי כל גופם וקומתם וזמן ימי חייהם הם מצוירים אצל הבורא ברגע אחד עכ"ל ועוד האריך עיי"ש כי כל דבריו צרי ומרפא : (יב) אחר כל מחשבה והקדמה ואיחור . ר"ל שכל המקרים וכל הסבות אשר ישנו את מעשי בני אדם . כמחשבה והקדמה ואיחור . יודע הבורא ית' את הפועל הנופל אחריהם . ובכ"ז האדם ברשות עצמו לעשות כאשר יחפץ וככל העולה על רוחו וכאמור : (יג) והוא בעצמו אשר ידעו . כלומר ורק הבורא ית' הוא היודע בידיעה בזאת המפארת הטבע האפשרות . הואיל ואין ידיעתו כידיעתנו :

פרק ה (א) מה אופני החכמה כו' . ר"ל מה תועלת יש במה שיצוה ויזהיר את הצדיק . הלא הוא מעצמו יבין וישכיל בדעתו ושכלו לעשות את הטוב ולהזהר מן הרע : (ב) להודיעו מה שהוא חפץ ממנו . כלומר להורות לו את המעשה אשר יעשה כי לא יספיק השכל לבדו לדעת איזה דרך ישכון אור . וכמו שנתבאר במאמר השלישי פ"ג עיי"ש : (ג) שאם יגמלהו כו' . כלומר אם ישיב לו גמולו בראשו על ביטולו המצות אשר לא נצטוה בהם . ויעניש אותו על עשותו את אשר לא הזהיר ממנו יהיה זה עול : (ד) שישנה עליו הצווי כו' . שישנה ויכפיל עליו את הצווים כדי לזרזו כי אולי לא יספיק השכל והוסף לו צווי הנבואה . וכיוצא בזה הם דברי החבר למלך אלכוזר (מ"ה סס"כ) וז"ל אבל המאמר בטוב בצוותו בעבודה למי שקדם בדעתו שומרהו או שיעבדהו . איננו שוא כי כבר הקדמנו ואמרנו כי המרי והעבודה לא יגמרו כ"א בסבות האמצעיות . והיתה סבת עבודת העובד הצווי בעבודה . ותן קדם בידיעתו שהוא עובד וסבת עבודתו שמוע תוכחתו ע"כ . והספיק לו זה גם אצל הממרה ואמר וכן קדם בדעתו מרי הממרה כו' ותוכחתו לו מיקל ממריו כי מן המפורסם כי לתוכחת רושם הנפש על כל ענין . וכי הממרה תתפעל נפשו לשמע התוכחות אפילו מעט הפעלות : וכמ"כ כשיהיה התוכחת להמון כי יש בהם עכ"פ מקבל וכבר הועיל ואיננו שוא ע"כ : (ה) וחושבים זה לשוא . לפועל ריק : (ו) שמה שיש בידיעה כו' . ר"ל כי אלו היה הבורא ית' גומל את האנשים כפי מה שיודע מהם מבלתי יצוה להם דבר . ולא יבקש מהם שיוציאו ידיעתו אל הפועל . כבר היה הגמול והעונש כפי ידיעתו ית' לא כפי מעשי הברואים . והיו הצדיקים בג"ע מבלי עבודה . ואחרים בגיהנם מבלי חטא . מה שכל זה הוא הבל ורעיון רוח : (ז) כי מי שמצוה ברע כו' . ר"ל כי כמו שבדק סכל ומריע יקרא מי שיצוה את זולתו לעשות את הרע ועם שלא ישבה לו ולא ישמע אליו . וכמ"ש וסקלתו באבנים ומת כי בקש להדיחך וגו' . ככה כמו כן אך בשם חכם ומטיב יקרא מי שיצוה את זולתו על הטוב והישר . עם שהזולת ההוא לא יחוש לדבריו . וכענין מה שנאמר ליחזקאל ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכי הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת : (ח) שהמצוה בטוב כאשר יעזוב כו' . ר"ל שאם נניח שהצווי בטוב למי שלא יקבלהו הוא סכלות . יהיה ג"כ הצווי ברע למי שיקבלנו חכמה ותתהפכנה א"כ אמתות הטוב והרע מעצמותם . ויהיה הטוב רע בעבור שלא נתקבל והרע טוב בעבור שנתקבל מה שזה הבל ורעיון רוח : (ט) כאשר השוה ביניהם . בין המאמינים והכופרים :
כאשר

כי העושה לשוא, הוא עושה דבר שאין לו תועלת לאחד מהברואים, אבל שליחות הבורא יתברך אל הכופרים אע"פ שהם בהרו שהם לא יעשו אותה, ולא יועילו בה ולא יוסרו המאמינים ושאר בני אדם כבר נוכרו והתבוננו, וכאשר אתה רואה כי בני אדם עד עתה ועד עולם הם מכפרים ענין המבול ואנשי כדום ופרעה והדומה להם. ושואלים עוד כשתהיה מסירת אדם להרג, אחד ממעשה הבורא אם לענוש על חטא או לנסיון, (י) כאשר יהרגהו עול, כאיזבל לקצת הנביאים. מה נאמר בזה המעשה? ולמי ניחס אותו? נאמר כי המות מעשה אלהים, וההרג מעשה העול, ואם החכמה חייבה המות, אלו לא היה העול, היה מת בסבה אחרת. וכן השאלה על הגנב כשהוא אבידת ממון בני אדם גזירת הבורא, (יא) אם לענוש או לנסיון, איך נאמר בגנבה ההיא ממעשה הבורא? והתשובה בזה, שהאבוד מעשה הבורא, והגניבה מעשה האדם, וכאשר חייבה החכמה איבוד הדבר ההוא, אלו לא היה גונבו הגנב היה אבד בפנים אחרים, וכן ענו שמעיה ואחיה לקצת מלכי אדום ואמרו, (תענית י"ח) ואם אנו מחוייבי מיתה לשמים אם אין אתה הורגנו הרבה מזיקים יש לו לפגוע בנו. ושואלים עוד (יב) ואיך נענש דוד על העבירה, בהביא אבשלום לעשות כמוה? ויותר גדולה ממנה, באמרו (שמואל ב׳ י"ב) כי אתה עשית בסתר ואנכי אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל וגו׳. נאמר כי אלה הדברים אשר ספר נתן הנביא על שני חלקים, אחד מהם מעשה הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד ועל זה אומר (שם) הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיך. והשני מעשה אבשלות בבחירתו, והוא מה שאומר ושכב את נשיך לעיני השמש הזאת (שם) (יג) ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום, להכאות את לבו בזה. ושואלים על ענין סנחריב ונבוכדנצר ומה שעשו בעולם מן ההרג והחרבן, ושאר עניני החמס, ואיך אמר על האחד שהוא מטהו כשאמר (ישעיה י׳) הוי אשור שבט אפי וגו׳. ועל השני שהוא חרבו, כשאמר, (יחזקאל ל׳) וחזקתי את זרועות מלך בבל ונתתי את חרבי בידו. ונאמר (יד) כי מקום פעל הבורא לשניהם וזולתם, הוא נתינת היכולת והאמץ כאשר נמשלו בחרב ובמטה, ועם כל זה אשר עשו הם וחילם היה בבחירה שחייבים עליה הענש, ועל כן אמר (ישעיה י׳) אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור וגו׳, ואמר (ירמיה נ"א) ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים. ושואלים עוד כיון שכל המקרים מתחדשים במצותו, (טו) כשהוא מסבב למאמין שיכזב בעבור דבר שמצריכו אל הכזב, הוא אם כן הביאו אל הכזב, יש בזה שתי תשובות, אחת מהנה, כי המעיין כשיעיין היטב באיך יצטרך האדם לכזב, ימצא לו סבה מחטא האדם בהנהגתו, וישיב הדבר על בוראו כמ"ש (משלי י"ט) אולת אדם תסלף דרכו ועל י"י יזעף לבו. והאחרת שאם השכל אשר הרכיבו בו, איננו צריך אל הכזב לעולם, כי כאשר יאמר מאמר שאפשר שמבירים אותו על אמתת ההגדה על דרך העברת הלשון, הוא אומר אמת, ואין עליו מסברת העול בדבריו. וזה כמו שאמר אברהם על שרה
אחותי

שביל האמונה

(י) כאשר יהרגהו עול. איש עושה עול: (יא) אם לענוש או לנסיון: אם לענוש אותו על מה שעבר או לנסותו אם לא יתקצף ויסבול יקבל שכרו: (יב) ואיך נענש דוד כו׳: איך יתכן שלמען העניש את דוד על העבירה שעשה. יסבב הבורא ית׳ שיעשה אבשלום עבירה יותר גדולה ויותר רעה ממה שעשה דוד. והתשובה בזה כי דברי נתן אל דוד הם נחלקים לשני חלקים. האחד יעיד שאחד מבני ביתו הרעה למרוד בו בבחירתו החפשית. יהיה לו יכולת והאומץ לעשות את כל אשר יזם לעשות. עיין בפרק שאח"ז בביאורי אות כ"ג. והשני הוא רק הודעה בלבד וכמו שמבאר והולך: (יג) ורצה בהקדמתו להודיע כו׳: כלומר שמעשה אבשלום עם נשי דוד לא היה בעבור העונש: כי כל מה שעשה לא עשה כ"א בבחירתו. ורק שרצה להקדים ולהודיע את מעשיו לדוד למען הכאות את לבו: (יד) כי מקום פועל הבורא כו׳. ר"ל כי ענין פעולת הבורא המיוחס לשני אלה המלכים סנחרב ונבוכדנצר וזולתם. הוא רק נתינת היכולת והאומץ לעשות את כל אשר יזמו לעשות בבחירתם. כי ע"כ נמשלו בחרב ובמטה: כלומר שנתן בידם החרב והמטה. אבל לא הכריחם על ההרג והאבדון: (טו) כשהוא מסבב למאמין כו׳. ר"ל שהם שואלים כי אחרי שהכל רק יד׳ הוא סבת הכ"ס. וכל המקרים המתחדשים ובאים בעולם הם מתחדשים ברצונו ית׳. א"כ אם יקרה לאיש צדיק ומאמין שיהיה מוכרח לדבר כזב למען הציל עצמו מן הרעה אשר יגור ממנה. רק הוא ית׳ הביאו לזה במה שחדש עליו המקרה הרע ההוא. וע"ז אמהגז"ל כי שתי תשובות בדבר. האחת כי המעיין כאשר יעיין היטב יראה שרוב המקרים המביאים את האדם לדבר כזב. הם רק בעבור חטאו בהנהגותיו. ואלו היו הנהגותיו מתחלה כראוי לא היה מגיע בסוף לידי מדה זו: והשנית שגם אם יקרהו מקרה מצאת ההשגחה שיהיה מוכרח לדבר כזב. וכמו שהיה מקרה אברהם עם פרעה ואבימלך. הלא אם ישכיל בשכלו אשר הרכיבו הבורא ית׳. יוכל להמלט מן הכזב בשיאמר המאמר ע"ד העברת הלשון והשומעים יחשבו שהוא על אמתת
ההגדה

אחותי היא, והוא רוצה קרובתי, כאשר מצאנו (טז) לוט שנקרא אח מדרך הלשון. והם סברו שהוא אחותו באמת, ולא היה חטא עליו בזה, אבל החטא עליהם (יז) כי הם עוולו, כי דרך בני אדם לשאול הגר על עניניו ועל תועלותיו, ועל מה שהוא טוב לו, ועל מה שצריך לו, ואין דרך לשאול אותו על מי שיש עמו ומה הוא ממנו, וכל שכן (יח) שכבר נסה בזולתו, כמ"ש (בראשית כ׳) (יט) כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני. (כ) וכיון שדברתי בשאלות האלה במה שיש בו די, מתחייב המעיין בספר להשיב בתשובותם בכל מה שימצאהו דומה להם:

פרק ו

ואחר כן אחבר אל הדברים האלה כל הפסוקים אשר יש בהם ספקות ושבושים בענין ההכרח, (א) ומפני רובם בעבור רוחב הלשון כאשר זכרתי במאמר היחוד, כי הלשון אם לא תרחב, (ב) לא ימצא בה כי אם הדבר בלבד, ראיתי לזכור מיני הוצאתם עד שיהיו נאותים למה שיש בשכל, (ג) וכאשר אספור כמה מינים היא, וזכרתי מכל מין מהם קצת, והמעיין בספר הזה יחבר כל מין וכל איש אל מינהו בשכלו ובתבונתו: ואומר שהם שמנה מינים, הראשון מהם שער ההזהרה, נדמה לבני אדם המניעה באזהרה (ד) כמניעת המעשה, ויש ביניהם הפרש גדול, וזה כאמרו לאבימלך (שם) ואחשך גם אנכי אותך מחטא לי, סברו שהוא מעשה ולא מנעו כי אם בהזהרה ובהודעה שהיא אשת איש ובהפחדה, כמו שאמר לו (שם) הנך מת על האשה אשר לקחת, והיא בעולת בעל, ואמר לו עוד (שם) ואם אינך משיב דע כי מות תמות. ומניעת אבימלך מהאשה ההיא שלא יגיע אליה, היא במניעת המגרש שלא ישא גרושתו אחר שנשאת לאחר, כמ"ש (דברים כ"ד) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה וגו׳, והוא יכול בבחירה ואיננו יכול במצות. כאמרו (שם ט"ז) לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך והדומה לזה. והשני (ה) המניעת מתקנות העולם וטובותיו וחשבו זה הכרח והוא כאמרו (ישעיה ו׳) השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע וגו׳, הכתוב רוצה (ו) שיתחדש עליהם סבה שלא יסתכלו בעבורה בעניני עולמם ממה שמחדש להם ממלחמה או רעה והדומה להם, ויהיו נבוכים בתקון המעשה ההוא כמ"ש (דברים כ"ח) והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה, וכמ"ש (איוב ה׳) לוכד חכמים בערמם וגו׳, יומם יפגשו חושך וגו׳. ואמר (שם י"ב) מסיר לב ראשי הארץ וגו׳. ימששו חשך ולא אור וגו׳. (ז) ואלה סברו שהוא בענין התורה, (ח) ויהיה ענין ושב ורפא לו ישובו מהלחם באויבם וינוחו ממנו, כאשר אמר במלחמה (הושע ו׳) והוא
לא

שביל האמונה

ההגדה ופשיטותה. ויהיה מאמרו אמת והשומעים טועים בו וכמו שעשה אאע"ה. וכמו שהולך ומבאר: (טז) לוט שנקרא אח. כמ"ש (בראשית יג) כי אנשים אחים אנחנו: (יז) כי הם עולו. הפלשתים עשו עול: (יח) שכבר נסה בזולתו. בפרעה מלך מצרים: (יט) כי אמרתי רק אין יראת כו׳. שב להביא ראיה למה שאמר לראשונה שהפלשתים עשו עול עמו במה שלא שאלו אותו על עסקי אכילה ושתיה. כ"א על עסקי אישות. כי ע"כ אמר כי אמרתי אין יראת אלוקים וגו׳: (כ) וכיון שדברתי בשאלות האלה כו׳. ר"ל אחרי אשר כבר השיבותי על השאלות הנלבות נגד בחירת האדם וחפשיותו. לאמת ולקיים שהאדם הוא בעל בחירה. חובה מעתה על כל מעיין להתבונן בכל הכתובים המורים בהשקפה ראשונה על ביטול הבחירה ודומים לאלה הנזכרים. וישיב עליהם התשובות הנזכרות ויבארם באופן שיסכימו אל הדרך הנכונה והוא בחירת האדם וחפשיותו:

פרק ו (א) ומפני שרובם בעבור רוחב הלשון. כנ"ל: (ב) לא ימצא בה כ"א הדבר בלבד: כלומר מציאות הדבר ויסודו בלבד. ולא תוכל לספר על שום דבר מאומה. אם לא שתשמש בשמות מושאלים ובהרחבות והעברות כמו שנזכר במאמר השני פרק י"ד: (ג) וכאשר אספור כמה מינים הוא וזכרתי כו׳. וכאשר אזכור אח"כ הכוס מספרם שהם שמונה אזכור קצת מכל מין מהם. ואו וזכרתי היא ואו המהפכת. וביאורי כמו אזכור: (ד) כמניעת המעשה. כמניעה במעשה. כלומר שעושה מעשה למנוע היכולת: (ה) המניעה מתקנות העולם וטובותיו. כלומר שהבורא ית׳ ימנע לפעמים מבריותיו אופן תקנות העולם והשגת טובותיו. עד שבבואו עליהם איזה צרה. יהיה שם מראות עיניהם ומשכיל גבותם. ויאלו לדעת אופן הסרת הרעה מעליהם וימששו חושך ולא אור: (ו) שיתחדש עליהם סבה כו׳. ר"ל כי מה שאח"כ השמן לב העם הזה וגו׳. היינו הכונה שיתחדש עליהם סבה אשר בעבורה ישמן לבם ואזנם יכבד עד שיהיו נבוכים בעניניהם ולא יוכלו לתקן מעשה הרעה הבאה עליהם ממלחמה ונצחון האויבים וכיוצא ויטהרו בה: (ז) ואלה סברו כו׳. ר"ל ואלה האנשים החושבים בביטול בחירת האדם יסברו שאח"כ השמן לב העם הזה שהבורא ית׳ ישמין לבם בעניני התורה והעבודה. ואין הדבר כן. אבל הכונה כמו שאמרנו שישמין לבם ושכלם עד שלא יוכלו לשית עצות בנפשם להנצל מהרעה הבאה עליהם. ויהיו ממששים בצהרים כאשר ימשש העור באפילה: (ח) ויהיה ענין ושב ורפא לו כו׳. כלומר ולפי דברנו יהיה
שאח"כ

לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור. והשלישי (ט) בחזוק הנפש, כבא פגע מרעה ומשמועה שלא יאבד מהם, שמעוה בספרים וסברו שהוא חזוק הלב שלא יקבל העבודה, (י) וכ"ש שיחסו הכתוב אל הלב בעבור שהנפש בו, והוא אמרו (שמות ז') ואני אקשה את לב פרעה, וחזקתי את לב פרעה (שם י"ד) כי אני הכבדתי את לבו, (שם י') ואמר על סיחון כי הקשה י"י אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דברים ב'). ונצטרך פרעה לחזוק נפשו שלא יאבד במכות ההם עד שישלמו לו שאר המכות, וכבר באר לו זה באמרו (שמות ט') כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך וגו', ואולם בעבור זאת העמדתיך (שם ט') וגו' אבל סיחון נצטרך לחזוק לבו שלא יאבד מפחד שמע בני ישראל, כמ"ש (דברים י"ד) אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך, וכן אנשי ארץ כנען הצטרכו לחזוק שלא ימיתם פחד השמועות, כמ"ש (יהושע ב') ונשמע וימס לבבנו וגו', ועל כן אמר כי (יא) מאת י"י היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל (שם י"א) (יב) והרביעי השמת מעלה ומדרגה, ראו בני אדם זכרון הענין הזה במקרא, וסברו כי הוא הפעלה והשמה. והוא שהמהיר במלאכה מאמת האמת ממנה ומבטל השקר, כאשר נאמר כי השופט הצדיק את ראובן והכזיב את שמעון, ושהוא הצדיק לוי והרשיע יהוד', (יג) ולא נרצה בזה שהוא שם אחד מהם לעשות דבר ולא צוהו בו, אבל רצוני שבאר עליו וגלה לו ושמהו במעלתו, וכמו שאמר התורה והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע (דברים כ"ה). וכן אומר כבר אמת השופט שטר פלוני וזייף שטר פלוני, (יד) לא זייפו בפעל אבל הוא בבאור. והגיעני שאומרים על שני דינרי הזהב, כי המרצה היטב זה, (טו) ופתח זה ואינם רוצים שפתחו בידו אבל רוצים שהגיד שהוא מפותח, וכאשר יתמידו המחשבות בהעברה הזאת ויתישבו בה, יהיה על הדרך הזה מה שאמרו הספרים מפעל הבורא (משלי ג') אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. ואמר עוד (יחזקאל י"ד) והנביא כי יפותה ודבר דבר אני י"י פתיתי את הנביא ההוא, ר"ל בארתי עליו שהוא מפותה. וכן אמרו (ירמיה ד') השא השאת לעם הזה ולירושלים לאמר שלום יהיה לכם. (טז) בטל דברי המתנבאים להם בגלותו להם. וכן שאלתם (ישעיה ס"ג) למה תתענו י"י מדרכיך, אל תשימנו תועים, שתדון עלינו שאנחנו תועים, אבל כפר לנו ורחם עלינו.

ומי

שביל האמונה

שאח"כ ושב ורפא לו. שאם לא אמין לכם יפיתו עלות בנפשם להמלט מן הרעה ויסובו מהכחם עם האויבים וינוחו משם: (ט) בחיזוק הנפש כו'. ר"ל שהכתוב יאמר שהבורא ית' מחזק את נפשות האנשים לבל ימותו פתאום מפגע הרעה ומהשמיעה הרעה הבאה עליהם. טרם שיקבלו את העונש הראוי להם לפי חכמתו ית' והטועים יסברו שהכונה על חיזוק הלב שלא יקבלו העבודה וכמו שמבאר והולך: (י) וכ"ש שיחסו הכתוב כו'. ועוד נתחזק להם טעותם ממה שיחס הכתוב את החיזוק אל הלב: עם שכונת הכתוב בזה יען שהנפש הוא בלב. עיין מאמר שני פס"ג. וכן כתב הראב"ע בפ' בראשית שנשמת האדם העליונה תקרא לב בעבור היותו המרכבת הראשונה לה עיי"ש: (יא) כי מאת ד' היתה כו'. כלומר מד' היתה זאת להם לחזק את נפשם השוכנת בלבם לבל ימותו קודם המלחמה למען יקבלו העונש הראוי להם על ידה קפל לקראת המלחמה. ואחשוב שאל שני הדרכים האלה שהם המניעה מתקנות העולם וטובותיו. וחיזוק הנפש שלא תאבד טרם קבלתה העונש הראוי לה. כיון ירמיהו ע"ה בקינתו אשר קונן על גודל נקמת האויבים ומחשבותם על ישראל כל היום. וע"כ אמר (איכה ג') תשיב להם גמול ד' כמעשה ידיהם. כלומר שלא תמיתם פתאום עד תשוב להם גמולם כמפעלם. וזה כאשר תתן להם מגנת לב תאלתך להם. כלומר שתחזק את נפשם לבל יאבדו פתאום. וגם תסכל עצתם שלא יפיתו עלות בנפשם להמלט מן הרעה וימפטו בנהרים כאשר יחפש הטוב בתפלה. ויהיה תאלתך מלשון גואלו פרי לוען וכמו שפרש"י שם. ובזה תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ד'. כלומר בשני אלה תוכל לרדוף אחריהם ולכלות אפך בהם להשיב להם גמול כמעשה ידיהם ואח"כ תשמידם מתחת שמי ד': (יב) השמת מעלה ומדרגה כו'. ר"ל כי לפעמים יזכור הכתוב שהבורא ית' שמים איש או אנשים במעלה ובמדרגה. ויסברו הטועים שזה שימה ופעולה ממש. ואין הדבר כן. אבל רצונו בזה שהבורא ית' מאמת ומקיים המעלה והמדרגה ההוא לבעליהם. ומבאר עליהם שהם בעלי מעלה ומדרגה. וכמו שמבאר והולך: (יג) ולא נרצה בזה שהוא שם כו'. ר"ל שאין הכונה במה שאמרנו שהשופט הצדיק את ראובן והרשיע את שמעון שהכריח אותם לעשות דבר או שצוה עליהם לעשות דבר. אבל הכונה שבאר עליו וגלה את ענינו שהוא עשה כזה ושע"כ הוא במעלה הזאת אשר הוא אומר עליו. אם צדיק ואם רשע וכאמור: (יד) לא זייפו בפועל כו'. לא זייף אותו השופט בפועל ורק שבאר עליו שהוא מזויף. וכיוצא בזה נמצא גם בדברי חכז"ל (סנהדרין צ) א"ר"א בר' יוסי בדבר זה זיפתי ספרי צדיקים. כלומר בדבר זה בארתי להם שספריהם מזויפים: (טו) ופתח זה. מלשון פתוחי חותם: (טז) בטל דברי המתנבאים כו'. כלומר שאח"כ השא השאת לעם וגו'. ירצה שהבורא ית' בטל דברי המתנבאים להם לאמור שלום יהיה לכם. בגלותו להם כלומר והבטול היה במה שגלה עונם והראה לכל שהם נביאי השקר. ובזה קיים ובאר שהעם הזה הם

מפותים

(יז) ומי שלא יבין ענין אלה והדומה להם ישימם הכרח. והחמישי שער הכפרה, רואים אנו שהאדם אומר הטני אליך ואל תטני מעליך כמ"ש (תהלים קי"ט) הט לבי אל עדותיך ואל אל בצע, אל תט לבי לדבר רע (שם קמ"א), ויחשוב שרצה בשתי החטאות ענין ההכרח ולא רצה כי אם הכפרה. רוצה לומר כשתכפר לי כבר הטיתני שלא אשוב לחטא לך, ואם לא תכפר לי כבר הפלת בנפשי היאוש, ותביאני הכפר' לנטות לעבודתך, כמ"ש (שם כ"א) (יח) אלמדה פושעי' דרכיך וגו'. והששי ספור פועל הוא (יט) כבניה השרשיה, חושבים בו (כ) שהוא השמה ולמוד, כמ"ש (משלי ט"ז) לאדם מערכי לב ומיי' מענה לשון, רוצה בו הבריאה השרשי', כמ"ש (שם כ') (כא) אזן שומעת ועין רואה וגו'. והשביעי הפלגה במאמר, יסבר השומע כי הוא דבר מיוחד, כאמרו (שם כ"א) פלגי מים לב מלך ביד יי' וגו'. (כב) סובר שיש למלכים דבר מיוחד שיפיל בלבם מה שיחפוץ, אבל זה הפלגה הוא אומר, אפילו המלך בעבודת הבורא, כמו המים ביד עצמו, כאשר יחפץ המלך יטנו וישתמש בו:

והשמיני (כג) חדוש, סבה תוזיה עם חדושה בחירת האדם במעשה מן המעשים, וזה בא על שלשה ענינים, אחד מהם (כד) ההצלה מן האויבים, עד שיפנה האדם בעבור זה למעשה מן המעשים, ויאמרו כי המציל אותו מאויביו גרם לו זה על דרך העברה, כאשר אמר (ד"ה א' ה') ויער י"י אלהי ישראל (כה) את רוח פול מלך אשור. ועוד (ד"ה ב' ל"ו) העיר יי (כו) את רוח כורש מלך פרס. ועוד (שם כ"א) ויער יי' על יהורם. ועוד (עזרא ו') כי שמחם יי' והסב לב מלך אשור. ועוד (ד"ה ב') ולא שמע אמציה כי מהאלהים היא. ועוד ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם י"י (מ"א י"ב). כל זה בהצלה מן האויב ומן הנזק. והשני (כז) זכות ההבנה וברור העצה בשוות המזג, עד שיבין האדם שערי הדת והחכמה, ושומע זה יחשוב כי הוא חברה, והוא מ"ש (תהלים כ"ה) דרכיך יי' הודיעני אורחותיך למדני.

ועוד

שביל האמונה

מפותים ומוסתים לדברי שקר: (יז) ומי שלא יבין ענין אלה כו'. ר"ל כי הבלתי מבין בדרכי הלשון. ידמה שהכתובים האלה שהאדם מוכרח במעשיו ואינו בעל בחירה: (יח) אלמדה פושעים דרכיך: ופרש"י וממני ילמדו וישובו אם יראו שתסלח לו: (יט) כבניה השרשיה. בטבע המין האנושי השרשי אשר נבראת על זאת התכונה: (כ) שהוא השמה ולימוד. הבלתי יודעים חושבים שזה השמה ולימוד חדש לאיש מיוחד: (כא) אוזן שומעת ועין רואה כו'. מביא ראיה שדרך המקראות לדבר כן בבניה השרשיה לייחסה אל מעשה הבורא. כי ע"כ אמר ד' עשה גם שניהם. כלומר בעת היצירה: (כב) סובר שיש למלכים כו': השומע סובר שהמלך מיוחד מאשר האנשים עד שאין נופל בלבו כ"א מה שיחפוץ הבורא ית'. ואין הדבר כן. ורק שהכתוב מפליג ואומר שלא בלבד לב האדם הפרטי הוא ביד עצמו כפלגי מים. אבל שגם המלך אשר בחירתו החפשית במה שיעשהו מדבר המלכות. היא סבה נפלאה אל העם אשר תחתיו. בכ"ז לבו ביד עצמו בעניני העבודה כפלגי מים. ואל כל אשר יחפוץ יטנו. ונעימים דברי הרלב"ג ז"ל בביאורו שם אמר ז"ל. הנה לב המלך ורצונו הוא ביד ד' כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל כל אשר יהיה שמה החפץ. כן יטה השי"ת לב המלך אל כל אשר יחפוץ. והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהשי"ת והוא כמו שלוח מהשי"ת במה שיעשהו מדבר המלכות. וזה כלו הוא מיושר החכמה האלוקית. כי אלו היה פועל המלך כאשר הדברים מסור לבחירתו בשלימות כדרך המסר לבחירתו פעולותיו בעצמו. היה זה הענין סבה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא. ולזה לא עזב השי"ת כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר כו' ולזאת הסבה ייחס להשי"ת המשפט אשר יגיע מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע עכ"ל. ויהיה לפי זה ביאור אמרו לב מלך כלומר בדברים הנוגעים למלכותו והנהגתו את העם אשר תחתיו. משא"כ בדברים הנוגעים לעצמו ובעניני העבודה. כי באלה תהיה בחירתו חפשית כאחד האדם. אלא שרבנו ז"ל הולך לשיטתו במין השמיני שאח"ז: (כג) חדוש סבה כו'. ר"ל כי לפעמים יחדש הבורא ית' סבה מהסבות. אשר ע"י הסבה ההוא המחודשת מאתו. אם יבחור לו האדם בבחירתו החפשית מעשה מן המעשים להוציא הסבה ההוא המחודשת אל הפועל. יהיה לו יכולת והומן על זה. ויאמרו הכתובים בדרך העברה שהבורא ית' העיר את רוח האדם ההוא לעשות זה: (כד) ההצלה מן האויבים. כלומר בענין ההצלה מן האויבים. כי אם ירצה להציל את האדם מאויבו. ויפנה האויב בבחירתו למעשה הטוב. הרי זה כאלו הוא העיר את רוחו להטיב עמו. ואם לא ירצה להצילו הרי זה כאלו העיר את רוחו להרע עמו. עם שהאויב ההוא יטיב וירע בבחירתו החפשית והרבה שלוחים למקום להרע או להטיב גם בלעדו: (כה) את רוח פול מלך אשור. לא הצילם ממנו והרי זה כאלו העיר את רוחו: (כו) את רוח כורש מלך פרס. שרצה להציל אותם מרעת אויביהם. והרי זה כאלו העיר את רוח כורש. עם שכורש עשה בבחירתו. ואלו לא היה רוצה הבורא ית' להצילם מרעתם. הרבה שלוחים לפניו גם אם היה כורש רוצה להטיב עמהם: (כז) זכות ההבנה כו'. ר"ל שיבקש האדם מהבורא ית' שתהיה הבנתו זכה ועצתו ברורה ומזגו שוה עד שידע לבחור בטוב בבחירתו החפשית. ויאמר שמבקש בדרך העברה שהוא מבקש מהבורא ית' שיטיבהו אל הדרך הנכונה כלומר שיהיה לו לב טהור לעבודתו

ית'

ועוד (שם כ"ז) הורני יי' דרכך ונחני בדרך מישור . ועוד (שם קי"ט) העבר עיני מראות שוא . ועוד (ד"ה ב' ל') (כח) גם ביהודה היתה יד האלהים . והשלישי אות מלאה יתדשנת הבורא , ותהיה סבה להאמין עם רב , וישמענה השומע ויחשוב כי פעל העם הכרח , (כט) כאשר אמר אליהו ענני יי ענני וידעו העם הזה , (מלכים א' י"ח) ר"ל כי האש כשתרד ותשרוף העולה , תסב בה את לב העם אשר הוא אחרנית . ואין במאמר הסתר זולת ההא שנאמר האחרנית . וכן בעת הישועה אשר אמר (יחזקאל ל"ו) ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו , איננו רוצה בזה דבר כי אם הראות האותות והמופתים :

ואחר אלה השמנה שרשים לא נשאר כי אם מה שהטעות בו מפני סדר הפסוק , באמרו (תהלים נ"א) לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי וגו' . חשב השומע (ל) כי זה השב אומר כי הוא בעבור שיתקיים עליו מה שגזר בו אלהיו , ואיננו שב אמרו למען תצדק על חטאתי, אך הוא שב על אמרו , ומחטאתי טהרני . הוא אמרו כפר לעוני עד שיתקיים מאמרך אשר אמרת וגזרת , כי מי שישוב אליך תכפר לו , וזה ממה שנוהג בלשון דומה , כאמרו (שם ל"ד) צעקו ויי' שמע . אשר איננו שב על פני יי' בעושי רע , אבל הוא שב על עיני יי' אל צדיקים . ועם אלה הבאורים יסתלקו כל הספקות אשר הם מדמים ההכרח , וטענת בוראנו שלמה על ברואיו (לא) בעבודתו והמרותו אין להם טענה עליו . וכמו שאמר הכתוב (איוב ד') האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר . (לב) וכאשר התקיימו האותות המלאות ושליחות הנביאים .

נשלם המאמר הרביעי מן הספר :

המאמר החמישי

בזכיות ובחובות

פרק א אמר יהודה בן שאול · אמר המחבר , הודיענו אלהינו יתברך , כי עבודות האדם אותו כשהם רבים נקראו זכיות , ושהמרותיו כשירבו נקראו חובות וכי הכל שמור אצלו על כל עבדיו , כמ"ש (ירמיה ל"ב) גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על דרכי בני אדם . ונאמר עוד (איוב ל"ד) כי עיניו על דרכי איש וגו' . (א) וכי הם פעלים יפעלו בנפשות וישימום זכות או מטונפות , כאשר הוא אומר בעונות , ונשא עונו ונשא חטאו , ואל עונם ישאו נפשם , (הושע ד') הנפש ההיא עונה בה (במדבר ט"ו) . ואם יעלם זה מבני אדם ולא התברר אצלם , הוא גלוי אצלו יתברך , כמו שאמר (ירמיה י"ז) אני יי' חוקר לב בוחן כליות וגו' . והביא על כל הענינים האלה האותות והמופתים וקבלנום .

וכאשר

שביל האמונה

פס' : (כח) גם ביהודה היתה יד אלוקים . לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים בדבר ד' : (כט) כאשר אמר אליהו ענני כו' · ר"ל שמה שאמר אליהו ענני ד' ענני וידעו כל העם הזה כי אתה ד' האלוקים ואתה הסבות את לבם אחורנית · אין הכוונה שאתה הכרית אותם לזה אבל הכוונה שאם תענני באש מן השמים תסב בזה את לבם אשר הוא עתה אחורנית . וישובו להאמין בך בבחירתם החפשית בראותם גודל הנס והאות הפלאה : (ל) כי זה השב אומר כו' · השומע יחשוב שהדברים הם כסדרן · והשב מחטאתו אומר . לכן חטאתי למען תצדק בדברך שגזרת עלי שאחטא · ואין הדבר כן · כי אין אמרו למען תצדק שב על חטאתו שלפניו . אבל הוא מוסב על ומחטאתי טהרני שלפני פניו · כלומר כפר לעוני וטהרני מחטאתי למען תצדק בדברך אשר אמרת כי תכפר לבעלי תשובה : (לא) בעבודתו והמרותו כו' · ר"ל טענת הבורא ית' על ברואיו שיעבדוהו ושלא ימרוהו היא טענה שלימה עליהם . בעבור שיש להם יכולת על זה . ואין לברואים שום טענה עליו ית' לומר שהם מוכרחים במעשיהם : (לב) וכאשר התקיימו כו' . כלומר כאשר קיימו לנו את הבחירה החפשית · שליחות הנביאים ע"ה ע"י האותות והמופתים שהעמידו לנו :

ברוך צור מושיעי . שזכני להשלים המאמר הרביעי :

פרק א (א) וכי הם פעלים יפעלו כו' . וכן הודיענו הבורא ית' כי הזכיות והחובות הן פעולות אשר תתפעל מהם הנפש עד שברבות הזכיות תהיינה הנפשות זכות ובהירות . וכאשר ירבו החובות תהיינה מטונפות ומגואלות ועם שאנחנו לא נוכל לדעת זאת איך תתפעל הנפש הרוחנית מהמעשים הגשמים להתקדש או להתגאל מהם . הלא ד' יחקור זאת והדבר גלוי לפניו ית' כמ"ש אני ד' חוקר לב ובוחן כליות :

התעסקתי

וכאשר התקיים לנו זה , (ב) התעסקתי בעיון בענין הזה כאשר קדמתי , וראיתי במצאות מלאכות דקות נעלמות מרבים מבני אדם , (ג) וידמו טוביהם לרעיהם עד שיגיעו אל החכם מהם , ויכיר מה שיש בינותם , ומהם (ד) מלאכת הרצוי , תראה הפתי אשר איננו בקי בה , מדמה הדינר הטוב לרע , עד שיבדילם המרצה · ומהם מלאכת הרפואות , תראה הפתאים מבקשים דפיקת הגידים ולא ידעו מהפשטם והקבצם , (ה) מה האיכות הגוברת על הגוף , וידעם הרופא הבקיא . ומזה (ו) חכמת הקיאפה , אשר הם מביטים בקוי הפנים והרגלים , ומבדילים בין איש לאיש , במה שהוא נעלם מזולת', ממי שאין זאת מלאכתו . וכן במלאכת הפנינים מאודם ומפטדה ובדלח וזולתם , לא יכירם כי אם הבקי . והכלל כל מלאכה דקה הרבה ממומיה , יעלמו מן הפתאים ויראו לחכמים , וכאשר מצאתי אלה הדברים המלאכותיים כאשר ספרתי (ז) הוספתי להחזיק במומי הנפשות העונות והאשמים , אף על פי שאינם נראים לבני אדם , מפני שאין חושם משער בם , והם נגלים לעושיהם , כי הוא בראם , והחל אותם , והוא שהנפש עצם שכלי זך יותר זך מעצם הכוכבים והגלגלים , ואנחנו אין אנו רואים אותה בחושנו , ואיך יתבאר לנו מה שפועל בעצמה ומעביר אותה אך הוא מבואר (ח) לבוראה ובורא הגלגל , ועל כן ישים השמים והכוכבים דומים לה בענין הזה , כשהוא אומר (איוב כ"ה) וכוכבים לא זכו בעיניו , ושמים לא זכו בעיניו (שם ט"ו) . ואומר כי היא לו כאור הנר אשר יחופש בו כל המחבואים והחדרים ויראה כל מה שהוא נסתר בם , כמ"ש (משלי כ') נר יי' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן (ט) ואמר עוד כי הוא חם כאש אשר תתיך הזהב והכסף בכור ותזקק אותם , כמ"ש (שם י"ז) מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות יי' . ואמרתי מה נפלא הדבר הזה , כי האדם הוא אוכל שתי אכילות מותר ואסור , ורואה אותם שזנין אותו , ובועל שתי בעילות מותר ואסור , וימצאם ערבים , וחושב אותם על דרך אחת , (י) והמרצה הוא מרצה מה שפועלים ברוח כאשר בארנו , וכמ"ש (שם כ"א) כל דרך איש ישר בעיניו . ואחר כן התבאר לי כי הזכיות כשירבו לנפש , תזך ותאיר , כמ"ש (איוב ל"ג) וחיתו באור תראה , לאור באור החיים (שם) . וכאשר ירבו עליה העונות תעכר ותחשך · וכאשר אמר במי שהם כן , (תהלים מ"ט) עד נצח לא יראו אור . ואחר כן הודיענו כי הוא שומר כל אלה הזכיות והחובות על כל בני אדם , (יא) והמה אצלו ככתובים אצלנו , כמ"ש על הצדיקים (מלאכי ג') ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי' ולחושבי שמו . ואמר על הרשעים , (ישעיה ס"ה) הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי . וכאשר השתכלתי בזה המשל מדברי החכם , מצאתי בתכלית התקון והנכונה , והוא שאנחנו המון הברואים , מפני שמצאנו ביכלתנו אשר שמה החכם בנו (יב) שנבין האותיות אשר נדבר בם

שביל האמונה

(ב) התעסקתי בעיון כו' . כי עם שלא יוכל האדם לעמוד על אמתת ענין זה בעיונו . בכ"ז התעסקתי בעיוני לדעת עכ"פ שהוא דבר נאות לשכל ובלתי מתנגד אליו . וכמו שקדמתי לנסות את עיוני היוכל לאמת את הענינים האמתים במאמרים הקודמים : (ג) וידמו טוביהם לרעיהם . כלומר בעבור מיעוט הכרתם מדמים על המזויפים שהם רעים : (ד) מלאכת הריצוי . עיין בהקדמת הספר ענין ב' ובאורי שם אות י"ז : (ה) מה האיכות הגוברת כו' . כלומר שרק הרופא הבקי יודע ומבין מהתפשטות הגידים והתקבצם . את האיכות אשר התגברה על הגוף : (ו) חכמת הקיאפה . מלה ערבית והוראתה חכמת היד והפרצוף הנודעת הרבה בספרי קדמונינו : (ז) הוספתי להחזיק כו' . כלומר הוספתי להחזיק את העונות והאשמים . שהם מומי הנפשות : (ח) לבוראה ובורא הגלגל . כלומר שהדברים אשר ישימו את הנפשות זכות ומטונפות . ושהנפש זכה מהגלגל הוא גלוי למי שבראה שתיקן : (ט) ואמר עוד כי הוא חם באש · כלומר שהנר ההוא הוא חם כאש ובו יבחין הבורא ית' את לבות בני אדם . כאש המזקקת את הכסף ואת הזהב . ובעבור שלדעת הגאון ז"ל הגלגלים הם מיסוד האש כמבואר בהרבה מקומות מזה הספר . ע"כ אמר שגם הנפש כמוהם וכמו האש שהיא חמה ומאירה . והבורא ית' חופש כל חדרי בטן לאורה . ובוחן הלבבות בחומה . כמו האש המתכת את הזהב והכסף ומזקקת אותם : (י) והמרצה הוא מרצה כו' . והוא ית' מרצה את המעשים ההם . ורואה מה שהם פועלים ברוח האדם . כלומר בנפשו מן הקישוט והגיאול וכאמור . והגאון ז"ל אחז דרכו במה שהמשיל ראשונה את בחינת המעשים אשר יעשה אותם האדם למלאכת הריצוי . וכן אמר גם בהקדמת הספר ענין ב' וז"ל וכבר דמה הכתוב ריצוי דברי הצדק בריצוי הממון עיי"ש . וע"כ תואר גם פה את הבורא ית' בשם מרצה וכאומר שעם שהאדם לא יוכל לדעת ההבדל אשר בין שני המעשים האסור והמותר . יען כי שניהם ישרים בעיניו הוא ית' מרצה אותם ויודע ההבדל אשר ביניהם וכמשה"כ כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן לבות ד' : (יא) והמה אצלו ככתובים כו' . כלומר שכל מעשי בני אדם שמורים אצלו כמו שמורים אצלנו הענינים הכתובים בספר . וכמ"ש ויכתב בספר זכרון לפניו . כלומר שהענין שמור אצלו כאלו נכתב בספר . וכ"ז ע"ד העברה כי אין שכחה לפני כסא כבודו : (יב) שנבין האותיות אשר נדבר בו' . ר"ל כי מה שהבורא

ית'

בם, ותולי' לכל אות סימן מהמכתב, עד שנשמר בזה חשבוננו, וכל החדושים אשר נצטרך לדעתם, כל שכן שיהיה בחכמתו הוא מה שישמור עלינו הכל בבלי כתב ולא ספר. ודמה לנו זה בכתב, בעבור שהרגלנו בו החשבון, לקרב אל הבנתנו כאשר בארתי. והודיענו עוד, כי בעוד שאנחנו עומדים בעולם המעשה, הוא שומר על כל אחד מעשהו, (יג) וכבר זמן גמולו עליו לעולם האחר אשר הוא עולם הגמול, (יד) והעולם ההוא יבראהו כשישלים כל מספר המדברים אשר חייבה חכמתו שיבראם, שם יגמל הכל כפי מעשיהם, כמ"ש החכם (קהלת ג') ואמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים, ואמר עוד (שם) כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו'. ואני עתיד לבאר דעת הגמול במאמר התשיעי מהספר הזה במה שיכשר. ועם זה לא הניח עבדיו בעולם הזה מבלתי גמול על הטוב, ועונש על האשם, מה שיהיה (טו) לאות ולסימן לכל המונח לעת הקבץ מעשה הברואים. ועל כן אנחנו רואים שהוא זוכר בתורה הברכות אשר בפרשת אם בחקותי, ואומר בכמוהם (תהלים פ"ו) עשה עמי אות לטובה. וזוכר הקללות אשר בוהיה אם לא תשמע, ואומר עליהם (דברי' כ"ח) והיו בך לאות ולמופת (טז) ומענינם בעולם הזה (יז) וכל הזכיות שמורות לצדיקים וחתומות כמ"ש (שם ל"ב) (יח) הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי:

פרק ב וכיון שהקדמתי אלה הדברים, אני רואה לספר מדרגות הברואים באפני זכיותם וחובותם כמה הם, ממה שידענו מן הכתוב ומן המקובל, (א) ואשים כל אחד מהם במקומו כאשר ידעתיו, לבעבור יתישרו בו רבים מבני אדם. ואומר שמדרגות בני אדם בשער הזכיות והחובות עשרה מעלות, צדיק ורשע, ועובד וממרה, ושלם ומקצר, וחוטא ומזיד, ושב וכופר. (ב) ויש הנה השוה מופרש לבד, כדי שאדבר על ענינו. (ג) וראוי שאבאר כל שער מהם ומה שיש בו. ואומר נקרא צדיק מי שרוב מעשיו זכיות ורשע מי שרוב מעשיו חובות. והענין הזה דומה לדברים הטבעיים. והוא שהחכמי' קורין לדבר חם, כאשר יהיה החום בו יותר מן הקור, וקורין לדבר קר, כאשר יהיה הקור יותר מן החום. וקורין לגוף בריא כשהבריאות בו יותר, וחולה, כשהחולי בו יותר. ועל הדרך הזה באו השמות הנבואיים, שקורין האדם צדיק כשיהיו רוב מעשיו צדק, כאשר קראו יהושפט וחזקיהו צדיקים, אע"פ שהיה במקצת מעשיהם חטא, כאשר נאמר ליהושפט (ד"ה ב' י"ט) הלרשע לעזור ולשונאי יי' תאהב ובזאת עליך קצף. ונאמר לחזקי' ולא כגמול עליו השיב חזקיהו (שם ל"ב) וכמו שקראו יהוא רשע, והוא בטל את הבעל, (ד) וקראו צדקיהו רשע

שביל האמונה

ית' נתן בנו כח ויכולת לדעת ולהבין שהדיבורים אשר נדבר בפינו הם מתחלקים לאותיות ולכל האותיות הם כ"ב במספרם ולכל אחת תמונה מיוחדת לכל אות מהם ולרשום בספר את כל העולה על רוחנו להשיב בזה כח זכרונינו ולשמור את המחשבות והחידושים אשר נצרך לדעתם. כ"ז יעיד עדות ברורה שהזכרון ימלא בעלם והאמונה אלו ית' על השלימות בזולת הכתב והמכתב. ומשלימותו נשכיל עליו ג"כ שלימות מה אשר אין לו דמיון וערך לשלימותו ית'. כמו שהכרון הראות ע"י כלי זכוכית. והשליח על מעשה פחותות בשלימותן מהראות והשליחה של הפיקח והבריא מבלי עזר שום כלי. וכן הזכרון שאנו קוראי יד זוכרים בעזר הכתב והמכתב: אין דמיון וערך למה שזוכר הוא ית' מבלי שום אמצעי. והביאור בזה באר הרב המורה בפי"ם מהשלישי מאח"כ הנוטע אוזן הלא ישמע וגו' עיי"ש ויונעם לך: (יג) וכבר זמן גמולו עליו. הזמין לו גמול על מעשהו: (יד) והעולם ההוא יבראהו כו'. השלמת זה הענין עיין במאמר התשיעי פ"ו: (טו) לאות ולסימן לכל המונח כו'. ר"ל שהגמול והעונש אשר בעוה"ז הוא רק לאות ולסימן שהוא נאמן ליפרע ונאמן לשלם שכר: (טז) ומענינם בעוה"ז. והברכות והקללות אשר בשתי אלה הפרשיות הם מענין העוה"ז. ונאמר עליהם לשון אות. בעבור שהם לאות ולסימן אל הגמול העתיד בעת הקבץ מעשי הברואים בעוה"ב: (יז) וכל הזכיות שמורות כו'. כלומר שכל שכר העוה"ז אינו כ"א לאות ולמופת. ועיקר השכר שמור וחתום לעתיד לבא: (יח) הלא הוא כמוס כו'. הגאון ז"ל נשען בדבריו אלה על מה שהוא מפורסם מפי חכז"ל (יומא עו) שמדה טובה מרובה ממדת פרעניות וע"כ הביא ראיה על שהזכיות שמורות לצדיקים וחתומות ממה שאח"כ גם במעשי הרשעים הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרתי. וכאומר שהם שמורות כ"כ עד שלא הספיק הכתובה לבדה בזכר האמונה. אבל שהם גם חתומות והכל ע"ד העברה וכאמור. ובמ"ח סימן תר"ד הביא בשם הספרי וז"ל לא נטלו צדיקים כלום בעוה"ז מפלהם שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ולא נטלו רשעים כלום בעוה"ז מפלהם שנאמר הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי לי נקם ושלם ע"כ:

פרק ב (א) ואשים כל אחד במקומו כו'. שייחד מקום לכל אחד מהם לדבר בענינו כפי מה שידעתי למען יתישרו בזה רבים מבני אדם: (ב) ויש הנה השוה כו'. מלבד העשרה מדרגות שנזכרים. יש עוד מדרגה אחת והוא השוה אשר ביאורו ידוע והוא שהשיעור עונותיו כשיעור זכיותיו וכל"ז יחדתי והפרשתי לו מקום מיוחד לדבר בענינו. כי עם שביאורו ידוע ענינו הוא בלתי ידוע וראוי לדבר בו:

ריאי.

רשע, וכבר הציל ירמיהו. (ה) וממה שזכר אותו החכם בשער הזה, לגמול בעולם הזה עבדיו על המעט ממעשיהם, עד שישאר להם הרוב לעולם האחר, כי לא יתכן להעתיקם בעולם ההוא ממדרגה אל מדרגה, כי כל אחד מהגמולים עומד תמיד במה שהוא בו, כאשר אמר (דניאל י"ב) לחיי עולם ולדראון עולם. ושם הגמול על המעט בעולם הזה (ו) כאשר בכלל הזכיות שהם לזמן הרחוק, והמעט מן הזכיות לעולם הזה, כאשר אמר (דברי' ז') וידעת כי י"י אלהיך הוא האלהים שומר הברית והחסד וגו' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. (ז) ומחלק הענין הזה, כי משה ואהרן חטאו חטא אחד, וענש אותם עליו בעולם הזה, כמ"ש (במדבר כ') יען לא האמנתם בי להקדישני וגו' לכן לא תביאו וגו'. ושאביה בן ירבעם עשה טובה אחת, וגמל אותו עליה בעולם הזה כמ"ש (מלכי' א' י"ד) כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב. ועל השרש הזה אפשר שיהיה לצדיק חטאים רבים, חוייב שיהיה בעבורם כל ימי חייו נגש ונענה, ואפשר שיהיה לחוטא זכיות רבות, ראוי שיהיה בעבורם רוב ימיו בטוב. ובזה אמרו רבותי' ז"ל קדושין (ד"ל ם) כל שזכיותיו מרובין לו מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף את התורה כלה, וכל שעונותיו מרובין מזכיותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים את התורה כלה. וזה המאמר במי שעושה זכיות וחובות, ובעת שעושה הזכות לא התחרט על החובה. ובעת שעושה החובה לא התחרט על הזכות. אבל מי שעושה זכיות רבות והתחרט עליהם, כבר אבדם כלם בחרטתו, ובו נאמר (יחזקאל י"ח) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול וגו'. ומי שעשה חובות רבות והתחרט עליהם וקיים חקי התשובה, כבר הסירם מעל עצמו, ובו אומר (שם י"ח) ובשוב רשע

שביל האמונה

(ג) וראוי שאבאר כל שער כו'. כלומר שאבאר מהות כל אחד מהם. ולדבר אח"כ ממה שיש בענינו: (ד) וקראו צדקיהו רשע וכבר הציל ירמיהו. דברי הגאון ז"ל אלה סותרים בהשקפה הראשונה למה שאמרו חכז"ל (הוריות יא) הוא שלום הוא צדקיהו למה נקרא שמו שלום שהיה מושלם במעשיו ופרש"י שם דצדיק גמור היה בכל מעשיו. אמרו עוד (סנהדרין קג) בקש הקב"ה להחזיר את העולם כלו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים. נסתכל בדורו ונתקררה דעתו: בקש הקב"ה להחזיר את העולם כלו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו. נסתכל בצדקיה ונתקררה דעתו. בצדקיה נמי כתוב ויעש הרע בעיני ד'. שהיה בידו למחות ולא מחה ע"כ. הרי שצדיק גמור היה והגין בזכותו על כל העולם ולא היה בו עול כ"א מה שלא מחה בבני דורו. אולם בסוף ההתבוננות יראה שדברי הגאון ז"ל כנים ואמתים והם בנוים על המאמר האחרון הנזכר וזה כי ממה שהכתוב קראו רע על שלא מיחה בבני דורו ברוב מעשיהם המקולקלים. ולא השגיח במה שכבר מיחה בהם בדבר אחד והציל את ירמיהו ממה שרצו בני דורו להרגו כמפורש בספר (ירמי' לז לח). מזה נראה שהאדם נקרא לפי רוב מעשיו ומי שרוב מעשיו רעים נקרא רע וכאמור: ועיין ברכות י"ח נשעים בחייהם קרוים מתים כו' ובפרש"י שם ובח"א ד"ט ואתה הלל רשע ותראה כי לפי דברי הגמז"ל אלה אין מקום לקושיתו: (ה) וממה שזכר אותו החכם כו'. תוכן דבריו ז"ל בכלל הוא. כי אחד מהענינים שזכר אותו החכם בשער הזה שהוא ענין הגמול. הוא שהאדם בין שזכיותיו מועטין מחובותיו ובין שחובותיו מועטין מזכיותיו יגמלהו הבורא ית' על המועטין בעוה"ז והמרובין ישארו לקבל גמולם בעוה"ב. וזה בעבור שא"א שהמדרגה שתיהן יחד הזכיות והחובות לקבל גמולם בעוה"ב יען כי לא יתכן להעתיק את האדם בעוה"ב לא מן השכר אל העונש ולא מן העונש אל השכר. כי כל אחד מהגמולים. כלומר ממקבלי הגמול. עומד תמיד במה שהוא בו לנצח. כמ"ש אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם. ואם שמדרגה הזכיות והחובות שיקבל האדם גמול שתיהן לעוה"ב. יתקבלו בו ההפכיים. כי בעבור זכיותיו יהיה ראוי שיקון לחיי עולם. ובעבור חובותיו יהיה ראוי שלא יקין אבל שיאמר לחרפות ולדראון עולם: וכמו שזה דעת הגאון ז"ל בביאור כתוב זה לקמן במאמר השביעי ספ"ד. וע"כ היה מן ההכרח שיקבל האדם גמול מעשיו המועטים בעוה"ז והמרובין יאמרו לעוה"ב. וכן אמרו חכז"ל (תענית יא) אל אמונה ואין עול. אל אמונה כשם שנפרעין מן הרשעים לעוה"ב אפילו על עבירה קלה שעושין. כך נפרעין מן הצדיקים בעוה"ז על עבירה קלה שעושין. ואין עול כשם שמשלמין שכר לצדיקים בעוה"ב אפילו על מצוה קלה שעושין. כך משלמין שכר לרשעים בעוה"ז אפילו על מצוה קלה שעושין. וכן אמרו בירושלמי (פאה פ"א ה"א) רובו זכיות יורש גן עדן. רובו עבירות יורש גיהנם: (ו) כאשר בכלל הזכיות כו'. כלומר מה שאמרתי שהבורא ית' גומל על המעט בעוה"ז. הוא ממה שזכר הכתוב בדרך כלל שהזכיות הרבות הם לזמן הרחוק. כמ"ש שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. והוא הזמן הרחוק כלומר לעוה"ב. והמעט מן הזכיות בעוה"ז באמרו ומשלם לשונאיו אל פניו וגו'. ואם הדבר כן בזכיות ידענו כי גם בחובות הוא כן. וקרוב לזה כתב הרב בעל העקרים בפל"ו מהמאמר הרביעי וז"ל וזהו שזכר בתורה בתשלום השכר שומר הברית וגו' לאלף דור וזה הלשון נאמר על זמן בלתי בעל תכלית. כמו דבר צוה לאלף דור. תדע שבמקום אחר נאמר ועושה חסד לאלפים. ואין ספק כי לשון לאלפים נאמר על זמן בב"ת: (ז) ומחלק הענין הזה כו'. כלומר ותוך ממה שזכר הכתוב את זה בדרך כלל מצאנו כן בפרט באנשים

מיוחדים

רשע מרשעתו וגומר. ואחר כן אמר (שם י"ח) כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו (והרז"ל שם מ') בביאור זה בתוהה על הראשונות. ועל השרש הזה גם כן, אפשר שיהיה איש צדיק זכיותיו מוכנות לו לעולם הבא, ויתחרט עליהם, ויפלו מההכנה לעולם הבא, ויגמלהו הבורא עליהם (ח) בעולם הזה על קצתם, ויראוהו בני אדם כאשר החל לכפור, החלו טובותיו, וימלאו לבם לחטא, והטובה ההיא אינם בעבור מה שהחל בו מן הכפירה, אבל היא טובת מה שהיה מוכן לו, והכו בו על פניו. ואפשר שיהיה אדם רשע מוכנות חובותיו לעולם הבא, ויתחרט עליהם וישוב, ויפלו מענוש אותו עליהם בעולם הבא, ויפרעו ממנו בעולם הזה, (ט) במה שאי אפשר בלעדיו מעונש עולמי, כאשר אני עתיד לבאר. ויראו אותו בני אדם, כאשר החל לשוב מחטאתיו, אז באו עליו הרעות, ויתמהו ולא ידעו כי זה שמצאו איננו בעבור מה שהחל בו אך משארית מה שסר ממנו, וכאשר יתבוננו בני אדם במינים האלה, יגלו מעליהם הספקות, ויחזקו לבותם לעבודה, כמ"ש (איוב י"ב) ויאחז צדיק דרכו ומהר ידים יוסיף אמץ. (י) ואם יאמר אומר, שחובה אחת תפסיד זכיות רבות, איננה עושה זה, אלא שיש עמה הרטה, בעבור עלת ההרטה לא בעבור עצמה. ושזכות אחת תתקן חובות רבות, איננה עושה זה כי אם עם התשובה, בעבור התשובה לא בעבור עצמה. והוצרכתי לביאור הזה מפני שראיתי אנשים (יא) מזייפים הדברים, ואומרים אם יש בשיעור כפירה אחת, לאבד הרבה מן האמונה, לא יתכן להיות בשיעור אמונה אחת, מה שיאבד הרבה כפירות, ואם יש בכח אמונה אחת, מה שיסיר הרבה כפירות, לא יתכן להיות כפירה אחת, מה שיסיר הרבה מן האמונה, ויהיו המאמינים נבוכים בדברים האלה:

פרק ג ואחר כן אומר, כי אני מוצא יסורי הצדיקים בעולם הזה על שני דרכים, אחד מהם על חטאים מעטים, כאשר הקדמתי לבאר. והשני (א) התחלת רעה יביאה הבורא עליהם, כשידע מהם שהם סובלי' אותה, ואחר כן יגמלם עליה טובה, כמ"ש (תהלים י"א) (ב) יי צדיק יבחן. ולא נהג לעשות כן עם מי שאינו סובל, מפני שאין בו תועלת. אבל התועלת בסבול הצדיקים, כדי שידעו בני האדם, כי לא בחרם האלהים לחנם. וכאשר ידעת מענין איוב וסבלו. אלא אם יהיה האדם נענש ביסוריו, וישאל מאלהיו להודיעו על מה הביאם עליו? נהג להודיעו, כאשר אמר (ירמיה ה') והיה כי תאמרו תחת מה עשה יי' אלהינו לנו את כל אלה וגו'. ובזה תקון מפני שמביא' לסור מחטאתיו. וכאשר יהיה האדם נבחן ביסוריו, וישאל מאלהיו להודיעו למה הביאם עליו? נהג שלא להודיעו. כאשר אמר משה רבינו (במדבר י"א) למה הרעות לעבדך? ולא באר לו. ואמר איוב, (איוב י') הודיעני על מה תריבני? ולא באר לו. ובזה עוד תקון כדי שלא יהיה סבל הצדיק נקל אצל בני אדם, ויאמר לא סבל כי אם (ג) בעבור שידע כי גמולו יהיה גדול. ואומר עוד כי (ד) אפילו השלם יתכן שמריעין לו לגמול אותו, כי אני מוצא (ה) העוללים מריעים להם ואין ספק אצלי בגמולם. ויהיו היסורין שמביא עליהם הבורא לטוב להם, כמו מוסר אביהם להם להכותם ולאסרם, כדי למנוע מהם החזק, וכאשר ישקם הרפוא' המרות הנמאסות להסיר מחלותם

שביל האמונה

מיוחדים. וכמו שמבאר והולך: (ח) בעוה"ז על קצתם. והם אותם הזכיות אשר א"א שלא יקבל האדם גמול עליהם בעוה"ז עכ"פ. אפילו אם יכפור בעיקר ויתחרט על מעשיו הטובים ויהיה תוהה על הראשונות. זכרם הגאון ז"ל לקמן בפ"ו מזה המאמר: (ט) במה שא"א בלעדיו מעונש כו'. והם אותם העבירות שא"א שלא יקבל האדם עונשם עכ"פ בעוה"ז. אף אם יעשה תשובה שלימה. זכרם הגאז"ל בפרק הנזכר: (י) ואם יאמר אומר שחובה אחת כו'. הגז"ל רומז בזה למה שאמרו חכז"ל (קידושין מ"ם) רשב"י אומר אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הראשונות כו' עיי"ש: (יא) מזייפים הדברים. שאומרים שאלה הם דברים מזויפים. ובעבור זה נבוכו המאמינים:

פרק ג (א) התחלת רעה יביאה כו'. ר"ל שיתחיל הבורא ית' להביא עליהם רעה מבלי שהיה גמול להם על מעשה שקדם. ר"ל לנסותם להטיבם באחריתם: (ב) ד' צדיק יבחן. ואמרו חכז"ל (ב"ר פל"ה) היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו. אינו בודק את הכלים המרועעין: למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו. ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו. כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים. אלא את הצדיקים שנאמר ד' צדיק יבחן: (ג) בעבור שידע כי גמולו כו'. בעבור שהבורא באר לו שהוא מייסרו להטיבו באחריתו: (ד) אפילו השלם יתכן כו'. ר"ל כי לא לבד הצדיקים שיש להם עכ"פ חובות מועטים. יבחנו וינסה אותם הבורא ית' לגמול אותם אח"כ. אבל גם השלמים שאין להם אף חובה אחת. והם הנקראים בפי חכז"ל צדיקים גמורים. מריעין להם כדי לגמול אותם: (ה) העוללים מריעים להם. גם העוללים ויונקי שדים שלא חטאו סובלים רעות ויסורין.

ואין

מחלותם. וכמו שאמר (דברים ח') כי כאשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך: ואמר עוד בכמו זה, (משלי ג') כי את אשר יאהב יי יוכיח וגו'. ואם יאמר אומר הוא יכול להיטיב להם בשעור הגמול הזה מבלתי יסורין. נשיבהו כתשובתינו (ו) הראשונה אשר אמרנו, כי נטה כנו אל החלק הגדול. כי ההטבה על דרך הגמול יותר גדולה ממה שעל דרך החסד: ואחר כן אומר, כי טובת המכופרים בעולם הזה והארכתם, (ז) היא על שבעה דרכים. יש מהם מי שידע הבורא ממנו שעתיד לשוב, והוא מאריך לו כדי שתשלם תשובתו כאשר מצאנוהו (סנהדרין ק"ג) שהאריך למנשה כ"ב שנה עד שחזר בתשובה ל"ג שנה (ח) אעפ"י שתשובתו, לא נשלמה לו. ומהם מי שהאריך לו כדי שיצא ממנו בן צדיק, כאשר האריך לאחז ויצא ממנו חזקיהו, וכאשר האריך לאמון ויצא ממנו יאשיהו. ומהם מי שמאריך לו להנקם בו מאנשים רשעים ממנו, כאשר אמר על אשור (ישעיה י') בגוי חנף אשלחנו וגו'. ומהם מי שמאריך (ט) בעבור בקשת צדיק, על דבר שיהיה בו תקנתו כמו שאמר ללוט (בראשית י"ט) הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי וגו'. ומהם מי שמאריך לו להכביד עליו העונש, כאשר הציל פרעה מעשר המכות עד שהטביעו בים, כאשר אמר (תהלים קל"ו) ונער פרעה וחילו בים סוף. ועל הענינים האלה שאל ירמיהו אלהיו על האנשים הרשעים, להודיעו על איזה דרך הוא מאריך להם, לא שהיה הדבר רע בעיניו כשאמר (ירמיה י"ב) (י) מדוע דרך רשעים צלחה וגו'. והודיעו כי הוא על הפנים האחרונים, כדי לענשם ענש חזק, כאשר אמר בפרשה שאחריה (שם י"ג) עד מתי תאבל הארץ וגו'. וכיון שבארתי מה שצריך אליו בשער הצדיק והרשע, אחבר אליו שאומר, הנה אנחנו רואים הכתוב אומר, (קהלת ט') וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ודמהו כזבוב נופל בשמן רוקח, כמו שאמר אחריו (שם) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. אין זה כי אם על (יא) קריאת השם בלבד, כאלו היו לו לאדם מאתים ואחד מעשים, מהם ק' זכיות וק' חובות, יהיה ענינו שוה. ואם יהיה המעשה האחד טוב, נקרא בו צדיק ואם יהי' רע, נקרא בו רשע:

פרק ד (א) אך העובד, הוא אשר יחד לו מצוה אחת, לא יעברנה כל ימי חייו, (ב) שאם יסכים בזולתה או יחלק בה לא יקצר בזאת כלל, כאלו שם לעצמו שלא יאבד תפלה בזמנה, או שלא יקנה ממון מצד אסורא בשום פנים, או שלא יבעל בעילת אסורא מעולם, והדומה לזה. וכמו שאמרו רבותינו (קידושין סוף פ"א) כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו את ימיו ונוחל את הארץ, ובארו זה (ירושלמי שם) כגון שיחד לו מצות אחת לעשותה כגון כבוד אב ואם. אבל מי שלא הניח מצוה שלא עבר עליה פעם אחת אינו נקרא

שביל האמונה

ואין ספק בגמולם וכההוא דאמרינן (סנהדרין ק"י) קטן מאימתי בא לעוה"ב ר"ח ור"ש בר רבי ח"א משעה שנולד כו': (ו) הראשונה אשר אמרנו. בפתיחה מאמר השלישי עיי"ש: (ז) היא על שבעה דרכים. כלומר שני הדרכים שנתבארו בפרק הקודם האחד אם יש לו זכיות מועטים ולא התחרט עליהם. והשני אם התחרט עליהם אבל הם מאותן המצות שא"א שלא יקבל גמולם אף אם יכפור ויהיה תוהה על הראשונות. ועוד חמשה דרכים אשר הוא מבאר והולך: (ח) אע"פ שתשובתו לא נשלמה לו. אפשר שהגז"ל למד זה ממה שאמרו חכז"ל (סנהדרין קג) שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה מפני מדת הדין. ותהיה הכוונה בזה לפי דעת הגז"ל שהיתה מדת הדין מעכבת מלקבלו בתשובה מפני שלא היתה תשובתו שלימה ועשה הקב"ה כמין מחתרת ברקיע ופשט ידו וקבלו בלא ידיעת מדת הדין. ועיין בפרש"י שם: (ט) בעבור בקשת צדיק כו'. ר"ל שהצדיק יבקש מהבורא דבר שהוא לתקנתו. ולא יושלם מבוקשו אם לא בהצלת הרשעים מעונשם. וכמו שהיה ענין לוט עם עיר צוער שלא נהפכה במהפכת סדום בעבור בקשתו להמלט שמה: (י) מדוע דרך רשעים צלחה. שלא אמר זה כקורא תגר ח"ו על מעשיו ית'. אבל אמר כן דרך שאלה ובקשה מהבורא ית' להודיעו על איזה אופן ולאיזה תכלית דרכם צלחה: (יא) קריאת השם בלבד. כלומר מה שאה"כ שחוטא אחד יאבד טובה הרבה כמו שזבוב אחד מת יבאיש הרבה מהשמן הרוקח. אין הכוונה שבעבור חטא אחד יאבד שכרו מכל זכיותיו שעשה. אבל הכוונה שהאדם השוה אשר זכיותיו וחובותיו שקולים. יקרא בשם רשע בעבור חטא אחד אשר יעשה. כי יכריע עצמו בזה לכף חובה. ויאבד טובה הרבה אשר היתה מוכנת לו לעוה"ב. ויקבל שכרו בעוה"ז. אבל לא שיאבד שכר זכיותיו מכל וכל. ורק שמשמן הרוקח שהוא הנועם המתמיד בעוה"ב יהיה לו שמן מובאש שהוא השכר הגופני בעוה"ז:

פרק ד (א) אך העובד. עד הנה באר הגז"ל מדריגות הצדיק והרשע: ועתה יבאר מדריגות העובד: (ב) שאם יסכים בזולתה כו'. ר"ל שקבל על עצמו להזהר במצוה אחת מאוד עד שלא יעבור עליה אפילו פעם אחת בכל ימי חייו ובשאר המצות אינו חושש כ"כ. ובין שיסכים במצוה אחרת ובין שיחלוק בה. עכ"פ הוא נזהר במצוה הזאת אשר קבלה עליו ואינו מקצר בה כלל. והוא יקרא עובד. כלומר שהוא עובד את ד' במצוה אחת ולא יעבור עליה כלל. אולם מי שאין לו אף מצוה אחת שיוכל להתפאר כי מעולם לא

עבר

נקרא עובד. אבל הממרה הוא מי ששם לעצמו חק לחלוק על מצוה אחת תמיד, וקדמוננו קוראים אותו משומד. (ג) והדמיון בזה כאלו יש בבני אדם מי שרואה כי מצוה מהמצות קצר בה, והוא משתדל לשמרה כאלו היה קשה לו, מצות הרבית או מצות המאכל, והוא מתנהג באחת מהם כפי מה שיזדמן לו. (ד) ועל כן יש לכל אדם מצוה כפי התחלקות דעתם. אבל השלם מי שהתישר לו לקיים כל המצות וההזהרות ולא קצר במאומה מהם, והוא שיקרא צדיק גמור. אעפ"י שבני אדם חושבים כי מציאת אדם שהוא כן, רחוק שינצלו לו כל דרכיו, (ה) ואני רואה שיתישר זה, כי אם לא יהיה לא היה החכם מצוה בו. ואם יאמר אומר, מפני שמצאנו בתור' (במדבר כ"ח) ושעיר חטאת א' לכפר עליכם, (ו) ידענו כי אי אפשר בלתי חטא, נאמר כי זה נכתב על האפשר, ואם יחטא יכפר לו בו, ואם לא יהיה לנו עליו הגמול. ואם יאמר, איך אמר, (קהלת ז') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, נאמר לא אמר זה (ז) כי אם על היכולת, כי אין אחד מן הצדיקים יכול לעשות טוב אלא הוא יכול לעשות רע, אבל הוא בוחר בטוב ומגבירו על הרע. אבל המקצר הוא המיקל במצות עשה, והוא שנאמר עליו (יומא פ"ו) עובר על מצות עשה, והוא המקל בתפילין ובציצית ובסכה ולולב ושופר והדומה לזה, והוא במעלה הזאת מן החטא. אך החוטא הוא העובר על מצות לא תעשה, אבל לא על החמורות, ובאי זה צד נדע שאינם חמורות, מפני שלא הגדילו ענשם בעולם הזה, והוא נקרא (שם) עובר על מצות לא תעשה, והוא כמי שמקל בנבלה וטרפה ושעטנז ובעוננות ובכחש, והדומה לזה, שעניננו במעלה הזאת מן החטא. אבל המזיד הוא שעובר על החמורות, והם שיש בו כרת ביד"ש, ומיתה ביד"ש וארבע מיתות בית דין, ובזה נדע כי הם חמורות, כמו העריות וחלול שבת והאכילה ביוה"כ והמץ בפסח, והדומה לזה, הוא במעלה הזאת מן החטא. אבל הכפר הוא העוזב העקר, ר"ל בורא הכל יתברך וית', ועזבו אותו על שלשה דרכים, אם שיהיה עובד זולתו (ח) מדמיון עשוי, או אדם או שמש או ירח, וכמו שיש בלא יהיה לך אלהים אחרים, או שלא עבד זולתו ולא עבדו, והוא איננו עובד דבר, לא אמת ולא שקר, וכמו שיש בפרשת (איוב כ"א) האומרים לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו. או שיהיה בספק באמונתו, והוא נקרא בשם מאמין, ואפשר שיתפלל ויתחנן ואין לבו שלם ומאמין, והוא מפתה במאמרו ובאמונתו, וכאשר אמר (תהלים ע"ח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. והוא נקרא (שם) מי שנתחלל בו שם שמים, והוא במעלה הזאת מן החטא. ואלה כלם כאשר ישובו, יכופר להם בעולם הזה, חוץ ממה שכתב בו הבורא לא ינקה, (ט) כי אי

אפשר

שביל האמונה

עבר עליה הנה הגה שיש בידו תורה ומצות לא יקרא עובד : (ג) והדמיון בזה כו'. כלומר דמיון העובד והממרה הוא. כמי שיקשה עליו עשות מצוה אחת מהמצות. כאלו תאמר המניעה מהרבות או ממאכלות האסורים שהעובד משתדל עם נפשו בקיומה. והממרה אין לו שום השתדלות בזה. ועושה כפי מה שיזדמן והוא הנקרא בפי קדמונינו מומר לדבר אחד לתאבון : (ד) וע"כ יש לכל אדם מצוה כו'. כי בעבור שהעובד הוא הנזהר במצוה הקשה עליו. והממרה הוא הבלתי נזהר במצוה הקשה עליו. א"כ יהי' העובד והממרה מבני אדם. כפי התחלקות דעותם. זה נזהר במצוה זו וזה באחרת. זה בלתי נזהר בזו וזה באחרת. הכל כפי התחלקות דעות בני אדם וכאמור : (ה) ואני רואה שיתישר זה. דעת הגז"ל שיתכן שיהיה האדם שלם בכל עניניו באופן שיעשה רק טוב תמיד ולא יחטא. כי אם לא היה באפשרות לקיים ככל התורה לא היה מצוה בה הבורא ית'. ועיין מזה בשער שמונים מספר עקידת יצחק מה שהתווכח שם עם הר' אברהם ברמ"ם בזה ובביאורי שם ויונעם לך : (ו) ידענו כי א"א בלתי חטא. ר"ל כי ממה שאמרה התורה להקריב עם כל המוספים שעיר חטאת לכפר יראה שכבר שערה התורה שא"א מבלתי חטא. כי אם היה אפשר מבלתי חטא. כבר יצויר שכל הדור יהיה שלם מבלתי חטא. ומה יעשו אז בשעירי המוספים. וע"ז אהגז"ל כי שעירי המוספין הם רק לכפרה בשעה שהעולם צריכין אליה. ואם יהיו שלמים בלתי צריכים לכפרה : יקריבו אותם בעבור הגמול אשר יקבלו עליהם והוא עצמו מה שבארוהו מתקני התפלות לפי דעת הרב בע"י ז"ל שער ל"ז. באמרם ראשי חדשים לעמך נתת כו' בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם. ופירוש זבחי רצון במה שאמר זכרון לכלם יהיו. ופירוש שעירי חטאת לכפר בעדם באמרו תשועת נפשם מיד שונא. והשונא האמתי הוא השטן הוא יצה"ר. אמנם לעתיד בהמול לנו כל ערלת לבב והשונא הזה כרת יכרת. מזבח חדש בציון תכין. ועולת ר"ח נעלה עליו והוא הזבח אשר מהענין הראשון. אמנם שעיר עזים לא יהיה עוד לחטאת כ"א לרצון כי לא יהיו שם עוד הרהורי עבירה כלל : (ז) כ"א על היכולת. ר"ל שהכוונה מזה הכתוב הוא שאין אדם צדיק בארץ שיהיה מוטבע בטבעו שלא יהיה לו יכולת כ"א על הטוב ולא על הרע. אבל שגם הצדיק הוטבע בו היכולת על הטוב והרע בשוה. ורק שבבחירתו בוחר בטוב ומואס ברע. עד שהוא מגביר את הטוב על הרע : (ח) מדמיון עשוי. דמות אחד מהמזלות אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת : (ט) כי א"א שלא

תבוא

אפשר שלא תבא עליו רעה עולמית :

פרק ה והעשירי הוא השב, המקים עניני התשובה. ועניני התשובה ארבעה, (א) העזיבה, והחרטה, ובקשת הכפרה, ושיקבל על עצמו שלא ישנה. וארבעתם מקובצים במקרא במקום התשובה, באמרו (הושע י"ד) שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל יי ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. ואמרו שובה, שוב ממה שהיית בו, והיא שער עזיבת החטאים. ואמרו כי כשלת, רוצה בו החרטה, רוצה לומר כי החטאים ההם ומכשולים. ואמרו קחו עמכם, רוצה בו בקשת הכפרה. (ב) ויש הנה מלה נכרית, כל תשא עון וקח טוב, כנגד מה שתכפר לנו, נודה לך ונאמר טוב וישר יי', כמו המלה הזאת (ישעיה ל') כל הוביש על עם לא יועילו למו ועקר גזרתו מן כל קבל אשר בלשון התרגום, וכבר התחבר עם העברי באמרו (קהלת ה') כל עמת שבא כן ילך. ובו עוד, ונשלמה פרים שפתינו, (ג) יתכן להיות כפרים, ויתכן שיש בו הסתר, ונשלמה פרים אשר פצו שפתינו. ואמרו אשור לא יושיענו, ועל סוס לא נרכב, ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. שער עזיבת ההשנות. וספר הנה אלה הג' דברים, על אשור וסוס וע"ז, מפני שהם הנראים יותר במיני החטאים שחטאו, כאשר הוא כתוב בתחלת הספר, (הושע ח') כי המה עלו אשור (ד) פרא בודד לו, ועוד (שם) כי הרבה אפרים מזבחות לחטא. וכן אם היו הנגלים שבחטאי העם גנוב ורצוח ונאוף, היה אומר דם נקי לא נשפוך, נאוף לא ננאף, וגנבה לא נגנוב. וכאשר ישלמו אלה הארבעה הם גדרי התשובה, ואינני ירא על רב עמינו שיפילו מגדרי התשובה כי אם זה השער הרביעי, רוצה לומר ההשנות, כי אני בוטח כי בשעת הצום והתפלה, יעזבו ויתחרטו ויבקשו הכפרה, אך אני חושב שהם מסכימים לשנות, ואחר כן אומר מה תהיה התחבולה (ה) להסיר המחשבה לשנות מהלבבות, אומר (ו) לחבר דברים בפרישות מן העולם, ויזכור האדם ענין חלישותו ועניו ויגיעתו ומותו והפרד חלקיו, והתולעה והרמה, והחשבון והיסורין, והדומה לזה, ומה שהוא מתחבר למה שיש בזה, עד שימאס בעולם הזה, וכאשר ימאס אותו כלו יכנסו חטאיו בכלל המאוסים, וייטיב את דעתו לעזבם. ואומר כי על כן מצאתי החכמים הראשונים, נהגו לומר ביום הכפור כמו אלה החבורים (ז) אתה מבין שרעפי לבי, ואל תבא עמנו בתוכחות, אדון כל פעל והדומה להם. (ח) ולאלה הארבעה סמוכים שלשה, והם התוספת בתפלה ובצדק, ולהשיב בני אדם למוטב, אמר בתפלה וצדקה (משלי ט"ז) בחסד ואמת יכופר עון וביראת יי סור מרע.

ובהשיב

שביל האמונה

תבוא כו'. ר"ל שיש מן העבירות. והם אשר נאמר בהם לא ינקה. אשר אם יחטא אדם באחת מהנה. א"א שלא יקבל עונשה עכ"פ בעוה"ז. וגם התשובה לא תסלק מעליהם כ"א עונש העוה"ב. אבל תבוא עליו רעה עולמות. כלומר רעה מרעות העוה"ז :

פרק ה (א) העזיבה והחרטה כו'. עיין ביאור הארבעה עניני התשובה האלה בספר חו"ה שער התשובה פ"ה ויונעם לך : (ב) ויש הנה מלה נכרית כו'. ר"ל כי מאה"כ כל תשא עון הוא בהסתר מלה אחת ארמית. והראוי כל קבל תשא עון וקח טוב. כלומר כנגד מה שתשא עון ותכפר לנו תקח טוב. כי נודה לך ונאמר טוב וישר ד'. וכמו שהוא ג"כ מאה"כ כל הוביש על עם לא יועיל למו בהסתרת מלת קבל. והכוונה ממנו שירדו בני ישראל מצרים לעזרה. כנגד מה שהיה להם לבוש ולהכלם מלבשות על עם לא יועיל למו. וכבר התחברה מלת כל אל נגד גם בלשון העברי. כמ"ש כל עומת שבא כן ילך ויהיה א"כ ההסתר בשני אלה הכתובים הנזכרים הוא מלה ארמית אבל מלה עברית. וכאלו אמר כלעומת תשא עון. כלעומת הובישו. וכבר מצאנו גם מלת קבל בלשון העברי כאמרו (מלכים ב' פ"ו) ויכהו קבל עם : כלומר נגד העם : (ג) יתכן להיות כפרים כו'. כלומר או שחסר כף הדמיון והראוי ונשלמה כפרים שפתינו או שיש בזה הסתר שתי מלות. והראוי ונשלמה פרים אשר פצו שפתינו : (ד) פרא בודד לו. שכל אחד רכב על פרא לעצמו לאשור : (ה) להסיר המחשבה לשנות מהלבבות. להסיר מהלבבות המחשבה הרעה הזאת אשר יחשוב האדם להיות שונה באולתו ולשוב לכסלו : (ו) לחבר דברים בפרישות כו'. ענינו להסיר המחשבה הרעה הזאת מן הלב. הוא שיחבר האדם לעצמו כל הדברים והעניינים המעוררים את האדם למאוס בעוה"ז ותאוותיו וכמו שהולך הגאון ז"ל ומבאר : (ז) אתה מבין שרעפי לבי כו'. ענינו הלואת מזה כי עוד בימי הגאונים ז"ל היו פיוטים קבועים לאמרו ברבים ויוכל להיות שהם מפיוטי הר"א בר' שמעון. וכמו שהביא הרא"ש ז"ל בסוף פרק אין עומדין בשם הפסיקתא. כד דמך ר"א בר"ש קרא עליו דודו מכל אבקת רוכל. דהוא תנא וקרא ופייטן : (ח) ולאלה הארבעה סמוכים שלשה. ר"ל כי לאלה הארבעה עניני התשובה שהם

העזיבה

ובהשיב בני אדם למוטב (תהלים נ"א) אלמדה פושעים דרכיך וגו'. ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם שלא ישנה, תהיה תשובתו מקובלת. ואם תשיאהו התאוה אחר כן לשנות, אין תשובתו נפסדת, אך ימחלו לו העונות שהיו קודם התשובה, ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה, וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות, שישיב ואחר כן ישנה לחטא, אין כותבין עליו כי אם מה שאחר התשובה, כשתהיה בכל פעם דעתו שלמה ולבו טוב שלא ישנה. וזה אשר אתה מוצא הכתוב אומר (עמוס א') על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, איננו בקבול התשובה, (ס) אבל הוא בדחות הענש מהם אחר השליחות, כאלו היה שולח אל עם שישובו, ואם לא ישובו, אביא עליהם החרב והרעב, ואם ישובו אחר השליחות הראשונה או השנית או השלישית, לא יבא עליהם מה שאמר להביא, ואם לא, יגזור עליהם מה שאמר, אפילו אם ישובו אחר כן לא יועיל להם תשובתם ברביעית, לדחות מהם הענש ההוא בעולם הזה, אבל היא מועילי' להם להנצל בעולם הבא:

פרק ו וכיון שבארתי המאמר הזה, אחבר אליו שאר הדברים אשר לא תקובל עמהם התפלה, ואומר כי הם שבעה. תחלתם, כשיתפלל אדם אחר שנגזר דין עליו בדבר, כאשר ידעת מענין משה רבינו. ע"ה, (דברים ג') ואתחנן אל יי', ועגה אותו רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, והשני התפלה מבלי כוונת הלב, וכמו שאמר (תהלים ע"ח) ויזכרו כי אלהים צורם וגו' ויפתוהו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו וגו', והשלישי מי שאינו רוצה לשמוע דברי תורה, כמו שאמר (משלי כ"ח) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה. והרביעי מי שמתעלם מזעקת העני, כמו שאמר (שם כ"א) אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה. והחמישי מי שמתיר לעצמו ממון שאסור לו, (מיכה ג') ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' אז יצעקו אל יי' ולא יענה אותם. והששי כשהוא מתפלל בלא טהרה, כמו שאמר (ישעיה א') גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו רחצו הזכו וגו'. והשביעי מי שרבו עונותיו ואיננו מתפלל בתשובה, כמו שאמר (זכריה ז') קראתי ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע. וצריך שאבאר במקום הזה, שכל העונות ימחלו עם התשובה, חוץ משלשה, (א) המתעה, עם בדעת רע שמראה להם, או בהוראה רעה שמורה להם, כי לא יתכן לו להשיב את מה שעשה, ובו אמר (משלי כ"ח) משגה ישרים בדרך רע בשחותו הוא יפול ותמימים ינחלו טוב. ומי שהוציא שם רע על חבירו, כי אי אפשר לו להשיבו, ובו אומר, פן יחסדך שומע ודבתך לא תשוב (שם כ"ה). ומי שיש בידו גזלה ואיננו משיבה אל בעלה, כמ"ש (ויקרא ה') והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל. ואמר (יחזקאל ל"ג) חבול ישיב רשע גזלה ישלם בחקות החיים הלך. ואם ימות הנגזל ישיב ליורשיו, כמ"ש (שם) לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו. (ב) ואם לא ידענו, יפקירנה ותהיה הפקר:

ואבאר עוד מה שיעדתי לבאר מן העונות, אשר אי אפשר שלא יענש עליהם בעולם הזה, אעפ"י שעשה תשובה, ואומר שהם ארבעה. תחלתם שבועת שוא, אמר בה (שמות כ') כי לא ינקה יי' את אשר ישא שמו לשוא. והשני שפיכות דם נקי, אמר בו (יואל ד') ונקיתי דמם לא נקיתי. והשלישי הבא על אשת איש אמר בו (משלי ו') כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה. והרביעית עדות שקר, אמר בה (שם י"ט) עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט. ויתחבר אליהם מי שנחתם עליו גזר דין כמו

רב

שביל האמונה

תשובה והחרטה ובקשת הכפרה והקבלה על עצמו שלא לשנות. צריך האדם לעשות להם סמוכים שלשה. תוספת בתפלה. תוספת בצדקה. והשבת בני אדם למוטב. כמ"ש בחסד ואמת יכופר עון הרי צדקה ויראת ד' סור מרע הרי תפלה. ואמר אלמדה פושעים כו' הרי השבת בני אדם למוטב. וכמ"ש הראב"ע שם פושעים כנגד פשעי אני אדע. וחטאים כנגד וחטאתי נגדי תמיד: (ס) אבל הוא בדחות העונש כו'. ר"ל כי מה שאה"כ על שלשה פשעי ישראל וגו' אין הכוונה שרק במנותו את מעשיו הרעים שלש פעמים תועיל לו התשובה ולא בפעם הרביעי. כי התשובה מועלת אף למי ששונה באוולתו הרבה פעמים. אבל הכוונה בזה שאם היה הבורא מתרה בעם שלא יחטאו. כי יביא עליהם עונש והם לא ישמו אוזן עד הפעם השלישי לא אבדה עוד תקותם ותועיל להם התשובה להמלט מן הרעה. אולם אם לא ישמו אוזן ולא יכנע לבבם עד הפעם הרביעי: כבר אבדה תקותם ולא תועיל להם התשובה אף אם ישובו בכל לבבם. אבל להמלט מעונש העוה"ב תועיל התשובה אף למי ששנה בחטאו פעמים רבות:

פרק ו (א) המתעה עם כו'. כלומר שלמדם דעה נפסדת הפך האמונה האמתית. או שהורה להם [illegible] הוראה רעה הפך התורה. והעם מחזיקים בדעתו והוראתו בלתי זזים מהם: (ב) ואם לא

ידענו

רב לך, (דברים ו') כאשר בארנו. והתשובה עם אלה החמשה מקובלת, אלא שאיננו נמלט מרעה שתבא עליו בעולם הזה עליהם. ומי שהרע לחברו שלא בממון, אבל בגדוף או בהכאה, הדבר תלוי במחילתו. ואם ימחל לו, יסור ענשו, כמו שאמר (בראשית נ') כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וגו'. וצריך שישאל ג' פעמי', (יומא פ"ז כל הענין) כמו שאמר (שם) (ג) אנא שא נא ועתה שא נא. ואם ימות המגודף או המוכה, יאמר במעמד עשרה אנשים, חטאתי לפלוני ג' פעמי', כי אם היה חי וישאל ממנו כן, ולא היה עונהו היה נמחל לו. ואבאר עוד הזכיות אשר אי אפשר שלא יבא עליהם גמול בעולם הזה, (ד) אפילו אם יכפור אדם. ואומר שהם שלשה, כבוד אב ואם, כמו שאמר (שמות כ') כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך. והרחמים על בעלי חיים, כמו שאמר (דברים כ"ב) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים. ושיהיה משאו ומתנו באמונה, כמו שאמר (שם כ"ה) (ה) אבן שלמה וצדק יהיה לך. ויתחבר אל זה היעידה בטובה (ו) כשתהיה בגזר דין, כמו שאמר ליהוא (מ"ב פ"ו) בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל בגזר דין. וחטא הוא ובניו, ולא היה אפשר שלא להשלימם מה שיעדו בו. ואל יחשוב חושב שאמרו והיה כך חטא בקצת העונות, שאי אפשר מבלי ענש בעולם הזה, כי המאמר הזה איננו כי אם בשלשה דברים, באחור הנדרים והם לאלהים, יתכן למחול התאחרם, ובהמנע מהלוות לעני, והוא נמחל עם התשובה, והארכת שכר שביר והוא נכנס בשער הגזלות:

ואבאר עוד שיש לתשובה חמש מעלות כל מעלה קודמת מהם גדולה מהמתאחרת. הראשונה שישוב האדם בשנים אשר חטא בהם, ובעיר ההיא אשר חטא בה, ושיהיו עניני חטאיו מצויים לו, ובזה הוא אומר (יחזקאל י"ח) השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה. והשנית שיעברו השנים ההם ויצא מן העיר ההיא ויסורו ממנו עניני חטאיו, ובו אומר (ישעיה ל"א) (ז) שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל. והשלישית שלא ישוב עד שיפחידוהו ברעה שתבא עליו, כמו שאמר לאנשי נינוה (יונה ג') עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת. והרביעית מי שלא שב עד שבאה עליו קצת הרעה אשר הפחידוהו בה, כמו שאמר (ד"ה ב' ל') בני ישראל שובו אל יי' אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל הפלטה. והחמישית אם ישוב (ח) בעת צאת נפשו, הוא גם כן נקרא שב, כאשר אמר (איוב ל"ג) ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים וגו', יעתר אל אלוה וירצהו וירא פניו בתרועה. ועל כן מנהגנו לאמר לחולה קרוב לפני מותו, אמור, חטאתי ועויתי ופשעתי, תהא מיתתי כפרה לכל עונותי:

פרק ז וכיון שהשלמתי (א) ביאורי העשרה ההם אשר הקדמתי שמותם, אומר עתה באדם השוה. והוא אשר שעור עונותיו כשעור זכיותיו, (ב) האדם הזה אם ימצא זרוהם, ונחשב עם הצדיקים. והוא שהרחמים הנזכרים לבורא יתברך ויתעלה

שביל האמונה

ידענו יפקירנה כו'. ואם אינו יודע ממי גזל יעשה בה צרכי רבים ותהיה הפקר לכל: (ג) אנא שא נא ועתה שא נא: שלש פעמים נא. ואין נא אלא לשון בקשה: (ד) אפילו אם יכפור אדם. ר"ל כי לא לבד בהיות חובות האדם מרובין מזכיותיו יקבל שכר זכיותיו בעוה"ז וכמו שנתבאר אבל שגם אם יכפור אדם ויפשע ויהיה תוהה על הזכיות אשר עשה. שאז כבר אבד את כלם בחרטתו. כמו שנזכר לעיל פ"ב מזה המאמר בכ"ז יוכל להיות שימלאו בין זכיותיו אשר עשה מאותן הזכיות אשר א"א שיאבדו מכל וכל. ומקבל שכרם עכ"פ בעוה"ז. אולם האדם שזכיותיו מרובין והם שמורים לעוה"ב תהיינה גם אלה הזכיות שמורות לעוה"ב וכמ"ש חכז"ל (קידושין לט) הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת. היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה. אלא למען ייטב לך לעולם שכלו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכלו ארוך. ואפשר שהגאון ז"ל פוסק דלא כר' יעקב וכהסתם מתניתין דרים פאה שהאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב: (ה) אבן שלמה וצדק יהיה לך. למען יאריכון ימיך וגו': (ו) כשתהיה בגזר דין כו'. דעת הגז"ל שגם היעוד הטוב אינו מוכרח לבא אם לא כשיהיה בגזר דין על מעשה שקדם. וכמ"ש ד' ליהוא יען אשר הטיבות לעשות וגו' בני רבעים ישבו לך וגו'. משא"כ אם יהיה היעוד הטוב מבלי גזר דין על מעשה שקדם. כ"א נדבה וחסד מאתו ית'. כבר יוכל החטא לגרום שלא יתקיים ולא יבא: וכבר האריכו הראשונים בענין זה עיין רמב"ם בהקדמתו לזרעים: (ז) שובו לאשר העמיקו כו'. כלומר שובו על אשר הלכתם למצרים לעזרה. כי כבר הושיע אתכם ד' ואין אתם צריכים עוד לעזרתם. רק שובו על העבר: (ח) בעת צאת נפשו. קודם מותו:

פרק ז (א) ביאורי העשרה ההם. העשרה מדרגות אשר בשער הזכיות והחובות צדיק ורשע כו' (ב) האדם בזה אם ימצא כו'. האדם הזה שהוא הבינוני אם ימצא יהיה מרוחם מהבורא ית'

ונגזר

ויתעלה, מפני שאי אפשר (ג) שיחולו עליו ויבואו בו, מפני שאין בו מקרה כאשר הקדמנו, ראוי שיהיה מושב אל הנבראי', ויהיו משמות הפעל. ויעלה בידינו מהם שלשה ענינים האחד קבול התשובה, כאשר אמר (ישעיה נ"ה) וישב אל יי' וירחמהו. ושמוע תפלת מי שהוא בצרה, כמו שאמר (חבקוק ג') ברגז רחם תזכור. (ד) והשגת השוה בצדיקים, כמו שאמר (תהלים ק"י) (ה) חנון יי וצדיק ואלהינו מרחם. ואמרו רבותינו ורב חסד מטה כלפי חסד, (ו) שאם היתה שקולה מכרעת, ועל כן לא יהיו בני אדם בעת הגמול כי אם שתי כתות, (ז) אין בהם שלישית אלא צדיקים ורשעים בלבד כאשר אמר (מלאכי ג') ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע:

ואני רואה לשום במאמר הזה הדברים האלה, ואומר כי העבודה מן החשובים יותר חשובה כמו שאמר (תהלים ל"ג) רננו צדיקים ביי'. והחטא מהם יותר גדול, כמו שאמר (ירמיה כ"ג) כי גם נביא גם כהן חנפו. והעבודה במקום הנבחר המיוחד, יותר חשובה, כאשר אמר (יחזקאל י"ז) כי בהר קדשי בהר מרום ישראל שם יעבדוני כל בית ישראל. והחטא במקום הנבחר יותר גדול, כמו שאמר (ירמי' מ"ג) גם בביתי מצאתי רעתם נאם יי'. והפרישות בבחרות יותר חשובה, כמו שאמר (עמוס ב') ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים. וההפקר בזקן יותר מגונה, כמו שאמר (הושע ז') גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע. (ח) וההאמנה ברש יותר גדולה, כמו שאמר (משלי י"ט) טוב רש הולך בתומו מעקש דרכים. והעשק מן העשיר יותר גדול, כמ"ש (שמואל ב' י"ב) ויקח את כבשת האיש הרש ושאר הענין. ואזור האויב יותר גדול, כמ"ש (שמואל א' כ"ד) וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה. וההזקה לאוהב יותר קשה, כמ"ש (תהלים כ"ה) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו. והענוה מהגדול יותר גדולה, כמ"ש (במדבר י"ב) והאיש משה ענו מאד מכל האדם. והגאוה מן השפל יותר קשה, כמ"ש (תהלים י"ב) (ט) כרום זלות לבני אדם. והחמוס העני יותר קשה, כמ"ש (משלי ל') לאכול עניים מארץ ואביונים מבני אדם. והזקת החכם ומי שמועיל לבני אדם יותר קשה כמ"ש (עמוס ה') כי ידעתי רבים פשעיכם ועצומים חטאתיכם צוררי צדיק לוקחי כפר. (י) ורוב העשוקים יותר קשה, כי עושק אלף איש באלף זוז יותר קשה משיעשק בהם חמש מאות איש, כמ"ש (איוב ל"ה) מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים. והחטא ביום הנכבד יותר קשה, כמ"ש (ישעיה נ"ח) הן ביום צמכם תמצאו חפץ. והצדקה מן העני יותר חשובה, כמ"ש (משלי ט"ו) טוב מעט ביראת יי. והצום מן המעונג יותר חשוב, כמ"ש (יואל ב') יצא חתן מחדרו וכלה

מחופתה

שביל האמונה

זכרון רחמיו וחסדיו יתחשב אותו עם הצדיקים: (ג) שיחולו עליו כו'. ר"ל כי מה שאמרו הכתובים את הבורא ית' בשם רחום אינו שם התואר. כי הרחמים הם התפעלות הנפש ממקרי הצער. והוא ית' מרומם ונעלה מכל המקרים רוממות בלתי משוער. אבל הוא רק שם הפעולה כלומר שהנבראים יקבלו מאתו טובה וחסד כאלו הוא מרחם עליהם. והטובות אשר ייטב בהם הבורא לברואיו כאלו הם רחמים מלפניו. וכמו שהולך ומבאר: (ד) והשגת השוה בצדיקים. כצ"ל לדעתי. ור"ל שיטיב הבורא ית' את האדם השוה והבינוני להיות נמנה ונחשב עם הצדיקים: (ה) חנון ד' וצדיק כו'. ר"ל כי בעבור שבקש דוד המלך ע"ה מאתו ית' שימנה אותו עם הצדיקים. ואמר אנא ד' מלטה נפשי. והוא חושב עצמו רק לאדם שוה ובינוני. כחק האנשים השלמים אשר רואים את עצמם תמיד כאלו מעשיהם שקולים. ע"כ אמר ואלקינו מרחם. כי הרחמים מאתו ית' על ברואיו. הוא במה שמטיב את השוה להיות נמנה ונחשב עם הצדיקים. ובזה ימלט את נפשו להיות מאלה אשר יקיצו לחיי עולם. וכן אמרו חכז"ל (ר"ה יז) בעל הבינונים אמר דוד אהבתי כי ישמע ד' את קולי וכל הפרשה כלה: (ו) שאם היתה שקולה מכרעת. שאם הי' כף הזכיות וכף החובות שקולים. רב חסד מטה כלפי חסד עד שכף הזכיות מכרעת: (ז) אין בהם שלישית כו'. כי גם הבינונים והשוים יכנסו בכלל הצדיקים: (ח) וההאמנה ברש יותר גדולה. עני הנושא ונותן באמונה יותר גדול לפני הבורא ית': (ט) כרום זולות לבני אדם. ופרש"י כשמתרוממים איש הזולל בעיני בני אדם: (י) ורוב העשוקים יותר קשה כו'. כעין זה כתב גם הרמב"ם ז"ל בפירושו לאבות פ"ג. והכל לפי רוב המעשה. אמר ז"ל שהמעלות לא יגיעו לאדם לפי רוב גודל המעשה. אבל לפי רוב מספר המעשים. והוא שהמעלות אמנם יגיעו בכפול המעשים הטובים פעמים רבות. ועם זה יגיע קנין חזק לא כשיעשה האדם פועל אחד גדול מפעולות הטובות. כי בזה לבדו לא יגיע לו קנין חזק. והמשל בו כשיתן האדם למי שראוי אלף זהובים בבת אחת. ולאיש אחד לא נתן כלום. לא יעלה בידו מדת הנדיבות בזה המעשה האחד הגדול. כמו שמגיע למי שיתנדב אלף זהובים באלף פעמים. ונתן כל זהוב מהם על צד הנדיבות. מפני שזה כפל מעשה הנדיבות אלף פעמים והגיע לו קנין חזק. וזה פעם אחת לבד התעוררה נפשו התעוררות גדולה לפועל טוב ואח"כ פסקה ממנו כו'. וכאשר אמר גם בחמוס האנשים שהחומס לאנשים הרבה מגיע קנין החמס בנפש החומס. וע"כ הוא יותר רע מחמס ממון

הרבה

מחופתה. (יא) כאשר צונו להקדיש הבכורים והבכורים, וכהתפלל בבקר כזרוח השמש כי אלה דברים יקרים אצלנו, כמ"ש (דברים י"ב) וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליי:

פרק ח וכיון שזכרתי הענינים האלה, אני צריך לדבר (א) בשער המחשבות, ואומר (ב) כי המחשבות שיעלו על לב בני אדם וידחו אותם, יש להם על זה גמול רב, כמ"ש (ישעיה נ"ה) יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו. ומי שיטה אליהם, ואח"כ יחשב במעשה ולא יעשהו, יש עליו אשמת ההסכמה, לא אשמת המעשה, כמ"ש (משלי ט"ו) תועבת יי מחשבות רע. ואין בכל הדברים (ג) מה שיענש האדם עליו ועל מחשבתו ועל מצפונו, חוץ מהכפירה בבורא, כי הוא דבר לא יגיע אדם אליו כי אם במחשבה בלבד, ובו נאמר (יחזקאל י"ד) למען תפוש את בית ישראל בלבם אשר נזורו מעלי בגלוליהם כלם. (ד) ואומר בסוברים הסוברים בפסוקים על ארבעה דרכים, מי שסובר להפיק בין פסוק ובין מה שיש בנראה, או בשכל, או מה שיש בכתוב אחר, או מה שיש בקבלה, וישלם לו זה יהיו לו עליו גמול, ובו אומר (משלי ג') אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת יי וגו'. ואם לא ישלם לו זה, אין לו גמול כי אם ענש. והסובר במצות והוליד ספק, הוא משיג את נביאי השקר, אשר נאמר בהם (יחזקאל י"ג) אשר הולכי' אחר רוחם, ולבלתי ראו. והסובר בעניני הבורא וחדש, הוא משיג את הכופרים, כאשר סוברים בפר' נעשה אדם בצלמנו, וחשבו כי מלאך ברא אדם וכל העולם. ובהם אמר (תהלים קל"ט) (ה) אשר יומרוך למזימה נשוא לשוא עריך. (ו) ואומר, והדיין אשר מיסר ועונש מעצמו, אם כונתו שמירת התורה ותקנתה, יש לו גמול, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל, (יבמות צ') בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תודה, אלא כדי לעשות סייג לתורה. ואם מכוין בזה לנטות או לבצוע, הוא מאבד את עצמו, כמ"ש (משלי י"ז) (ז) גם ענוש לצדיק לא טוב. ואומר בעמי הארץ רוצה לומר אשר לא למדו, והם שואלים (ח) החכם אשר באנשי דורם והטוב שבם, ועושים על פיהו, תורתם שלמה כמ"ש (שם י') שפתי צדיק ירעו רבים וגו'. ואם לא יעשו כן אין להם אמתלא, ובהם הוא אומר (שם ט"ו) לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך. ואומר בעניים אשר ישיגם הקצור בתפלתם ועבודתם, כל מי שמקצר מהם בעבור המזון

יש

שביל האמונה

הרבה מאיש אחד. יעוי' בזה דברי הרמב"ם ז"ל מתאימים לדברי הגאון ז"ל אלה: (יא) כאשר צונו להקדיש כו'. כי ראשית פרי הבטן וראשית פרי האדמה ותחלת היום הם חביבים אצל האדם. וע"כ עבודתו בהם את אלקיו יותר הטוב ויותר גדול ומזה יהיה התענית באדם מעונג יותר גדול. וכמו שבכיוצא בזה אחכז"ל לפום צערא אגרא:

פרק ח (א) בשער המחשבות. בענין המחשבות הרעות העולות על לב האדם אם הבורא ית' מגרשן למעשה. ואיך יהיה העונש והגמול עליהם: (ב) כי המחשבות שיעלו כו'. ר"ל כי אם ידחה האדם את מחשבתו הרעה תיכף כדי עלותה על לבבו. ולא יסכים עמה כלל. יש לו על זה גמול רב מהבורא ית'. ואם יסכים עמה ויתחרט אח"כ על הסכמתו וישוב מעשותה. אזי יענש רק בעבור אשמת ההסכמה. ולא תחשב לו למעשה. זולת מי שהסכים עם מחשבתו לעבוד כו"ם. הוא נתפס בעוונו ונענש כאלו כבר עבד. וזה בעבור שעיקר עבודת כו"ם הוא הכפירה בבורא האמתי ית'. ועם ההסכמה לעבודת כו"ם כבר נשלמה לו הכפירה ואינו צריך עוד לשום מעשה: (ג) מה שיענש האדם עליו על מחשבתו כו'. כצ"ל: (ד) ואומר בסוברים כו'. הם המוציאים את הכתובים מפשוטם ומסבירים בהם סברות. והם על ארבע דרכים האחד מי שמוציא את הכתוב מפשוטו ומסביר בו סברא: כדי שלא יסתרו דבריו את המוחש או את המדע. או מה שנאמר בכתוב אחר. או מה שבא בקבלה מפי חכז"ל. סובר כזה הוא משובח ומקבל שכר. והשני מי שמתחיל בזה ואינו יכול להשלימו ונשאר במבוכה. הרי זה נענש על הריסתו לדרוש במופלא ממנו. והשלישי מי שמוציא מצוה או מצוה מפשוטן ומסביר בהם סברות ומוליד בהם ספיקות. הרי זה משיג את פתיחות נביאי השקר. אשר הולידו ספק בדברי הנביאים האמתים. במה שהלכו אחר דעתם ורצונם המשולא. והרביעי מי שמוציא פרשת הבריאה וחידוש העולם מפשוטם משיג בזה פתיחות הכופרים. וכמו שהולך ומבאר: (ה) אשר ימרוך למזמה כו'. כמו שבאר הר"י אלבו את זה הכתוב בספר העקרים (מ"ג פי"ח) וז"ל הם מרוממים ומנשאים אותך. והרוממות והעילוי שמייחסים אליך הוא למזמה. ולאמור כו' שהנהגת העולם השפל הוא מושפעת מהגלגלים כו' עיי"ש: (ו) ואומר והדיין כו'. ואומר עוד בענין הדיינים. כי הדיין אשר מייסר כו': (ז) גם ענוש לצדיק לא טוב. להכות נדיבים על יושר. וזה מוסב למה שאמר שם ראשונה שוחד מחיק רשע יקח להטות ארחות משפט עיין ראב"ע שם: (ח) החכם אשר באנשי דורם כו'. כי לא אלמן ישראל מחכמים וצדיקים המורים לעם את דרכי התשובה ואת המעשה אשר יעשון. כי בכל דור ודור ה' מצוקי ארץ אשר ישית עליהם תבל. וכמו שכתב החסיד בעל חו"ה ז"ל בפ"ו משער התשובה וז"ל: בכל

הדורות

יש להם אמתלא. (ט) ומהם שיש למעלה ממנו הם נתבעים, כמ"ש (איוב ל"ו) (י) יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם. ואומר בחולים שאין להם אמתלא (יא) במה שמעוולים בו את הדין בחלים, כמ"ש (הושע ז') ולא זעקו אלי בלבם כי ייללו על משכבותם. ואומר בשטרים שאין להם אמתלא על מה שחוטאים בעת שכרותם, כי הדין, (יב) שבור מקחו מקח וממכרו ממכר, (הגה"ה בזמן הבית) עבר עבירה שיש בה מיתה, ממיתין אותו, מלקות, מלקין אותו׳ ואו׳ בנגושים מישראל בידי כותים (יג) שאין להם אמתלא על קוצם, אבל יסבלו כמ"ש (איכה) יתן למכהו לחי ישבע בחרפה. ואומר בשונים בעבירות, כי תשובתם יותר קשה, כמ"ש (משלי כ"ו) ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו. ואמרו רבותינו (יומא פ"ה) האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ואומר בסומכים על כפרת יום כפור שלא יועיל להם בלי תשובה, וכמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה (שבועות י"ג) יכול לכפר על השבים ועל שאינן שבים, תלמוד לומר אך בעשור, הא אינו מכפר אלא על השבים בלבד. ואומר (יד) במפסידי בני אדם, שתשובתם (טו) לא תשלם בהרגל, וכמו שאמר (ירמי׳ ב׳) (טז) מה תיטיבי דרכך לבקש אהבה לכן גם את הרעות למדת את דרכיך. ואומר במצדיקי בני אדם, כי חטאיהם לא ישלמו בהרגל, כמ"ש (איוב כ"ג) (יז) באשורו אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו. ואני יודע כי אלו קבצתי הענינים הרבים, לא הייתי משלים מה שצריך אליו מהערת בני אדם על תורתם, אך אלה הכללים קרובים יהיו מועילים להם בעזר הבורא:

נשלם המאמר החמישי מן הספר:

המאמר הששי

בעצם הנפש ובמות ובמה שסמוך לו:

פרק א אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר, הודיענו אלהינו יתברך ויתעלה, כי התחלת נפש האדם בלבו, (א) עם שלמות צורת גופו, כאמרו (זכרי׳ י"ב) משא דבר יי על ישראל נאם יי נוטה שמים ויוסד ארץ ויוצר רוח אדם בקרבו. ושהוא

שם

שביל האמונה

הדורות ובכל הארצות לא יחסר קורא אל אלוקים ואל עבודתו ומורה את תורתו ע"כ: (ט) ומהם שיש למעלה כו׳. ר"ל שרק חסרון המזון שהוא דבר הכרחי. הוא להם אמתלא מקובלת על קילורם אולם חסרון הדברים אשר למעלה מהמזון ואינם הכרחיים כמזון. אין להם אמתלא מהם. והם נתבעים על עוונם: (י) יחלץ עני בעניו. פרש"י יחלץ אותו מגיהנם בעבור עניו שהביא עליו. ולדעת הגאז"ל יהיה ויגל בלחץ אזנם. כלומר שיגלה את אזנם שאין להם אמתלא כ"א במה שהוא לחץ והכרח. כלומר המזון. אבל לא במה שהוא למעלה מהמזון: (יא) במה שמעוולים כו׳. שהם מתירים לעצמם את האיסור בחושבם שיש להם אמתלא בעבור חולים. ואפשר שר"ל שמעוולים עליהם את הדין. כלומר שאינם מצדיקים את הדין עליהם ומיללים על משכבותם ולא יזעקו אל ד׳ בלבם: (יב) שבור מקחו מקח כו׳. ברייתא בפרק הדר (עירובין ס"ה) ואר"ח לא שנו אלא שלא הגיע לשכרותו של לוט אבל הגיע לשכרותו של לוט פטור מכלם: (יג) שאין להם אמתלא על קוצם. כי עם שהם נגושים ומוכים ומעונים. בכ"ז אין להם להתקצף ולקוץ בתוכחתו ית׳: (יד) במפסידי בני אדם. המחטיאים את הרבים: (טו) לא תשלם בהרגל. אף אם ירגילו את עצמם בתשובה לא תועלם להם תשובתם. וכמו שהמצדיקים את הרבים לא יושלמו חטאיהם אף אם ירגילום הרבה. כי לסוף ישובו מדרכם הרעה. וכמ"ש חכז"ל (אבות פ"ה) כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו: (טז) מה תיטיבי דרכך כו׳. כלומר איך תיטיבי את דרכך לשוב לאהבה את ד׳ אם גם את העו"ג הרעות למדת את דרכיך. כלומר שחטאת והחטאת את הרבים: (יז) באשורו אחזה רגלי כו׳. כלו׳ רגלי הולכת בפסיעותיו והרחות דרכו שמרתי ולא נטותי ממנה. ועשיתי מצות שפתיו ולא אמוש מהם. ואם היתה לי בעבור שהיה מחוקי ומנהגי לצפון אמריו להורות בהם בני אדם את הדרך הישרה. וכמ"ש (משלי ב׳) יצפון לישרים תושיה עיין בפרש"י שם:

נשלם המאמר החמישי. בעזרת אלוקי קדושי.

פרק א (א) עם שלימות צורת גופו. ר"ל אחרי השלמת צורת גוף האדם בשלימותו. אז יברא הבורא ית׳ את הנפש וישכון אותה בלבו. וכמשאה"כ ויוצר רוח האדם בקרבו. כלומר אחרי אשר כל בנין גוף האדם הוא על השלימות. אז יוצר את הרוח בקרבו כלומר בלבו. והגאון ז"ל סתם לן כמו שסבירא ליה רבי

לאנטונינוס

שם (ב) חלקים לעמידתה מקובצים. וכאשר ישלם יפריד ביניהם, (ג) עד שיתום מספר הנפשות אשר חייבה חכמתו לברוא אותם, וכאשר יתום אותם, יחבר בינם ובין גופותם וחלקיהם, והעמידו לנו נביאיו האותות והמופתים על זה, וקבלנום מהרה, ואחר כן התעסקנו להתקיים לנו זה בדרך העיון, על הדרך אשר הלכנו בה בשאר המאמרים הקודמים:

ותחלת מה שראוי לחקור עליו עצם הנפש ומה הוא? והוא שמצאתי בני אדם חולקים בעצמה, מחלוקות נפלאות מטרידות הלבבות׳ אני רואה לעזוב זכרון רובם, ואביא מהם שבעה דעות, זולת הארבעה הראשונים אשר קדם זכרם, ויהיו אחד עשר. הארבעה ההם, כבר בחנתים ודקדקתים ונפסדו ארבעתם ובטלו. והם (ד) הרוחניים (ה) ודעת שהדברים מעצם הבורא, (ו) ודעת שהם ממנו ומדבר אחר (ז) ודעת בעלי השניים. וכיון (ח) שהנפש אחד מהדברים הידועים, באשר הכניסוה בכלל הדברים ההם, כבר נכנסה גם כן בכלל התשובה על המאמרים ההם, ואין אנו צריכים לשנותם, אבל אזכור אלה השבעה, ואומר תחלה, מצאתי אנשים הושבים, (ט) כי הנפש מקרה מהמקרי׳, וכמדומה לי כי אשר הביאם אל המאמר הזה, בעבור שלא ראו אותה, אבל ראו פעלה, וחשבו בעבור דקותה מהרגיש אותה בחוש, שהיא מקרה (י) מפני דקות המקרים, ועם זה נחלקו חמש מחלקות, קצתם חשבוה (יא) מקרה מניע עצמו, וקצתם חשבוה (יב) שלמות לגשם טבעי, וקצתם חשבוה (יג) חבור הארבעה טבעים, וקצתם

חשבוה

שביל האמונה

לאנטונינוס (סנהדרין צ"א) על שאלתו נשמה מאימתי נתנה באדם משעת פקידה או משעת יצירה. אמר לו משעת יצירה ע"ש: (ב) חלקים לעמידתה מקובצים כו׳. ועוד הודיענו הבורא ית׳. שהוא שם חלקים בגוף האדם. אשר בהם תהיה עמידת הנפש מקובלת עם הגוף. וכדבר החסיד בעל חו"ה בפ"ה משער הבחינה ז"ל וזה העולם הוא נפשו אשר קשרה בו באמצעים ראוים לשתי הקצוות. והם רוח החיים והחום הטבעי והדם והגידים והעצבים והעורקים ע"כ. וכאשר יושלם הקיבוץ ביניהם כאלו תאמר שיפסדו החלקים המעמידים את קיבוצם. אז יפריד הבורא ית׳ בין הנפש והגוף וימות המיתה הטבעית שהיא קץ ימי החיים הנזכר לקמן בפ"ו מזה המאמר. ושם הביא הגאז"ל את הכתובים אשר בהם הודיענו הבורא ית׳ את כל זה: (ג) עד שיתום מספר הנפשות כו׳. למען הבין דברי הגאז"ל אלה הסתומים מאוד מוכרח אנוכי להאריך קצת. דע כי דעת הגאז"ל לפי המתבאר מדבריו במאמר הזה ומאמר השביעי והתשיעי. הוא כי אחרי אשר ימות האדם ותתפרד נפשו מגופו. יהיה הגוף שמור באשר הוא שם. באופן הנזכר במאמר השביעי פ"א. עד עת הגמול: וכן הנפש תהיה שמורה ג"כ עד עת הגמול באופן הנזכר לקמן בפרק שביעי מזה המאמר. ועת הגמול היא הנקראת בפי חכז"ל העוה"ב: והוא באחרית עמידת העולם כאשר יתום מספר הנפשות אשר חייבה חכמתו ית׳ לבראן ולא יוסיף לברוא עוד. ואז יקבץ הבורא ית׳ את כל הנפשות אשר היו בעולם. ויחבר אותן עם גופותיהן ויברא להם עולם חדש ויגמול אותם בו על מעשיהם. והוא העוה"ב. והעוה"ז אשר הוא היום יחרב וימחה מן המציאות. וזהו מה שזכר הגאז"ל פה באמרו וכאשר יתום אותם יחבר בינם כו׳: כלומר שאז בעת הגמול בעוה"ב יחבר עוד הפעם את הגוף וחלקיו עם הנפש. ומזה תבין שאין דבריו אלה מוסבים על תח"ה אשר אנו מקוים לימות המשיח בעת הישועה אשר רבים מישיני אדמת עפר יקיצו כי ענין תח"ה המקווה הוא ענין אחר. ועם שהמתים אשר עתיד הקב"ה להחיותם בעת הישועה שוב אין חוזרים לעפרם. ויהיו נעתקים מימות המשיח אל נעימות העוה"ב. וכמו שזכר זה הגאז"ל בפ"ח מהמאמר השביעי אין זה סותר לדבריו אלה שאמר כי חיבור הגופים עם נפשותיהם יהיה לעתיד בעוה"ב. כי פה ידבר בכלל האנשים כלם. ואף אותם שלא יזכו לעמוד בתחיה. ואותם הנולדים אחר התחיה וימותו. ואשר תהיה הישועה בימיהם שהם ג"כ ימותו. וכל אלה יחבר הבורא ית׳ את נפשותיהם עם גופותיהם בעת הגמול בעוה"ב. וכמו שהביא הגאז"ל ע"ז ראיות מהכתובים לקמן בפרק שביעי מזה המאמר. ועיין מאמר שביעי פ"ז בביאורי און גימ"ל. ועיין בספר העקרים מאמר רביעי מפרק למד עד פל"ו שם העמיק הרחיב באלה הענינים: (ד) הרוחניים. בעלי הנקודות ועצמים פרדיים. והיא הדעת השני הנזכר בפ"ג מהמאמר הראשון: (ה) ודעת שהדברים מעצם הבורא. הוא הדעת השליטי בפרק הנזכר: (ו) ודעת שהם ממנו ומדבר אחר. הוא הדעת הרביעי בפרק הנזכר: (ז) ודעת בעלי השנים. הוא הדעת החמישי בפרק הנזכר: (ח) שהנפש אחד מהדברים כו׳: ר"ל כיון שהנפש אחד מהנמצאים הגשמיים לדעתם. וכמו שהכניסוה בעלי הדעות ההן בכלל כל הנמצאים שהם גשמיים. א"כ נכנסה הנפש בכלל התשובה אשר השיבותי עליהם במאמר הראשון. ואין צורך לכפול הדברים: (ט) כי הנפש מקרה מהמקרים. כלומר שעצם האדם הוא הגוף. והנפש הוא מקרה קרה לגוף האנושי. כמו החום והקור וכדומה מהמקרים. שאין להם שום מציאות בפני עצמם: (י) מפני דקות המקרים. כי א"א לדעתם שתהיה הנפש עצם. ולא תהיה מורגשת לחוש וע"כ אמרו שהיא מקרה. כי המקרים הם דקים בלתי מורגשים לחוש בפני עצמם: (יא) מקרה מניע עצמו. שהנפש היא מקרה המניע את העצם

כנפש

חשבוה (יד) התקשר החושים, וקצתם סברו שהיא (טו) מקרה נולד מן הדם. וכאשר התישבתי להתבונן במאמרים האלה, אשר מקבץ אותם כלם המאמר שהיא מקרה שהמקרה והשלמות והחבור וההתקשרות וההתילדות מקרים, מצאתים כלם שקר מגמגם צדדים. אחד מהם, כי הדבר המקרי לא תבא ממנו החכמה הגדולה הזאת, ואלה התבונות הנכבדות אשר בם תקון העולם, כאשר זכרתי (טז) במאמר הקודם לזה. ועוד כי המקרה (יז) לא יהיה נקרה במקרה אחר, בעבור מה שיש בזה מן ההפסד · והנה אנחנו מוצאים הנפש נקרית במקרים רבים, תאמר נפש חכמה, ונפש סכלה, ותאמר נפש זכה, ונפש רעה, ותאמר שיש לה אהבה ושנאה ורצון וקצף, ושאר המדות הנודעות, ולא יתכן עם הענינים האלה שתהיה מקרה, אבל נראה אותה בענין הזה מקבולה ההפכים, יותר ראויה שתהיה עצם. והשני ראיתי אנשים חשבוה רוח. והשלישי אנשים חשבוה אש, ומצאתי אלה השני מאמרים עוד נפסדים, מפני שאם היתה רוח, היה טבעה חם ולח, ואלו היתה אש, היה טבעה חם יבש, (יח) ואין אנו מוצאים אותה כן. והרביעי מי שאמר שהיא שני חלקים, החלק האחד שכלי דברי, ואיננו כלה והוא שוכן בלב. והשני חיוני, והוא מתפשט בשאר הגוף והוא כלה. והתאמת לי עוד כי זה טעות, כי החלק הדברי, אלו היה זולת החלק המתפשט בגוף, לא היה אפשר שימזגו, מפני (יט) שזה קדמון וזה חדש, וזה כלה וזה איננו כלה. ועוד אלו היה החלק הדברי זולת חלק המתפשט בגוף לא ישמע ולא יראה ולא יחוש שאר החושים. ואין בתשובה הזאת אשר השיבותי, כי החושים יהיו קצתם לקצתם, וידבר הדבור על כלם, כאשר פרשתי במאמר הראשון; אבל אומר כי הנראה מן המאמר הזה הוא, שהנה שתי נפשות (כ) מפני שכל חלק לבד. והחמישי מי שאמר שהיא שני אוירים, האחד מהם בפנים, והשני בחוץ. והצריכו למאמר הזה, שמצאה לא תתקיים כי אם במשיכת האויר מחוץ, (כא) וסבר שזה בחציה ואיננו

שביל האמונה

הנפש אותה. כי לדעתם הגוף הוא העצם. והתנועה החיונית מקרה קרה לו : (יב) שלמות לגשם טבעי · כלומר שלמות טבעי לגשם. כי הגשם אם יושלם בכל תנאיו כגוף האדם · הוא מוטבע ע"ז שיחיה ויתנועע כי כמו שהצורה הצומחת נתעלתה מהצורה המחצביית מצד עילוי מזג נושאה מנושאה וכן הצורה החיונית נתעלתה מאוד מן הצומחת לסבה הזאת עצמה. ככה כמו כן החומר האנושי היותר שוה והיותר נכבד מכל החמרים · היתה צורתו המתחדשת בו והנותנת בו השלמות יותר שלמה ויותר זריזה מכל הצורות ההיולאניות : (יג) חיבור הארבעה טבעים. מהתנגדות הארבעה טבעים אשר בגוף האדם. שהם החום והקור והלח והיובש · תהיה הנפש החיונית והמשכלת : (יד) התקשר החושים · מהתאחזות החושים הגשמיים ומהתקשרם והפגשם זה בזה וקצת התנגדות אשר בפעליהם המיוחדים · תהיה הנפש החיונית והמשכלת · וע"ל פ"ג וביאורי שם אות ח' : (טו) מקרה נולד מן הדם · מרתיחת הדם ותנועתו הטבעית תוליד הנפש החיונית : (טז) במאמר הקודם לזה. במאמר הרביעי פ"א עיי"ש : (יז) לא יהיה נקרה במקרה אחר כו' · ר"ל כי מדרך המקרה שינשא על דבר עצמי הנושא אותו. ולא שינשא על מקרה · וכאשר אנו רואים הנפש נושאת למקרים שונים ומתחלפים כאלו תאמר נפש חכמה ונפש סכלה נפש זכה ונפש רעה. ויש לה אהבה ושנאה ורצון וקצף וכדומה · יותר ראוי שנאמר שהיא עצם בעצמה ונושאת למקרים השונים ומתחלפים האלה · והגאז"ל שכל את לשונו במה שאמר. יותר ראוי שתהיה עצם. כי הסברא הזאת אינה מוכרחת · והיא לקוחה מחכמת המדברים הביאה הרב המורה בשמם בפע"ג מהראשון וז"ל ההקדמה השביעית היא אמרם כי המקרים לא ישאו קצתם את קצתם · ולא יאמר אלא שזה המקרה נשוא על מקרה אחר · ואחר על העצם · אבל המקרים כלם הם נשואים נשיאות ראשונות על העצם בשוה ע"כ. וכבר נודע כי הפילוסופים סתרו כל הקדמותיהם וקיימו היות מקרה נשוא על מקרה · עיין העצם והמקרה בבמ"ז · וע"כ אמר שהוא רק יותר ראוי שתהיה הנפש עצם · כי לא יתכן שיהיה המקרה נושא למקרים שונים ומתחלפים כאלה. ולא שהוא מוכרח היות כן · ואפשר לומר עוד בכוונת דבריו. כי המאמר שהנפש מקרה הוא ג"כ אחת מהקדמות המדברים · והם האומרים זה וכמו שהביא זה הרב המורה ז"ל בשמם בפרק הנזכר וז"ל · ההקדמה השמינית היא אמרם שאין נמצא אלא עצם ומקרה · והצורות הטבעיות ג"כ מקרים כו' · ויהיה החיות אצלם והאנושיות וההרגשה והדיבור כל אלה מקרים ע"כ. וע"כ סתר הגאז"ל את סברתם זאת לפי שיטתם בהקדמה השביעית וכאמור : (יח) ואין אנו מוצאים אותה כן. שאינה לא יבשה ולא לחה : (יט) שזה קדמון וזה חדש כו' · כי לדעתם השוכן בלב כמו שאין לו תכלה אין לו תחלה. והמתפשט בשאר הגוף כמו שיש לו תכלה יש לו תחלה. וא"כ זה קדמון וזה חדש : זה כלה וזה איננו כלה · ואיך יתמזגו שניהם : (כ) מפני שכל חלק לבד · ר"ל כי לא שכל לומר בזה כאשר אמרנו במאמר הראשון פ"ג אצל הדעת העשירי. שהדיבור יקבץ הרגשת כל החושים ויליץ עליהם · כי זה לא יתכן כ"א בשנאמר שהנפש היא אחת ויש לה כחות מתחלפות. וע"כ מקבלת את כלן ומליץ עליהן בדיבור. שאא"כ אם נאמר שהנפשות שתים הנה נפרדות זו מזו. האחת בלב והאחת בשאר הגוף

והנה

ואיננו כי אם להרויה לחום הטבעי אשר הנפש שוכנת בו בלב. כאשר מנופפים על האש להרחיק העשן הרע ממנה רוצה לומר מהאש. והששי מי שחשב שהיא דם גמור (כב) והוא ענן לבדו, כאשר כתב בספרו. והטעהו בזה מאמר התורה (דברים י"ב) כי הדם הוא הנפש · ולא זכר מה שאמרה קודם (ויקרא י"ז) כי נפש הבשר בדם היא, אבל זה נראה כי הדם הוא משכנה ומרכזה, (כג) ובכחו יראה לנו כחה, ובחלשתו יראה לנו חלשתה, וכשהיא שמחה ותראה שמחתה בדבר אשר תשמח בו, תראה הדם עמה, וכאשר תנוס מיראת דבר שתירא ממנו, תקחהו עמה לפנים. ומה שאמרה התורה כי הדם הוא הנפש, הוא על מנהג הלשון, שהיא קוראה הדבר בשם משכנו, כאשר קוראה החכמה לב, באמרה (משלי ז') נער חסר לב. מפני שהלב משכנה, וקוראה הלשון שפה, באמרה (בראשית י"א) ויהי כל הארץ שפה אחת. (כד) כי בשפה תהיה:

פרק ב

והדעת השביעי הוא הדעת האמת, ואני אבאר אותו בעזרת האל והקדמתי לפניו אלה הששה דעות הנזכרי', כדי שיתברר למי שיקרא בס' הזה, כי המחקר בידיעת הנפש, הוא מחקר בדבר עמוק ודק, (א) כמו שספרתי על מחקר אמת דבר לא מדבר, ובענין בורא הנמצאו', כן היא זאת ג"כ בענינה מן הדקות, מה שיהיו בו נבוכים הרבה מבני אדם. ואומר ובעבור זה תמצא החכם מוקיר, מי שיעמוד על אמתת ענין הנפש הדברית אשר באדם, באמרו (קהלת ג') (ב) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה וגו'. וראוי שאבאר, כי אמרו מי יודע, אינו ספק כי קצת הנפשות עליונות נכבדו', וקצתם שפלות נמבזות, (ג) אך הוא קיום לנפשות שהן כך, אבל אמרו מי יודע, הוא להוקיר מי שידענה כן, (ד) ואומר לשומע זה, כאמרך, מי יודע ראובן החכם, ומי יודע שמעון העובד? כי באמרך זה, התקיים החכמה לראובן, והעבודה לשמעון בלי ספק, ואין שאלתך על מי שידע, כי אם להוקיר אותם ולכבדם והדומה לזה, כן אומר החכם, מי יודע הנפש הנכבדת העולה, והנפש הפחיתה היורדת, הוא אמות לשתי הנפשות שהן כן בלי ספק, ומקום אמרו מי יודע, רוצה בו כי מי שיעמד על זה (ה) כבר הגיע וינצל. (ו) ואו' עוד, כי מאמרו זה, רוצה לו' מי יודע, הוא להפלא ולהוקיר על התחבר שתי הנפשות אל עניני השני גופים, והוא אומר, כי עניני שני הגופים, כבר מצאנום

שוים

שביל האמונה

(כא) וסבר שזה בחציה. כלומר שהנפש אשר בתוך הלב משתוקקת תמיד להתחבר עם האויר השני אשר מחוץ לגוף : (כב) והוא ענן לבדו. הוא ענן אביו של שאול אשר היו בכמו מאה שנה לפני הגאז"ל. והם אשר חזקו ידי הצדוקים אשר מזמן החורבן נתדלדלו ובאו אלה וחזקו אותם. והראב"ע ז"ל מזכירם הרבה. ואומר כלה ענן וילך יורד שאול ולא יעלה · ועל ענן לבדו יאמר ימחה שמו כענן : (כג) ובכחו יראה לנו כחה · בכח הדם יתראה לנו כח הנפש : (כד) כי בשפה תהיה. שהלשון נגמרת עם השפתים :

פרק ב (א) כמו שספרתי על מחקר אמת כו'. ר"ל כמו שהמחקר בענין בריאת דבר לא מדבר ובידיעת בורא הנמצאות ויחודו ית' · הוא מחקר בענין עמוק ודק מאוד. וכמו שזכר הגאז"ל בפתיחתו למאמר השני · שבו א"כ רחוק מה שהיה עמוק עמוק מי ימצאנו · כן ג"כ הוא ידיעת מהות הנפש בענין הזה מן הדקות והעומק : (ב) מי יודע רוח בני אדם כו' · הוכן דברי הגאז"ל אלה הוא · כי לא נוכל לומר שמאמר שהמע"ה מי יודע רוח בני אדם וגו' · הוא להטיל ספק ולומר מי יוכל לדעת זאת ולהחליט שנפש האדם הוא עליונה נכבדה ונפש הבהמה היא שפלה נמבזה · אם כבר אפשר שתיהן שפלות ונמבזות · זה לא יתכן בשום אופן. וזה כי אחר שכל עיקר מאמרו זה מוסד על מה שאמר שם ראשונה. ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. ואיך יתכן לחכם שכמוהו לומר כזה ולבטל החכמה מכל וכל · ועוד שגם האיש ההמוני אשר לא חלק לו בבינה · בכ"ז יכיר יתרון האדם על הבהמה וידע שהאדם נכבד מהבהמה במה שיעבוד בה וירכוב עליה ויתשמש בה כרצונו · וע"כ האמת יורה דרכו שלא רצה החכם זה לא במאמר ומותר האדם. ולא במאמר מי יודע · כי אין ספק שנפש האדם היא עליונה נכבדה. ונפש הבהמה שפלה נמבזה. ורק בעבור שגופותיהם שוים ומקרה אחד להם · וכמות זה כן מות זה · ומותר גוף האדם מן הבהמה אין ועיקר ההבדל ביניהם היא רק בנפשותם אשר זה הוא ענין דק ועמוק מאוד · ואין בכח החוש להשיגו. ע"כ אמר מי יודע כו' · כלומר מי האיש החכם ויבן את זאת כי יש הבדל ברוחות בין האדם והבהמה. שרוח האדם עולה היא למעלה · ורוח הבהמה יורדת למטה. כי היודע זאת הוא האדם השלם ועל המעט שימצא · וכאומר איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת : (ג) אך הוא קיום לנפשות שהן כך · כלומר במאמרו זה הוא מקיים שהנפשות הן על זה האופן שזאת עולה ואינה יורדת וזאת יורדת ואינה עולה : (ד) ואומר לשומע זה. כלומר שמדבר עם קורא ספרו ואומר מי יודע · כי המעט הם שיודעים זה הענין האמתי · והיודע אותו ראוי להוקירו ולכבדו : (ה) כבר הגיע וינצל. כלומר האיש היודע הלא טוב לו : (ו) ואומר עוד כי מאמרו זה כו'. ונוכל לומר עוד כי במשך לשונו שאמר מי יודע כלל הפליאה הגדולה ממעשי היוצר : שהם שני כוחות

מתחלפות

(ז) שוים בחוש גשמים ומקרים, ואין ספק אצלנו כי יש בין שתי הרוחות הפרש, ומי ידעהו ויעמוד עליו, הוא אמרו קודם זה, (שם) כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה מקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל · ואחר כן אמר, (שם) מי יודע רוח בני האדם. ומחזק המאמר הזה שהוא כאשר אמרנו, הוספתו בו, (שם) ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. ולא יתכן שרצה החכם בזה שאין מותר לנפש האדם על נפש הבהמות, כי אין חכם אומר זה, כי היה מבטל החכמה, ועוד כי עם הארץ שיש לו מעט דעת לא יאמר זה, והוא רואה עצמו נכבד מן הבהמות, בענינים אשר יארך באורם, מהעבידו אותם ורכבו עליהם, והשתמשו בהם כאשר ירצה, אבל רצה בזה המאמר, כי גוף האדם אין לו יתרון על גוף הבהמות במאומה, כי הוא מורכב מארבע יסודות כהם, וכאשר אמר אחריו (שם) הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. אבל היתרון מי יודע רוח בני האדם. וזה עוד כמאמר האומר, כי האדם והאבן החלמיש שוים, בענין ההתאבנות, אין ביניהם הפרש, כי זה אבן וזה אבן, (ח) ומי יודע האור המזהיר אשר באודם והגבה אשר בצור החלמיש כבר הגיע. ויכשר שיהיה ענין מי יודע קיום, באמרו (יואל ב׳) מי יודע ישוב ונחם, אשר ידע שהוא חוטא ישוב, כן אומר הנה אשר ידע יבין שזאת עולה וזאת יורדת:

פרק ג וכיון שהקדמתי אלה המאמרים, ראוי שאביא המאמר השביעי, ואומר, (א) כי אשר התאמת כי הנפש ברואה, בעבור מה שקדמתי מחדוש כל נמצא, והפסד שיהיה דבר קדמון זולתי הבורא, ומאמר הבורא (זכריה י״ב) יוצר רוח אדם בקרבו. אבל הבורא בורא אותה עם שלמות צורת האדם כאמרו בקרבו. וכאשר לא סרו אבותינו נשבעים חי יי (ב) אשר עשה לנו את הנפש הזאת (ירמיה ל״ח) (ג) ושעצמה עצם נקי כנקיות הגלגלים. ושהיא מקבלת האור כאשר יקבל הגלגל ותהיה בו מאירה, אבל עצמה יותר דק מן הגלגלים, ועל כן היתה מדברת, ועמדתי על זה משני השרשים הגדולים. אחד מהם המושכל, והוא כאשר ראיתי מעשה חכמתה והנהגתה מבלתי הגוף, וראיתי הגוף ערום מכל זה בהפרדה ממנו, ואלו היתה (ד) כמו החלקים הארציים, לא היה לה דבור כאשר אין למאומה מן הגלגל, ויתחייב שתהיה עצם דק יותר זך ונקי ופשוט מעצם הגלגלים. והשני מדברי הספרים, כי הנפשות הזכות תאורנה כהאור הגלגלים מהככבים, והוא אמרו (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. והנפשות הרעות לא תאורנה אך הן יותר פחותות (ה) מענין הגלגל הסתם, כמ״ש (איוב ט״ו) הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו

שביל האמונה

מתחלפות חילוף רב ועצום. בהיו גופים שוים · ומי יוכל לדעת זה ולעמוד עליו: (ז) שוים בחושים גשמים ובמקרים · כצ״ל ור״ל שהם שוים בחושיהם הגשמים ובמקריהם הגופניים: (ח) ומי יודע האור המזהיר כו׳. כלומר מי שיודע את האודם באיכותו שהוא אורו המזהיר · ואת צור החלמיש בכמותו שהוא כמו הר גבוה ותלול: כבר הגיע לדעת מהות שניהם:

פרק ג (א) כי אשר התאמת כו׳. ר״ל הדבר אשר נתאמת בענין מהות הנפש. הוא שנפש האדם היא ברואה ומחודשת. כמו שהקדמנו במאמר הראשון שכל הנמצאים הם מחודשים. ובארנו שם הפסד הדעת האומרת שיש דבר קדמון זולת הבורא ית׳. ורק שכל הנמצאים הם מחודשים מאתו ית׳ אחר שלא היו וא״כ גם הנפש בכללם. וכמ״ש יוצר רוח האדם בקרבו. כלומר שהוא מחודש מהיוצר אשר יצר אותו בתוך הגוף אחרי היותו עם שלמות צורתו. כמ״ש בקרבו. כלומר בתוכו אחרי שהוא כבר בשלמותו: (ב) אשר עשה לנו את הנפש. כלומר לגופותינו אחרי אשר כבר היו על שלמותן: (ג) ושעצמה עצם נקי כו׳. והאמת עוד שהנפש היא זכה וברה ונקיה כעצם השמים לטוהר. וע״כ היא מקבלת אור כמו הגלגלים. והיא עוד יותר דקה מהגלגל כי ע״כ היא מדברת כלומר משכלת: (ד) כמו החלקים הארציים. ר״ל כי אלו היה עצמותה מהחלקים הארציים שהם היסודות הארבעה. לא היה לה דיבור שכלי. כמו שאין לגלגלים שהם מיסוד האש. משום דיבור שכלי ופה הסכים הגאון ז״ל עם הדעות החולקות על דעת הרמב״ם ז״ל. האומר שהגלגלים הם חיים משכילים. וכמו שמפשטי הגאון ז״ל ברור מללו במאמר הראשון פ״ג אל הדעת השמיני שהשמים הם מיסוד האש ותנועתם הסיבובית היא תנועה טבעית. וכפי הנראה שהרב בעל עקדת יצחק ז״ל לא ראה את ספר האמונות. כי ע״כ אחרי אשר התווכח בשער השני מספרו לבאר ענין תנועת הגלגלים היותה מהתחלה טבעית מבלי שום שכל ומדע. השיב וז״ל אמנם אחר שהחכמים התורניים כלם בכל מה שנמצא מדבריהם נמשכו אחר הדעת הפילוסופי וקבלו היות המלאכים מניעי הגלגלים הלכו על הדרך שאמרנו ולא מצאתי לו בכלם עוזר וסומך בידי אל הדעת הזה כו׳ ע״כ. אך התימה הגדול על הרב בעל קול יהודה בביאורו לספר הכוזרי (מ״ד ס״א) אשר ז״ל חזר בעל עקדה על כל תלמודו ובקש לו חבר ולא מצא ולא חרש בעגלתי היה מוצא כוונתו רשומה מדברי החבר ע״כ. ולמה לא הזכיר דברי הגאון ז״ל אשר היה ראוי לו לחבר ולספרו. אחרי שהוא

ראה

בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה. וידעתי כי הספרים לא דמו אלה בגלגלי׳ המזהירים, ואלה בפחות מהגלגלי׳ סתם, אלא שהיא מכמו זה העצם. ואלה שני הדמיונים מחזקים מה שאמר החכם, העולה היא למעלה היורדת היא למטה. אחר כן אומר על דרך דקדוק החקירה, כי מאמר החכם באחרית ספרו (קהלת י״ב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. קיום ואמות מורה על אמתת הפירוש אשר פרשתי בו, מי יודע רוח בני האדם. ואם יתעקש מתעקש שהוא ספק מן החכם (ו) כפי מאמרו עוד, כבר שב החכם מספקו בראשונה לאמתו באחרונה, ואמר. והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ודבריו ברוח האדם, כאמרו בפרשה ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. ואחר כן התבאר לי כי הנפש הזאת (ז) חכמה לעצמה מכמה פנים. אחד מהם כי לא יתכן שקנתה החכמה מן הגוף, כי אין זה מענינו. ועוד בעבור מה שהתאמת, כי הסומא רואה בחלומו כאלו הוא רואה וכיון שלא השיג זה מחמת גופו, לא השיגו כי אם מחמת נפשו. (ח) ובזה טעה עוד מי שחשבה התקשר החושים והסתבכם והפגשם, והוא שהיא היא הנותנת לכלים החוש, ואיך יתנו לה הם העצם, אך אומר זה הפך הגזרות והפך האמתות. ואחר כן התבאר לי (ט) שהיא לא תפעל אלא בגוף, כי פעל כל נברא צריך אל כלי מהכלים וכאשר תתחבר לגוף (י) יראו לה ג׳ כחות, כח ההכרה, וכח התאוה, וכח הכעס, ועל כן קראה אותה לשוננו (ב״ר פ״ג) בשלשה שמות, נפש, ורוח, ונשמה. ורמזה באמרה נפש אל שיש לה כח מתאוה, כאמרך (דברים י״ב) כי תאוה נפשך (איוב) ונפשו מאכל תאוה. ורמזה בשם רוח

שביל האמונה

ראה את ספר האמונות והביא דבריו בביאורו למאמר הראשון הכ״ה עיי״ש: (ה) מענין הגלגל הסתם. ר״ל כי ע״כ אה״כ והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. ולא אמר סתם והמשכילים יזהירו כרקיע. כמ״ש הן שמים לא זכו בעיניו. ולא אמר הן זוהרי השמים לא זכו בעיניו. להורות לנו כי הנפשות הזכות תאורנה כהאיר הגלגלים המקבלים אור מהכוכבים · והנפשות הרעות לא לבד שלא תאורנה כהאיר הגלגלים מן הכוכבים. אבל שהם פחותות מהגלגלים עצמם. ואחרי שעכ״פ הצריך הכתוב את הנפשות הטובות והרעות בענין הגלגלים. ואמר שאלה הם כזוהרם ואלה הם פחותים מהם עצמם. ידענו מזה שהגלגלים והנפשות הן מערך אחד. והנפשות הן מכמו העצם אשר הם הגלגלים. ושני אלה הדמיונים אשר דמה הכתוב את הנפשות הטובות לזוהר הגלגלים · ואת הנפשות הרעות בפחות מהגלגלים. מתאימים למה שאה״ת העולה היא למעלה היורדת הוא למטה: (ו) כפי מאמרו עוד. כלומר שיתעקש עוד ויאמר כי הנראה מהמשך המאמר שהוא מטיל ספק באמרו מי יודע. נאמר לו שאף לפי דעתו כבר שב החכם מספיקו באחרית ספרו לאמת אלקיים שהרוח תשוב אל האלוקים אשר נתנה: (ז) חכמה לעצמה. בלתי עזר מהגוף: (ח) ובזה טעה עוד כו׳. ר״ל כי במה שאנו רואים שהשכל משיג בלתי עזר גופני. א״כ טעה מאוד מי שאמר כי מהתקשרות החושים והסתבכותם והפגשם תהיה הנפש. כי אם הנפש נותנת הכח לכלים. כאלו תאמר הראות לעינים והשמע לאזנים וכיוצא א״כ איך יתנו החושים את המציאות אל הנפש. ויהיה העלול סבת העלה. מה שזה הפך הגזירות והאמתות: (ט) שהיא לא תפעל אלא בגוף. שאין הנפש יכולה לפעול פעולותיה כ״א באמצעות הגוף. והגוף הוא הכלי אשר בו תפעל. כמו שהוא מצורך הנבראים אל כלים אשר יפעלו בהם · ואין אומן בלא כלים · כי רק הבורא ית׳ הוא פועל בלי אמצעות שום כלי ית׳ מזה עילוי רב וכיוצא בזה זכרו הראשונים בשם אפלטו״ן. שגוף האדם אצל נפשו. הוא במדרגת הכלי ביד האומן. וכאניה מונהגת ע״י רב החובל. ואמר שגדל האדם היותו נפש מדברת בעלת שכל משתמשת בגוף ע״כ: (י) יראו לה ג׳ כחות כו׳. ר״ל בהתחברה אל הגוף יראה לה שלש כחות מה שלא יכלה עליהם זולתו. וכל הכחות הנפשיות נכללים באלה השלשה והם התאוה והכעס וההכרה. אשר התאוה והכעס הם שני חלקי הכח המתעורר שזכרו הראשונים בשם הפילוסוף בשלישי מספר הנפש. ושם שם לו חוק התאווני לאמור ארדוף אשיג מבוקשי. ומשפט הכעסני להתאמץ ולהתגבר כנגד המעיק. להתחזק עליו להנקם ממנו. והוא האומר אריק חרבי תורישמו ידי. כי לשתי בחינות יפרד משפט האדם על הדבר · האחת מצד היותו ראוי לטבעו לרדוף אחר השגתו. ואל זה יביט הכח התאווני. והשנית מצד היותו קשה להשיג לסבת המעיקים והמפרידים המתיצבים בפניו · ולעומת זה יתנשא הכעסני להתגבר על המונעים. ויתאזר חיל למלחמה להרים מכשול מדרך התאווני. למען לא יבצר ממנו את אשר יזם לעשות. ושתי הכחות האלה נמצאים המה גם אצל הבעלי חיים. והמשל בזה כלב אחד מוצא חתיכת בשר. ונדמה לכחו התאווני היותו מאכל ערב ונאות לטבעו והחזיק בו. הבשר עודנו בין שניו. והנה איש אחד עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו להשליך טרף מפיו. אז יתמרמר הכלב בכחו הכעסני להדיח מעליו את המעיק אשר קם לו לשטן. ויחרץ לשונו אל האדם. או ינוס וינצל עם הבשר אולי ובכן יקום הכעסני לעזרת התאווני מפני נוגשיו המונעים דרכו טובו. ותחת שני הכחות האלה נכנסות אחת עשרה הפעליות שש מהן בתאווני וחמש בכעסני. שש הנה אהבה ושנאה חמדה וגיעול הנאה ועצב. והחמש הן תוחלת ויאוש יראה ואבירות וכעס וכל אלה תולדות אין זה מקום נאות להזכירם. וכל אלה הם בבעלי חיים בעבור שרצה הבורא ית׳

ויוליאו

רוח אל שיש לה כח כועס, כאמרך (קהלת ז') אל תבהל ברוחך לכעוס. (משלי) כל רוחו יוציא כסיל. ורמזה בשם נשמה. אל שיש לה כח מדעי, כאמרך (איוב ל"ב) ונשמת שדי תבינם. (יא) ונשמת מי יצאה ממך (שם). ובענין אלה הכחות (יב) טעה מי ששמה שני חלקים, אחד מהם בלב, והאחר בשאר הגוף, אך השלשה לנפש אחת, והחברה הלשון לזה (ג"כ שם) שני שמות אחרים, חיה, ויחידה, וקראה אותה חיה, (יג) בעבור שהיא עומדת בהעמדת בוראה לה, אבל יחידה, מפני שאין לה דומה בארץ. ואחר כן התבאר לי כי משכנה בלב מבני אדם, וכאשר הוא גלוי כי הגידים אשר נותנים לגוף החוש והתנועה, צמיחתם כלם מן הלב. ועם שאני מוצא (יד) הסעיפים הגדולים אין מוצאם מן הלב, אך צמיחתם מן המוח. וידעתי כי הסעיפים ההם אינם לנפש, אבל המה מיתרים לגוף וקשרים. ולזה מחבר הכתוב תמיד (טו) הלב והנפש, כאמרו (דברים י"ג) בכל לבבכם ובכל נפשכם. בכל לבבך ובכל נפשך (שם). והדומה לזה:

פרק ד וכיון שהקדמתי אלה המאמרים, אומר כי מצאתי קצת בני אדם אומרים מה מפני החכמה ששם הבורא יתברך זאת הנפש הנכבדת, אשר היא יותר זכה מן הגלגל, בגוף הפחות הזה? ואמרו בלבם, כי הרע אליה. והתחייבתי שאתעכב במקום הזה, ואבארהו באר היטב. ואקדם בתחלת מאמרי, כי הבורא יתברך אשר ספרנו עניננו במה שקדם, מתכלית השקר שיאמר עליו שהוא (א) מריע על נברא או שיעול עליו מפני שכל המקרים מסתלקים מעליו. ועוד כי פעליו כלם ישרים וטובים ועוד כי לא ברא הבריאות כי אם להועילם, לא להזיקם. (ג) אלה המאמרים מכלל שסכומו ספור, ואחר כן אחבר אליהם מן המאמרים החלקיים הפרטיים, ואומר כי העול אין לו כי אם שלש סבות אין להם רביעית, ושלשתם מרוחקות מן הבורא יתברך. ותחלתם שיעול המעול מיראתו ממי שיעול עליו, והשנית חמדתו דבר שיגיעהו ממנו, והשלישית מסכלותו בענין האמת, והבורא אשר לא יאמר עליו שיירא, ולא שיחמוד, ולא שיסכל מאומה מן המדעים, כבר הסתלקו מעליו הסבות כלם, ואחר כן הסתכלתי בספרים ומצאתים טוענין לצדקו באלה השלש, והוא מה שאמר החסיד (איוב ל"ד) אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל כי מעשה ידיו כלם. אשר לא נשא פני שרים, רומז בו אל שער היראה, ולא נכר שוע לפני דל, (ג) רמז בו אל שער החמדה. ואמרו כי מעשה ידיו כלם, רמז בו

אל

שביל האמונה

לזכותם ולהעירם אל הנאות להכעס וכאמור. אך בעבור שהכחות האלה הן מועדות לקלקל בהשייתם לרעה ויוציאו משפט מעוקל בשימם אור לחושך וחושך לאור. ע"כ הנה יתירה נודעת אל האדם. שתקן אותו הבורא ית'. והוסיף בו כח אלוהי. והוא ההכרה. שהיא השופט השכלי השומר על הכחות הנזכרות להקים השערתן לדממה. עד יחשו גליהם וישמח כי ישתוקו וינחם למחוז חפצו. וגבר תמים יתמם. וכמו שזכר כ"ז הגאו"ל עצמו בקצרה לקמן במאמר העשירי פ"ב עיי"ש וכיוצא בזה הם גם דברי הראב"ע ז"ל בפרשת משפטים אצל והסירותי מחלה מקרבך. וז"ל א"א המחבר יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות. ולא התעסקו בחכמת התולדת. ע"כ לא יכלתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו. ויש אמצעים בין הנשמה והגוף. והנה הם שני כחות ובלה"ק יקראו על הרוב רוח ונפש. כי הנשמה הוא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ. והרוח בלב ובו חיי האדם. והיא המבקשת ממשלה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס. וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס. על רוחו יוציא כסיל. והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול. וככה כתיב כי תאוה נפשך. והתאוה כמעגל ממנה. והנה יש אדם שנבראת שהשייגה לו אלו האלה הנזכרות חזקות. או כלן רפות. או זו חזקה וזו רפה. או לא חזקה ולא רפה. והנה בני אדם על כ"ז מינים משונים כו' עיי"ש: (יא) ונשמת מי יצאה ממך. כלומר ממי שמעט מדעת הזה: (יב) טעה מי ששמה כו'. כי לדעתו לא היה אפשר שימשכו מנפש אחת כחות מתחלפות. אבל האמת שאין הם כ"א נפש אחת בעלת כחות רבות: (יג) בעבור שהוא עומדת כו'. ר"ל כי שם חיה מורה על שהוא עומדת קיימת לנצח. ביכולת הבורא אשר העמידה. כי ע"כ היא חיה תמיד לנצח: (יד) הסעיפים הגדולים. הגידים וכלי הזרע וכיוצא: (טו) הלב והנפש. גם הראב"ע ז"ל בפרשת ואתה כ ב ז"ל ורוח האדם באמצע הגוף ככתוב ויוצר רוח האדם בקרבו. וע"ז ראיות רבות מן התולדות ע"כ ובפרשה אחרי כתב ז"ל והאמת כי הנפש שבה יחיה האדם היא בדם הלב ע"כ. וכן כתב הרב המורה בפל"ט מהראשון וז"ל אמנם מאמר ואהבת את ד' אלוקיך בכל לבבך. פירושו אצלי בכל כחות לבך. כלומר כחות הגוף כלם. כי התחלת הכל מן הלב. והענין שתשים תכלית פעולותיך כלם השגתו ע"כ:

פרק ד (א) מריע על נברא כו'. שיעשה רע לאיש נברא. או שיעשה לו עול: (ג) אלה המאמרים מכלל שסכומו ספור. ר"ל כי השלש מאמרים האלה אשר אמרנו. שהוא מסולק ונעלה מכל מקרה. ושפעולותיו ישרים וטובים. ושלא ברא הברואים כ"א להועילם. כל אחד מהם הוא כלל. שפרטיו

ספורים

אל שער המדע. מפני שהוא יודע את ברואיו, וכל שכן שידע מעשיהם ומה שיתחייב להם ועליהם, וכיון ששמתי הצדק הזה שרש לו, כל שאלה שישאלו בה בני אדם בענין הנפש. (ד) ראוי שאשיבנה אל זה השרש ואשיאנה עליו. (ה) ואומר בעבור שהיתה בלתי פועלת לבדה (ו) בבנינה, (ז) התחייב חבורה אל דבר תגיע בו אל הפועלי', ותגיע אל הנעם המתמיד, ואל ההצלחה הגמורה. כאשר בארנו (ח) במאמר החמישי. כי העבודות יוסיפו בעצמה אור, והעונות מקדירים עצמה ומשחירים אות'. כאשר מספרים הספרים (תהלים צ"ז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. ועוד אור צדיקים ישמח (משלי י"ג). והבוחן זה הוא צור העולמים, והוא שהוא יודע כל מעשים, ודמו זה הספרים לצריפת האש הזהב והכסף, (ט) ויתבאר בה אמתת עצמם, והזהב והכסף השרשיים יעמדו, והנתלה בהם משאר המתכות, קצתם ישרף וקצתם יעוף, (י) כמ"ש (משלי כ"ז) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו. ועוד (זכריה י"ג) וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב. והנפשות הזכות המזוקקות אשר נצלו, (יא) תוקרנה ותכובדנה, כמ"ש (איוב כ"ג) כי ידע דרך עמדי בחנני כזהב אצא. והדומות לסיגים ולזיופים, מהם (יב) תרדנה ותפחתנה, כמו שנאמר (ירמיה ו') לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו כסף נמאס קראו להם. ועם זה אומר כי המגואלו' מהם בעודם בגוף, אפשר להם תשובנה ותזכנה ותנקינ' ועל כן התשובה מקובלת בעוד האדם חי, וכאשר תצא ממנו לא יתכן לה להנקות ממה שנתערב בה, ולא תקוה לה מאומה מזה. כאשר אמר (משלי י"א) במות אדם רשע תאבד תקוה. ומי שיאמר כי הטוב לה היה אלו הניחה נפרדת ותנוח מן האשמות והגאולים והיסורים, אני אבאר לו ואגלה לו כי הפרידה אלו היתה טובה (יג) לא היה עושה זה לה בוראה, ואחר כן ממה שידענוהו, כי אלו היה מניחה נפרדת, לא היתה מגעת אל נעם ולא אל הצלחה ולא אל חיים מתמידים, כי הגעתה אל כל אלה איננה כי אם בעבודת בוראה, ואי אפשר לה (יד) על חק הבניה אל העבודה כי אם בגוף, מפני שעמו פועלת כל פעל, כמו שהאש אי אפשר לה להראות כי אם בהתלותה בדבר, (טו) ודברים אחרים מן החלקיים לא יתום פעל אחד מהם כי אם על האחר, ואלו נשארה הנפש לבדה, לא היתה פועלת דבר כל שכן שהגוף לא היה פועל דבר. ואם יהיו שניהם ערומים מן המעשים, לא היה לבריאתם ענין, ואם לא יהיה לבריאתם ענין, יבטל עם בטולי בריאת השמים והארץ ומה שיש ביניהם, כי הכל לא נברא כי אם בעבור האדם, כאשר אמרנו (טז) בתחלת המאמר הג' כאשר קדם הנה, נוטה שמים ויוצר ארץ, בעבור ויוצר רוח אדם בקרבו (זכריה י"ב). וכאשר יש במעשה בראשית, (יז) כי הכל בעבור נעשה אדם. ואם יאמר יניחנה על ענינה נפרדת, ויתן לה כח לעשות עד שתגיע בו אל מה שרצה לה, נאמר כי השתדלותו בזה כהשתדלות הראשונה אשר (יח) זכרנוה בגשם האדם, שיהיה כמו עצם הכבבים והמלאכים, ונשיב כי הוא השתדל שתהיה הנפש לא נפש, והאדם לא אדם, מפני שהנפש המשכלת אשר לא תפעל כי אם

עם

שביל האמונה

ספורים במה שיבא. וכמו שמבאר הגאו"ל את כל אחד מהם והולך: (ג) רמז בו אל שער החמדה: ר"ל שלא יכיר פני שוע ונדיב בעבור שלא יחמוד דבר שיגיעהו אליו: (ד) ראוי שאשיבנה אל זה השורש כו'. ר"ל כי אחרי שנתבאר צדקת ד' ומשפטיו עם ברואיו. א"כ כל שאלה שישאל האדם בענין מהות הנפש מדוע הוא כך באופן זה ולא באופן אחר. תהיה התשובה במה שהשרשנו כי הצור פעלו צדק. וכבר שוער בצדקו כי היותה על האופן הזה טוב לה מהיותה באופן אחר. ובזה נתבארו פרטי השני כללים הראשונים. שהוא מסולק מן המקרים. ושפעולותיו ישרים וטובים: (ה) ואומר בעבור שהיתה כו'. עתה בא לבאר הכלל השלישי שלא ברא את הברואים כ"א להועילם: (ו) בבנינה. בטבעה: (ז) התחייב חבורה. שהתחייב שתתחבר: (ח) במאמר החמישי. שם בפ"א נתבאר כי העבודות יוסיפו אור כו': (ט) ויתבאר בה אמתת עצמם. במעשה הצריפה יתבאר האמתות אשר לכסף ולזהב והסיגים המעורבים בהם קצתם ישרפו וקצתם יעופו עד שלא ישאר כ"א פרטי הזהב והכסף האמתיים: (י) כמ"ש מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות ד'. משלי י"ז ג' כצ"ל: (יא) תוקרנה ותכובדנה. תהיינה יקרות ונכבדות: (יב) תרדנה ותפחתנה. תהיינה ירודות ופחותות: (יג) לא היה עושה זה לה בוראה. הגאו"ל נשען על השורש הנזכר למעלה. כי צדק הבורא הוא יסוד מוסד להטיב בו לכל שואל: (יד) על חק הבניה. על חק הטבע: (טו) ודברים אחרים מן החלקיים כו'. וכמו שהוא אצל כל הדברים בעלי החלקים. שלא תושלם פעולתם כ"א בהתקבץ חלקיהם יחד זה על זה: (טז) בתחלת המאמר הד' כו'. כצ"ל ור"ל כמו שנתבאר בפתיחה למאמר הרביעי וכמו שהקדמנו בתחלת זה המאמר לה"כ נוטה שמים וגו': (יז) כי הכל בעבור נעשה אדם. הגאו"ל רומז למה שאמר בפתיחה למאמר הרביעי כי מה שהיה האדם אחרון למעשה בראשית הוא כמי שבונה ארמון ומיפהו ומתקנו ואח"כ מביא אליו בעליו: (יח) זכרנוה בגשם האדם. ר"ל שהשתדלות

גם

עם גשם האדם „ אם תהיה פועלת לא בגשם האדם , היא כוכב או גלגל או מלאך , ועל איזה דבר שיהיה כבר בטלה אמתתה , והוא אם כן בקש לבטלה (יט) בלשון בלתי לשון הבטול , והוא כמו שבקש שתהיה האש יורדת למטה , והמים עולים למעלה בטבע , אשר זה בטול ענינם , או בקש שתהיה האש מקררת , והשלג מחמם , אשר הוא בטול עצמיהם . ומבקש זה , חומס החכמה , כי החכמה היות הדברים על אמתותם הידועות , ואין החכמה שיהיו הדברים כאשר יחמוד החומד ויתאוה המתאוה . וכאשר אמר הכתוב (ישעיה מ"ה) הוי רב את יוצרו וגו' . היאמר חמר ליוצרו מה תעשה וגו' · (כ) אבל הדבק העונות בה אשר הרחיק , זה יהיה ברוע בחירתה כשהיא ממרה מה שכיון בה בוראה , וכאשר אמר (קהלת ז') לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים . ומה שהרחיקו מן הגאולים והטומאה , נאמר כי כלל גוף האדם אין בו דבר טמא אך הוא טהור , כי הטומאה איננה דבר מוחש ולא מה שיחייבהו השכל , אבל התחייב בתורה , והתורה לא טמאה קצת לחות בני אדם , כי אם אחרי הפרד' מהם (כא) לא טמאתם והם בהם . אלא אם ישיב לנו אומ' הדבר הזה תורות נכריו' מעצמו , ויחייבנו בהם ואנחנו לא נקבלם ממנו . והיסורים אשר זכרם , אינם נמלטים מאחת משתי מעלות , שיהיו היסורין קנתה אותם , היא בצאתה בעת החשך ובעת החום ובעת הקור , החטא לה , לא לאלהים כי הוא כבר נתן בה שכל , שמצוה אותה להשמר מאלו המקרים (כב) והמרתו , כאשר אמר (משלי כ"ז) ערום ראה רעה ונסתר ופתאים עברו ונענשו . ואם היסורים חדשם עליה אלהים , (כג) הוא לצדקו ולרחמיו , לא הביאם עליה אלא על דרך מוסר , לגמלה תמורתם טובה , כאשר אמר (דברים ח') ולמען נסותך להטיבך באחריתך . ואמר עוד אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' להשקיט לו מימי רע וגו' (תהלים צ"ד) :

פרק ה ואחר כן אבאר , (א) כי הנפש והגוף יחדיו פעל א' , כאשר קדם בתחלת היצירה , (בראשית ב') וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים . וכן המה שניהם גמול אחד וענוש א' , וזה אשר תמצא רוב בני אדם נבוכים בשער הזה , קצתם חושב כי הגמול והענש הם לנפש בלבד , וקצתם חושב שהם על הגוף בלבד , וקצתם סברו על העצמות בלבד , והוא בנימן . והטעה את כלם מעוט ידיעת' בלשון , והוא כי מי שימצא מהם הלשון אומרת (ויקרא ד') נפש כי תחטא , נפש כי תמעל מעל . הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל י"ח) . חשב כי הפעלים לנפש בלבד , ולא התבונן שהיא אומרת ונפש כי תגע בכל דבר טמא , והנפש אשר תאכל בשר (ויקרא ז') . ואיננו כי אם הגוף . ואחר ראה הלשון אומרת , והיה מדי חדש בחדשו וגו' יבא כל בשר להשתחוות לפני (ישעיה ס"ו) . ויברך כל בשר שם קדשו (תהלים קמ"ה) · והדומה לזה , וחשב כי המעשים לגוף , ולא התבונן (ב) מה שיש עמם , כי הדבור והמליצה הם לנפש , ובנימן מצא , ותהי עונותם על עצמותם (יחזקאל ל"ב) . ועוד כל עצמותי תאמרנה וגו' (תהלים ל"ה) · וחשב (ג) כי הסמיכה על העצמות . ואני אומר שבספר החתוך , כי גוית האדם הם העצמות

שביל האמונה

גם בגשם וגוף האדם מדוע לא נברא מחומר זך כעצם הכוכבים והמלאכים . וכמו שהוא במאמר הרביעי פ"ב ע"ש : (יט) בלשון בלתי לשון הביטול . כלומר שבקש הביטול בלשון אחר מבלי הזכיר לשון ביטול על שפתיו : (כ) אבל הדבק העוונות כו' . אחרי אשר באר הגאון ז"ל בדרך כלל כי היות הנפש עם הגוף טוב לה מהיות נפרדה . יתחיל עתה להשיב על שלשת הטענות אשר טען השואל נגד זה ואמר כי ע"י חיבורה עם הגוף יודבקו בה העוונות והאשמים . ויודבקו בה הגיאולים והטומאות ויודבקו בה היסורים והרעות . ומשיב עליהם אחת אחת : (כא) לא טמאתם והם בהם . כמו ד"מ רוקו ומימי רגליו של זב וכיוצא שהם טהורים בהיותם בגופו . ואינם מטמאים כ"א אחרי צאתם ממנו . וא"כ לא תתקיים השאלה הזאת כ"א כאשר יחייב אותנו לקבל תורות חדשות נכריות בענין טומאת האדם . מה שאנחנו לא נאבה לו ולא נשמע אליו ולא נקבל ממנו תורותיו והבליו : (כב) והמרתו . מרתה נגד השכל ולא שמעה בקולו וא"כ מידה היתה זאת לה : (כג) הוא לצדקו ולרחמיו כו' . ר"ל ממה שידענו גודל צדקו ורוב רחמיו נדע נאמנה כי לא הביא עליהם היסורים כ"א לטובתה ולתועלתה :

פרק ה (א) כי הנפש והגוף יחדיו כו' . ר"ל אם האדם יעשה דבר . הנפש והגוף יחדיו עשוהו ושתיהן יחדיו לפועל אחד יחשבו . כי שניהם הם עצם האדם . כמ"ש וייצר ד' אלוקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים הרי ששתיהן יחדיו הם האדם . וא"כ לא יתכן לגמול ולענוש אחד מהם בזולת האחר . כי האחד מהם אינו כ"א החצי ושניהם יחדיו הוא הגמול והוא הענוש . כלומר מקבל הגמול ומקבל העונש : (ב) מה שיש עמם . כלומר מה שנמצא עם הכתובים האלה . כי ויברך כל בשר מורה על הדיבור השכלי והמליצי והם לנפש : (ג) כי הסמיכה על העצמות . כנ"ל לדעתי ור"ל שהכתוב שסמך את המעשים

על

העצמות (ד) והבשר והגידין והמותרים , משמשים ושומרים . אלא שאני יודע , (ה) כי הוא לא אמר זה על הדרך הזאת בעבור מעוט ידיעתו , כי למלאכה כונה , ודרך זולת דרך מלאכה אחרת :

ואין מלאכת התורה ממלאכת החתוך בשום פנים , (ו) אבל לא התבונן , כי מאמר יי' מי כמוך , לא יהיה בעצמות . ולא די לו זה , עד שחבר אליו כי גופת שאול ובניו שרפום אנשי יבש גלעד , כמו שאמר (ש"א ל"א) ויבאו יבשה וישרפו אותם שם · (ז) ושעצמותם לבדם נקברו , כמו שאמר (שם) ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה . והנה אתה רואה כשאמר (שמות י"ג) ויקח משה את עצמות יוסף . מי שרף גויתו ? ועוד מי שרף גוית איש האלהים אשר בא מיהודה ? כשהוא אומר אצל עצמותיו הניחו את עצמותי (מ"א י"ג) . אך אמרו וישרפו אותם שם כמו וישרפו עליהם , כאשר אמר לשם (ירמיה ל"ד) ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים ישרפו לך . ובלשון ויבך אותו אביו (בראשית ל"ז) , במקום ויבך עליו . והכלל שלא ידע מי שיחס המעשים אל הנפש לבדה , ומי שיחסם אל הגוף לבדו , ומי שיחסם אל העצמות לבדם . חק הלשון ומנהגה , והוא כי מנהגה , כשיהיה פעל מיוחס אל שלשה דברים או ארבעה או חמשה , תיחס אותו פעם אל הראשון לבדו , כאשר אנחנו יודעים כי הדבור חושב חמשה כלים , פה ושפה ולשון וחיך וגרון , והלשון אומרת פי יספר צדקתך (תהלים ע"א) . ולשוני תהגה צדקך (שם ל"ה) . שפתי ישבחונך (שם ס"ג) . אל חכך שופר (הושע ח') . קרא בגרון (ישעיה נ"ח) . ואי זה מן החמשה (ח) זכרה הארבעה האחרים עמו , כן הנה יש פעמים שתזכור הנפש לבדה או הגוף או העצמות או העור והיא רוצה הכל , ואפשר שתיחס פעל מן הפעלים , (ט) לא יהיה כי אם לגוף ולנפש אל אבר אחד , כאמרה (משלי ז') בביתה לא ישכנו רגליה . ותעש בחפץ כפיה (שם ל"א) ובהמרותם תלן עיני (איוב י"ז) . אם חכי לא יבין הוות (שם ו') . והדומה לזה . וכבר בארנו מצד השכל ומצד הכתוב (י) שהם פעל אחד , ונחבר אל זה מצד הקבלה מה שאמרו רבותינו , (סנהדרין צ"א) אם בא אדם לומר יכולין גוף ונשמה לפטור עצמם מן הדין , משל למה הדבר דומה , למלך שהיה לו פרדס , והושיב בו שני שומרים , (יא) אחד חגר ואחד סומא . ושאר הענין :

פרק ו ואחר כן אדבר (א) בענין קץ ימי החיים , ואומר כי בוראם שם (ב) להתחברותם מדת ימים מנויים , כמו את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג) . ואמר לקצת הנביאים (דברים ל"א) הן קרבו ימיך למות . ולקצתם אמר (שמואל ב' ז') והיה כי ימלאו ימיך והדומה

שביל האמונה

על העצמות : ושהם מקבלי השכר והעונש : (ד) והבשר והגידים כו' . כלומר שרק העצמות הם גוף האדם והבשר והגידים והמותרים הם רק שומרים אותם : (ה) כי הוא לא אמר זה על הדרך הזאת בעבור מיעוט ידיעתו . כל זה הוא מאמר נמלא בתוך הדברים . כמו מאמר מוסגר והכוונה שבאמת הוא שכן כתוב גאלינוס בספר החיתוך המדבר במלאכת הניתוח . שהוא חכמת חיתוך אברי האדם וחילוקם וסידורים וחיבורם והרכבתם . אלא שאני יודע שאין להביא ראיה ממלאכת החיתוך בעבור שאין מלאכת התורה מעין מלאכת החיתוך בשום פנים . ואין למדין מלאכה ממלאכה . כי לכל מלאכה כוונה מיוחדת בדרך מיוחד זולת מה שהוא אצל מלאכה אחרת . אבל מה שלא הביא בנימין ראיה ממלאכת החיתוך . אינו בעבור זה . כ"א בעבור מיעוט ידיעתו . כי הוא לא ידע מענין מלאכת החיתוך כלל : (ו) אבל לא התבונן כו' . כלומר הראה סכלותו דאפילו במקרא לא ידע . כי מאמר כי כמוך לא יהיה בעצמות : (ז) ושעצמותם לבדם נקברו כו' . והביא ראיה מזה כי עיקר האדם הם העצמות . וע"כ לא חשו במה ששרפו את הבשר . ולא קברו כ"א את העצמות . והגאון ז"ל דחה את ראייתו . ואמר שלא שרפו את בשרם כלל . כי מה שאה"כ וישרפו אותם ביאורו וישרפו עליהם . וכמו שתרגום יונתן שם וקלו עליהון כמא דקלין על מלכיא : (ח) זכרה הארבעה אחרים עמו . כלומר בכל פעם שהיא זוכרת אחד מהחמשה בפועל . זוכרת גם הארבעה אחרים עמו בכח : (ט) לא יהיה כ"א לגוף ולנפש כו' . ר"ל כי לפעמים תייחס הל' שום איזה פעולה לאבר אחד . עם שבאמת לא תושלם הפעולה ההיא כ"א בגוף ונפש יחד · וכמו שמבאר והולך : (י) שהם פעל אחד . שהגוף והנפש יחד לפועל אחד יחשבו . כי הפעולה האנושית מיוחדת לשניהם שוה בשוה . וא"א לה שתושלם ע"י אחד מהם : (יא) אחד חגר ואחד סומא . אמר לו חגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בוא והרכיבני ונביאם לאכלם . רכב חגר ע"ג סומא והביאם ואכלום לימים בא בעל הפרדס ואמר להם בכורות נאות להיכן הם . אמר לו חגר כלום יש לי רגלים להלך בהן וא"ל סומא כלום יש לי עינים לראות מה עשה הרכיב חגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד . אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד :

פרק ו (א) בענין קץ ימי החיים . עתה שב הגאון ז"ל להביא ראיות מהכתובים על מה שאמר בתחלת המאמר שהוא ית' שם חלקים לעמידתם מקובלים וכאשר ישלם יפריד ביניהם : (ב) להתחברותם . למיטב

הנפש

זהדומה לזה. ואחר כן אומר כי יש פעמים (ג) שמוסיף במדה ההיא (ד) בדעתו, כי הנפש תשאר בגוף. כי ידיעתו אינה שונה אמתת הדבר, אבל המדה ההיא אצלי, אשר תסבול התוספת והחסרון, מדת הכח אשר נתן לגוף. והיא שמתחלת שבראו אין ספק כי בנה אותו על כח מן הכחות אם רב אם מעט, ומדת עמידת הכח ההוא היא הנקראת קץ, והוא יכול להוסיף בו ולאמצו, ותעמד (ה) עם השבעים שלשה אחרים, ויכול להחלישו ולהמס אותו וימס בארבעים. (ו) ועל הבאור הזה יסבור התוספת בקץ הימים, והחסרון אשר יהיה מן החיים לאדם אחר (ז) התוספת והחסרון הוא אשר ידעו בוראו שיעמידם על האמת. ובאור זה שהוא יודע ששרש כח הגוף היה על שבעים, והוא מוסיף בו שלשים או מחסר שלשים. (ח) ומאי זה מקום התחייבה התוספות והחסרון? מאמרו (משלי י') יראת יי תוסיף ימים. ואמר בקצת הצדיקים, (מ"ב כ') והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה. ואמר ברוב הגמולים למען יאריכון ימיך (דברים כ"ח) והדומה לו, ואמר ברשעים ויי' הכה כל בכור בארץ מצרים (שמות י"ב). ויהיו המתים במגפה (במדבר כ"ה) והדומה לו ואלו היו מתים כפי כח קצם, לא היתה מגפה בעבור חטאתם, ולא היה דבר נעצר בעבור מעשה פנחס. וכבר שם הנביא המגפה זולת קץ הימים, באמרו (ש"א כ"ו) כי אם יי יגפנו (ט) או יומו יבא ומת. ואינני אומר שכל צדיק מוסיפין לו, ולא כל רשע מחסרין לו, אך כפי בחירת הבורא וכפי הטוב, ומי שלא הוסיפו לו מן הצדיקים, גמול העולם הבא לפניו, ומי שלא קצרו ימיו מן הרשעים ענש העולם הבא לפניו, כמו שנאמר (קהלת ג') (י) ועת לכל חפץ:

פרק ז וכיון שבארתי אלה הענינים, צריך שאבאר איך יהיה ענין הנפש בעת הפרדה מן הגוף? ואומר כי רבותינו הודיעונו, (עכו"ם כ') שהמלאך אשר ישלחנו הבורא להפריד ביניהם, יתראה לאדם כצורת אש ירקרקת (א) מלאה עינים מאש כעין חשמל, ובידו חרב שלופה, (ב) מכוין אליו בה, וכאשר יראהו, יחרד למראה, ותתפרד נפשו

שביל האמונה

הנפש עם הגוף: (ג) שמוסיף במדה ההיא. במדת הימים הנגזרים לאדם מצד הטבע ביום הוולדו: (ד) בדעתו כי הנפש תשאר בגוף. כלומר עם שהבורא ית' כבר ידע מזה האדם כי תאחר נפשו בגופו גם אחר עבור מדת ימיו. בכ"ז היתה מדת ימיו מעטה. כי אין ידיעתו ית' משנה אמתת הטבע בשום דבר. וכמו שמבאר הגאז"ל והולך שהמדה היא אשר אמרנו שמקבלת התוספת והחסרון. הוא הכח הנוסד באדם בעת יצירתו שהוא ענין טבעי בו. כאלו תאמר שאם אבי הילד ואמו בריאים בגופם וממוזגים על השלמות יהיה גם כח הנולד מהם יותר גדול. וכן אם אכל האם מאכלים טובים והממוזגים וכיוצא אשר מהם יוסד כח הנולד. ומדת ימיו תהיה כפי הכח הנולד בו. ועל המדה היא יוסיף הבורא ית'. ויגרע ממנו כפי רצונו וחכמתו. וחכז"ל נחלקו בזה בסוף פרק החולץ דתניא את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות. זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דר"ע. וחכמים אומרים זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו כו'. וסתם לן הגאז"ל כחכמים. וכן הם גם דברי הראב"ע ז"ל בפרשת משפטים אצל את מספר ימיך אמלא. וז"ל והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיוכל לחיות כפי רוב החום והליחה התולדת. לא אם זרם וליחה נכרים כי הוא ספק התולדת והדבק בהם יחזק החום והליחה בכח הנשמה. ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב. וכן כתוב יראת ד' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה. וכתיב בחצי ימיו יעזבנו. וכתיב כי אם ד' יגפנו או יומו יבא. והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והליחה. כי מתוך באו לו מקרים. והנה השם מדבק בו יצילנו מכלם. ובתורה פן ימות במלחמה. אמר שלמה למה תמות בלא עתך. ואין זה ספק חכמת המזלות. כי דברי המזל תלוי בדברים רבים כו'. ע"כ כתיב הנני יוסיף על ימיך. ומה שהוסיף עוד להאריך ע"כ. והרב מ"ע בספר עשרה מאמרות מאמר חקר דין ח"ב פכ"ח פסק כר"ע. וכסוגיא דאמרינן (מ"ק כ"ח) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא כו' ועיין יבמות שם ד"ה מוסיפין שישבו זה: (ה) עם השבעים שלשים אחרים. כצ"ל לפי המשך המאמר: (ו) ועל הביאור הזה יסבור כו' לאדם אחר. כלומר ובזה הביאור יובן איך יפול על הלשון לומר שניתוספו החיים לזה ונחסרו לאחר. כי זה שב אל מדת הכח הנתון בגוף בעת יצירתו וכאמור: (ז) והתוספת והחסרון הוא אשר ידעו כו'. כצ"ל ור"ל כי הבורא ית' יודע מדת הכח הנוסד בכל איש. ויודע כמה להוסיף או לגרוע ממנו עד שיעמידהו על מה שהוא ירצה אליו: (ח) ומאיזה מקום התחייבה התוספת והחסרון. ר"ל מהיכן למדנו דבר זה שהבורא ית' מוסיף או מחסר במדת ימי האדם: (ט) או יומו יבא ומת. כלומר שימות בקצו: (י) ועת לכל חפץ. לדעתי זה טעות בכל הדפוסים. ואין כוונת הגאז"ל למה שאמר שם (קהלת ג' א') לכל זמן ועת לכל חפץ. כי אין לזה שום ענין לדבריו אבל צריך להיות עת לכל חפץ. ורומז למה שאמר שם (ג' פ"ו) אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלקים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם. ויהיה לפי דעת הגאז"ל המקום המלוין במלת שם. כלומר שם בעוה"ב. ועיין במאמר השביעי פ"ג בתורת הרביעי שם:

פרק ז (א) מלאה עינים מאש כו'. גופו אש ירוקה ועיניו אש כעין החשמל: (ב) מכוון אליו בה.

נפשו מגופו. וכאשר הסתכלתי בכתוב, מצאתי הענין בו כמו שהודיעונו, באמרו בעת המגפה (ד"ה א' כ"א) וישא דוד את עיניו וירא את מלאך יי' עומד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו. וכאשר התפלל והקריב, אמר אחר כן, (שם) ויאמר יי' למלאך וישב חרבו אל נדנה. ולמדתי שגוף המלאך מאש ירקרקת, מאמרו (יחזקאל א') ודמות החיות מראיהם כגחלי אש. וכלו מלא עינים, באמרו (שם י"א) וכל בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם והאופנים מלאים עינים סביב. ושאש העינים כעין חשמל, כי אם היתה ירקרקת כמו הגוף, לא היו נכרים שהם עינים, אבל הם נכרים בהשתנות מראיהן, והוא עין החשמל הנזכר. וכבר ידעת כי ראות האש הגדולה, כמ"ט שלא מתו אבותינו ממנה. כמו שנאמר (דברים ה') ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת. וכל שכן כשמכונין אל האדם בה עם חרב שלופה. וכבר ידעת עוד שדוד מפני שראה את המלאך אעפ"י שלא כוון אליו בשום הזק, איך הבהילו והרעידו כמו שאמר (ד"ה א' כ"א) כי נבעת מפני חרב מלאך יי. ולא סר מן היום ההוא מרעיד בלתי מתחמם עד יום מותו, כאשר אמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. כל שכן מי שמכוונין אליו בה. ואם יאמר אומר, למה לא נראה הנפש כשהיא יוצאה מן הגוף? (ג) בעבור זכותה והדמותה לאויר בזכותו, (ד) כאשר לא נראה הגלגלים בעבור נקיות גרמיהם וזכותם, וכאשר מנהגי להמשיל, כי אם היה לוקח אדם עשרה עששיות זכוכית זך, ושם כל אחת מהן בתוך חברתה, ושם בתוכם נר דולק, לא היה מי שרואהו מרחוק שהוא תוך עשר עששיות, (ה) בעבור עבור האש בגרמיהם, ועבור הראות באור, וזה דבר גלוי. אחר כן מה יהיה מענינה אחר יציאתה מן הגוף? ואשיב כמה שקדמתי זכרו, שהוא תהיה (ו) שמורה אל עת הגמול, כאשר אמר (משלי כ"ד) (ז) ונוצר נפשך הוא ידע. (ח) ויהיה הזך ממנה מקום שמירתו למעלה, והעכור למטה, כאשר הקדמתי (ט) מאמרו, כזהר הרקיע (דניאל י"ב). ומאמרו העולה היא למעלה (קהלת ג'). וכמו שאמרו רבותינו ז"ל, (שבת קנ"ב) נשמתן של צדיקים גנוזה תחת כסא הכבוד, ושל רשעים משוטטת בעולם ואין לה מנוחה, (י) וזה והדומה לו ההפרש שביניהם. (יא) ובתחלת זמן הפרוד, תעמוד הנפש זמן מבלי מנוחה, עד שיבלה הגוף. וענין זה שיתפרקו חלקיו, ויקשה עליה בזמן ההוא, מה שתדעהו ממה שיעבור על הגוף מן התולעת והרמה והדומה להם, כאשר יקשה לאדם כשהוא רואה ביתו אשר היה שוכן בו, חרב ועולה בו שמיר ושית. והקושי הזה יש שיהיה לנפש מעט ורב, ויקשה עליה כפי שהוא ראוי לה, כמו שמעלתה בירידה תהיה במעט ורב. ובזה אמרו רז"ל, (ברכות י"ח) קשה רמה למת, כמחט לבשר החי, וסומכין זה אל מאמר הכתוב אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב י"ד); וזהו שקוראים אותו דין הקבר או חבוט הקבר. ואחר כן אומר שזמן עמידתם נפרדים יהיה, עד שיתקבצו שאר הנפשות אשר חייבה חכמת הבורא בריאתם, והוא אחרית עמידת העולם, וכאשר ישלם

שביל האמונה

מכוון עם החרב אשר בידו: להגיעה אליו. ומרוב החרדה אשר יחרד האדם ממראה עיניו אשר יראה תתפרד נפשו מגופו: (ג) בעבור זכותה כו'. היה התשובה שזה בעבור זכותה והדמותה אל האויר הזך: (ד) כאשר לא נראה הגלגלים. כאשר לא נוכל לעמוד על מספר הגלגלים בחוש ראותינו. ולפי ראות עינינו ידמה לנו שאין שם רק גלגל אחד: (ה) בעבור עבור האש בגרמיהם כו'. כי האש עובר דרך גופם הזך והבהיר עד העין הרואה. וכן הראות עובר לאור האש עד הנר הדולק: (ו) שמורה אל עת הגמול. כלומר התשובה על זה היא שתהיה שמורה וגנוזה תחת כסא הכבוד עד שישלים הבורא ית' בריאת כל הנפשות אשר חייבה חכמתו לבראן. ואז יברא את העולם הנקרא בפי חכז"ל העוה"ב. ויחבר הנפשות עם גופותיהן. ויגמול אותם בו על מעשיהם. וכמו שהקדים הגאז"ל זכרון זה הענין בתחלת המאמר באמרו עד שיתום מספר הנפשות כו'. וזכרו גם במאמר התשיעי פ"א. ויוסיף להזכירו עוד לפנינו בזה הפרק: (ז) ונוצר נפשך הוא ידע. והשיב לאדם כפעלו. כלומר מי שנוצר נפשך לעת הגמול הוא יודע מעשי בני אדם וישיב גמול לכל אחד כמפעלו. וזאת היא הראיה מהכתוב למ"ש בתחלת המאמר עד שיתום מספר הנפשות כו': (ח) ויהיה הזך מהן מקום שמירתו כו'. כצ"ל לדעתי. ור"ל כי הנפש הזכה מקום שמירתה למעלה תחת כה"כ ותנוח שם בשלום על משכבה. והנפש העכורה מקום שמירתה למטה בעולם השפל. והיא משוטטת בו ואין לה מנוחה: (ט) מאמרו כזוהר הרקיע כו'. ממה שאה"כ והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. וממה שאמר מי יודע רוח בני אדם העולה היא למעלה: (י) וזה והדומה לו ההפרש שביניהם. ר"ל וזה הענין מן העליה והירידה וכדומה הוא ההפרש שבין הנפשות. כי מעלתם בזה הוא במעט ורב. ולא כל העולות עולות עד למעלה. ולא כל היורדות יורדות עד למטה כ"א כפי הראוי לכל אחת מהנה: (יא) ובתחלת זמן הפירוד כו'. כן אמרו חכז"ל (שבת קנ"ב) כל י"ב חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת. לאחר י"ב חודש הגוף בטל [illegible] עולה ואינה יורדת. ויהיה לדעת הגאז"ל עולה ויורדת כלומר שאין לה מנוחה. ועבור שיקשה עליה

מספרם ויתקבצו , תחוברנה הנפשות עם גופיהם , (יב) כאשר אבאר במאמר הסמוך לזה ויגמול אותם במה שראוי להם · (יג) וזה עם מה שבארנוהו במה שקדם מן המאמר . יתבאר עוד ממה שאמר החכם , כי אחר שאמר (קהלת י"ב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה . הודיענו שסוף ענינם אל הגמול באמרו אחר כן , (שם) סוף דבר הכל נשמע כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט . ואמרו את כל מעשה , רוצה בו הגוף והנפש יחדיו . ואמרו על כל נעלם , רוצה בו מה שהוא נעלם ממנו מענין הנפש הוא גלוי אצל הבורא , ואז יביא אותה מן השמים ויביא הגוף מן הארץ ויגמלם , כמו שאמר (תהלים נ׳) (יד) יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו . ישתבח חחכם ויתברך ! ונשאל ממנו שידריכנו בדרך הטובה , אך מה שיהיה מן הגמול והענש ? אני עתיד לבארו במאמר התשיעי בעזרת האל :

פרק ח ואני מסכים לסמוך לדברים האלו (א) זכר מה שנחלקו בו החולקים בעצם הנפש מה הוא · ואמרו , יותר ראוי שתושם גשם , ומצאתי אשר אמרו שהיא מקרה , (ב) הכל חושבים שהיא תמס ותפסד ותמק . אבל אשר אמרו שהיא מן הרוחניים , ומן בוראה לבדו , וממנו ודבר אחר , ומן שני שרשים קדמונים , הם חושבים כלם שתשוב אל מוצאה אשר ממנה נחצבה , וכבר בארתי הפסד כל אלה המאמרים ובטולם . אבל אומר שאנשי׳ ממי שנקראי׳ יהודי׳, מצאתים אומרים (ג) בהשנות , וקוראים אותו ההעתקה , וענינו אצלם שרוח ראובן תשוב אל שמעון ואחר כן בלוי , ואחר כן ביהוד׳ . ויש מהם רבים שאומרי׳, יש פעמים שתהיה רוח האדם בבהמה , ורוח הבהמה באדם , ודברים רבים מזה השגעון והערבוב · והסתכלתי במה שהושבי׳ שהביאם אל המאמר הזה , ומצאתים ארבעה שבושים . ואני רואה לזכרם , ולהשיב עליהם . ותחלת זה שהוא מחזיק בדעת הרוחניים , והשלשה דעות האחרים , (ד) ומי שאינו יודע כי אנשי דעת ההשנות , לקחוהו מדעת השניים והרוחניים . וכבר גליתי מה שיש על כלם מן התשובות וזכרתי אותו . והשני , שראו מדות רבים מבני אדם , ומצאום דומות למדות הבהמות . כמי שרואים אותו ענו כמדות הצאן , ורע כמדות החיות , ורעבתן ככלב , וקל כעוף , והדומה לזה . והסכימו בעבור אלה הענינים , שאלה המדות לא היו בבני אדם , עד שהיה בהם מרוחות הבהמות . וזה ירחמך האלהים מורה על רוב סכלותם , כי הם חושבים שגוף האדם מהפך הנפש מעצמותה , עד שישימנה נפש אדם אחר שהיתה נפש בהמה · ועוד שהיא מהפכת אותו מעצמותו , עד שתשים מדותיו כבהמות , אף על פי שצורתו כבני אדם . ולא די להם ששמו עצם הנפש מתהפך ולא קיימו לה עצם אמתי , עד שסתרו דבריהם ושמוה מהפכת הגוף ומשנה אותו , והגוף מהפך אותה ומשנה אותה , וזאת היא היציאה מן המושכל :

והשלישי שמביאים דבר הם על דרך הטענה , ואומרים כיון שהבורא שופט צדק , לא היה מביא יסורין על העוללים , כי אם על חטא שחטאו נפשותם , בעת שהיו בגוף אשר קודם גופם , ויש על זה תשובות רבות . תחלתם שהם שכחו (ה) שער הגמול אשר זכרנו (ו) ועוד כי אנחנו נשאל אותם על ענין הראשון , רוצה לומר תחלת בריאת הנפש

שביל האמונה

פירוק חלקי הגוף : (יב) כאשר אבאר במאמר הסמוך לזה . ר"ל ואופן שמירת הגוף עד העת ההיא . הוא כמו שמבאר במאמר הסמוך פ"א : (יג) וזה עם מה שבארנוהו כו׳ . ר"ל זה שאמרנו שהנפשות שמורות לעת הגמול . וגם מה שבארנו בפ"ה מזה המאמר שהגמול והעונש הם לגוף ולנפש יחד . יתבאר ממה שאמר החכם כו׳ : (יד) יקרא אל השמים כו׳ · ואמרו חכז"ל (סנהדרין צא) יקרא אל השמים מעל זו נשמה . ואל הארץ לדין עמו זה הגוף :

פרק ח (א) זכר מה שנחלקו בו כו׳ . ר"ל אחרי הדברים האלה אשר אמרנו בענין מהות הנפש אחר הפרדה מהגוף · אני מסכים לזכור דעת החולקים בעצם הנפש ובמהותה אשר זכרנו אותם כאמונה בפ"א אשר מהם אומרים שהוא גשם ומהם אומרים שהיא מקרה · ואזכור לך דעתם גם במהות הנפש אחר הפרדה מהגוף : (ב) הכל חושבים שהיא תמס כו׳ . כלומר כל החולקים הנזכרים מסכימים לדעת אחד להכחיש ענין השארת הנפש מכל וכל . וחושבים שהנפש תמס ותמק ותפסד עם הגוף יחד ואין זכר למו : (ג) בהשנות · שאחר מות האדם תשוב נפשו עוד הפעם להיות בגוף שני : (ד) ומי שאינו יודע כי אנשי כו׳ . מי הוא שאינו יודע כי אנשי כו׳ : (ה) שער הגמול אשר זכרנו . במאמר החמישי פ"ג שהיסורים הבאים על העוללים ויונקי שדים שלא חטאו . ועל השלמים שאין בהם שום חטא . הכל תמורת הטוב המגיע להם באחריתם : (ו) ועוד כי אנחנו נשאל אותם כו׳ : תוכן דבריו הוא כי אם יאמרו לומר שהיסורים הבאים על העוללים הוא כדי להטיבם באחריתם . ויחזיקו בדעתם שאין יסורים כ"א על העבר לא על העתיד · שמחייב השאלה על הנפש הנבראת מחדש . על אחד משני פנים . וזה כי אם נאמר שלא יצוה אותה הבורא בשום עבודה בעת רדתה הפעם הראשון לתוך הגוף : א"כ בטלו העונשים · ועל מה ולמה יעניש אותה לרדת לגוף שנית

הנפש , אם צוה אותה בורא בעבודה מן העבודות , אם לא , ואם יאמרו לא צוה אותה , בטלו העונשים כלם , מפני שלא היתה מצווה מתחלה . ואם יודו במצוה , הנפש בעת ההיא לא קבלה ולא מרתה , וכבר הודו שהאדם יצווה לעתיד לא לחולף בלבד , וישובו אל מאמרינו בתמורה ויעזבו הסכמתם , על שאין יסורין אלא על מה שחלף . והרביעי שהם נתלים בספקות מן המקרא , ראיתי לזכור מהם קצתם , ואומר שמהם דברי משה (דברים כ"ט) כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואמרו זה מורה על שרוחות האחרונים הם רוחות הראשונים , ועל כן הם הנמצאים והם שאינם נמצאים . ופשט הפסוק מבטל מה שסברוהו , כי הוא אומר שהנמצא זולת שאיננו נמצא , ופרושו איננו כי אם שחייב מי שיגיעו אליו דברי משה , שיקבלם כקבול הנמצאים אתו . ומהם (תהלים א׳) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים · ואמרו כי מפני שאמר לא הלך ולא אמר לא ילך , למדנו שהענש על דבר שעשתה נפשו בגוף הראשון · וזה מהם תכלית הטעות , כי הכתוב לא חייב לנזכר אשרי כי אם אחרי שלא הלך , ולא חייבו לו קודם שלא הלך · (ז) והנראה מהכתוב תשובה עליהם , (ח) ואלו היה כמו שאמרו היה הגמול על הזכיות הבאות , לא על החולפות , מפני אמרו אחריו ובתורתו יהגה , ולא אמר הגה , כאשר חייבו הענש על העונות החולפות ולא על הבאות , מאמרו לא הלך ולא אמר לא ילך . ומהם אמרו (איוב ל"ח) תתהפך כחמר חותם ויתיצבו כמו לבוש . וסברו כי אמרו תתהפך על הנפש , ואמרו זה מורה שהיא מתהפכת באדם ובבהמה תמיד , ולא הבינו הפתאים שהוא לא אמר כי אם על הארץ , מפני שהקדים לפניו לאחוז בכנפות הארץ , ועליה אמר שהיא מתהפכת ברשעים כחמר חותם , (ט) והם שוקדים כאלו היא לבושם , לא יוכלו להעתיק ממנה עד שתשלם גזרת האל בהם . ומהם דברי הנביא (תהלים כ"ג) נפשי ישובב · והשבו זאת השבה מגוף אל גוף , ולא הבינו הפתאים כי היא מנוחה ומרגוע והשקט מצער שהיתה בו , ואיננה השבה אחרי יציאה , וזה בלשון אבותינו מבואר גלוי , שאמרו על שמשון בעת שצמא והשקהו בוראו מים , ותשב רוחו ויחי (שופטים ט"ו) ולא יצאה כבר . ואמרו על המצרי כאשר רעב והאכילו דוד , ותשב רוחו (שמואל א׳ ל׳) . ואמרו על הציר נאמן ציר נאמן לשולחיו , ונפש אדוניו ישיב (משלי כ"ה) . ואמרו בחכמה , תורת יי תמימה משיבת נפש (תהלים י"ט) . (י) ואני מנשא דברי מקלות דעתם , וארוממם מפחיתותם , לולי יראתי מן ההשאה . (יא) ובסוף דבריהם אומרים , מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו (יחזקאל ל"ז) · ואומר ואי זו דבר נכרי יש בזה , כי לא אמר זה כי אם מפני שהרוחות להם שקט למעלה ולמטה , ובאי זה מקום שתהיה משני הצדדין

שביל האמונה

שנית · ואם נאמר שהבורא יצוה אותה בעבודה · הלא יודו בהכרח שהציווי הוא על העתיד אחרי שמתחבר עם הגוף וכדי להטיבם באחריתה . כי בהיותה נפרדה אין מטבעה לקבל עבודה אנושית ולא להמרות נגדו ית׳ · וא"כ אם יודו בהכרח . שתכלית הבריאה הוא בעבור הטוב העתיד · למה ימאנו להודות שגם היסורים הבאים על העוללים הם בעבור הטוב העתיד . שיקבלו תמורתם הנועם המתמיד . ויעזבו הסכמתם שהסכימו לומר שאין יסורים כ"א על העבר : (ז) והנראה מה כתוב תשובה עליהם . כלומר שפשוטו יעיד בביטול דבריהם כי לא יתכן לומר אשרי איש כ"א אחרי שלא הלך : (ח) ואלו היה כמו שאמרו כו׳ · זהו התשובה אחרת ור"ל שאם אמרו לא הלך מוסב על הגוף הראשון . אף אנו נאמר כי אמרו ובתורתו יהגה מוסב אל הגוף השני ויהיה הגמול על הזכיות כפי אשר תעשה הנפש בעת אשר תהיה בגוף השני אחרי זה : (ט) והם שוקדים כו׳ ; שהם מוכרחים להיות שוקדים על הארץ · עם שהיא מתהפכת בהגשיה · ואינם יכולים לסור ממנה כאלו הם לבושים בה : (י) ואני מנשא דברי כו׳ . כלומר כבר היה לי לנשא דברי מלדבר בקלות דעתם ולרוממם מלדבר בפחיתותם . לולא כי יראתי פן ישיאו את ההמון בדבריהם : (יא) ובסוף דבריהם אומרים כו׳ . אפשר שלדעתם מאה"כ מארבע רוחות הכוונה אל הגוף דהוא אתגשיל מארבע יסודי עלמא · כי כבר היה הרוח בגוף אחר בעת הנבואה · וקרא אותו מן הגוף ההוא לבוא אל הגוף הראשון שהיה בו כבר :

אמר המפרש כבר ידענו שזאת האמונה מגילגולי הנפשות · היא אמונה אמתית ומקובלת באומה : וכל חכמי האמת הפליגו מאוד באמתתה · ובכ"ז אין פלא בזה על הגאון ז"ל אשר בימיו לא היה עוד חזון חכמת האמת נפרץ · ורק מקצת אנשים קיימו זה מסברות שכליות אנושיות . וכמו שאמר כאמונה שאנשי זה הדעת לקחוהו מדעת השניים והרוחניים . וכמו שכן הוא ג"כ דעת הפילוסוף פיתאגוראס : ועל זה אמר הגאז"ל שאין זה מספיק · אולם אנחנו וכל המאמינים לא מפי הפילוסופים אנו חיים ולא על דעתם ושכלנו אנו מאמינים כ"א על דעת הר׳ שמעון בן יוחאי וכל חכמי האמת אחריו . ופיתאגוראס עצמו קבל הדעת הזה מהנביאים . כמוזכר מספר מגדול עוז להגאון יעבץ בית מדות עלית הירא"ה קופה הגלגול עיי"ש וע"כ אם קבלה הוא נקבל ולא נהרהר אחריו · וכמו שכתב הרב ה"ר חסדאי בספר אור ד׳ דרוש השביעי מהמאמר הרביעי וז"ל · השביעי . אם תעתק נפש האדם או הלא . והוא שיקראוהו כת מחכמים גלגול · ואמנם לפי

הצדדין ומארבע רוחותם תבא, שבוראה קורא לה, כמו שאמר החסיד (איוב י"ג), תקרא ואנכי אענך:

נשלם המאמר הששי מן הספר,

המאמר השביעי

בתחיית המתים והוא הנכבד שבשעדי בני ישראל אשר יעדם הבורא בם בעת הישועה:

פרק א אמר יהודה בן שאול, אמר המחבר. יתברך ויתעלה האל אלהי ישראל. המאמת דבריו, הצדיק (א) במועדו. ואחרי כן אומר שמצאתי המון בני ישראל מאמינים, כי הבורא יתברך ויתעלה, יחיה מתיהם (ב) בעת הגאולה, ומצאתים שמפרשים כל פרשה שיש בספרים, שנראה ממנה תחיית המתים בעת הישועה כפשוטה, ועוזרים זה בדברים מקובלים כוללים (ג) פרושי המין ההוא, ומצאתי אנשים מעטים מן האומה, שאינם מודים שזה יהיה בעת הגאולה, ואומרים שזה יהיה (ד) בעת היציאה אל העולם הבא, וסומכים בזה על שבוש חלש, (ה) קצתו שמעתיו מהם, קצתו ראיתיו להם באפשר. ומפני שהיה חובה לכל צדיק שיעלה בלבו תחלה הדבר הנרצה, וידחה מעליו הדברים ההפוכים, כאשר אמר הכתוב (משלי י') שפתי צדיק ידעון רצון. (ו) ועליו עוד להודיע לאומה ולהקריבו להבנתם, ושישיבנה מדברי הפתאים, כמו שאמר עוד, (שם) שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו· (ז) היה ראוי בעבור בקשתי הצדק, אעפ"י שלא הגעתי אליו, שאשניח על הספר הזה ודקדוקו השגחה רבה, עד שיעלה לי תחלה הדבר המבואר בתכלית מה שאפשר. ואחר כן אכתבהו לאומתינו להיות לה (ח) מישיר תעזר בו על עבודת אלהינו, ועל סבל מה שהוא בו מן הגלות, ונהגתי בו הדרך אשר צוה בו הבורא לצוות בסבל, באמרו (ישעיה ל"ה) חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו הנה אלהיכם וגו'. וכאשר הסתכלתי בזה, כדי שיתבאר לי (ט) היש על מה שסוברים ההמון מתחיית המתים בעת הגאולה טענה, ועיינתי בענין ומצאתי, (י) שהמוצאים אשר יעלו תחלה בראשונה אשר יצאו מהם משכי הטענה על זה, ארבעה אין להם חמישי. וראיתי כל שבוש ששמעתי או חשבתי בו שיהיה טענה על האמונה הזאת, ועמדתי על שבר הכל וביטולו והפסדו, ואז התקיימה האמונה הזאת בראיות

שביל האמונה

לפי שהסתכלו במה שקדם. שנפש האדם אינה שכלי מוכן · היה נראה שהסתפק בה דבר בטל כו' · ולפי שהכת האומרת בו יסודה הקבלה: הנה דלתי החקירה ננעלות בו. ואם קבלה נקבל בסבר פנים יפות עכ"ל: [עי' בשו"ת הרלב"ח סי' ח' שכ' כי היא האמונה האמיתית מעיקרי התורה לתרץ קושית צדיק ורע לו ומחויבים להאמין האמונה הזאת בלי פקפוק וספק כלל וכו' ולשון הרמב"ן ז"ל בפי' לאיוב יעיד וז"ל כשתתפוס להבין הסוד הגדול הזה נבך תשית לדעת ובלינתך תתבונן ועל חטאת התאו"ן ותסיר מעל פניך הענן הראשונה עיין המלך והמלכה ותאמר לגאולה הראה שני עפרים תאומי צבי' והגזרה והבניה עכ"ל רמז במילת התאו"ן לאומן המלך והמלכה יהודה ותמר כלתו תאמר לגאולה בועז שהי' גואל תאמי צבי' פרץ וזרח והגזירה מיתגלי דאיתגזר והבניה בנין היבום]: ואלוקים ישימנו מן המאמינים באמת ובלב שלם אמן:

נשלם המאמר הששי בד' תתהלל נפשי:

פרק א (א) במועדו · בהכסתו: (ב) בעת הגאולה · כלומר בעולם הזה: (ג) פרושי המין ההוא · כלומר פירושי הענין ההוא של תחיית המתים: (ד) בעת היציאה אל העוה"ב: כי לדעתם א"א שיחיו המתים בעולם הזה. וכל מה שנאמר בענין תחה"מ לא יהיה לדעתם בעולם הזה בעת הישועה: כ"א בעת היציאה אל העוה"ב תחת השמים החדשים והארץ החדשה אשר יהיו אז אחרי המחות השמים והארץ האלה וגם הטבע הכרוב יחלף: (ה) קצתו שמעתיו מהם כו'. ר"ל קצת מראיותיהם שמעתי אומרים אותם בפירוש. וקצת ראיות לא שמעתי מהם שיאמרו אותם · אבל חשבתי וראיתי כי אפשר שיאמרו אותם · וכאומר שיבאר בטול הראיות אשר כבר אמרו אותם · ויבטל גם הראיות שאפשר שיאמרו אותם: (ו) ועליו עוד להודיע לאומה כו' · ר"ל כי מלבד שהיא חובה על כל צדיק שיסתדל לעצמו בידיעת האמת הברור והנראה · חובה עליו ג"כ להודיע את האמת הנראה ההוא אשר עלה בדעתו אל האומה ולקרב את ידיעתו לאנשיה. ולהשיב בזה את האומה מדברי הפתאים: (ז) היה ראוי בעבור בקשתי כו' · ר"ל עם שזה חובה על כל צדיק. ואני יודע בעצמי שלא הגעתי למדה זו · בכ"ז בעבור שעכ"פ אני מבקש צדק חל עלי ג"כ החובה הנזכרת אע"פ שלא הגעתי אליו כלומר אל הצדק אשר אני מבקש: (ח) מיישיר תעזר בו כו'. שיהיה הספר מיישיר את האומה עד שתעזר בו לעבודת בוראה ית'. ומיישיר אותה ג"כ אל סבל גלותה ורעתה ולא תתיאש מן הישועה: (ט) היש על מה שסוברים ההמון כו'. ר"ל אם יש טענה נגד מה שההמון מאמינים שהבורא ית' יחיה מתיהם בעת הגאולה בעוה"ז: (י) שהמוצאים אשר יעלו תחלה כו'. ר"ל

בראיות, (יא) מן השלשה ענינים אשר מהם ימשכו המאמינים ראיותם · והמוצאים הארבעה אשר הקרתי עליהם לראות היש על האמונה הזאת בהם תשובה, הם מוצא הטבע והשכל והכתוב והקבלה. והחילותי מן הטבע, מפני (יב) שקדימתו קדימה עצמית. ואמרתי אולי יתחייב המנע ההודאה בתחיית המתים מפני המנע הטבע לעשות זה, (יג) מפני שאין כמו שגדלים בעלי חיים בטבע, ושבים קצתם בטבע. ומתים בטבע, יחיו גם כן אחרי המות בטבע, וכאשר התבוננתי במחשבה הזאת הנחשבת, מצאתיה שאין נתלים בה כי אם האומרים בקדמות או (יד) בשניים, מפני שלא יתכן אצלם שיהיו הדברים אלא על דרך המנהגים הנהוגים הנודעים, אבל המיחדים שמאמינים שהבורא משנה מנהגי הטבע, וישימם בכל עת שירצה כאשר ירצה, אי אפשר להם להמנע מהודות בתחיית המתים מצד הטבע, שכלם מודים ששלה אליהם נביאיו ובידם אותות מלאות, וגדול מזה בראתו היסודות הראשוני' לא מדבר, ויהיה באור המאמר הזה, שמי שמרחיק תחיית המתים בעת הישועה מפני שהטבע לא יעשה זה, יתחייב להרחיק לשמתו הפוך המטה תנין, והמים דם, ועמוד מי הים והקפאם, (טו) ועכוב התנועה הגדולה המזרחי' עד שארך בה עמידת השמש על הארץ, ושאר האותות הבחירות אשר זכרו הספרים שהבורא עשאם על ידי נביאיו, עד שיכחש האומר זה בכל הנסים, ויתחייב עוד להרחיק בריאת דבר לא מדבר עד שיכפור בבורא ויצא מכלל המאמינים. ותחיית המתים אצל העיון השלם, יותר קל ויותר קרוב מבריאת דבר לא מדבר. וכבר התבאר כי מי שיודה שהבורא התחיל הנמצאות לא מדבר, ואמץ נביאיו באותות מלאות, לא יוכל להרחיק תחיית המתים, ולא להתלות לטעון בטבע, כל שכן עם הודאתו שהאשה השונמית החיה הבורא בנה בעולם הזה, כמו שאין ספק בזה אצל עמנו. ועוד שניתי החקירה הזאת ואמרתי, אולי יהיה השער הזה אשר אנחנו מדברים בו (טז) מן הדברים ההבליי, אשר לא יכשר להאמי' שתפול היכולת עליהם, כמו השבת אתמול ושום החמש יותר מן העשרה, (יז) והיה אפני העברת זה על לבי שאמרתי כשהגוף החי אחר מותו כבר נמקו החלקים אשר היו בו מן היסודות הארבעה אשר הגיע כל חלק מהם ליסודו השרשי ונמזג בו, ואחר כן התחברו חלקים מן היסודות ההם והתרכב מהם גוף שני, ואחר כן נמקו במותו ושבו אל מוצאיהם, ואחר כן התחברו פעם שלישית והתרכב מהם גוף אחר, ואחר כן נמקו במותו איך יהיה הראשון על שלמותו, והשני על שלמותו, והשלישי על שלמותו, וחלקי כל אחד מהם כבר נכנסו באחר בעת שהתרכב, וכאשר זקקתי הרעיון והעליתי טיץ ההכרה, מצאתי זאת הסברא המתעה שאיננה אמת. והוא שיסודות הגוף כאשר נמקו, והגיע כל אחד מהם אל מוצאו מהם וקר ולח ויבש. אלו לא היה במוצא השרשי מה שיתרכב ממנו גוף שני כי אם מה שנמק מן הגוף הראשון, לא היה אפשר שיברא שני אלא על אחד משני פנים · אם שיהיו חלקיו חלקי הראשון, או שיברא בריאה · (יח) ועל שני הפנים יחדיו, יבטל שנות הגופים אחר שנמקו. אך מפני שהיו המוצאים יותר גדולים מחלקי כל המורכבים כפלים רבים אשר

שביל האמונה

ר"ל שהמקורים אשר מהם יוכל להמשך בהספקה לאמונה יסודי הטענה נגד זה. הם ארבעה לא יותר: (יא) מן השלשה ענינים כו' · מן השכל והכתוב והקבלה · כי הטבע לא יחייב זה כי הוא באמת ענין יוצא חוץ לטבע ורק שהטבע לא יחייב המנעתו וכמו שיבא · ועם שגם השכל לא יחייב אותו ורק שלא יבטלו כמו שיבא בפרק שאח"ז · בכ"ז עכ"פ יורה אותנו חיובו מהכתוב ומהקבלה כמו שיבא בפ"ב · וע"כ בצדק נוכל לומר עליו כי מהשלשה הכי נכבד עם שעד השלשה לא בא: (יב) שקדימתו קדימה עצמית · שהנמנע אצל הטבע הוא מניעה עצמית יותר מהנמנע אצל השלשה האחרים. כי הם רק מניעות מקריות בערך המניעה הטבעית כמו שהוא מבואר מאוד: (יג) מפני שאין כמו שגדלים כו' · ר"ל שאין להקים ולומר כי כמו שהבע"ח הם גדלים בטבע ושבים קצתם להתכונן ולהצטמק בטבע · ומתים בטבע. ככה כמו כן יחיו אחר המות בטבע יען שעוד לא ראינו כזה שהטבע ישיב להחיות את אשר כבר מתו. ואין זה מחק הטבע וממנהגו: (יד) בשניים. הוא הדעת השניי הנזכר במאמר א' פ"ג: (טו) ועיכוב התנועה הגדולה המזרחית. שעשה יהושע בן נון. עיין תנועה יומית בבמ"ז: (טז) מן הדברים ההבליים. מן הדברים הנמנעים אשר הוא הבל להאמינם: (יז) והיה אפני העברת זה כו' · כלומר ומה שהביאני להעביר כזאת על לבי · שיהיה זה מהדברים הנמנעים. הוא שאמרתי הואיל והגוף יותך וימק ויתפרד אל היסודות הארבעה · ואח"כ יתחבר מהחלקים האלה גוף שני וימות ג"כ ויתפרד אל היסודות ויורכב מהם גוף שלישי וכן רביעי · ואח"כ איך יקומו כל אלה הגופים בתחיה · אם אין בין כלם כ"א גוף אחד: (יח) ועל שני הפנים יחדיו כו' · ר"ל כי אם הגוף השני הורכב מחלקי הגוף הראשון. א"כ אין בין שניהם כ"א גוף אחד. וא"א להחיותם ויהיו שנים. ואם הגוף השני נברא מחדש · א"כ בהמוק בשרו ישוב ללא דבר. הואיל וא"א שיהיה במציאות יותר מחלקי

גוף

אשר לא יספרו מרוב, כי החכמים יודעים שאויר אשר בין הארץ ובין תחלת חלק מן השמים, כמו כל הארץ כלה ועפרה והריה וימיה וצמחיה ובעלי חיים שבה, אלף פעם ותשעה ושמונים פעם, (יט) מפני שהוא מוכה שלשה ושלשים. וכיון שהדבר כן, על הרחב הזה יכול בורא הגוף השני לשום חלקיו חלקים מן היסודות אשר לא שמש בם בגוף הראשון, וכן ירכיב השלישי מחלקים לא היו נמזגים בשני, וכן יחביר הרביעי מחלקים לא התערבו בשלישי, מפני רחב עולמי היסודות ומוצאיהם, ויעזוב נמקי הגוף הראשון והשני והשלישי, ומה שאחריהם בעצמם, לא ישמש בהם בחבורים העתידים, עד שיהיו מוכנים לחבר מהם חלקי כל גוף וישיבהו בעת שירצה. ומה שמקל את זה עוד ומקרב, כי המחויים בחמשת אלפים שנה, אינם על דרך הקירוב (כ) כי אם חמשים כת מבני אדם, ואין שיעורם כלם חלק אחד מחלקי הארץ. ואם ישאל שואל על (כא) מי שאכלוהו החיות איך יחוייה והוא כבר נשתנה אל גופות אחרים. נשיב כי האומר המאמר הזה אומר, כי הגופים הנאכלים הם כלים ומשתנים אל הגופים אשר נכנסו עליהם, וראוי שנשיבהו אל שני הדברים יחד, בשרש אשר אנחנו קהל המיחדים מאמינים בו ונדעהו, כי אין לגוף מן הברואים לכלות גוף אחר בשום ענין, אפילו אם ישרפהו באש לא יוכל לכלותו לעולם, כי לא יוכל לכלות הדברים עד שישובו לא דבר, כי אם מי שבראם לא מדבר, ושמם נמצאים, אבל כל הברואים אינם יכולים כי אם להפריד חלקי הגוף בלבד, עד שהאש כשהיא בוערת בגוף מן הגופים אין דרכה כי אם להפריד אבריו' וישוב החום אשר בו אל מוצא האש, והלחות והקור אל מוצאיהם, ותשאר העפרורית אפר, מבלתי שיכלה מחלקי היסודות · וכאשר תעשה האש הנראית לעין כן תעשה האש אשר בבעלי חיים בדבר הנאכל. וכאשר יאכל החי תפוח על דרך הדמיון יפרדו חלקיו, ויגנב האויר מחלקיו מה שדרכו לגנב מחלקי התפוח תמיד. ומה שאלו לא מצא לגנב מחלקו התפוח, היה מגנב כמוהו מגוף החי ההוא תמיד, עד שלא ישאר בו כי אם העפרורות בלבד. וכמו שהמאמר בתפוח הנאכל כן המאמר באדם הנאכל, כי האויר מגנב החלקים אשר משלשה היסודות מגוף החי אשר אכלו, וישאר החלק העפרי ויורד למטה, ואין הפרש ביניהם, אלא שהחלקים אשר שבו אל האויר מן התפוח הנאכל כבר, התערבו ביסודות השרשיים, והחלקים אשר עלו אל האויר מגוף האדם הנאכל, הם שמורים בלתי מתערבים ביסודות השרשיים להיותם מוכנים לעת הפקידה

שביל האמונה

גוף אחד לפי זאת הסברה · ואחר חזרתו ללא דבר איך ישוב ויחיה · אם כבר שב לאפס ואין. ואם יבראהו עוד הפעם · יהיה בריאה חדשה לא חזרת הראשון: (יט) מפני שהוא מוכה כו'. שהוא מוכפל ל"ג פעמים ל"ג. והם אלף פ"ט: (כ) כ"א חמשים כת מבני אדם · חמשים פעמים כמספר כת האנשים הנמצאים היום בעולם. כי על צד היותר גדול לא יתלקטו מן הבאים לחיות במאה שנה. יותר מכת האנשים החיים עתה בעולם: (כא) מי שאכלוהו החיות איך יחוייהו כו'. כלומר מי שאכלוהו החיות הנאכלות אח"כ לאדם. איך יחיה בתחיה · וכוונת השואל בזה הוא: כי הוא סובר שהגופות הנאכלים הם כלים ומשתנים · כלומר קצת חלקיהם כלים מן העולם ע"י פעולת העיכול אשר בגוף האוכלם · וקצת חלקיהם משתנים לגוף האוכלם: וא"כ מי שאכלוהו החיות כבר כלה קצתו מן המציאות באמצעות העיכול · וקצתו נשתנה לגוף החיה אשר אכלה אותו · ואח"כ כאשר תהיה זאת החיה נאכלת לאדם · יכלה קצתה מן המציאות ג"כ באמצעות העיכול. וקצתה ישתנה לגוף האדם האוכלה · וא"כ אין במציאות יותר מזה האדם. ואיך יקום האדם הנאכל בתחיה. אם כבר כלה קצתו מן המציאות · והנשאר נשתנה לגוף אחר. ועל שתי אלה הסברות אשר השב מן הכליון והשינוי · השיב הגאון ז"ל ואמר כי מה שהוא חושב שיתכן שיכחד דבר מהמציאות וישוב לאפס ואין באופן שלא ימצא עוד בעולם לא הוא ולא חלקיו: וחושב עוד שגוף הנאכל ישתנה וישוב לגוף האוכל. שתי אלה הסברות בלתי צודקות גם יחד · האמת כי כמו שלא יתכן לשום נברא מהנבראים לעשות דבר מלא דבר. כן בזה האופן עצמו לא יתכן לשום נברא בעולם · להכחיד דבר אחד מן המציאות ולהשיבו ללא דבר. וגם האש שהוא המשחית הגדול בעולם. א"א לו להכחיד דבר מן המציאות. ורק שהוא מפריד בין חלקיו · וילך כל חלק ממנו לשרשו. באופן שלא פעל בו האש כ"א שהשחית הרכבתו. אולם היסודות אשר היו מורכבים בו. הם קיימים עומדים כאז כן עתה כל אחד שב לשרשו לא חסר מהם מאומה: וכן האש היסודי אשר בגוף האוכל לא יכחיד ג"כ את הגוף הנאכל מן המציאות. ורק שיפריד בין חלקיו ותתפרד הרכבתו · והשנית שחשב שגוף הנאכל שהוא משתנה לגוף האוכל ג"כ אין הדבר כן. כי אין פעולת האכילה להפך המזון לניזון. ורק בעבור שמטבע ההיתוך המוטבע ביצירה · שיותכו ליחות החי בכל פעם. ע"י חום האויר השוכן סביבותיו · והוא הולך ומגנב את ליחותיו בכל עת ומחלק אותם על חלקיהם ומחזיר כל חלק לשרשו את רוח מים · עד שלא ישאר מגוף החי כ"א חלק העפר בלבד · ע"כ היתה פעולת האכילה למען יגנב האויר ליחות הנאכל המורכב

עם

הפקידה כאשר הקדמנו. וכאשר העברתי הדברים האלה על לבי, סרו מעלי הספקות ההם, והתאמצה אמונתי בדעת הזה והחזקתי בו, ואמרתי ישתבח היכול על כל דבר:

פרק ב ואחר כן חקרתי במוצא השני אשר הוא המחשב בשכל, ודרשתי אם אמצא לאמונה הזאת מה שיבטל אותה, ולא מצאתי (א) מה שמספק בה כי אם שלשה דרכים. האחת מהם שתהיה היכולת על תחיית המתים (ב) מן השקר, וכבר עמדתי על שאיננה כן כאשר בארתי. והשנית שיהיה היכול על זה לא הבטיחם בו, ומצאתיו שהבטיח בו במקומות רבים מן המקרא, אעפ"י שיתכן לסבור בהם סברות רבות עד שיעתקו מענין תחיית המתים אל ענינים אחרים, (ג) לא ראיתי העיון מחייב דחות הנראה מהם, בעבור שיתכן שתסבלהו הסברא, והוא (ד) שאנחנו כל בני ישראל מאמינים, כי כל אשר בספרי הנביאים, הוא כאשר נראה ממשמעו והידוע ממלותיו, אלא מה שהנראה והידוע ממנו, מביא אל אחד מארבעה דברים, אם להכחיש מוחש כמו שנאמר על חוה, (בראשית ג') כי היא היתה אם כל חי. או להשיב מה שיש בשכל, כמו שאמר (דברים ד') כי יי אלהיך אש אוכלה. או לסתור דבר אחר כתוב, כמו שנאמר (מלאכי ג') ובחנוני נא. אחר שאמר (דברים ו') לא תנסו את יי אלהיכם · או להכחיש מה שקבלוהו קדמוננו, כמו שאמר (שם כ"ה) ארבעים יכנו לא יוסיף. ואמרו רבותינו שהם שלשים ותשע מכה · והדרך בכל אלה שיבוקש להם שער עובר בלשון, ממה שמנהג הלשון לשמש במלות ההם בו, עד שיסכים לענין ההוא ולא יחלוק עליו, כי זה ימצא בלי ספק כמצאנו למאמרו, אם כל חי. מדבר מבני אדם, וכמצאנו לאמרו, כי יי אלהיך אש אוכלה. על דרך הדמיון והקירוב אומר, כי ענשו כאש אוכלה שהיא שורפת מהרה, כמו שאמר כי אש קדחה באפי וגו'. וכמצאנו לאמרו, ובחנוני נא בזאת. אחר אמרו לא תנסו את יי. הפרש, והוא שהבחינה על שני פנים, אחד מהם יכולת הבורא היוכל על הדבר אם לא, וזה הוא האסור כאשר אמר (תהלים ע"ח) וינסו אל בלבבם וגו' היוכל אל לערך שלחן במדבר. והשני בחינת האדם ענינו אצל הבורא, היש לו אצלו מעלה יתירה אם לא, וזה מותר כאשר אמר בגדעון (שופטים ו') ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע את ישראל בידי אנסה נא רק הפעם בגזה וגו'. והוא כמו שאמרו בחנוני נא בזאת. ומצאנו לאמרו ארבעים יכנו הוא שוה למה שהעתיקו רבותינו ז"ל שהוא ל"ט והוא שנאמר (ה) שהשלים הל"ט ושמם ארבעים כמו שהשלים הל"ט שנה שהלכו במדבר ושמם ארבעים, כמו שאמר (במדבר י"ד) במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה. והשנה הראשונה כבר עברה בלא העונש ההוא. ואלה התוצאות אנו נוהגים בהם, וכל המעינים כאשר יכריחנו דבר כאחת מאלה הארבעה אשר זכרנו, (ו) אבל כשאין צריך דוחק כל דבר כתוב ומקובל, ונשמע מכל אחד מאלה השערים הארבעה אשר זכרנום,

לא

שביל האמונה

מה שהיה לו לגנב ליחות האוכל · ובזה תעמודנה ליחות החי על מתכונתם ולא יותכו מהרה · וא"כ לפי הנחתינו זאת · יתפרדו החלקים מגוף הנאכל. כל אחד לשרשו · ע"י חום האויר המגנב והולך · והבורא ית' שומר את כל החלקים ההם לבל יתערבו ביסודות השרשים · ויתן לכל אחד מהם מעמד בפ"ע. ויהיו מוכנים ליום הפקידה:

פרק ב (א) מה שמספק בה כי אם שלשה דרכים. כן הוגה בדפוס חדש והוא נכון: (ב) מן השקר. מן הנמנע: (ג) לא ראיתי העיון מחייב כו' · ר"ל שאין השכל מחייב לדחות את הנראה מפשוטי המקראות בעבור שתסבלהו הסברא. כלומר שאין מה שתסבלהו הסברא סבה מספקת לזה. כל עוד שאין הצורך מביא אליו: (ד) שאנחנו כל בני ישראל מאמינים כו' · תוכן דבריו שאין המקרא יוצא מידי פשוטו כ"א באחד מארבעה אופנים. או במקום שהחוש מכחישו כאמרו אם כל חי · והחוש מעיד שאין הבעלי חיים נולדים מן האשה · או במקום שהשכל מתנגד אליו · כאמרו אש אוכלה הוא · והשכל מעיד שאין לדמות היוצר ליצוריו · או שסותר למה שנאמר במקו' אחר. כאמרו ובחנוני. אחר שאמר לא תנסו. או שסותר דברי הקבלה הנאמנה. כאמרו ארבעים יכנו וחז"ל קבלו שאינם כ"א שלשים ותשע. וכל עוד שאין צורך מאלה הארבעה שערים. אין לנו להוציא דברי הכתובי' מפשוטם: (ה) שהשלים הל"ט ושמם ארבעים: והכוון בו עד ארבעים וכן כתב הרלב"ג ז"ל בתחלת ספר יהושע. ארבעים יכנו הכוון בו עד ארבעי' · וכן תספרו חמשי' יום הכוון בו עד חמשים יום: (ו) אבל לא כשאין צורך דוחק כו' · כנ"ל לדעתי · ור"ל שאין אנו נוהגים בהוצאות והעברות כאלה כ"א במקום שהצורך מהארבעה הנזכרים דוחק. אבל לא במקום שהדבר כתוב ומקובל ונשמע ואין שום צורך מביא אותנו לדחותו · וכיוצא בזה כתב גם הראב"ע בפרשת בא אצל והיה לך לאות על ידך. וז"ל יש חולקין על אבותינו הקדושים · שאמרו כי לאות

ולזכרון

(ז) לא יתכן לבקש תוצאות והעברות, אשר בהם מועד תחיית המתים, עד שנוציאם מפשוטם. אך ראוי שנניחם כאשר הם, כי האומר אותם, הוא יכול ויועד יחד. והשלישי, (ח) שיהיו סעיפים מסתעפים מהשרש הזה מפסידים אותו, כשיעלם אדם על לבו, וכאשר אי אפשר לשרש בלתי הסעיפים ההם, ואי אפשר להם, יתחייב בהכרח ביטול השרש המביא אליהם והמצריך להם. וחקרתי ולא מצאתי סעיף (ט) אחר המאמרים האלה. (י) ואבאר איך הלוכם ויושר אפניהם בעזרת האל:

פרק ג ואחר כן חקרתי במוצא השלישי, והוא הכתוב במקרא. והסתכלתי אולי יש בה מה שמונע תחיית המתים בעולם הזה, ומצאתי ספקות שאפשר שנתלים בה המרחיקים את זה, וראיתי לזכרם הנה ולבטלם. מהם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב (תהלים ע"ח). ואמר עוד, אנוש כחציר ימיו וגו' (איוב י"ד) כציץ יצא וימל וגו'. כי רוח עברה בו ואיננו וגו'. ואמר עוד (שם) כלה ענן וילך וגו' לא ישוב עוד לביתו וגו'. ואמר עוד ואיש שכב ולא יקום (שם). ומה שדומה לזה. והתבוננתי כל זה היטב ולא מצאתי (א) אחד מהם שהחפץ בו שהבורא אמר שלא יחיה את המתים אבל כל זה ספור שאין אדם יכול לקום מן הקבר אחר רדתו אליו, ושאינו יכול להנער מן העפר ולשוב אל ביתו. (ב) ומה שיהיה מהמאמרים האלה דברי בני אדם הוא שמתחננים בו לפני בוראם ושואלים ממנו לרחם עליהם מפני שהם בענין הזה, ומה שיש דברי הבורא הוא (ג) ספור אחת מן החובות אשר בה ירחם עליהם ויחנם, והוא שהם בענין החלוש הזה ממעוט היכולת. וכל אשר יוסיפו הספרים לזכור שהמת לא יוכל להחיות את עצמו ולא יקום ממשכבו, (ד) תוסיף יכולת הבורא אצלנו גדולה,

כי

שביל האמונה

ולזכרון ע"ד כי לוית חן הם לראשך וגו'. גם וקשרתם לאות על ידך כמו קשרם על לוח לבך. ואין זה דרך מכוון כי בתחלת הספר כתיב משלי שלמה כו'. ואין כתוב בתורה שהיא ד"מ חלילה רק הוא כמשמעו. ע"כ לא הוציאנו מידי פשוטו. כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שיקול הדעת. כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצרך לתקנו לפי הדעת ע"כ. והוא מה שהסבירו בהקדמת פירוש התורה בדרך השלישי באמרו. וכל דבר שהדעת לא תכחישנו כפשוטו ומשפטו נפרשנו ונעמידנו על מתכונתו ונאמין כי ככה אמתו ולא נגשש קיר כעורים כו' ולמה נהפוך הנראים לנסתרים ע"כ: (ז) וע"כ **לא יתכן לבקש תוצאות כו'**. כנ"ל לדעתי. ור"ל ובעבור זה לא יתכן לבקש תוצאות והעברות באותן הכתובים אשר בהם מועד תחה"מ. כי מי שאמר אותם הוא יכול ויועד יחד. כלומר לא לבד שהבטיח אבל שהוא יכול על זה בלי ספק. וכן הם גם דברי הרמב"ם ז"ל בספרו הקטן מאמר תחה"מ וז"ל. ואם יאמר אומר אנחנו נפרש הפסוקים ההם כמו שפרשנו זולתם. נאמר לו המביא לך לפרשם הוא. להיות שוב המתים בלתי טבע. ותפרש אלו הפסוקים עד שיסכימו לענינים הטבעיים. וכבר בארנו במורה הנבוכים בדברינו בחידוש העולם. שעם אמונת חידוש העולם יתחייב בהכרח שיהיו המופתים כלם אפשריים. ולזה יהיה ג"כ תחה"מ אפשרי. וכל אפשר כשיבא בו הגדת הנביא. נאמין ולא נצרך לפרשו ולא נוציאהו מפשוטו. ואמנם נצרך לפרש הדבר שפשוטו נמנע כהגשמות השם. אבל האפשר יעמוד כאשר הוא. ואשר ישתדל ויפרש תחה"מ עד שלא יהיה שם (חזרת) הנפש לגוף. אמנם יעשה לפי אמונת קדמות העולם. והמאמין הקדמות אינו מעדת משה ואברהם ע"ה כלל. כמו שבארנו במורה הנבוכים. ואלו הפרשים האמנו תחה"מ על פשוטה. ושמנוה מפנות התורה ואמרנו שאין ראוי לפרש הפסוקים המגלים המורים עליה ראיה ברורה אשר לא יסבלו פירוש עכ"ל: (ח) **שיהיו סעיפים מסתעפים כו'**. ר"ל כי לפעמים אף אם יהיה איזה ענין נאות לשכל. בכ"ז נצרך לדחותו. בעבור שיסתעפו וימשכו ממנו סעיפים ופרטים מתנגדים אל השכל. ובעבור שא"א היות השורש מבלתי הסעיפים והסעיפים א"א היותם יען שהם נגד השכל. יתחייב גם ביטול השורש מן המציאות: (ט) **אחר המאמרים האלה**. ר"ל אחר השלמת המאמרים האלה שהארבעה המוצאים. חקרתי בזה השורש של תחה"מ. ולא מצאתי שיסתעף ממנו שום סעיף המתנגד אל השכל: (י) **ואבאר איך הלוכם כו'**. ושם אחר המאמרים האלה. אבאר תהלוכות הסעיפים המסתעפים מהשורש האמתי הזה של תחה"מ. ויושר אפניהם. ושאין אחד מהם נגד השכל. וכמו שהוא בפ"ח מזה המאמר:

פרק ג (א) **אחד מהם שהחפץ בו כו'**. ר"ל שאין כוונת אחד מהמקראות האלה לומר שהבורא ית' אמר שלא יחיה המתים. ורק שהם מספרים חולשת ענין האדם. ושאין בו יכולת להנער מן העפר ולשוב לביתו מעצמו ומטבעו. אמנם אין זה סותר שוב המתים כשירצה השם בעתם: (ב) **ומה שיהיה מהמאמרים כו'**. ר"ל כי אותן המקראות אשר הם דברי בני אדם. הם דברי בקשות ותחנונים. מה שבני אדם מתחננים לפני בוראם: שיתעשת להם ויחונן את עבדיו הנכלאים והנחשלים אשר הם מעטי היכולת והכח: (ג) **ספור אחת מן החובות כו'**. כלומר ואותן המקראות שהם דברי הבורא. כמו ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב וכיוצא. יספר הבורא בזה אחד מן הדברים. המחייבים אותו שירחם על האדם ויחוס עליו. והוא מיעוט יכולת האדם וחולשת ענינו: (ד) **תוסיף יכולת הבורא כו'**. יכולת הבורא תוסיף גדולה

וכבוד

כי הוא יכול לפקוד את בני האדם ולהחיותם. ותהיה זאת הפליאה הגדולה, כמו שאמר על מעמד הר סיני (דברים ד'), כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו. וכן שאר האותות והמופתים אשר הם נפלאים בעיני בני אדם איך היו. וכן האותות העתידים נפלאים בעיניהם איך יהיו, כמו שאמר (ישעי' ס"ו) מי שמע כזאת מי ראה כאלה (ה) ומהם מה שאמר הכתוב, (קהלת ט') כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש בטחון וגו' כי החיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה וגו' גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וגו'. ועיינתי בפירוש הפסוקים האלה, והם כאשר אני מספר כי מי שיחובר אל החיים יש לו בטחון, ולכלב החי טוב מן האריה המת, והוא שהחיים יודעים שימותו, והמתים אינם יודעים מאומה, ולא נשאר להם שכר כי נשכח זכרם, עד שאהבתם ושנאתם וקנאתם כבר אבדו כלם, והלק אין להם עוד לעולם בדבר שיעשה תחת הגלגל. ואמרתי (ו) שזאת הספיקה חזקה, אפשר שנתלים בה עוד מחזיקי הדעת הזה, והסתכלתי במה שיש לפני זה, ומצאתי החכם שהקדים שהמאמרים האלה אינם דבריו על עצמו, אבל הם ספור דברי הכסילים ומה, שעולה בלבם, כאשר אמר לפניו מאמר מפורש, (שם) וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם בחייהם, ואחריו אל המתים. ופרושו שלבות בני האדם מלאים רע והרהורים, ואמר (שם) מי אשר יחובר, כי החיים יודעים שימותו, גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה. וזה כמו שאמרה התורה (שמות ה') ויאמר פרעה מי יי אשר אשמע בקולו. והוא דברי הבורא ספור מה שאמר פרעה, כן אלה המאמרים דברו החכם ספור דברי הכסילים. ואחר שקרא החכם המאמרים האלה רע והוללות, יהיה ענין מי שהחזיק בם ראוי שלא יקביל פני שכינת בוראו, כי כבר באר כי אנשי רע והוללות לא יתיצבו לנגדו ולא יגורו אצלו, כמו שאמר (תהלים ה') לא יגורך רע לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך. (ז) ויהיה ענינו ענין הנכרת כפרעה אשר אמר בו ויאמר פרעה מי יי ושאר הפסוק. המקום יצילנו מכל אולת:

פרק ד ואחר כן מצאתי הכתוב מפורש במה שיעדנו בוראנו, (א) אמרו כי כאשר בני ישראל אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקותנו, אמר להם הנביא, כה אמר יי אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיהם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל, ונתתי רוחי בכם וגו' וידעת' כי אני יי (יחזקאל ל"ז) (ב) ר"ל יעדתי אתכם והקימותי בה שיעדתי אתכם והוא אמרו (שם) ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו וגו' לכן הנבא ואמרת אליהם הנה אני פותח את קברותיכם וגו'. ותהיה הקדמתו הנה אומרים יבשו עצמותינו, על מה שידע שיעלה בלבנו ונחשוב בו ונאמר, איך יחיה העצמות אחר יבשם, וישיב הלחות אחר סורם ויחבר ביניהם ובין הנפש אחר הפרדה. (ג) ויהיה אמרו והעליתי אתכם מקברותיכם, מבאר שזה מועד לבני ישראל לבדם. ויהיה אמרו והבאתי אתכם אל אדמת ישראל, לאמת אצלנו שזה המועד בעולם הזה, שלא נחשוב שהוא בעולם הבא. ויהיה אמרו וידעתם כי אני יי בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי, (ד) אשר הוא כמו שנוי, שכל אחד מהם כשיחיה יתברר לו כי הוא אשר היה חי, והוא אשר מת, והוא בעצמו אשר חיה. ויהיה אמרו ונתתי רוחי בכם וחייתם וגו'.

וידעתם

שביל האמונה

וכבוד אצלנו בזה: (ה) **ומהם מה שאה"כ כו'**. ועוד ראיה להמרחיקים ענין תחה"מ ממה שאה"כ כי מי אשר יחובר כו': (ו) **שזאת הספיקה חזקה**. הספק אשר המקראות הוא באמת ספק עצום. ובעלי הדעת ההוא יוכלו להעזר מהם בהספקה הראשונה: (ז) **ויהיה ענינו ענין הנכרת כו'**. כי מאמר שהמחזיק בדברי אלה הכסילים לא יתיצב לנגד עיני הבורא ית'. א"כ יכרת ויאבד כפרעה והדומים אליו והגאז"ל אחז דרכו במה שאמר שהחכם יספר דברי הכסילים כמו שספרה התורה דברי פרעה. וע"כ דמה מפלת המחזיקים בדברי הכסילים ההם. לאבדת פרעה אשר נכרת ונאבד הוא וכל המונו המחזיקים בידו:

פרק ד (א) **אמרו כי כאשר בני ישראל אומרים כו'**. הגאז"ל מגיע תחלה ענין הכתובים ומאמרם בלשונו. ואח"כ מביא לשון הכתובים עצמם. וזה בעבור שחיבור הספר הוא בלשון הערבי. ולזה להודיע תחלה ענין הכתובים בלשון הערבי שיבינוהו ההמון. וכן דרכו בהרבה מקומות מזה הספר גם במאמרי חז"ל ושמור זה: (ב) **ר"ל יעדתי אתכם כו'**. כי כשהבורא מאמת דבריו הוא מודיע שמו ד'. וכמו שהביא גם רש"י ז"ל בשם הר' ברוך בר' אליעזר בתחלת פ' וארא: (ג) **ויהיה אמרו והעליתי אתכם מקברותיכם עמי מבאר כו'**. כנ"ל. וכן הוא בספר התחיה והפדות. א"ל שמלת עמי מורה שזה היעוד הוא רק לעמו ולא לעם אחר: (ד) **אשר הוא כמו שנוי**. ר"ל כפל ומותר הואיל וכבר אמר זה במקרא

שלפניו

וידעתם כי אני יי' דברתי ועשיתי נאם יי'· להתברר אצלנו (ה) שימי הישועה יהיה להם אריכות בעולם הזה . ומצאתי עוד ישעיהו אומר , (ו) יחיו מתיך נבלתי יקומון וגו' (ישעיה כ"ו) מסכים לזה ונאות לו , והוא שפרושו יחיו מתיך ויקומו גויותינו , כשתאמר הקיצו ורננו שוכני עפר , כי טל אורות טלך , ואל הארץ תפיל המתים . (ז) ויחיו מתיך הוא דומה לאמרו , הנני פותח את קברותיכם , (ח) אך נבלתי יקומון הוא דומה למה שאמר שם והעליתי אתכם מקברותיכם · ומה שאמר הקיצו ורננו שוכני עפר · הוא דומה לאמרו וידעתם כי אני יי' בפתחי את קברותיכם· כי המקיץ מספר בהקיצו מה שראה בחלומו וידע כי הוא הוא אשר היה ישן והוא אשר נעור . ואמרו כי טל אורות טלך , דומה לאמרו שם , יבשו עצמותינו אבדה תקותינו נגזרנו לנו . וזה הרטבה להם וחדוש לחות , אבל אורות רומז בו אל הנפש , ושם אותה אורות רבות ולא אמר אור אחד , בעבור הכחות הרבים אשר לה , (ט) והם ששה עשר כחות , כאשר בארתי במעשה בראשית · והוא דומה למה שאמר אבדה תקותינו . ומצאתי עוד מאמר דניאל ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו וגו' (דניאל י"ב) . וזה המאמר מהמלאך לדניאל (י) הוא בעולם הזה בלי ספק , והוא שכל העתידות אשר הודיעו הם שבעה וארבעים פסוק . הפסוק הראשון מהם במלכות פרס , והוא אמרו (שם י"א) ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים · והספיק לו פסוק אחד מפני שהיתה סוף מלכותם · ואחר כן שלשה עשר פסוק במלכות יון , והוא מאמרו (שם) ועמד מלך גבור עד ויעש הבא אליו כרצונו · ואחר כן עשרים פסוק במלכות רומי · והם מאמרו (שם) ויעש הבא אליו עד ועשה כרצונו המלך · ואחר כן עשרה פסוקים במלכות הערב , והם מן ועשה כרצונו המלך , עד ובעת ההיא יעמוד מיכאל (שם י"ב) · ואחר כן שלשה פסוקים בישועה , ובעת ההיא יעמוד מיכאל ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו · והמשכילים יזהירו (שם) · וקצר עניניהם דניאל , מפני שכבר השלים באורם בספר ישעיה וירמיהו ויחזקאל · ואלה השבעה וארבעים פסוק נאמרו יחד מאורע אחר מאורע על הסדר · וכמו שמלכי פרס ויון והרומיי' והערב בעולם הזה לא בבא , גם כן ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו , בעולם הזה לא בבא . ואמרו

ורבים

שביל האמונה

שלפניו . אך כפל הענין להסמיכו למלת וידעתם . לומר שכ"א מהם כשיחיה ירגיש בעצמו שהוא הוא אשר חי ומת וחזר לחיותו : (ה) שימי הישועה יהיה להם אריכות כו'. ר"ל שע"כ אמה"כ ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וידעתם וגו'. להורות לנו שימי הישועה יהיה להם אריכות בעוה"ז וינוחו על אדמתם לאורך ימים : (ו) יחיו מתיך נבלתי יקומון כו'. ר"ל כי מה שאמר ישעיהו יחי' מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל . כ"ז הוא מסכים ונאות למה שאמר יחזקאל . וביאור אלה הכתובים לפי דעת הגאז"ל הוא שהאומה הישראלית אומרת אל בוראה יחי' מתיך וגופותינו יקומו כאשר תאמר אתה הבורא הקיצו ורננו שוכני עפר . כי ידענו כי טל אורות טלך וע"כ וארץ רפאים תפיל כלומר תפיל המתים אל הארץ ואיך חושש כי ידעת אשר יחיו בטל : (ז) ויחיו מתיך הוא דומה לאמרו כו'. תוכן דבריו כי חמשה ענינים הודיע יחזקאל ע"ה בענין תחה"מ · האחד כי עם שיבשו עצמותינו בכ"ז לא אבדה תקותינו . וזה מאמרו הנה אני פותח את קברותיכם אחר שהזכיר אמרם יבשו עצמותינו אבדה תקותינו והשני שזה היעוד הוא רק לישראל ולא לעם אחר . וזה מאמרו והעליתי אתכם מקברותיכם עמי . והשלישי שזה יהיה בעוה"ז כאמרו והבאתי אתכם אל אדמת ישראל והיא בעוה"ז . והרביעי שהמתים כשיקיצו ידע כ"א מהם שהוא הוא אשר היה חי ומת ושוב חזר לחיותו . וזה מאמרו וידעתם כי אני ד' בפתחי את קברותיכם והחמישי כי ימי הישועה יארכו בעוה"ז וינוחו על אדמתם לאורך ימים כאמרו והנחתי אתכם על אדמתכם . ומאלה החמשה הענינים זכר ישעיהו מהם שלשה . האחד יחיו מתיך כלומר עם שיבשו עצמותיהם בכ"ז יחיו וזה לעומת הנה אני פותח את קברותיכם . והשני נבלתי יקומון שהוא מאמר מיוחד לבני ישראל המדברים בעדם לעומת והעליתי אתכם מקברותיכם עמי . והשלישי הקיצו ורננו שוכני עפר כלומר שהמתים אשר יחיו יזכרו את הראשונות כמי שמקיץ משנתו ויודע שהוא אשר ישן והוא אשר ניעור משנתו . וזה לעומת וידעתם כי אני ד' בפתחי את קברותיכם . ואמר אח"כ כי טל אורות טלך נגד מה שבני ישראל אומרים יבשו עצמותינו . כלומר שאין היובש מזיק כי יחודש בהם הלחות והרטיבה בטל . ואמרו אורות הוא נגד מה שהם אומרים אבדה תקותינו כלומר שאין תקותם אבודה . כי התשובה הנפשות להאיר בגופותיהם באורותיהם שבתחלה וישובו אליהם כל כחותיהם שהיו להם קודם מותם : (ח) אך נבלתי יקומון כו' מקברותיכם עמי . כצ"ל . ור"ל נבלתי מורה ביחוד על ישראל כמו שמורה מלת עמי : (ט) והם ששה עשר כחות . אפשר שהגאז"ל רומז על החמשה חושים והתאוה והכעס כי בתאוה שש כחות ובכעס חמש וכל אלה הם כחות גופניות ואין להם מציאות בזולת הגוף עיין לעיל מאמר ששי פ"ג ובביאורי שם אות יוד : (י) רבים מרבים מהם . כלומר מהמספר הרב מאוד שכתוב באמרו ישיני אדמת עפר . שזה כולל כל המין האנושי . יקומו רבים מהם ולא כלם . והם

האומה

ורבים , רוצה בו' (יא) רבים מרבים מהם · והוא כן בעבור שאמר מישיני אדמת עפר , וזה כולל כל בני אדם , על כן יחד באמרו ורבים , ליחד בו בני ישראל בלבד . (יב) ומסכים לאמרו מקברותיכם עמי , ואמרו יחיו מתיך · ואמרו עפר , עד שידמה ליבשו עצמותינו , יהיה כנגד כי טל אורות טלך · ואמרו יקיצו לדמות להקיצו ורננו , ולהדמות אל וידעתם כי אני יי' בפתחי את קברותיכם · אבל אמרו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות , (יג) אינו רוצה החלק המחויים עד שיהיה מהם עם בגן עדן ועם בגיהנם , אבל רצה החלק העם אשר בקברות . והרבים ההם אשר יקיצו , הם לחיי עולם , והאחרים אשר לא יקיצו , הם לדראון עולם :

פרק ה

וכאשר מצאתי הפסוקים האלה והדומים להם , חשבתים היטב אחר כן ואמרתי , אולי יתכן לסבור בפסוקים האלה סברות אחרות , עד שישוב ענין תחיית המתים אל ענין החיות המלכים והעמדת המלכות , וצריך להנהיגם המנהג הזה , והוא שהרמת השפל מענין השפלות אל ענין הגדולה והרוממות , ידומה להרמה מן העפר . כמו שאמר (תהלים קי"ג) מקימי מעפר דל · ואמר יען אשר הרימותיך מן העפר (מ"א י"ד) . ודמה מי שהוא בצוק ובצרה למתים , כמו שאמר (תהלים פ"ח) במתים חפשי כמו חללים שוכני קבר וגו' ואמר עוד נשכחתי כמת מלב וגו' (שם ל"א) . וידמו תשועתו מהענין ההוא לתחייה , כמו שאמר אשר הראיתנו צרות רבות ורעות תשוב תחיינו וגו' (שם ע"א) · ואמר עוד הלא אתה תשוב תחיינו וגו' (שם פ"ה) · והתבוננתי עם העיון והחיוב , כי אם יתחייב או יכשר שנסבור פרשיות האלה אשר יש בהם תחיית המתים על הדרכים האלה , (א) עד שנעתקו מפשוטם מבלי דוחק , שיביא אל זה , יתחייב ויכשר על הדרך הזה , לסבור במצות השמעיות , וההגדות הקדמוניות , והאותות הנזכרות , סברות אחרות , עד שלא ישאר מהם דבר כפשוטו , אך יעתקו אל ענינים אחרים . (ב) ואדמה מהם קצת מן המצות השמעיות ולא יאכל חמץ . אפשר שיסברו בו ולא יהיה ביניכם זנות מפני (ג) שדמה אותו בלחם אשר הוא המץ שאי אפשר שלא לדבקו כאמרו (הושע ז') כלם מנאפים כמו תנור וגו' מלוש בצק עד חמצתו · ואמרו לא תבערו אש וגו' אפשר שיסברו בו אל תצאו למלחמה מפני שכבר דמה אותה לאש , באמרו (במדבר כ"א) כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון . ואמרו (דברים כ"א) לא תקח האם על הבנים . יתכן לסבור בו , כשתכבשו את אויביכם , לא תהרגו הזקנים עם הבחורים · כמו שאמר (הושע י') כשוד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רוטשה · עד שלא תשאר מצות שמעית . ומההגדות הקדמוניות דברי הבריאה , אמרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ . יתכן תקון ענין אומה מן האומות , כאשר אמר בהפסד ענין אומתינו , ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם (ירמיה ד') ואמר בהשבת תקונה , כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה ס"ה) . וכן יסברו בתדשא הארץ דשא עשב , שלום הגופות , כמו שאמר (שם ס"ו) ועצמותיכם כדשא תפרחנה . וכן בפרי עושה פרי המלך הגדול , כמו שאמר (יחזקאל י"ז) בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי וגו' . וכן יהי מאורות . תורה ונביאים וחכמה , כמו שאמר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור . נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהלים קי"ט) . עד שלא תשאר בריאה ממעשה בראשית , שלא תצא מפשוטו של ענין אשר הוא הבריאה והיצירה . ובספור האותות והמופתים , יסברו גם כן , ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה , והמים להם חומה מימינם ומשמאלם , שבאו בתוך חיל פרעה , והם עומדים מימין ומשמאל יבשים . כי

החיל

שביל האמונה

האומה הישראלית : והראב"ע בפירוש דניאל הביא לדוגמא . ורבים מביאים מנחה · ורבים מעמי הארץ מתיהדים . רבים יחלו פני נדיב : (יא) ומסכים לאמרו מקברותיכם עמי ואמרו יחיו מתיך נבלתי יקומון . כצ"ל ור"ל כי מה שיחד ענין תחה"מ לבני ישראל . הוא מסכים למה שאמר יחזקאל מקברותיכם עמי ולמה שאמר ישעיהו נבלתי יקומון . שהם ג"כ לייחד האומה וכמו שנתבאר (יב) אינו רוצה החלק המחויים כו'. ר"ל שאין כוונת הכתוב שכלם יקיצו קצתם לחיי עולם וקצתם לחרפות . ויהיה המאמר מוסב אל עת הקיצה אל העוה"ב . שאז כל ישיני אדמת עפר יקיצו . קצתם לחיי עולם בג"ע וקצתם לחרפות בגיהנם . כי כבר נתבאר מסדר הכתובים שיהיה זה בעוה"ז . וע"כ הכוונה שרבים מישיני אדמת עפר יקיצו ורבים יותר מהם אשר לא יקיצו וישארו בקברות לחרפות ולד"ע ויהיה אמרו ואלה לחרפות מוסב אל העם אשר לא יקיצו לא על חלק מהמחויים וכאמור :

פרק ה (א) עד שנעתקם מפשוטם . כצ"ל : (ב) ואדמה מהם קצת . אביא קצת מהם לדמיון : (ג) שדמה אותו בלחם כו'. שהכתוב דמה את הזנות בלחם הנדבק בתנור האופה . וכמו שא"א שלא לדבק

הלחם

החיל ידומה למים, כמו שאמר בסנחריב (ישעיה י"ח) ולכן הנה יי מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור. אף בפרעה עצמו אמר, בטרם יכה פרעה את עזה, כה אמר יי הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שוטף (ירמיה מ"ז). ויסברו בוידום השמש וירח עמד, (ד) בהראות המלכות ורוממותה, כאשר דמה הסרתה והלשתה בבא השמש באמרו (מיכה ג') ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום. ואמר עוד (ירמיה פ"ו) באה שמשה בעוד יומם. ואמר בתקון זה והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' (ישעיה כ"ס). עד שלא ישאר מופת ולא אות שלא יצא מפשוטו ויבוטלו. (ה) ומרע מי שמחייב או מכשיר לסבור בספור תחיית המתים שהם מושלים, מפני שיתכן שיסברו בם דרך אחרת, שמתחייב לחייב ולהכשיר לסבור בספור מעשה בראשית ובכל האותות והמופתים וכל המצות השמעיות עד שישימם כלם משלים, כי אפשר שיסברו בם סברות, ואם יקבל זה על עצמו, יצא מכלל תורת ישראל, ואם ימאן לעשות כן, יבטל מה שהקשה עלינו בכמוהו בתחיית המתים:

פרק ו ואחר כן התבוננתי בתורה בשירה אשר שמה לעד לו על בני ישראל, כאשר אמר (דברים ל"ב) למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל. ומצאתי בה זכרון תחיית המתים בעת הישועה, (א) והוא מביאה על סדר. ספר תחלה חסדו על עצמו, באמרו (שם), הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך, עד ודם ענב תשתה חמר. ואחר כן ספר בעטם וכחשם, וישמן ישורון ויבעט, עד מכעס בניו ובנותיו (שם). ואחר כן ספר קצפו עליהם וענשו להם, באמרו (שם) ויאמר אסתירה פני מהם אשביתה מאנוש זכרם. ואחר כן ספר חמלתו עליהם (ב) בגבור האויב עליהם והתרוממו, באמרו (שם) לולא כעס אויב אגור. (ג) ומה שעתד לאויב מן הנקמה והשלום, באמרו (שם) הלא הוא כמוס עמדי. ומרחמיו על עמו בעת רוב חולשתו ומיעוט יכלתו, באמרו (שם) כי ידין יי עמו, עד יהי עליכם סתרה. ואחר כן יעד בהגלותו להצילו ולגאול אותו, באמרו (שם) ראו עתה כי אני אני הוא. והשיב בזה על ארבעת מיני המכחישים. הראשונים מהם מי שאמר כי אין בורא. השיב עליהם באמרו, ראו עתה כי אני אני הוא. ומהם מי שאמר שהוא בורא אך שתף עמו. השיב עליו ואין אלהים עמדי. והשלישי מי שהכחיש תחיית המתים. השיב עליהם באמרו, אני אמית ואחיה. (ד) ובעבור שידע שיהיה מי שיאמר, כי רוצה באמרו אני אמית ואחיה שהוא ממית דור ומחיה דור אחר אחריו, חבר אליו מחצתי ואני ארפא, לברר אצלנו כי כאשר הנרפא הוא אשר מחץ כן המחויה הוא אשר המית. והרביעי מי שהכחיש החשבון והענש. השיב עליו באמרו, ואין מידי מציל. ואחר כן סדר שאר ענייני הישועה, באמרו אם שנותי ברק חרבי. אשכיר חצי מדם. הרנינו גוים עמו. וכל זה בעולם הזה, (ה) כאשר פרשתי ובארתי:

פרק ז ואחר כן לא נמנעתי מחקור במוצא הד', אשר הוא העתקת הנביאים וקבלת החכמים. אמרתי אולי אמצא בו (א) תשובה על תחיית המתים, כי דבריהם ז"ל מלאים מזכרה וספורה, (ב) וראיתי לזכור מהם דברים מעטים, תהיה במזכרת לזה

שביל האמונה

הלחם בתנור הבוער מאופה. ולא ישבות התנור ממלאכתו כ"א מלוש בצק עד חמצתו כי אין לו מה לאפות אז כן גם לב הנואף בוער כתנור וא"א לו לשבות מתזנותו כ"א כאשר לא ימצא עם מי לזנות: (ד) בהראות המלכות ורוממותה. ר"ל מאה"כ וידום השמש הנאמר אצל יב"נ. הכוונה ממנו שהתחילה מלכותו להתראות ולהתרומם וכמו שמבאר והולך: (ה) ומרע מי שמחייב כו'. כלומר ומהרעות המשיגות למי שמחייב או מכשיר לסבור בענין תחה"מ. הוא שיתחייב לסבור גם במעשה בראשית ובכל הנסים עד שיצא מכלל ישראל. עיין לעיל פ"ב וביאורי שם אות ז' מה שהבאתי בשם הרמב"ם ז"ל בזה:

פרק ו (א) והוא מביאה על סדר. שמסדר תחלה את אשר יקרה אותם בחטאם. ושאח"כ ינחם הבורא אותם ויגאלם מיד אויביהם ויחיה את מתיהם ושאר ענייני הישועה. וסדר הדברים יעיד שכל זה יהיה בעוה"ז: (ב) בגבור האויב עליהם והתרוממו. שיאמרו שהאויבים ידינו רמה: (ג) ומה שעתד לאויב כו'. כלומר מה שינקום מהאויבים וישלם להם לעתיד בעוה"ב. כאמרו הלא הוא כמוס עמדי כו' כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו. ובעבור שכל הפרשה על סדרה היא בענייני העוה"ז. אמר בזה וחש עתידות למו. ועיין סש"א מהמאמר החמישי: (ד) ובעבור שידע שיהיה כו'. כמו שאמרו חכז"ל (סנהדרין צ"א) אני אמית ואחיה. יכול שתהא מיתה באחד וחיים באחד כדרך שהעולם נוהג. ת"ל מחצתי ואני ארפא. מה מחילה ורפואה באחד. אף מיתה וחיים באחד. מכאן תשובה לאומרים אין תחה"מ מה"ת: (ה) כאשר פרשתי ובארתי. שהדברים הם בסדר רצופים זה אחר זה וכלם בעוה"ז:

פרק ז (א) תשובה על תחה"מ. ר"ל אולי יש בדבריהם תשובה על ענין תחה"מ בעוה"ז: (ב) וראיתי לזכור

לזה בעבור מה שרבו, ומשאלות המלכים להם על הענין הזה, והשיב כל אחד מהם כפי דעתו מה ששאלו אותם עמי ארץ שבעמנו, והשיבו אותם על דרכים רבים. (ג) אבל אומר, מפני שאמר הכתוב (מלאכי ג') הנה אני שולח לכם את אליה הנביא. ואמר עוד (מיכה ה') והקימונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם. שאלו על אלה הז' רועים מי הם? (סוכה נ"ב) ואמרו קבלנו, דוד באמצע, שת ומתושלח מימינו, אברהם ויצחק ויעקב ומשה משמאלו. ושאלו אותם עוד (שם) על ח' נסיכים מי הם? ואמרו קבלנו, ישי שאול ושמואל עמוס צפניה חזקיה אליהו ומשיח. והנה אמרו בפי' שהמתים יעמדו (ד) בעת הישועה, ואמרו עוד קבלנו, כי מי שימות בז' שני גוג לא יעמוד בתחיית המתים, כי היא נוהגת אצלם מנהג הקריאה הקודמת לחתונה, שמי שאוכל בה אוכל בחתונה ומי שאינו אוכל בה אינו אוכל בחתונה, וכן אמרו (ירושלמי ספ"ד דשביעית) אמר ר' יונה המת בז' שני גוג לא יזכה לימות המשיח, וסימניך (ה) דעביד פרטגמיא אכיל משתיתא. ואמרו עוד מי שכפר בתחיית המתים לא יחיה לימות המשיח, אעפ"י ששאר מעשיו טובים, מפני שהוא מדה כנגד מדה, מי שכופר בדבר מונעין אותו ממנו, כמו שהיה מענין השליש של יהורם בן אחאב, מפני שהכחיש דבר אלישע ומה שבשרם בו מהשובע אחר הרעב הודיעו שלא יהנה ממנו, אבל יראה אותו בעיניו ומשם לא יאכל, כמו שאמר (סנהדרין צ') הוא כפר בתחיית המתים לפיכך (ו) לא יהיה לו חלק בתחיית המתים, שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, שנאמר (מלכים ב' ז') ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים וגו' ויאמר הנך רואה בעיניך וגו'. ואמרו עוד כי המתים יעמדו בתכריכיהם, ואמרו (שם) (ז) עתידים הצדיקים לעמוד בלבושיהם, ואין השבת בגדיהם יותר קשה אצל השכל מהשבת נפותיהם ורוחותם (ח) וכאשר פשט באומה הפליגו בתכריכיהם, עד שהביא זה הדבר לידי רעה גדולה, שכל מי שלא היתה ידו משגת הניח מתו וברח, עד שתקן רבן גמליאל (מ"ק כ"ז) וצוה שילבישוהו שני בגדי פשתן מגוהצין, (ט) ונהגו כל העם אחריו:

פרק ח ואחר שדקדקתי אלו הדקדוקים, התעסקתי לחקור על סעיפי האמונה הזאת ופארותיה, וראיתי לכתוב ממה שנזדמן לי מהם י' שאלות, ואשיב עליה מהכתוב והשכל והקבלה. השאלה הראשונה, אם ישאל שואל מי ומי יחיו מן האומה בעת הישועה? אשיב ואומר כל צדיק ובעל תשובה. כי מי שימות מבלי תשובה (א) הוא מהענושים, (ב) וכן ראוי בשכל. כי כבר הבטיח הבורא את השב שיקבלהו, בכתובים רבים. וכבר התחייבו כל אלה המועדים לכל שב מדברי רז"ל (סוף יומא), אחר שמנו מיני החטא ושמום ד' מעלות, עבר אדם על מצות עשה, ואחר כן עבר על מצות לא תעשה, ואחר כן כריתות ומיתות ב"ד, ואח"כ מי שנתחלל בו שם שמים. ואמרו אח"כ (ג) או יכול

שביל האמונה

לזכור מהם כו'. ר"ל מכל דבריהם ז"ל אשר רבו מאוד בזה הענין: ומתשובותיהם הרבות אשר השיבו למלכים ולעמי הארץ על שאלותיהם יזכור רק דברים מועטים להיות למזכרת לזה הענין של תחה"מ שיהיה בעוה"ז: (ג) אבל אומר מפני שאה"כ כו'. אפשר שהגאז"ל רומז למה שאמרו (ירושלמי ספ"ג דשקלים) תחה"מ מביא לידי אליהו זכור לטוב דכתי' הנה אני כי וגו'. הרי שתחה"מ יהיה בעת הישועה ומבשרה אליהו זכור לטוב ולא בעת היציאה אל העוה"ב: (ד) בעת הישועה. ולא בעוה"ב: (ה) דעביד פרטגמיא כו'. פרטגמיא היא הסעודה שעושין לפני החתונה. ומשתיתא היא הסעודה שעושין בעת החתונה. ומי שאינו אוכל בסעודה שלפני החתונה. כבר הוא סימן בידו שלא יאכל גם בסעודה אשר בעת החתונה. וכן המת בז' שני גוג הוא סימן בידו שאינו זוכה לראות בישועה וע"כ לא יעמוד בתחיה. הרי שהתחיה היא בעת הישועה אחר ז' שני גוג. ובספר החוה"פ אמר שלא יחיה בימי הפורקן אבל יחיה בעוה"ב: (ו) לא יהיה לו חלק בתחה"מ. כלומר שיהיה מאלה אשר לא יקיצו לימות המשיח ויאחר בקברות לחרפות ולדראון עולם. ועיין במאמר התשיעי פ"ד וביאורי אות ה'. ובפרק שביעי שם וביאורי אות זיין ותבין: (ז) ואמרו עוד כי המתים יעמדו כו'. כבר ידעת במה שהעירותיך כי הגאז"ל דרכו להביא תחלה מאה"כ או מאמר חכז"ל בלשון הערבי ואח"כ מביא לה"כ או המאמר עצמו: כדי שיבינו ההמון. והמעתיק הנאמן בהעתקתו לא רצה לשלוח יד להוסיף או לגרוע מאומה עם שבלשון העברי אין צורך לכפול הדברים: (ח) וכאשר פשט באומה כו'. כאשר נתפשטה האמונה הזאת באומה שהצדיקים עתידים לעמוד בלבושיהם. הפליגו לעשות למתיהם תכריכים יקרים וחשובים. וכ"ז יעיד שהתחיה היא בעוה"ז אשר המלבושים הם נצרכים בו לכסות מערומיהם: (ט) ונהגו כל העם אחריו. להלביש את מתיהם רק בשני בגדי פשתן מגוהצים:

פרק ח (א) הוא מהענושים. כלומר מאותם אשר לא יקיצו ויאחרו בקברות לחרפות ולד"ע: (ב) וכן ראוי בשכל. השכל מחייב כן שגם הבעלי תשובה יעמדו בתחיה עם הצדיקים יחד. כי כבר הבטיחם הבורא ית' שיקבלם בתשובה: (ג) או יכול שכפרה לו מיתתו כו'. כלומר הואיל ומיתתו כפרתו

יכול שכפרה לו מיתתו, ת"ל הנה אני פותח את קברותיכם. והנה נתחייבה תחיית המתים לכל שב, ואני אומר כי מעט הם מבני עמנו שמתים מבלי תשובה. והב' הימותו אחר כן? ואשיב כי לא ימותו, אבל מעתיקים אותם מימות המשיח אל נעימות העולם הבא. ובזה ארז"ל (סנהדרין נ"ב) מתים שהקב"ה עתיד להחיותם, שוב אינן חוזרים לעפרן. והג' התכיל אותם הארץ? ואומר (ד) שמעת שיצאה אומתינו לבני העולם אלפים ומאתים שנה, ועוד יהיו (ה) כמו שנים ושלשים דור, (ו) כל דור ק"ב רבבה אנשים ונשים על דרך הקירוב. ואם נאמר אם (ז) כלם שוים וכלם יחיו, אין ממלאים מן הארץ כי אם חלק ממאה וחמשים חלק, על שנשים לכל אחד יותר מד' אמה למקומו ולזריעתו ולדרכיו (ח) ולבהמותיו. וזולת זה כי כל אנשי הדורות יהיו מאה ועשרים רבבה בשנים ושלשים על הקירוב, יהיה הכל שלשת אלפי רבבה ושמנה מאות וארבעים רבבה, וכאשר נגזור להם מן הארץ מאתים פרסה על מאתים, אשר הם חלק ממאה וחמשים מן הארץ, ונמדוד אותם אמות בכל פרסה שלשה מילים, וכל מיל ד' אלפים אמה, וכל אמה אשר היא אמתים וחצי ושליש, יהיה לכל אדם רחב במקומו (ט) רפ"ח אמות, ואי זה דבר יש בזה שיתבלבלו בו החכמים. והד' אם יכירום אנשי ביתם וקרוביהם מן החיים? ואומר כי הנביאים והרועים והנסיכים כשמתחייב שיכירום בני האדם, יתחייב לעמת זה שיכירו קצתם את קצתם ושיחובר כל אדם אל שבטו, כאשר הוא מבואר (י) בסדור השבטים בספר יחזקאל וזולתו. והה' מי שימות מהם והוא סומא או מבוטל מאבריו או בשאר' הפגעים והמומין מה יהיה מענינו? ואומר, שיחיה תחלה במום ההוא עד שיכירוהו בני אדם שהוא הוא, ואחר כן ירפאהו הבורא ותהיה אות גמורה. כמ"ש רז"ל (סנהדרין נ"א) עומדין במומין ואחר כן מתרפאין, אמרו, ועל כן הקדים אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא. וכבר אמרו אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם (ישעיה ל"ה). והששית אם יאכלון וישתון וישאו נשים? ואומר כן, כמו שבן הצרפית אשר החיהו הבורא על ידי אליהו, ובן השונמית על ידי אלישע, אכלו ושתו, ויתכן שנשאו נשים (יא) והשביעית איך יעתקו אל העולם הבא אשר אין בו אכילה ולא בעילה וכבר נהגו כם בעולם הזה ויחיו? ואומר, (יב) כמו שנהג משה רבינו עליו השלום האכילה והשתיה והבעילה, ועמד בלעדיהם ארבעים יום בהר סיני שלשה פעמים וחיה, כמו שכתוב בתורה. והשמינית כיון שהמהויים בימי הישועה הם מונחים לבחירתם

בעבודה

שביל האמונה

כפרתו יכול שלא יעמוד בתחי'. ת"ל הנה אני פותח וגו'. כי הואיל שעשה תשובה מיתתו כפרה לו ויכול לחיות מעתה: (ד) שמעת שיצאה אומתנו כו'. ר"ל מעת שיצאו בני ישראל ממצרים שהיתה אז שנת ב' אלפים תמ"ח ליצירה עד השנה אשר כתב בה הגאון ז"ל את ספרו זה שהוא שנת ד"א תרל"ג. כמבואר בסוף המאמר הראשון. הוא שני אלפים ורמ"ה שנים. והגאון ז"ל השמיט את המספר הקטן שהוא מ"ה וכללו במלת ועוד. כי ע"כ אמר אלפים ומאתים שנה ועוד: (ה) כמו שנים ושלשים דור. כל דור שבעים שנה. תכפיל מספר השבעים במספר ל"ב. הם ב"א ור"מ פחות חמש מהמספר אשר אמרנו וע"כ אמר כמו שנים ושלשים: (ו) כל דור ק"ב רבבה. לפי החשבון שהיו ריבוא זכרים שיצאו ממצרים: (ז) כלם שוים וכלם יחיו. לפי מה שאמרנו כי המעט הם מבני עמינו שמתים מבלי תשובה: (ח) ולבהמותיו וזולת זה. כלומר ושאר הצרכים: (ט) רפ"ח אמות. לפי הנראה בהעתקה הראשונה אין זה החשבון מדוקדק על שהרב יעבץ בפירושו למעמדות יום ששי בפסוק פרו ורבו כתב על דברי הגאון ז"ל אלה שבקש חשבונות רבים שאינם עולים כהוגן ואפשר שנפל בו טעות מהסופרים. ובעבור כי מדת הארץ אשר אמר הוא דעה קדומה וגם הפרסה והמיל והאמה הם מדות קדומות ועוד כי בעוונותינו שרבו יצאו עוד מימי הגאון ז"ל עד היום קרוב לחמש מאות וחמשים שנה. ע"כ לא העמסתי עלי טורח משא החשבון. והנחתיו כמו שהוא: וכבר האריך בזה הרב המבי"ט בספרו בית אלוקים שער היסודות פנ"ט עיי"ש: (י) בסידור השבטים כו': לשון הרב המבי"ט בספר הנזכר. והראיה מספר יחזקאל הוא ממה שהוזכרו שם בסוף יחזקאל גבולי כל השבטים העתידים. כל גבול יהיה ניכר לשבטו אשר נראה כי כל בני שבטו אחר מקומו בתחיה. יהיו לכת אחד ושבט אחד ניכרים זה לזה. וכיון שכל אחד יחובר אל שבטו יכירו קצתם את קצתם האב ולאם ולבן ולבת ולאח ולאחות ולשאר קרוביהם כו': (יא) והשביעית איך יעתקו כו'. כלומר לפי מה שאמרנו בתשובה שאלה השנית שהמתים אשר יחיו לא יוסיפו למות. אבל יעתקו מימות המשיח אל נעימות העוה"ב. איך א"כ יעתקו הגופות מהעוה"ז אשר היה בו מדרכם לאכול ולשתות ושאר הצרכים אל נעימות העוה"ב אשר אין בו לא אכילה ולא שתיה ושאר ויחיו: (יב) כמו שנהג מרע"ה כו': לשון הרב המבי"ט בספר הנזכר. ועם כי שקול משה כנגד ישראל. ואם הוא עמד בהר ארבעים יום בלא אכילה ושתיה. מי כמוהו נאדר בקדושת הגוף. עכ"ז בזמן התחיה שיתבטל רוב יצה"ר מכל הצדיקים הקמים בתחיה. כל אחד מהם יוכל לזכך גופו. עד שבאמרים ימי

יעתק

בעבודה שמא יבחרו במרי ולא יחיו בעולם הגמול (יג) אשיב בזה, שמשיבים כל עמנו המון המאמינים בענין הצדיקים בעולם הבא, כיון שהם בוחרים בעבודה ולא במרי שמא יבחרו במרי? ואומר, כי היודע מה שיהיה קודם שיהיה, לא הבטיח הצדיקים שבעולם הבא בגמול המתמיד אלא לדעתו, שהם בוחרים בעבודה ולא במרי, כן אומר אחר שהוא יודע מה שיהיה, לא הבטיח תחיית המתים לצדיקי ישראל, עד שידע כי בימות המשיח יבחרו בעבודה לא במרי. והתשיעית, אם יש להם על העבודה ההיא אשר בימות המשיח גמול? ואומר כן, (טו) כאשר יש לצדיקים בעולם הזה גמול על עבודתם, כן יהיה לאנשי ימות המשיח גמול על עבודתם, שלא יתכן שתהיה עבודה שאין עמה גמול. (טז) וכאשר יש שם לצדיקים תוספת על מה שראוי לזכיותם הקודמים, כן מה שיעשו בימות המשיח תוספת על מה שראוי לזכיותם הקודמות. והשאלה העשירית על העם אשר בהם הישועה בחייהם, (יז) מה יהיה מענינם? וכן הילודים בזמן הישועה? ואשיב, בעבור שהכתוב לא דבר בזה ולא רבותינו לא קבלו בזה קבלה, נחלקו בזה על שלשה דרכים. יש מי שאומר שאין מתים כלל, ונתלה באמרו בלע המות לנצח. ויש מי שאומר ימותו ויחיו כדי להשתוות עם המחויים ההם. ויש מי שאומר יחיו שנים רבות וימותו ולא יחיו עד העולם הבא. ולבי (הלכה ס ייסיכך) נוטה אל זה המאמר השלישי, מפני שלא מצאתי תחיית המתים הובטחה בימי הישועה, אלא למי שהיה בגלות. ולא ראיתי להוסיף על זה דבר מלבי, כל שכן שהעלה בתחיית המתים אשר מתו בגלות, היא שלא תמנע מהם זאת הישועה הגדולה, (יח) אבל מי שראה אותה מן החיים והישרים, כבר הגיע לחפצו. אך ימיהם יהיו ארוכים, כגון ארבע מאות שנה והמש מאות שנה, עד שיהיה המת בן מאתים בדור ההוא, כמו שמת בדור הזה בן עשרים, כמו שאמר (ישעיה ס"ה) כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל. (יט) ומי שחטא על בני אדם והוא בן מאה שנה יקולל, ויהיו הימים כימי הבנינים והנטעים הגדולים, כמו שאמר (שם) לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל כי כימי העץ ימי עמי וגו':

וכאשר

שביל האמונה

יעתק אל העוה"ב ויעמוד בלי אכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף ע"כ. וכיוצא בזה הם דברי הרבינו בחיי ז"ל בספרו כד הקמח אות א אבל. בביאור דברי חכז"ל מה הקב"ה זן את כל העולם כלו. אף הנשמה זנה את כל הגוף וז"ל אף הנשמה זנה את כל הגוף כלומר ובכחה שלא ע"י מאכל ומשתה. כי כשהוא ניזונת מזיו תענוג ההשגה יש לה כח להעמיד הגוף ולזונו ימים רבים כמו שניזון מרע"ה בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה. ק"ו הוא אם הגוף הוא מעמיד את הנפש בתוכו בסבת מזון הגוף שאכו"כ שיש כח לנפש להעמיד ולזון את הגוף בסבת מזון הנפש. וכן מצינו באליהו שהיתה נפשו ניזונת במזון הנפש שהוא המזון האמתי מבלעדי סבות אמצעיות והלך ארבעים יום במעט מזון גופני כו': (יג) אשיב בזה שמשיבים כו': ר"ל תשובת זאת השאלה היא כתשובת שאלה אחרת דוגמתה. והיא שמשיבים המון בני ישראל בענין העבודה אשר יעבדו הצדיקים את בוראם בעוה"ב. וכמו שמבואר לקמן במאמר התשיעי פ"י שגם בעוה"ב יהיה לאלוקים עליהם עבודה. וכיון שהצדיקים בעוה"ב יהיו בוחרים בעבודה בבחירה חפשית. כי לא יתכן שיהיו מוכרחים. א"כ שמא יבחרו במרי ולא בעבודה ואומרים כי היודע מה שיהיה כו'. כן אומר גם אני בתשובת השאלה הזאת כי אחר שהוא יודע מה שיהיה לא הבטיח כו': (יד) ואומרים כי היודע מה שיהיה כו'. כנ"ל וכן הועתק בספר בית אלוקים להרב המבי"ט שם. ודבריו שם בביאור השאלה לא זכיתי להבינם: (טו) כאשר יש לצדיקים בעוה"ב גמול על עבודתם. כנ"ל לדעתי ור"ל כמו שהם שוים בענין הבחירה כמבואר בתשובת השאלה הקודמת. כן הם שוים בענין הגמול. כי לא יתכן שתהיה עבודה ואין עמה גמול. וכמו שזכר הגאון ז"ל את דבריו אלה לקמן במאמר התשיעי ספ"ו. והרב המבי"ט שם בספר הנזכר פירש בענין אחר. ולא ירדתי לסוף דעתו: (טז) וכאשר יש שם לצדיקים תוספות כו'. ר"ל וכמו שיש לצדיקים שכר עבודתם בעוה"ב נוסף על שכר עבודתם הקודמת בעוה"ז. כן גם שכר העבודה בימות המשיח נוסף על שכר העבודה אשר עבדו אותו ית' טרם מותם בארצות פזוריהם וגלותם: (יז) מה יהיה מענינם. האם יטעמו טעם מיתה וקבורה: (יח) אבל מי שראה אותה מן החיים הישרים כו'. כנ"ל ור"ל כי אחר שכל עיקר התחיה הוא כדי לראות את הישועה הגדולה אשר סבלו עליה צרות רבות ורעות. א"כ מי שראה את הישועה מן החיים השבעים כבר הגיע לחפצו ואין צורך להחיותו עד העוה"ב: (יט) ומי שחטא על בני אדם כו'. ר"ל מי שיחטא על בני אדם ויעיז פניו נגדם וכיוצא. והוא בן מאה שנה. יקולל ויגוזף בגערה כדרך שעושין לנער קטן. לנהוג בו קלות ולקללו בלי בושת נשיאת פנים. אף אם יחטא רק בדברים נגדם. וכן הם דבריו בביאור בספר התחיה והפדות. והוכרח לזה כי לא יתכן שיהיה שם חוטא לד' כמבואר במאמר השמיני ספ"ו עיי"ש:

השאלה

פרק ט וכאשר עמדתי על הדברים האלה, רציתים בלבי לאמונה, וכתבתים על ספר להיות לבני ישראל לבטחון, והוא שראיתי (א) שהאומה תתישב בהם בעבור שבעה דברים. מפני שתחיית המתים אות גדולה מאותות הבורא הנגלות, ובבטחון בהיותה תוספת בהאמין ביכלתו, וכי כל הנביאים מתקבצים בה. והנה אנחנו היום מתאוים לראות אחד מהם, כל שכן כלם, וכל המלכים הצדיקים והחכמים הגדולים יתקבצו בה, עוד אשר אנחנו נכספים לראות אחד מהם, ושקרובי כל א' מהם אשר התאבל עליהם ודאג להם, יחברם ויראה הבן אביו, והאח אחיו, והאוהב אוהבו, והחכם תלמידו. ושאר הקרובים. והרבה לדברי הנפש אשר הנפשות תלויות בהם, יגלו לנו בשיחיו. ויספרו לנו מה שעבר ומה שהיה, מאיכות ענין מותם ושכרם וקומם. ושכל דורות בני ישראל אשר הם הרבבות אשר הקדמתי זכרם, יבאו יחד ויהיה לקבוצם ההוד וההדר הגדול. ושהוא סבה מחיבת להאמין בעולם הבא יותר, שנאמר כמו שיתקיים זה המועד, יתקיימו כל מועדי העולם הבא, ונקוה אותם על דרך הבחינה. כמו שאמר (שם כ"ה) ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו. ומה נכבד מועד, יתקבצו בו כל אלה הטובות הגדולות. ואלה הטובות חייבו אותי לקיים אמתתו, ולהועיל לאומה ולהישירה בו ובקשתי שאזכה להיות מן הרואים (ב) בחיות או בהחיות גמול על הישירי ויתברך האל הנאמן במועדיו וישתבח:

נשלם המאמר השביעי מן הספר:

שביל האמונה

פרק ט (א) שהאומה תתישב בהם כו'. המשך דבריו בכלל. כי ע"י האמונה בתחה"מ נתישב דעת האומה בעבור שבעה דברים. האחד מפני שתחה"מ היא אות גדולה. וכאשר יחיו בני אדם בוטחים בהיותה. יוסיפו אמונה להאמין ביכלתו ית'. והשני כי אז נזכה לראות כל הנביאים יחד. מה שהיום אנו מתאוים לראות אחד מהם ולא נוכל. והשלישי כי נזכה לראות כל המלכים והצדיקים והחכמים מתקבצי' יחד; מה שהיום לא נוכל לראות אף אחד מהם. והרביעי שיתחבר הבורא ית' המתים עם החיים יחד. וישיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם ויראה הבן אביו כו'. והחמישי כי אז יתגלה לנו הרבה מהענינים הנפשיים אשר יספרו לנו המחויים. כמו איכות המות והקבר והעונש וקומם בתחיה וכיוצא. והששי שיעמר האדם בנפשו ההוד והסדר אשר יהיה אז בקיבוץ האומה. בהתקבץ כל הדורות יחד קהל גדול מאוד לאלפים ולרבבות. מלובשים יקר וגדולה הוד והדר וכבוד רב. ישמחו וירננו לשבות הרואים; ותעלוזנה כליות המאמינים ויתרועעו אף ישירו. והשביעי כי זה סבה מחייבת להאמין גם ביעודי העוה"ב. ונקוה אותם ע"ד הבחינה כאלו הוא בחון ומנוסה אצלנו שאין תקותינו אבודה בשום פנים ואשר קוינו לו הוא הושיענו. ונקוה כי עוד נגילה ונשמחה בישועתו לעוה"ב: (ב) בחיות או בהחיות. בחיים חיותו בטרם אמות. או עכ"פ אזכה ואחיה אחרי המות ותהיה זאת גמול לי על מה שאני מעיר את בני אדם להאמין בזאת האמונה האמתית:

אמר המפרש. בעבור שספר התחיה והפדות המיוחס ג"כ לאדונינו הגאון ז"ל. אין בו כל חדש לעומת המאמר השביעי הזה. כ"א השאלה השמינית והתשיעית שהם בו באופן אחר ממה שהם בזה המאמר. ע"כ אמרתי כי טוב להעתיקם הנה וז"ל שם. שאלה שמינית. כיון שיחיו המתים ויבקשו להרם ולקדש. הידע כל איש ואיש את אשתו. תשובה שאלה זו כתשובת שאלה מי ששאל (עיין נדה ע' ע"ב) כיון שיחיו המתים. צריכים לזי נדה או לא. ונשיב כי במקום שמשה רבינו עומד אין לנו רשות להורות לפניו. ובלי ספק כי משה רבינו ושאר הנביאים יחיו בימים של משיח והם יורו לנו האסור והמותר וישיבו לנו על כל אלו הספיקות עם שאר ספיקות שיהיו. ואם יאמר האדם כשם שלא היתה בישועה הראשונה תחיה. כן לא יהיה בתשועה האחרונה תחיה. נשיב לא היה בגאולה הראשונה תחיה לפי שלא גזר השי"ת על אאע"ה תחיה לבניו. אלא ב' דברים גזר עליהם. וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. אבל בגאולה האחרונה כבר קבל וערב ד' לנו להחיותנו ולהשיבנו על אדמתנו. ובשביל כמה דברים לא היה בגאולה הראשונה תחיה. הראשונה לפי שהשעבוד הראשון היה קל ותעיר מאוד לפי שכך גדלות וכבדות השעבוד האחרון. שנית לפי שקץ הראשון היה מעט וקל ממה שיהיה הקץ האחרון. השלישית מפני שהשעבוד הראשון היו כלם יושבים במקום אחד והשעבוד האחרון אנו פזורים בכל העולם. לכן שהשעבוד היה קל ודק. שם הקב"ה נחמותיו מועטים וקלים מבלי תחיה. אבל השעבוד שאנו מצטערים ביותר. ראוי בתחיה נחמותיו מרובים. ולכן שם בגאולה האחרונה כמה נחמות יתירות על הראשונות; ותחה"מ אחת מהם. ועוד יש תוספות יתירות. ובגאולה הראשונה היו שומעים הנבואה מנביאים ובאחרונה נהיה כלנו נביאים. ולא עוד שלא נהיה צריכים ללמוד זה מזה את האסור ואת המותר שנאמר ולא ילמדו איש את רעהו. ואחר שגאולה הראשונה היה שעבוד ובגאולה האחרונה לא יהיה עוד שעבוד תחת שום אומה כדכתיב ולא יעבדו עוד זרים. שאלה תשיעית. כשיחיו המתים היו כלו לחטוא אם לא יוכלו לחטוא כבר הם מוכרחים; ואם יוכלו לחטוא מה יהיה משפטם ודינם. תשובה היודעם ד' על עונם אם לא תשובה תשובת שאלה זאת תתבאר ענינה בתשובת שלשה שאלות ענינים

המדומות

בגאולה האחרונה:

פרק א אמר יהודה בן שאול, אמר המחבר. הודיענו אלהינו על פי נביאיו שיגאלנו קהל בני ישראל מן העוני אשר אנחנו בו, ויקבץ נפוצותינו ממזרח וממערב מצפון וים, ויביאנו אל עיר קדשנו וישכיננו בה, ונהיה סגולתו ונחלתו. כאמרו (זכריה ח') הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש והבאתי אותם ושכנו בתוך ירושלים. והרחיבו נביאיו בענין הזה, עד שכתבו בו ספרים רבים. ולא הגיעתנו הידיעה הזאת מהנביאים האחרונים בלבד, אבל מהנביא הראשון מרע"ה עמדנו על המועד הזה, שאמר בתורה (דברים ל'), ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך. ושאר מה שכתוב בפרשה עד סופה. והעמידו האותות והמופתים על זה וקבלנוהו. והסתכלתי בענין הזה בדרך העיון, (א) ולא היה בו דבר שצריך לדקדק ולחלק, כי אם ענין אחד אזכור אותו באמצע המאמר הזה. אבל שרש הגאולה הוא חייב מפנים רבים, מהם קיום אותות משה אשר החל ובשר בהם. והאותות אשר יתקיימו לישעיה, וזולתו מהנביאים אשר בשרו בהם, ושהשולח אותם משלימים בלי ספק. כמו שאמר (ישעיה מ"ד) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים. ומהם שהוא צדיק לא יעול. וכבר הביא על האומה הגולה הגדולה הזאת אצלנו הארוכה, ובלי ספק כי קצתה לעונש, וקצתה לנסיון, (ב) ולכל אחד משני הענינים מדה בתכלית, ולא יתכן שיהיה באין תכלית. וכאשר תכלה, יתחייב שירפו מאלה, ושישלם גמול אלה. כמו שאמר (שם מ') כי נרצה עונה כי לקחה מיד יי כפלים בכל חטאתיה. ומהם שהוא נאמן בכל מועדיו, יקים דברו ויעמיד מצותו, כמו שאמר (שם) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם. ומהם שנקיש המועדים האלה למועד הראשון שיעדנו בהיותנו במצרים, שיעדנו שידין את לוחצינו ומעבידינו ושיתן לנו רכוש גדול בלב'. והוא אמרו (בראשית ט"ו) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וכבר ראו עינינו מה שעשה לנו מקריעת ים סוף והמן והשלו, ומעמד הר סיני ועמידת השמש והדומה לזה. כל שכן שיעדנו בדברים הגדולים העצומים מהטובה וההצלחה והגדולה והנצח והכבוד, אשר שמם כפל מה שהגיענו מן העוני והשפלות. כאמרו (ישעיה ס"א) תחת בשתכם משנה וכלמה ירונו חלקם לכן בארצם משנה יירשו. ודמה מה שעבר עלינו לרגע קטון, ומה שיגמלנו עליו רחמיו הגדולים. כמ"ש (שם נ"ד) ברגע קטון עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך. (ג) ועל הנסיון והבחינה במה שעבר, הוא עתיד לעשות לנו כפלים על מה שיעדנו, מה שלא יוכל לספרו מהרה. כמו שאמר (דברים ל') והטיבך והרבך מאבותיך. ובעבור זה שונה לנו זכר יציאת מצרים במקומות רבים מהתורה, ומזכירנו מה שראינוהו. ואם נשאר דבר ממה שעשה לנו בגלות מצרים שלא הזכירו בפי' בגאולה הזאת, הוא נכנס תחת מאמרו (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ועל כן אנחנו סובלים ומיחלים

שביל האמונה

המדומות לזה. אשר נזכיר לפנינו ספיקות אחד לאחד והכל שב אל אחד. הראשונה בסופו של העוה"ב היוכלו בני אדם למרוד בו. השנית השואל בעד הנביאים אם יוכלו להוסיף על דברי אלוקים ולחסר מהם או לאו. השלישית השואל בעד המלאכים היוכלו למרוד בבורא אם לאו. ונשיב ונאמר כיון שנתברר לנו שהקב"ה יודע כל דבר העתידות ומבין כל התעלומות ראוי עלינו שנאמין שהשי"ת יצר מלאכים אשר היה יודע בהם שלא יוסיפו ולא יחסרו על דבריו. גם התקין את נעימות החיים לעד למי שהוא יודע בו שהוא אוהב יחודו ועבודתו. ובחר ג"כ אנשי הישועה מפני שמראשית היה חוקר תכלית מעשיהם שלא יבחרו בדופי שאין דבר נעלם ממנו ואין נסתר מנגד עיניו. לכן בחר בהם לפי שיודע שלא יחטאו לפניו לעולם כענין שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ. ע"כ:

ובזה נשלם המאמר השביעי. וד' ירים קרן ישעי.

פרק א (א) ולא היה בו דבר שצריך כו'. ר"ל שכל אלה המועדים וההבטחות אין בהם שום דיקדוקים וסברות להוציאם מפשוטם. והכל מודים בהם. ורק ענין אחד יש בזה והוא מה שאמרו החולקים עלינו שכל אלה ההבטחות היו באופן שיבחרו העם בעבודה לא במרי. ושקצתם כבר נתקיימו בימי בית שני. הנה באמצע המאמר בפרק שביעי ושמיני תתבאר סבירת דעתם זאת שנפסדה: (ב) ולכל אחד משני הענינים כו'. ר"ל כי הסובלים הרעות לקבל עונשים על מה שעבר. והסובלים הרעות לנסותם ולהטיבם באחריתם: הוקבע לשניהם בלי ספק מדת זמן בעל תכלית. וכאשר יכלה הזמן יתחייב שירדו העונשים מאלה העונשים. ושיתנו גמול לאלה המנוסים: (ג) ועל הנסיון והבחינה כו'. ר"ל כי בבחינת מה שכבר עשה אתנו בגלות מצרים שם עשה לנו הרבה יותר ממה שיעדנו. נדע נאמנה כי גם בגאולה האחרונה יעשה לנו הרבה

הרבה

זמיחלים מה שיעדנו, לא נקוץ ולא נקצוף, אך נוסיף חוזק ואומץ, כמו שאמר (תהלים ל"ו) חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליי. ומי שרואה אותנו בענין הזה הוא תמה עלינו ואו חושב אותנו לכסילים, מפני שלא נסה כאשר נסינו ולא האמין כאשר האמננו, והוא כמי שלא ראה זריעת החטה, וכשהיה רואה מי שמשליך אותה בבקעת האדמה לצמוח, יחזיקנו לכסיל. ואיננו מכיר כי הוא הכסיל, אלא בעת הקציר כשתשוב המדה עשרים או שלשים. וכן דמה הכתוב ואמר (שם קכ"ו) הזורעים בדמעה ברנה יקצרו. וכמו מי שלא ראה מעולם גדול בנים, והוא לועג למי שהוא רואה שמגדל בן וסובל כל טרחיו, ואומר אי זה דבר יקוה מזה? וכאשר יגדל וילמד ההכמות ויהיה מלך וינהיג החילים, ידע האדם ההוא, כי לנפשו לעג. (ד) ובדמות הענין אשר נקוה לבן זכר, הוא מה שאמר (ישעיה ס"ו) בטרם יבא חבל לה והמליטה זכר:

פרק ב ואחר כן אומר ומי ששעור השמים אצלו (א) בשיעור זרת ואל דרך הקירוב, איך יקשה לשלוח הנבואה אלינו מהם? ומי שמדת המים אצלו (ב) כפרישת כף, איך יקשה עליו (ג) לקבץ פזורנו מתוכם? ומי שעפר הארץ אצלו (ד) כדבר מדוד, איך לא יהיה נקל אצלו לקבץ נדחנו מאפסיה? ומי שההרים אצלו (ה) כדבר השקול, איך לא יהיה קרוב אצלו לבנות הר קדשנו? ועל כן קדם בתחלת הנחמות מי מדד בשעלו מים וגו' (שם מ'). ומי שכל הגוים אצלו (ו) נטפי מים מהדלי, וכאבק המאזנים, איך לא ישפילם לפנינו? כמו שאמר (שם) הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו. (ז) ומי שנעירתם מן הארץ אצלו כאשר נקבץ בכנפות האמתחת וננער אותה, כמו שאמר (איוב ל"ח) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ואלו הייתי אומר מי שברא דבר לא מדבר היה מספיק לי בזה, אך הצעתי אלה הענינים (ח) מפני שהציעם הוא ית', ולא יתכן שנעלה על לבנו שאיננו יודע (ט) מה שאנחנו בו, (י) ולא שאינו נפרע לנו· ולא שאיננו מרחם. וכמו שהוכיחנו ואמר, (ישעיה שם) למה תאמר יעקב ותדבר ישראל (יא) נסתרה דרכי מיי וגו'. ולא שאיננו יכול להושיענו ולשמוע תפלתנו, כמו שאמר (שם נ"ט) (יב) הן לא קצרה יד יי מהושיע וגו'. ולא שמאסנו ועזבנו, אך כמו שאמר (דברים ד') כי אל רחום יי אלהיך לא ירפך ולא יעזבך:

אבל (ירחמך האל) הדבר אשר נאמין, שהוא שם לשעבודנו ב' זמנים, אחד מהם זמן התשובה, והב' זמן הקץ. (יג) ואי זה מהם שיקדים תתחייב בו הגאולה, ואם תשלם תשובתנו אין מביטין אל הקץ, אבל יהיה כמו שאמר הכתוב בתורה (שם) והיה כי יבאו אליך כל הדברים האלה הברכה והקללה ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו ושב יי אלהיך וגו'. ושאר הי' פסוקים· ואם תקצר תשובתנו, נעמוד עד השלמת הקץ, ויהיה קצתנו ענושים וקצתנו מנוסי', כאשר הוא ידוע בכל רעה שתבא בכלל בכל חלקי הזמן, כרעב והחרב והדבר, שיהיו קצת בני אדם ענושים בהם, וקצתם מנוסים, עד שהמבול לא נמלט שלא היה בו (יד) עוללים וטף מנוסים ונשברים. וכמו שאין אצלי ספק שאבותינו במצרים היו בהם צדיקים רבים ועמדו בנסיון עד שנשלם הקץ ההוא. על כן אל יאמר לנו אומר
אלו

שביל האמונה

הכנה יותר ממה שיעדנו : (ד) ובדמות הענין אשר כו' · ר"ל וכבר אמרו שגם הכתוב דמה הענין המקווה לבן זכר כאמרו בטרם יבא חבל כו':

פרק ב (א) בשיעור זרת. כאמרו (ישעיה מ) ושמים בזרת תכן : (ב) כפרישת כף · כאמרו (שם) מי מדד בשעלו מים . כלומר באגרופו : (ג) לקבץ פזורנו מתוכם. אמיי הים : (ד) כדבר מדוד. כאמרו (שם) וכל בשליש עפר הארץ · ושיעורו בעומר ת"א וכלו בעומרא : (ה) כדבר השקול. כאמרו (שם) ושקל בפלס הרים : (ו) נטפי מים מהדלי כו' : כאמרו (שם) הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו . ומר מדלי הם הטפות הנוספות מאחורי הדלי · שהן מרות בעבור עיפוש הכלי מאחוריו : (ז) ומי שנעירתם מן הארץ כו' . מוסב למה שאמר האמונה. כלומר איך לא ישפילם לפנינו מי שקל לו לנערם מן הארץ : (ח) מפני שהציעם הוא ית'. בכתובים הנזכרים : (ט) מה שאנחו בו . רוב הגלות והרעות אשר אנו סובלים : (י) ולא שאינו נפרע לנו · מצרינו : (יא) נסתרה דרכי מד' · שאינו יודע את לחצנו . ומחלוקי משפטי יעבור. שאינו נפרע לנו מצרינו ואינו מרחם עלינו : (יב) הן לא קצרה יד ד' מהושיע . ולא כבדה אזנו משמוע : (יג) ואיזה מהם שיקדים ובו' · כאמרם ז"ל בעתה אחישנה · זכו אחישנה לא זכו בעתה : (יד) עוללים וטף מנוסים ונשברים. כן הם דבריו ז"ל גם במאמר התשיעי פ"ב באמרו כאשר לוט בהרוג סף מדין והמית סף המבול כו' מתחייב שיהיה אחר המות ענין שיגיעו בו אל תמורת מה שנצטערו בו . ועיין סנהדרין ק"י מחלוקת ר"ג ור"ע בקטני בני רשעי ישראל . ובקטני בני רשעי עו"ג ד"ה אין באין לעוה"ב . ואפשר לומר בכוונת הגאז"ל בסף מדין וסף המבול יש לכם שיעור מן הטובה תיכף אחר
המות

אלו היו בכם צדיקים היתה באה לכם הגאולה, כי הנה משה ואהרן ומרים, עמדו בשעבוד יותר משמנים שנה עד שנשלם הקץ, וכמוהם מהצדיקים:

פרק ג וצריך שאזכור מדת הקץ ואומר, שאלהינו יתברך הראה לנביאו דניאל שלשה מלאכים, האחד מהם עומד ממעל למי הדקל, והשנים האחרים עומדים על שתי השפתות, ושואלים את העומד למעלה מהמים, מתי תהיה הגאולה? והוא אמרו (דניאל י"ב) ראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עומדים, אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור. והחל המלאך העומד ממעל למימי היאור, ונשבע על קץ שקבעו, אעפ"י שלא שאל ממנו להשבע, ואמר דניאל (שם), ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור, וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחיי העולם כי למועד מועדים והצי· (א) ושני המלאכים שמעו ממנו מועד מועדי', והספיק להם בזה וכאלו ידעו פירושו אבל דניאל לא ידע מה פירוש מועד מועדים וחצי, ושאל הוא את המלאך העומד ממעל למימי היאור על זה. כמו שאמר (שם) ואני שמעתי ולא אבין ואומרה אדני מה אחרית אלה? והחל המלאך עוד והקדים לו העלה אשר בעבורה סתם הדבר (ב) קודם שיפרש לו המענה, ואמר לו סתמתי הדבר כדי שלא יעמדו עליו (ג) הפתאים והכסילים ויקוצו, כי אינם מתאוים ויראים מה שהחכמים מתאוים ויראים, והוא גמול העולם הבאה, חיים המתמידים. אבל הם מתאוים מהרה מלכות העולם וכבו[...]. אבל החכמים יעמדו עליו, כמו שאמר (שם) לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים וגו'. יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים וגו'. ואחר כן פירש אותו לו שהם אלף ושלש מאות ושלשים וחמש שנה. כאמרו (שם) אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות ושלשים וחמשה. ומלת ימים, תקופת שנה. כמו שאמרה התורה, (ויקרא כ"ה) ימים תהיה גאולתו. וסמך לו, ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה. ומצאנו כל קץ ששם אותו (ד) למלחמה מן הממלכות, הם שנים לא ימים. ויש שיזכרם השנים, והיה מקץ שבעים שנה יפקוד יי את צור (ירמיה ל"ד). ואמר עוד, מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים (יחזקאל כ"ט). ויש שיזכרם בלשון ימים והם שנים כמו שאמר ליחזקאל ואני נתתי לך את עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום (שם ד'). וקבץ לשון שנים ולשון יום, הראה בזה כי ימים הם שנים, וכן במקום הזה. ודניאל הבין איך היה פירוש מועד מועדים וחצי אלף ושלש מאות ושלשים וחמש שנה, ולא הוסיף לשאול ואנחנו (ייפיקך האל) צריכים להשתדל ולחקור על פירוש מועד מועדים וחצי, עד שיהיו כמו אלף ושלש מאות ושלשים וחמש שנה. (ה) כי אמרו למועד איננו כי אם לשמוש הדברים, כאמרך (שמות כ"ג) למועד חדש האביב. והעקר מועדים וחצי. וחקרתי ומצאתי זה מסכים שנאמין, שהוא רוצה במאמר מועדים, (ו) שני מלכות ישראל, ויהיה הקץ כשני מלכותם וחצים בלי ספק. והוא שכל עתי המלכות שמנה מאות ותשעים שנה, ת"פ קודם בנין הבית, ות"י בבית, וחצים תמ"ה, יהיה הכל אלף ושלש מאות ושלשים וחמש בלי תוספת ובלי חסרון. ויהיה אמרו, (דניאל י"ב) ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים. (ז) מעת מאורע שאירע בבית שני בתחלת בנינו, תהיה אחר העת אשר אמר בו המאמר הזה לדניאל, חמש וארבעים שנה. ויהיה אמרו (שם ח') עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש. צריך שיקח מסגה החצי, (ח) מפני שהציע הימים
ושמם

שביל האמונה

המות שמורה לערס ומיתתם קודם זמנם. וכדרך שאמר במאמר השלישי פ"י בשמיתם הנשמות עיי"ש ובביאורי אות ס"ז · ולא שכן באין לעוה"ב :

פרק ג (א) ושני המלאכים שמעו ממנו מועד מועדים וחצי · כנ"ל : (ב) קודם שיפרוש לו המענה · כלומר קודם שפרש לו המענה. הקדים ואמר לו הסבה אשר בעבורה הוכרח שיהיו דבריו סתומים וחתומים : (ג) הפתאים והכסילים ויקוצו כו' · כשיעמדו על אורך הזמן ושאין לקוות שתהיה הישועה בחייהם . יקוצו בתוכחתם ולא יוכלו לסבול · ויצאו מן הדת . כי הם אינם יראים מהעונש המתמיד. וגם אינם מתאוים אל הנועם המתמיד אשר יהיה בעוה"ב · ועיניהם צופיות רק לטובות העוה"ז והצלחתו : (ד) למלחמה מן הממלכות . ס"א לממלכה מן הממלכות : (ה) כי אמרו למועד איננו כו' · ר"ל כי מלת למועד היא רק לשמוש . כמו למועד חודש האביב · וכאלו אמר לזמן מועדים והצי : (ו) שני מלכות ישראל. כלומר שמאמר מועדים רומז אל השנים שנמשכה בהם מלכות ישראל · והם ת"פ שנים קודם בנין הבית . ות"י שנים מעת בנינו עד שנחרב : (ז) מעת מאורע שאירע כו'. ר"ל שמאמר ומעת הוסר התמיד רומז לאיזה מאורע שאירע בבית שני הנודע אז בפירסום . אשר מיום שנאמר לו מועד מועדים עד יום המאורע ההוא היו המשה וארבעים שנה . וע"כ נאמר מהעת ההוא עד הקץ · אלף ור"צ שנה : (ח) מפני שהציע הימים כו', ר"ל כי אמרו ערב בוקר · רומז שהמספר בשלימותו הוא לילה ויום
ושהקץ

ושמם לילה ויום , ויהיה החצי אלף וק"ן. ויהיה זה מאחר העת אשר נאמר בו לדניאל המאמר הזה קפ"ה , יגיע סוף הג' זמנים (ס) אל שנה א' בעצמה :

פרק ד ואחר כן אומר , ובעבור הדמות הספק בשלשה הזמנים בקץ הזה המושם לשעבודנו זה , שם אלהינו בשני קצי השני שעבודים הראשונים הדמות הספק גם כן , שלא נחשו' שהספק אירע בקץ הזה לבדו , מפני שאינו אמת . וכאשר נראה שני הקצים הקודמים אשר כבר ידענו אמתם , נמצא בהם כמו זה , יסור הספק מלבותינו . ואבאר זה ואומר , שהספק בשעבוד מצרים הוא , שפעם הוא ד' מאות שנה , גרות זרע אברהם ועבדותם וענוים , כמ"ש (בראשית ט"ו) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה . וזה מעת שנולד יצחק . ופעם הוא ד' מאות ול' שנה , יכנסו בהם שני גרות אברהם , כי יציאת אברהם מחרן אל ארץ כנען מפורשת , ויציאתו אל חרן איננה מפורשת , (א) ותהיה גרות אברהם שלשים שנה . כמ"ש, (שמות י"ב) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ל' שנה וארבע מאות שנה. אבל איך נקרא אברהם בני ישראל? ואיך נקראו חרן וארץ כנען מצרים? יש להם פירושים אין זה מקומו . ועם זה כל מה שישבו במצרים ר"י שנה , ולא יוכל אדם לאמר שישבו שם ארבע מאות שנה , (ב) בעבור שימי קהת ועמרם ומשה מונעים , ואין זה מקום באורו . וכבר שבו שלשה זמנים , ארבע מאות , וארבע מאות ושלשים , ומאתים ועשר שנים . אבל שעבוד בבל יש לו שני זמנים . האחד נ"ב שנה , והוא אמרו (ירמיה כ"ט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם . והשני

שבעים

שביל האמונה

והקץ הוא בהשלמת הלילה בעת הבוקר : (ס) אל שנה אחת בעצמה . כי לא נאמרו שלשה זמני הקץ ביום אחד . רק אחר עבור שנים רבות יותר ממ"ה שנים אחרי שנאמר לו מועד מועדים · אז נאמר לו ומעת הוסר התמיד · ואחר עבור עוד שנים רבות שהם קפ"ה שנה · נאמר לו ערב בוקר אלפים ושלש מאות · ובזה יגיע סוף שלשת הזמנים אל שנה אחת בעצמה · כי דניאל האריך ימים הרבה . ומן העת אשר נאמר לו החשבון הראשון עד האחרון כבר עברו קפ"ה שנים . ולפי זה הגביל הגאז"ל את זמן הקץ לשנת ד"א תשכ"ה ליצירה . שהיא שנת שתים ושלשים אחרי כתיבת ספרו זה · כמבואר בסוף המאמר הראשון שנכתב בשנת ד"א תרל"ג · כיצד יציאת מצרים היתה בשנת ב"א תמ"ח ליצירה · הוסף עליהם ת"פ אשר עד בנין הבית ות"י זמן עמידת הבית · הרי ג"א של"ח · ועוד כ"ב שנה אשר מהחורבן עד שנה אחת לדריוש . הרי ג"א ש"ס · ואז נאמר לדניאל החשבון של אלף של"ה . הרי ד"א תשכ"ה · והנה הגאז"ל הגביל זמן הקץ באופן שיגיע עוד בימיו · ובעוונותינו הרבו יצאו מן העת ההוא מה שיצאו ואנחנו לא נושענו · ואחרי המחכה . ולאיתי כי טוב להעתיק הנה את דברי אדונינו הרמב"ם ז"ל באגרתו לתימן וז"ל אבל מה שזכרת מדבר הקצים ומה שאמר רב סעדיה ז"ל בהם . תחלת מה שיש עליך לדעת שהקץ ע"ד האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם . כמו שאמר דניאל ואמר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ . אבל רוב ציור קצת החכמים על זה · ועלה ברעיונם שהשיגוהו . כבר קדם הנביא להודיע ענין זה · ואמר ישוטטו רבים ותרבה הדעת כלומר ירבו הדעות והסברות בו . וכבר באר הקב"ה ע"י נביאיו שקצת בני אדם יחשבו קצים למשיח . ויעברו הקצים ולא יתקיימו . וא"כ הזהירנו מלהסתפק בענין זה ואומר אל יעציבו אתכם אם לא יעלה חשבונם . אבל כל מה שיוסיף להתאחר הוסיפו בו תקוה . שכן אמר כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בוא יבא ולא יאחר כו' ולפיכך מאוי החכמים ז"ל מלחשוב הקצים לביאת משיח · לפי שיכשלו בהם ההמון : ושמא יטעו ברואותם שבאו הקצים ולא בא . וכן אמרו חכז"ל תפח רוחם של מחשבי קצים : לפי שהם תקלה לעם לפיכך התפללו עליהם חכמים שתפח רוחם וישחתו חשבונם . ואנו דנין את רב סעדיה לכף זכות ונאמר שמא מה שהביאו לענין זה ואע"פ שהיה יודע שהתורה אסרה זה : לפי שהיו בני דורו בעלי סברות רבות נפתות וכמעט שתאבד תורת ד' . לולא הוא ע"ה לפי שהוא גלה מן התורה מה שהיה נעלם · וחזק ממנו מה שנדלדל · והודיעו בלשונו ובכתובו ובקולמוסו . וראה בכלל מה שראה בדעתו · לקבץ ההמון העם ע"ד חשבון הקצים כדי לאמן אותם ולהוסיף על תוחלתם · והוא המכוון בכל מעשיו לשם שמים . ואין לטעון עליו על שטעה בחשבונותיו כי כוונתו היה מה שאמרתי ע"כ :

פרק ד (א) ותהיה גרות אברהם כו' . דעת הגאז"ל כי אברהם אבינו ע"ה היה בן שבעים שנה בצאתו מארץ מולדתו מאור כשדים ובא לחרן . כי הכתוב הודיענו שהיה בן ע"ה שנה בצאתו מחרן · אבל לא הודיענו כמה שנים היו לו בבואו אל חרן : וממה שאח"כ ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה . ידענו כי בן שבעים שנה היה בבואו אל חרן · ותהיה א"כ גרות אברהם מעת בואו אל חרן עד שנולד יצחק שלשים שנה . כי אברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו . וכן הם גם דברי הראב"ע ז"ל בפרשת בא ע"ש ועיין רמב"ן ז"ל בפרשת ברית בין הבתרים ובספר מעשי ד' ח"ג פי"ז מה שהאריכו בענין זה : (ב) בעבור שימי קהת כו' · שהרי קהת מן הבאים מצרימה עם יעקב היה : גם והשבון שנותיו קל"ג שנה ושנות עמרם בנו קל"ז שנה . ושמונים של משה · ולא יגיעו למספר ארבע מאות .

מלבד

שבעים שנה , והוא אמרו (דניאל ט') למלאת לחרבות ירושלים שבעים שנה , והיה בין מלכות בבל וחרבן ירושלים שמנה עשר שנה . כמו שנאמר , (מ"ב כ"ה) ובחדש החמישי עשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר . והוא כמו שנים והמשים עד מלכות כורש , ונתן להם רשות לבנות , ובנו בשנה ההיא · ושבתה מלאכת הבנין י"ז שנה , עד השלמת השבעים · כמו שאמר . (עזרא ד') בטילת עבידת ביה אלהא די בירושלם יהות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש . וכאשר לא הזיק בקץ הראשון השתנות שלשה זמנים , ארבע מאות, וארבע מאות ושלשים , ור"י , ולא הזיק בקץ השני השתנות שני זמנים , נ"ב , וע', כן לא יזיק בקץ השלישי השתנות שלשה זמנים , אלף ומאה והמשים , ואלף ור"צ , ואלף ושלש מאות ול"ה . בעבור שחנן אלהים את עמו מהחכמה מה שיכירו בה הכל :

פרק ה וביון שפרשתי הקצים האלו ובארתים , אומר עתה , כבר ידענום שאם לא תשלם תשובתנו נעמוד עד השלמת הקץ , ואם ישלם הקץ קודם שנשוב לא יתכן שתהיה הישועה ואנחנו חוטאים , שהוא הגלנו מפני חטאינו , וכאשר ארך גלותינו ולא שבנו , ישיבנו קודם שנתקן ? (א) יהיה זה בשוא . אבל קדמוננו ז"ל קבלו , שתקראנה אותנו צרות רבות ורעות , שנבחר בעבורם התשובה , ונהיה ראויים להגאל . והוא מה שאמרו (סנהדרין צ"ז) אם ישראל עושין תשובה נגאלין , ואם לאו , הקדוש ברוך הוא מעמיד עליהם מלך , שגזרותיו קשות כהמן , והם עושין תשובה ונגאלין . ואמרו שסבת זה , עמידת איש מבני יוסף בהר הגליל , ויתקבצו אליו אנשים מבני עמנו , וילך אל בית המקדש אחר שיהיה ברשות אדום , ויעמוד שם עמם זמן , ואחר כן יעלה עליהם מלך ששמו ארמילוס , וילחם בה וילכוד העיר ויהרג וישבה ויענה , ויהיה האיש אשר משבט יוסף , בכלל ההרוגים , ויהיה עמנו בצרות גדולות , והקשה שבצרות הפסד ענינם עם כל המלכיות והתבאשם בם , עד שיגרשום אל המדברות , עד אשר ירעבו ויצמאו . ומחוזק הצרות המוצאות , יצאו רבים מהם מתורתם , וישארו הנשארים המתבררים המזוקקים , ואז יראה להם אליהו ותבא הגאולה :

ואחר ששמעתי אלה הצרות , התבוננתי בכתוב , ומצאתי בו מקום לכל דבר מהם . ותחלתם שאדום יכבשו בית המקדש בעת הגאולה , יאמר בו (עובדיה א') ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו . ושילחם בם אחד מבני רחל , אמר בזה , (ירמיה מ"ט) לכן שמעו עצת יי אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל יושבי תימן (ב) אם לא יסחבום צעירי הצאן . ושאנשים מעטים מן האומה יתקבצו אליו לא רבים , אמר בו , (שם ג') ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה . ושהעולה עליהם יתפשם וישבם ויהרגם , אמר בו (זכריה י"ד) הנה יום בא ליי וחולק שללך בקרבך ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים . ושהאיש אשר מלך יהיה מן הנהרגים ויבכו לו ויספדוהו , אמר בו (שם י"ב) והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד . ושאר הענין ושצרה גדולה תמצא האומה בעת ההיא , אמר בו (דניאל יב) והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד היום ההוא · ושׂשנאה גדולה תתחדש בין רבים מהם ובין האומות , עד שיגרשום אל המדברות הרבים . אמר בו (יחזקאל כ') והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם . ושירעבו ושיצמאו ויתענו (ג) כאשר אירע לאבותיהם , אמר אחריו (שם) ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כאשר נשפטתי את אבותיכם . ושיתבררו שם ויבחנו איך סבלם וחוזק אמונתם . אמר אחריו (שם) והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסורת הברית . ושאלה הדברים גורמים למי שאמונתו חלושה לצאת מדתו , שיאמר , זה הוא אשר היינו מקוים ? וזה הוא אשר הגיע אלינו ממנו ? אמר בו אחריו (שם) וברותי מכם המורדים והפושעים בי . ושהנשאר יראה לכם אליהו וישיב את לבבם , אמר בו (מלאכי ג') הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגומר והשיב לב אבות על בנים . והנה ענייני הדברים האלה מפורשים במקרא והוסיפו לנו הקדמונים שסדרום דבר אחרי

דבר

שביל האמונה

מלבד שהרבה שנים היה לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת · והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם . וא"כ א"א לומר שישבו בני ישראל במצרים ארבע מאות שנה :

פרק ה (א) יהיה זה בשוא · כלומר אם יושיע אותנו להרצנו קודם שנתקן את אשר שחתנו · א"כ לשוא הגלה אותנו ממנה · הואיל ועדין לא שבנו מחטאינו : (ב) אם לא יסחבום צעירי הצאן . ואמרו חכז"ל אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל · ויוסף ובנימין שהם בני רחל הם צעירי השבטים : (ג) כאשר אירע לאבותיהם · בצאתם מארץ מצרים וילכו במדבר ארץ לא זרועה מעונים ורעבים כמ"ש ויענך וירעבך :

דבר כאשר נכתבו. וישתבח מי שהגביר חסדו עלינו! בהקדמת זכרון הצרות האלה, שלא תפגענה אותנו פתאום ותיאשנה אותנו, ובהתחדשם אמר עוד (ישעיה כ"ד) מכנף הארץ זמירות שמענו. עד סוף הפרשה:

פרק ו ואומר אחרי זה, כי על שני הענינים יחד, ר"ל אם לא נחזור בתשובה ויהיו המאורעים של בן יוסף, ואם נחזור בתשובה ולא יהיו, יראה לנו משיח בן דוד פתאום. ואם יהיה משיח בן יוסף קודם לו, יהיה כשליח לו וכמתקן האומה וכמסקל הדרך, כמ"ש (מלאכי ג') הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני. וכמצרף באש לבעלי החטאים הגדולים, וכמכבס בבורית לבעלי החטאים הקלים, כמו שאמר אחריו (שם) ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים. ואם לא יבא, ויבא בן דוד פתאום, כמ"ש (שם) ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים. ויביא עמו עם עד אשר יגיע אל ירושלים. ואם תהיה ביד ארמילום, יהרוג אותו ויתפשנה. והוא מה שאמר (יחזקאל כ"ה) ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל. ואם תהיה ביד זולתו, יהיה גם כן מאדום. וכיון שלא בא בן יוסף, יפגעו מבן דוד מה שיאמץ לבם וירפא שברם ויגביה נפשם, כמ"ש (ישעיה ס"א) רוח יי אלהים עלי יען משח יי אותי לבשר ענוים שלחני לחבוש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור וגו' לקרא שנת רצון ליי. ופירש הנה מיני הגמול מהגדולה והכבוד והתפארת. ואמרו אחריו (שם) לשום לאבילי ציון לתת להם פאר תחת אפר. ויושיבו הארץ וישכנו בה, כמו שאמר אחריו (שם) ובנו חרבות עולם. אז ישמעו אנשי גוג את שמע בן דוד ועמו, וטוב ארצם ורוב הונם, ושהם יושבים לבטח בלי מבצר ובלי חומה והדומה לזה, יעלה בלבבם לתפשה כמו שאמר בגוג (יחזקאל ל"ח) ואמרת אעלה על ארץ פרזות אבא השוקטים יושבי לבטח כלם יושבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם. ויקבוץ אליו עם רב מאומות רבות, ויעבור בארצות רבות עד שיגיע אליהם, כמו שאמר (שם) ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך. ויהיו הנקבצים אליו שני מינים, האחד מהם רשעים גדולים מתמכרים למות, והשני עם מתקנים לבבם להכנס בתורת ישראל. והמומתים הם אשר אמר בם (יואל ד') וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט. ואמר עוד (שם) קראו זאת בגוים קדשו מלחמה. כותו אתיכם לחרבות. עושו ובואו כל הגוים. יעורו ויעלו הגוים. שלחו מגל כי בשל קציר. המונים המונים בעמק החרוץ. והמתקנים הם אשר אמר בהם (צפניה ג') כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי וגו'. ו באו על הרשעים ביום ההוא, ארבעה מינים מן המגפות. קצתם ימותו במה שימטר עליהם אש וגפרית ואבנים, כמו שאמר (יחזקאל ל"ח) וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית וגו'. וקצתם ימותו בחרב איש ברעהו, כמו שאמר (שם) וקראתי עליו לכל הרי חרב נאם יי' אלהים וגו'. וקצתם ימותו שימק בשרו ויתפרדו אבריו, כמו שאמר (זכריה י"ד) וזאת תהיה המגפה אשר יגוף יי וגו' המק בשרו והוא עומד על רגליו. עד שאם יבא אחד מהם להחזיק ידו ביד רעהו תעלה בידו, כמו שאמר (שם) והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו. והשאר יהיה בהם סימני מכות שתבאנה עליהם. כנקירת עין, וגדיעת אף, וכריתת אצבע. ויצאו אל קצוי הארצות, ויספרו מה שראו. כמו שאמר (ישעיה ס"ו) ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים אל הגוים. והמתקנים גם כן על ארבעה מינים, מהם מי שיעבוד את בני ישראל בבתיהם, והם הגדולים. כמו שאמר (ישעיה מ"ט) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך. ומהם מי שיעבוד אותם בעבודת המדינות והכפרים, כמו שאמר (שם י"ד) בית ישראל על אדמת ה' לעבדים ולשפחות. ומהם מי שיעבדום בשדות ובמדברות, כמו שאמר (שם ס"א) ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם: והשאר ישובו אל אדמתם, והם תחת יד ישראל, ויגזור עליהם בן דוד לבא בכל שנה לחוג את חג הסכות. כמו שאמר (זכריה י"ד) והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יי' צבאות וגו'. וכל אומה שלא תחוג בו לא ירד עליהם מטר, כמו שאמר (שם) והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלים וגו'. ואם יאמרו המצרים אנחנו אין אנחנו צריכים למטר, כי יאורנו משקה את ארצנו, לא יעלה יאורם, כמו שאמר (שם) ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה וגו'. ואז יראו האומות (א) כי הדבר הגדול שיוכלו להתקרב אל בן דוד, הוא שישאו אליו מי שהוא מעמו למנחה. כמו שאמר (ישעיה י"ד) ולקחום עמים והביאום אל

שביל האמונה

פרק ו (א) כי הדבר הגדול שיוכלו להתקרב בו'. כ"ל שיראו האומות שאין דבר גדול ונכבד לספיק בו רצון מלך המשיח. כ"א בהביא מארצותם אחד מבני עמו למנחה. ובעבור זה יתאמצו להביאם תלא

אל מקומם. וכל אומה תעשה בזה כפי יכלתה, כי עשיריהם ישאו בני ישראל על הסוסים ובפרדים ובצבים ובכירכרות דרך גדולה וכבוד, כמ"ש (שם ס"ו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי וגו'. והעניים שבהם ישאו על כתפיהם, ובניהם בחצנם כמו שאמר (שם מ"ט) והביאו בניך בחצן וגו'. ומי שיהיה מהם ביניהם באיי הים, ישאו אותם בספינות עם כסף וזהב, כמו שאמר (שם ס') כי לי איים יקוו ואניות תרשיש וגו'. ומי שיהיה מהם בארץ כוש, ישאו אותם בארבו' של גומא עד שיגיעו למצרים, כי במקום הגבוה הר יוצא במים לא יוכלו הדוגיות לעבור בו שלא ישברו, אך ארבות הגומא העשוים בשעוה, אם יגעו בהר תכפף ולא תשבר. כמו שאמר (שם יח) הוי ארץ צלצל כנפי' אשר מעבר לנהרי כוש. וענין צלצל כנפים שארצותם מסככים ונסתרים מהרבה בני אדם. ואמר (שם) השולח בים צירים ובכלי גמא. ואמר בסוף הפרשה, בעת ההיא יובל שי ליי צבאות וגו'. ואמר (צפניה ג') מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי. ומי שנשאר במדברות מישראל או במקום שאין שם מי שישאנו מן האומות, יביאהו אלהינו במהרה, כאלו העבים נושאים אותו. כמו שאמר (ישעיה ס') מי אלה כעב תעופנה. או כאלו הוא עוף, כמו שאמר (שם) וכיונים אל ארובותיהם. או כאלו הרוחות נושאות אותו, כמו שאמר (שם מ"ג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי וגו'. וכאשר יתקבצו החיים מישראל המאמינים כאשר זכרתי, תהיה אז תחית המתים, כאשר בארתי במאמר הקודם לזה. ויהיה בן יוסף בראשם, כי הוא איש צדיק ומנוסה, ויגמלהו הבורא בטוב. אז יחדש הבורא בנין מקדשו, כמו שאמר (תהלים כ"ב) כי בנה יי ציון נראה בכבודו. והגזרות וההיכלות כאשר פרש יחזקאל בויהי בעשרים וחמש שנה לגלותנו, עד אחרית הפרשה. ובאבנים היקרות כמו שבאר ישעיהו, (ישעיה כ"ח) ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח. ותתישב כל הארץ עד שלא ישאר בה מקום חרב. כמו שאמר (שם ל"ה) והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים. אז יראה אור השכינה זורח על בית המקדש, עד שיהיו המאורים נגדו כהים, (ב) כי כבר פרשתי במאמר השני שהוא מאיר יותר מכל אור, כמו שאמר (שם ס') קומי אורי כי בא אורך וגו'. עד שיהיה מי שאיננו יודע דרך בית המקדש ילך דרך האור ההוא, כי הוא מן השמים עד הארץ, כמו שאמר (שם) והלכו גוים לאורך וגו'. אז תחול הנבואה בתוך עמנו עד שבנינו ועבדינו יתנבאו, כמו שאמר (יואל ג') והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם. וגם על העבדים והשפחות, עד שאם ילך אחד מבני ישראל אל אחת הארצות ויאמר כי אני מישראל, יאמרו לו אמור לנו מה יהיה למחר? או מה היה אתמל? ממה שהי' סוד אצלם, וכאשר יאמר להם, יתברר להם שהוא מישראל כמו שאמר (ישעיה ס"א) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים. ויעמדו על הענין הזה כל ימי העולם, לא ישתנה ענינם. כמו שאמר (שם מ"ה) (ג) ישראל נושע ביי תשועת עולמים. ועלה בלבי, כי לא אמר המלה הזאת שהיא עד עולמי עד (ד) במקום הזה משאר המקומות, כ"א לאמת אצלנו חוזק הישועה בחזק שמצא בלשון, ולדחות דברי מי שאומר שיש לה קץ ותכלית. והודיענו כי העם יבחרו בעבודה ולא במרי. כאשר הוא מפורש בפרשת ומל יי אלהיך את לבבך, (דברים ל') ובפרשת (יחזקאל י"ח) ונתתי לכם לב חדש, עד סופה. ובוחרים בזה בכמה פנים, האחד מפני שהם רואים אור השכינה וחול הנבואה עליהם, ושהם במלכותם בטוב ובנעים ם, ואין מי שיבריחם, ואינם חסרים דבר. וכל עניניהם בהצלחה. והודיענו שכל דבר וכל נגף וכל מחלה יסורו כלם מקרבנו, וכן כל אבל וכל יגון וכל שנאה. אבל יהיה להם עולם שכלו שמחה וששון, עד כאלו שמיהם וארצם התחדשו להם. כמו שבאר בפרשת (ישעיה ס"ה) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה כי אם שישו וגילו עדי עד, וגלתי בירושלים. ומה נכבד עולם כלו שמחה וששון, כלו עבודת האל ויראתו, כלו גמול ושכר טוב. ובזה אומר (תהלים קמ"ד) אשר בנינו כנטיעים מזוינו מלאים אלופינו מסובלים:

פרק ז ואחר הפרושים האלה אדבר על מה שהגיעני, כי יש אנשים שנקראים יהודים, חושבים כי אלה המועדים כלם ואלה הנחמות היו כלם בבית שני ועברו, ולא נשאר מהם דבר. והוא ששמו שרשים מופסדים ובנו עליהם דבריהם, והם שאמרו שזאת ההפלגה שאנחנו רואים לישועה, כמו לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישעיה ואמר

שביל האמונה

עליו מארצות פזוריהם: (ב) כי כבר פרשתי במאמר השני. בסוף פי"ב שם: (ג) ישראל נושע בה' תשועת עולמים. לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: (ד) במקום הזה משאר המקומות. שלא אמר כן בשום מקום:

ס') ואמר עוד לא ינתש ולא יהרס (ירמיה ל"א) לעולם, הכל הוא בתנאי (א) אם תשלם עבודת העם. אמרו, זה דומה למה שאמר משה לישראל, (דברים י"א) למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו'. וכאשר חטאו נגמרו ימיהם וסרה מלכותם. כן היו קצת המועדים האלה בבית שני וסרו, וקצתם לא היו, בעבור שחטאו. ולקחתי (ייפיק האלהים) מבונת דברי האנשים האלה אשר היא התנאי, והבאתיה במלאכת הדקדוק, ומצאתיה מופסדת בטלה מכמה צדדין. אחד מהם שמועדי משה פרש בם שהם על תנאי, שהוא אומר (שם) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש יי את כל הגוים האלה. ואמר (שמות כ"ג) והיה אם שמוע תשמעו בקולי ואיבתי את אויביך. והיה עקב תשמעון (דברים ג'). והדומה לזה. ואלה הנחמות אין בהם מהתנאי הזה מאומה, אבל הם מועדים פשוטים: ועוד כי משה לא די לו שהתנה על עמו באם שמור ואם שמוע, (ב) ושישיבם בהפך זה אל שכלם, ושאם לא יקיימו לא יקים להם, עד שהפך להם הענין ובארו להם שאם לא יקיימו לא יקים להם, ויהפך עליהם הענין. כמו שאמר (שם ח') והיה אם שכח תשכח את יי אלהיך וגו' כגוים אשר יי מאביד מפניכם כן תאבדון. ואמר עוד (שם ד') כי תוליד בנים העידותי בכם היום· ובאלה הנחמות לא התנה בדבר כל שכן שיהפכם. (ג) ומהם ששם אלה המועדים, כמו מבול נח. ואמר כמו שאם יחטאו הברואים לא אביא עליהם עוד המבול, בעבור שנשבעתי עליו שלא יהיה עוד, אבל הייתי עונש אותו בזולתו, כן אתם לא אסיר מלכותכם, בעבור שנשבעתי על זה. והוא אמרו (ישעיה נ"ד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד. ואלו היו חוטאים היה עונש אותם במה שירצה, לא בהסרת מלכותם. (ד) ומהם שכבר הודיע כי העם יבחרו בעבודתו לא בהמרותו, כאשר פרשנו. והוא יודע כל מה שיהיה כאשר הקדמנו, ובטל שיהיה שם חטא או עון שלא ידעהו. וכאשר לא יהיה חטא אפילו אם היה תנאי לא היה מזיק להם, כל שכן שאין שם תנאי. (ה) ועוד שבתורה שמהו כמו החדשות אשר גזר בהם, (ו) כאשר בארנו במאמר הששי. (ז) כאשר נשבע וגזר ואמר, (דברים ל"ג) כי אשא אל שמים ידי אם שנותי ברק חרבי אשביר חצי מדם. הרנינו גוים עמו. ועם כל אלה הבאורים, יבוטל מה שנדמה להם ומה שהבהילו בו משער התנאי:

פרק ח (א) **וכיון** שעקרתי יסוד בנינם, אשיב עליהם אח"כ בחמשה עשר שער. (ב) חמשה מהם בראיה מן הכתוב, וחמשה מן ההגדה, וחמשה ממה שיושג בראות. והחמשה אשר מן הכתוב, תחלתם בנחמות האלה, שישראל יקובצו כלם אל בית המקדש, ולא ישאר מהם אחד בגרות. כמ"ש (יחזקאל ל"ד) וקבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם. ולא שב מהם בבית שני כי אם שנים וארבעים אלף ושלש מאות וששים, כמו שאמר (נחמיה ז') כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים. והשני שיקובצו מאיי הים, כמו שאמר (ישעיה י"א) מחמת ומאיי הים. ולא הלכו בגלות הראשונה אל מקום מן האיים, כל שכן שישובו מהם· והשלישי שהעמים יבנו חומות בית המקדש, כמו שאמר

ובנו

שביל האמונה

פרק ז (א) אם תשלם עבודת העם. כלומר שרק אם תהיה עבודתם את הבורא ית' שלימה · ישמור להם גם הוא את הבטחותיו · וכאשר חטאו אין להם טענה עליו: (ב) ושישיבם בהפך זה אל שכלם · ר"ל כי לא הספיק למרע"ה מה שאמר להם שאם ישמרו ואם ישמעו יקיים להם הבטחותיו · ושהם יבינו משכלם שאם לא ישמעו יהיה הדבר בהפך ממה שהבטיחם · וכמ"ש מכלל הן אתה שומע לאו · אבל באר להם ההפך בפירוש בתנאי כפול ואמר להם שאם לא ישמעו יהפך הבורא ענינם עליהם וכאשר שש להטיב אותם כן ישיש להאבידם. משא"כ באלה הנחמות מהגאולה האחרונה · שלא לבד שלא באר ההפך · אבל גם לא תלה הענין מתחלה בשום תנאי: (ג) ומהם ששם אלה המועדים כו' · ועוד מהשנים המבטלים את דעתם הנפסדה · מה ששם אלה המועדים כו': (ד) ומהם שכבר הודיע כו': ר"ל כי מאחר שהבורא יודע מה שעתיד להיות · הודיע שהעם בעת הישועה יבחרו בעבודה לא במרי · כאשר באר בסוף פרק הקודם · א"כ בטל שיהיה שם חטא: (ה) ועוד שבתורה שמהו כמו החדשות כו' · הגאו"ל רומז בזה למש"כ (ירמיה לא) כה אמר ד' נותן שמש לאור יומם וגו' אם ימושו החוקים האלה מלפני נאום ה' גם זרע ישראל וגו'. וכמו שבאר במאמר השלישי פ"ז שקיום האומה הוא רק בקיום התורה. ואם זרעם ושמם הם לעולם א"כ קיום התורה הוא לעולם · וכאומר שרק בענין קיום התורה שם את העם כמו החדשות שהם השמים וכל צבאם אשר גזר בקיומם לעולם. כי אומתנו אינה אומה כ"א בקיום תורותיה: (ו) כאשר בארנו במאמר השלישי · כצ"ל לדעתי · וע"ש בפ"ז בביאורי אות ד': (ז) כאשר נשבע וגזר ואמר · כלומר ולא התנה שום תנאי בשבועתו:

פרק ח (א) וכיון שעקרתי יסוד בנינם כו' · אחרי שנעקר יסוד בנינם אשר אמרו שההבטחות היו על תנאי. א"כ אשיב עליהם במה שלא נתקיימו: (ב) חמשה מהם בראיה כו' · כלומר חמשה

מהענינים

(שם ס"א) ובנו בני נכר חומותיך. ולא די שלא בנו לנו מאומה בבית שני, אלא שמנעו אותנו לבנות והיינו במלחמה תדירא בבנין, כמ"ש (נחמיה ד') הבונים בחומה באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח. והרביעי ששערי המדינה יהיו פתוחים לילה ויומם מהבפיחת הנכנסים והיוצאים כמ"ש (ישעיה ס') ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו. ומצאתים בבית שני סוגרים אותם קודם בא השמש, ולא היו פותחים אותם עד חצי היום כמ"ש (נחמיה ז') ואומר להם לא יפתחו שערי ירושלים וגו'. והחמישי שלא תשאר אומה שלא יהיו תחת עבודתם, כאמרו (ישעיה ס') כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו. ומה שאין בו ספק שהם ושדותיהם היו משועבדים למלכים בבית שני כמ"ש (נחמיה ט') הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו. ואלה החמשה באורים אשר מן הכתוב, והחמשה אשר מצד ההגדה, תחלתם שהעם יבערו אש מן העצים אשר יהיו בכלי מלחמת גוג שבע שנים כמ"ש (יחזקאל ל"ט), ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש ז' שנים. והב' שיאור מצרים יחרב במקום אחד, ונהר פרת בשבעה מקומות. כמ"ש (ישעיה י"א) והחרים יי את לשון ים מצרים וגו'. והשלישי שהר הזתים יבקע מחציו מזרחה וימה עד שיחלק, ויהיה חציו אל הצפון וחציו אל הנגב, ויהיה ביניהם גיא גדולה. כמ"ש (זכריה י"ד) ונבקע הר הזתים וגו'. והרביעי בנין בית המקדש, ככתוב בצורת הבית מתחלתה ועד סופה. והחמישי שיצא מעין מבית המקדש, ואחר כן ירחב עד שיהיה נהר גדול שלא יוכל אדם לעבור בו. כמו שאמר (יחזקאל מ"ז) והנה מים יוצאים מתחת מפתן הבית עד סוף הפרשה. ועל שתי שפתות הנהר, כל עץ מאכל שפריו מתמיד ועלהו קים, ממנו מזון וממנו רפואה. כמ"ש (שם) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה וגו'. ולא הגד לנו שהיה מאומה מאלה החמשה, אבל ההגדה מחיבת שלא היה מהם דבר בשום פנים. והחמשה האחרים אשר ישיגם הראות, תחלתם שהברואים כלם יאמינו ויודו כי הבורא אחד. כמ"ש (זכריה י"ד) ביום ההוא יהיה יי אחד. והנה אנחנו רואים אותם בתעותם וכפירתם. והשני שמירת בני ישראל שלא יתנו עוד מס ולא נושאים ממון ולא תבואה לזולתם, כמ"ש (ישעיה ס"ב) נשבע יי בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך וגו'. (ג) ואנחנו רואים כל האומה נותנת מס ועובדת ושומעת לאומה אשר היא תחת ידה. והשלישי תסתלקנה המלחמות עד שלא ישא אדם כלי מלחמה, כמ"ש (שם ב') וכתתו חרבותם לאתים לא ישא גוי אל גוי חרב. ואשר אנחנו רואין הפך זה. והרביעי שבעלי חיים ישלימו קצתם את קצתם, עד שירעה הזאב והכבש, ויאכל האריה התבן, וישחק היונק בפתן ובאפעה. כמ"ש (שם י"א) וגר זאב עם כבש וגו'. ואנחנו רואין אותן שהם על טבעם ורעתם, לא נשתנה מהם דבר. ואם יסבור עוד סובר ויאמר איננו רוצה אלא שישלימו האנשים הרעים עם הטובים ולא יזיקום, אין הדבר כי אם בהפך, והם היום יותר ממה שהיו מקדם מן החמס והעול מהחזק לחלש. והחמישי ישוב סדום לקדמותה, כמ"ש (יחזקאל י"ז) ושבתי את שבותיהן וגו'. ואחותיך סדום ובנותיה תשבן לקדמתן. וכבר ספרה התורה שימה של סדום היתה מתוקה והיו משקין ממנה ברגל, (ד) כאמרו (בראשית יג) וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה. ואמר (שם) כגן יי כארץ מצרים. כמ"ש (שם ב') ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. ואמרה בארץ מצרים כמ"ש (דברים י"א) אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק. והיא היום חרבה מוצא מלך, וימה מלוה כאשר היא. ואלה הענינים כלם מורים ראיה גמורה, על שהנחמות האלה לא היו עדין:

פרק ט וכל אשר השיבונו בו על אלה, חוץ ממה שזכרנו (א) מבנין בית שני, כי אינם אומרים שהמועדים החלו מן העת ההיא אבל ישימום (ב) קודם חרבן בית שני

שביל האמונה

מהענינים המיועדים להיות בגאולה האחרונה: יעיד לנו הכתוב שלא נתקיימו בזמן בית שני: וחמשה תעיד לנו ההגדה הנאמנה שלא נתקיימו וחמשה יעיד לנו חוש ראותנו שעדין לא נתקיימו · וכמו שהולך ומבאר: (ג) ואנחנו רואים כל האומה · הישראלית: (ד) כאמרו וישא לוט כו' · ר"ל כי ממה שאה"כ כי כלה משקה ידענו שמימי הים היו מתוקים · וכן ממה שאמר כגן ד' · ידענו ג"כ שהיו מימיה מתוקים. כי הגן היה הנהר היוצא מעדן משקה אותו. כמ"ש ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן · וממה שאמר וכארץ מצרים ידענו שהיו משקים ממנה ברגל. וכמ"ש בארץ מצרים והשקית ברגלך כגן הירק:

פרק ט (א) מבנין בית שני. שהנה בעוני ובחוסר כל. כי הם לא יאמרו שנתקיימו המועדים בזמן בית שני. כ"א בלידת משיחם: (ב) קודם חורבן בית שני רמ"ה שנה · כצ"ל לפי מה שאמר הם'כ שטעה שנאמר זה לדניאל עד העת אשר אמרו שנחנו כ"א רמ"ה שנים. אולם מקור זה שהתבונן בו

ידעתי

שני קל"ה שנה , (ג) ויתיחדו הקודמים האלה בתשובה אחרת , והיא מה שזכר הנביא בפרשת שבועים שבעים , (ד) והוא שפרושה אצלנו שהם ארבע מאות ותשעים שנה (ה) מעת שגלו העם עד שהחלו בבנין הבית השני , כמ"ש (דניאל ט') ותדע ותשכיל מן מוצא דבר . (ו) ומהם ארבע מאות ול"ד שנה זמן בנין הבית , יהיה בקצת בטול והפסק ועכוב הבנין , כמ"ש (שם) ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק העתים . והוא מה שזכרנו בפרשת (עזרא ד') באדין בטלת עבידת בית אלהא . והשבוע האחרון קצתו שלום בין האומה ובין קצת המלכים , וקצתו מלחמה עמם והפרת ברית . כמ"ש (דניאל ט') והגביר ברית לרבים שבוע אחד . ותשם הארץ ויאבדו רבים מאנשיה , כמ"ש (שם) ועל כנף שקוצים משומם ועד כלה ונחרצה . וזה הכלל הוא (ז) שבועים , שבעים מקבצים טובה , והטבת ענין הסרת המלכות והכהונה והנביאים , כי אמר בתחלתם לכלא הפשע ולהתם חטאות ולכפר עון וגו' . (ח) וזה כמאמר האומר עמדתי בחופה ובחולי ובפחורה נ' יום מקבצים טוב ורע , ואח"כ יפרוט אותם . והגיד שבסופם יכרת כל כהן משיח ולא ימצא . כמ"ש (שם) ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח . ואיננו רוצה במאמר הזה איש אחד בעצמו , (ט) אבל הוא רוצה כל כהן משיח , כמ"ש בתורה , (ויקרא ד') אם הכהן המשיח , והביא הכהן המשיח . והדומה לזה . ונכרת מן העם כהן גדול אחר הזמן הזה , כמו שהודיענו . וחשבו העם הזה שאמרו יכרת משיח , וזה מופסד מכמה פנים , אבל היא נופלת על כל כהן ומלך , (יא) ועוד שמלת יכרת כשהיא הרינה איננה נאמרת כי אם על מי שיהרג בדין , כמ"ש (שם י"ז) כל אכליו יכרת . (יב) ועוד כי זה המאורע , עם חרבן הבית , כאשר סמך אליו (דניאל ט') והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא . ויותר מבואר מזה כלו , שמעת שנאמר זה לדניאל , עד חעת אשר אמרו , איננו כי אם רמ"ה שנה , (יג) והכלל הוא ארבע מאות שנה , מהם ע' קודם בית שני , ומהם ארבע מאות ועשרים ישובו . ומצאתי העם הזה לא היתה להם תחבולה , אלא (יד) שטענו תוספת במספר , ואמרו שמלכות פרס משכה על ישראל

שביל האמונה

ידעתי ואפשר שהגאז"ל ידע שכן דעתם : (ג) ויתיחדו כו' · לעומת מה שנתיחדו הקודמים במה שהשיב על דעתם מבנין בית שני · יתיחדו גם הם בתשובה מיוחדת . והוא במה שאומרים כי מה שזכר דניאל בפרשת שבועים שבעים : (ד) והוא שפרושה אצלנו כו' . והתשובה עליהם היא . כי פירוש זאת הפרשה אצלנו הוא שמן חורבן בית ראשון עד חורבן בית שני ארבע מאות ותשעים שנה כחשבון שבעים שבועים שמיטות של שבע שנים שהם ת"ן שנה : (ה) מעת שגלו העם עד שהחלו בבנין הבית השני מ"ט שנה כמ"ש כו' · כצ"ל לדעתי . והוא מביא ראיה שמן חורבן בית ראשון עד שנשתה כורש למלך שאז החלו לעסוק בבנין הבית השני · היו מ"ט שנה . ממה שאח"כ ותדע ותשכיל מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד שבועים שבעה · כלומר מעת שנחרב הבית בראשונה שאז יצא הדבר מלפני הבורא ית' ונגזרה גזרה להשיב הגולה מבבל ולבנות ירושלים . עד שנמשח כורש לנגיד · הם שבע שמיטות של שבע שנים . שהם מ"ט שנים . ועיין בפרש"י שם : (ו) ומהם ארבע מאות כו' . ר"ל ועוד תל"ד שנה שעמד הבית השני על מכונו . ונכלל בזה גם אותן השנים אשר נתעכבו מלבנות הבית ובטל הבנין בתחלת מלכות כורש : וכמ"ש ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב כו' · וששים ושנים שמטות הם תל"ד . ועם המ"ט שנה אשר מהחורבן עד כורש · הם תפ"ג . ועוד שמטה אחת קצתה שלום וקצתה מלחמה · הרי בין הכל ארבע מאות ותשעים שנה : (ז) שבועים שבעים מקבצים טובה כו' · כלומר עם שנכנס בכלל השנים האלה ימי החורבן והסרת המלכים והכהנים . וגם אחר הבנין נסתם חזון ונבואה והיו תחת ידי מלכי האומות וביחוד בשבוע האחרון אשר מאלוס אז גרות רבות ורעות : בכ"ז יוכל לומר שהכתוב קבץ כל שלשת המספרים האלה · החורבן . ועמידת הבית · והשבוע האחרון . יען כי כלם שנים לטובה כי גם הסרת המלכים והכהונה והנבואה היתה לתכלית טוב · כמ"ש שם להתם חטאת ולכפר עון . והרעות אשר לתכלית טוב · לטוב יחשבו גם הם : (ח) וזה כמאמר האומר עמדתי כו' · זהו דרך אחרת בהבנת קיבוץ שלשת המספרים יחד · והוא כמו שאומר עמדתי בחופה כו' ואח"כ פורט כמה שהם בחופה וכמה מהם ביסורים . וכן הכלל של שבועים שבעים היא מאמר מקבץ טוב ורע יחד · ימי החורבן וימי עמידת הבית והשבוע האחרון : (ט) אבל הוא רוצה כל כו' · כלומר שאחר הזמן ההוא לא יהיה עוד כהן משיח שהוא הכהן הגדול · כי יחרב הבית : (יא) ועוד שמלת יכרת כו' . ר"ל כי לפי דעתם שמלת יכרת אינו לשון הפסקה והשבתה . וזה דבר שימאנוהו ולא יסבלו אותו : (יב) ועוד כי זה המאורע עם חורבן הבית . ר"ל כי זה המאורע של יכרת משיח . אומר לנו הכתוב שיהיה בעת החורבן · ולפי דעתם היה זה קודם החורבן : (יג) והכלל הוא ארבע מאת ותשעים שנה . כצ"ל : (יד) שטענו תוספת במספר · כלומר שהם ואמרים שעמידת בית שני היתה יותר מארבע מאות ועשרים שנה · והוסיפו על מלכי פרס ואמרו שהיה מהם שבעה עשר מלכים כדי שיושלם מנין הת"ן שנים רמ"ה שנים קודם החורבן .

וזה מה שא"א וכמו שמבאר הגאון ז"ל והולך :

ובזה נשלם המאמר השמיני · ד' ירים קרני :

ישראל קודם יון כשלש מאות שנה , ושמספר מלכיהם בימים האלה היו שבעה עשר מלך והשיבותי עליהם מהכתוב בספר דניאל , שלא יתכן שיהיה בין מלכות בבל ומלכות יון , ממלכי פרס בארץ ישראל יותר מארבעה , מפני שאמר המלאך לדניאל , ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו . ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס (שם י"א) . אלה התשובות עליהם , מלבד מה שיש עליהם בבטול התורה , ומלבד מה שיש עליהם בשער היחוד , חוץ מהדברים האחרים אשר לא היו ראוים להביאם בספר הזה :

נשלם המאמר השמיני מן הספר :

המאמר התשיעי

בגמול ועונש :

פרק א אמר יהודה בן שאול . אמר המחבר , הודיענו אלהינו יתברך ויתעלה , כי כבר קבע זמן לגמול הצדיקים , ובו יבדיל ביניהם ובין הכופרים , כמ"ש (מלאכי ג') והיו לי אמר יי צבאות ליום אשר אני עושה סגלה וגו' . ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים וגו' (שם) . והעמידו לנו הנביאים האותות והמופתים וקבלנוהו . וצריך שנקדים שנזכור · (א) מחובות הזמן הזה הנקרא העולם הבא , מן הראיות המושכלות והכתובות , והמקובלות · ואומר תחלה , כי כאשר התאמת (ב) במאמר השלישי והרביעי והששי , כי השמים והארץ ומה שיש ביניהם , לא נבראו כלם כי אם בעבור האדם , ועל כן שמהו באמצע וכל הדברים מקיפים , ועל כן נתן לנפש יתרון מעלה בשכל ובחכמה , ועל כן חייבה במצות ובאזהרות (ג) הכינה בם לחיים התמידים , (ד) ושהחיים האלה כאשר ישלמו אישי המדברים אשר חייבה חכמתו לברוא אותם , וישכיננה עולם אחר ויגמלנה בו . והבאתי על הענינים האלה , מן הראיות המושכלות , והכתובות והמקובלות שם , מה שהוא הקדמה והצעה למאמר הזה מה שיש בו די . וראיתי לחבר אליו מה שיעזרהו ויוסיף לו באור (ה) מהג' משכים הנזכרים :

ואומר ממה שמחייב אותו השכל עוד , שהבורא ית' כפי מה שנראה לנו מחכמתו ויכלתו והטבתו אל ברואיו , לא יתכן להיות שיעור הטובה אשר כיון בה לנפש הזאת , הוא מה שהיא מוצאה בעולם הזה מטובותיו והנאותיו . שכל טובה שיש בעולם יש עמה רעה , ועם כל הצלחה עמל , ועם כל הנאה צער , ועם כל שמחה אבל . (ו) וכל חלקיו שוים , וההכרעה לענינים המעציבים על המשמחים · וכיון שזה מבואר ואין בו ספק , מן השוא שיהיה החכם משים תכלית תועלת הנפש הזאת , הענינים האלה הנהפכים . אבל ראוי שיהיה מזמן לה מדור שיש בו החיים הגמורים וההצלחה המיוחדת (ז) ימציאוה אותה . ועוד כי אני מוצא כל הנפשות אשר ידעתים , (ח) אינן נחות בעולם הזה ולא בוטחות , אפי' אם הגיעו אל הגדול שבמלכיות , ואל העליונה שבמעלותם . ואין זה בטבעה , כי אם בעבור ידיעתה , כי יש מדור יותר נכבד מכל טובות המדור , והיא נכספת לו ועיניה צופיות אליו . ולולי זה היתה נחה ושוקטת . ומזה שהוא גנה לשכל האדם דברים שטבעו מתאוה להם

שביל האמונה

פרק א (א) מחובות הזמן הזה : ר"ל כי מן הראוי להקדים הנה · איך שהזמן הזה הנקרא העוה"ב יחויב מציאותו מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה : (ב) במאמר השלישי והרביעי והששי · עיין בפתיחה למאמר השלישי וביאורי שם אות גימיל . ובפתיחה למאמר הרביעי ופ"א שם : ובפ"ד ופ"ז מהמאמר הששי : (ג) הכינה בם כו' . הכין את הנפש באלה המצות והאזהרות . לחיים התמידיים שהם חיי העוה"ב : (ד) ושהחיים האלה כו' · וגם אמרנו שם שהחיים האלה שהוא העוה"ב · יהיה אחרי אשר יבראו כל הנפשות העתידות להבראות כפי אשר חייבה חכמתו ית' ואז יקח את הנפשות ממקום שהן גנוזות שם שהם כה"כ . ויחבר אותם עם גופותיהם · וישכון אותם בהעולם הנקרא העוה"ב . ויגמול אותם שם : (ה) מהג' משכים · מהג' משכי הראיות הנזכרים . והם השכל והכתוב והקבלה : (ו) וכל חלקיו שוים כו' · כל חלקי העוה"ז שוים בעניניהם לטובה ולרעה ועוד הרעה מכרעת : (ז) ימציאה אותם · כצ"ל ור"ל שימציא אותה את החיים הגמורים וההצלחה המיוחדת אשר הזמין לה במדור ההוא : (ח) אינן נחות העוה"ז כו' . אין דעתן נוחות בכל טובות העוה"ז . ואינן שאננות בוטחות בהצלחותיו . אף אם יגיעו למלכות ולעליונה שבמעלות . וכאלו כל טובות העולם אינן מספיקות להם . והם תמיד נכספים ומשתוקקים ליותר גדול וליותר נכבד . עם שהוא בלתי נמצא בזה העולם . וזה יורה שהם מרגישים בטבעם . שדור יותר טוב ויותר נכבד

להם, מהזנות והגנבה, והעזות והנקמה, והדומה לזה, וכאשר ישמר מזה, ימצאנו עצב וצער ודאגה, ויצטער ויכאב לבו, ולא היה עושה בו כל זה, לולי שהוא גומל אותו עליו טובה. וכן שייפה לשכלו הצדק והיושר, (ט) ולצוות בטוב ולהזהיר מן הרע, (י) וקיים את כל אלה, ותשיגהו שנאת בני אדם (יא) כשיפרע לקצתם מקצתם, וכאשר יצוום ויזהירם להבדיל בינם ובין תאותם, ואפשר שיגדפוהו ויכוהו, ואפשר שימיתוהו. ולא היה מביא אותו אל כל אלה (יב) במה שייפה לשכלו, לולא שהוא עתיד לגמלו עליו גמול גדול. ומזה עוד מה שאנו רואים מחמוס קצת בני אדם את קצתם, (יג) ויהיה החומס והחמוס בטוב או ברע, ואחר כן ימותו, וכיון שהוא ית' שמו שופט צדק, מן הדין שיהיה מכין להם מדור שני, ידין בו בין שניהם בצדק. וישיב לזה גמולו כפי מה שהגיע אליו מצער החומס, ויביא על זה מן הענש, כפי מה שמצא (יד) מן הערבות בחמסו ועשקו. ומזה עוד, כי אנחנו רואים (טו) כופרים בנעימים בעולם הזה, ומאמינים בצער בו, ואי אפשר שאין לאלו ולאלו עולם אחר, שגומלים אותן בו הצדק והמשפט. ומזה עוד, שאנחנו מוצאים מי שהרג נפש אחת, ומי שהרג עשרה נפשות יומת, וכן מי שנאף פעם אחת, ומי שנאף עשרים פעם יומת, וכן כל מי (טז) שנוהג המנהג הזה. ואם יאמר אומר והלא היה טוב שיברא הבורא את האדם הזה בעולם האחר מתחלה, ויסיר מעליו כל אלה הצערים? נשיב אותו (יז) בכמו מה שהקדמנו ביאורו במאמר השלישי :

פרק ב (א) **ואזכור** מקום הכתובים במקום הזה י"ג ענין, **תחלתם ענין יצחק, ראית** אותו שמסר עצמו לשחיטה ולקרבן לעשות מצות בוראו, ואלו היה אצלו שהגמול איננו כי אם בעולם הזה בלבד, איזה דבר היה מקוה שיהיה גמולו אחרי מותו? גם הבורא עוד לא היה מצוהו בזה, כיון שלא יהיה לו עליו גמול. ומצאתי עוד, חנניה מישאל ועזריה מסרו נפשותם לאש שלא יעבדו הצלם, ואלו היו יודעין שהגמול איננו כי אם בעולם הזה אי זה דבר היה נשאר להם אחר שתשרפם האש שיקוו אותו? ומצאתי בדניאל שמסר עצמו לאריות, בעבור התפלה שהיה מתפלל לבוראו, ואם היה יודע שהגמול איננו כ"א בעולם הזה מה היה נשאר לו לקוות אחר שיאכלוהו האריות? (ב) אלה הדברים (ירחמך האלהים) מורים, כי הנבראים מסכימים, כי הגמול איננו בעולם הזה. ואם יאמר אומר, הן לא נמצא מה שנזכר בתורה מן הגמול, כי אם בעולם הזה בלבד? והוא מה שכתוב בפרשת אם בחקותי, ובפרשת והיה אם שמוע תשמעו. נאמר כי הבורא (ג) לא עזבם מבלתי גמול העולם הבא, כאשר אנו עתידים לבאר, ולא היה המפורש בה בהצלחת העולם הזה ורעתו, כי אם לשתי סבות. אחת מהנה, (ד) שגמול העולם הבא מפני שאין עומדין עליו כי אם בשכל כאשר בארנו, לא זכרתהו התורה כי

אם

שביל האמונה

מזה המדור שהוא העוה"ז : וע"כ הם נכספות עדיו ועיניהם נושאות אליו : (ט) **ולצוות בטוב ולהזהיר מן הרע**. כצ"ל : (י) **וקיים את כל אלה כו'**. ר"ל שאלה הדברים שהם הצדק והיושר והציווי בטוב והאזהרה מן הרע הם יפים בעיני שכל האדם. ועי"ז הוא מתעורר לקיים אותם בפועל. ותשיגהו בזה שנאת בני אדם וכמו שמבאר והולך : (יא) **כשיפרע לקצתם מקצתם**. כאשר תאשמהו צדקתו ויוכרו להפרע מן העושק אל העשוק : (יב) **במה שייפה לשכלו**. ר"ל כי לא היה הבורא ית' מייפה את אלה הענינים המביאים לכל הצער ההוא בעיני שכל האדם. אם לא שהוא עתיד לגמול אותו גמול גדול עליהם : (יג) **יהיה החומס והחמוס זה בטוב וזה ברע**. כצ"ל : (יד) **מן הערבות**. מן המתיקות : (טו) **כופרים בנעימים כו'**. הכופרים חיים חיי נעימות בעוה"ז. והמאמינים חיים חיי צער בו : (טז) **שנוהג המנהג הזה**. כלומר וכן באשר החטאים אחד המרבה ואחד הממעיט. הרי קטלי לא קטלינן ליה. וכ"ז מורה על מציאות מדור אחר אשר בו יתן לרשע רע כרשעתו : (יז) **בכמו מה שהקדמנו כו'**. כמו שבארנו בפתיחה למאמר השלישי. כי מי שתגיעהו בו טובה בעבור מעשה ועבודה. הוא כפל התענוג ממי שתגיעהו הטובה בחסד ונדבה עיי"ש :

פרק ב (א) **ואזכור מקום הכתובים כו'**. בפרק הקודם הביא הראיות אשר מן השכל. ומעתה יזכור את הראיות מהכתובים. והם שלשה עשר ענינים : (ב) **אלה הדברים מורים כי הנביאים מסכימים כו'**. כצ"ל לדעתי. ואפשר שר"ל שהנבראים מסכימים נמצאים כן. וע"ד שאמר בפרק הקודם ואין זה מטבע כ"א בעבור ידיעתה כו' : (ג) **לא עזבם מבלתי גמול כו'**. ר"ל שבאמת רמזה התורה גם גמול העוה"ב ברמז. ומה שאמרה גמול העוה"ב ברמז. וגמול העוה"ז בפירוש. הוא לשתי סבות וכמו שמבאר והולך : (ד) **שהגמול העוה"ב מפני כו'**. ר"ל כי בעבור שאין גמול העוה"ב מושג בחוש. ורק ממה שאמרה התורה את הטובות הגופניות והזמניות המיוחדות לשומרי מצותיה. מזה יורה כי הבורא ית' גומל לאיש חסד כמפעלו יחייב השכל גם את גמול הנפש בעוה"ב. הואיל ואין די בטובות העוה"ז לשלם שכר ליראי ד' ולחושבי שמו כאשר בארנו בפ"א. ע"כ הזכירה התורה לשר טוב כל אותה ההרחבה בענין

היעודים

אם בקצרה, (ה) כאשר עשתה בויצו יי אלהים על האדם לאמר. ולא אמרה, אנכי יי אלהיך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב, כי השכל מורה על כל אלה, אבל הראתה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל, מפני שאין השכל מורה עליו. וכן לא הזכירה הגמול האחר, בעבור שסמכה על השכל שיורה עליו. והשנית כי הנבואה ממנהגה להרחיב בדברים שהצורך מביא עליהם בקרוב, ותקצר בדברים הרחוקים, וכאשר היה צורך העם בעת שנתנה להם התורה, לידיעת ענין ארץ כנען אשר הם באים אליה, הרחיבה להם (ו) בפרושו ובמה שיש בו מפרי עבודתם והמרותם. ועל כן התחילה במטר ובמה שבפרשת כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא, עד סופה (דברים ז'). ורמזה אל הרחוק במאמר קצר, לא בפרוש רחב. והטענה הגדולה בזה, מצאנו משה רבינו הגדול שבצדיקים ובעובדים, לא היה לו מעניני גמול העולם הזה דבר, כמו ונתתי גשמיכם בעתם, והשיג לכם דיש, ונתתי שלום, ופניתי אליכם, ואכלתם ישן, מפני שלא בא אל ארץ כנען. ואלו לא היה לצדיקים כי אם מה שיש באם בחקותי, היה מתחייב (ז) שיהיה רובו למשה ואין עוד, זה מורה שרוב הגמול בעולם הבא. (ח) אך הדברים האלה כפי האותות והמופתים, כאשר באותי קודם זה. ומזה מה שהוגד לנו, כי אליהו היה מתפלל שיברך הבורא בקמח ובשמן לזולתו בתפלתו, והוא מבקש הלחם ולא יגיע אליה (ט) ושאלישע והוא מת החיה הבורא בעבורו האדם אשר השליכו אל קברו. ואלו היה הגמול העולם הזה בלבד, לא היה יכול מי שאינו ראוי להגיע אליו להגיע זולתו אל מאומה ממנו. ומזה מה שספר לנו על אנשי סדום, שמעת שהגדילו ברעה ובחטא, הפך הבורא את ארצם, והמטיר עליה אש וגפרית. ואלו לא היה עונש כי אם בעולם הזה, היה יורד על מי שהגדיל להרע אש וגפרית בין רב למעט, הכל לפי חטאתו, ואין אנחנו רואים כן. ומזה שבני ישראל כשעבדו זולתו, השליט עליהם זולתם מן האומות, ושבו אותם והגלום. והנה אנחנו רואים עמים רבים עובדים זולתו ואינם נשבים ולא גולים, ואלו היה העונש בעולם הזה היה מגיע אליהם כמהו. ומזה עוד שהוא צדיק כאשר צוה בהרוג טף מדין, והמית טף המבול, (י) והנה אנחנו רואים שהוא מצער

בטף

שביל האמונה

היעודים הגשמיים : לאמת ולקיים אמתת זה השרש. כי משמים ישקיף אלוקים על מעללי כל איש : וכי רוצה וחפץ הוא מאוד בפעולותיו הטובות ושונא הוא ומואס את פעולותיו הרעות. ושהשכר והעונש אחוזים בעקב מעשיהם הטובים והרעים. כי בראותנו שכאשר נשמע אל מצותיו יתן מטר ארצנו בעתו. וכל מחלה לא ישים עלינו. ולא תהיה משכלה ועקרה בארצנו וכיוצא. וההפך בהפך יהיה זה לנו לאות על אמתת ענין השכר והעונש מהבורא ית' לעבדיו המדברים. אפס אם היתה מרחיבה בענין גמול העוה"ב לזמן הרחוק. אשר לא תשורנו עין בשר. היתה האמונה רופפת בידינו בעיקר אמתת ענין השכר והעונש. הואיל ואין אנו רואים מאומה מענינו. ובעבור זה הרחיבה ביעודים הגשמיים כדי לקיים אמתת ענין השכר והעונש בענינים מבוארים נגלים אשר לא ישאר אחריהם עוד שום ספק באמתתו. והיעודים הרוחניים עם שלא נתפארה בהם ע"ד ההרחבה. הנה לא הסתירה אותם באמת. אבל גלתה אותם גילוי מספיק ונאות כפי טבעם. כי מטבע הדברים אשר כאלה שאין מציאותם מושג בחוש. שלא להתפאר בהרחבת הדיבור בהם. רק באופן שאשר יסכילם מעצמו. ימלא אותם בכתובים וירגישם הרגש שכלי חזק. וכמו שיבואו רמזי הכתובים ע"ז בפרק שאח"ז : (ה) **כאשר עשתה בויצו ד' כו'**. הגאוז"ל רומז למה שאמרו חכז"ל (סנהדרין נו) ויצו אלו הדינין. ד' זו ברכת השם. אלוקים זו עכו"ם. על האדם זו שפיכות דמים. לאמור זו גילוי עריות. מכל עץ הגן ולא גזל. אכול תאכל ולא אמ"ה. ובעבור שהשכל מורה על כל אלה קצרה בהם התורה ואמרה אותם ברמז. וכן לא הזכירה הגמול הנפשי כ"א ברמז בעבור שסמכה על השכל שיורה עליו אחר שיתקיים לו אמתת ענין השכר והעונש ע"י היעודים הגשמיים וכמו שנתבאר בדיבור שלפני זה : (ו) **בפירושו ובמה שיש בו כו'**. ר"ל שבארה תחלה ענין ומהות ארץ ישראל. ושאיננה כארץ מצרים הצריכה להשקאת מי היאור. כי למטר השמים תשתה מים. ואח"כ בארה מה שיש בענין הארץ מפרי העבודה והמרי ואמר והיה אם שמוע תשמעו וכל הפרשה כדי לבאר להם שרק אם ישמעו יתן מטר ארצכם ואם לא ישמעו ועצר את השמים ולא יהיה מטר. וכ"ז בעבור שהיה אז צורך העם לדעת זה וע"כ הוכרחה התורה להרחיב הביאור בפירוש רחב. משא"כ גמול העוה"ב שהוא לזמן הרחוק ע"כ רמזה אותו ברמז וכאמור : (ז) **שיהיה רובו למשה ואין עוד**. כלומר ועדיין לא היה בימיו דבר מזה : (ח) **אך הדברים האלה כפי האותות והמופתים**. כלומר שהיעודים הגשמיים הנזכרים בפרשיות אלה. אינם השכר העצמי. אבל הם רק אותות וסימנים אל היעודים הרוחניים אשר בעוה"ב להתוודע ולהגלות שהבורא ית' גומל לאיש חסד כמפעלו ונותן לרשע רע כרשעתו. וכמו שבאר הגאוז"ל את כל זה במאמר החמישי פ"א ממאה"כ עשה עמי אות לטובה ומאמרו והיו בך לאות ולמופת עיי"ש : (ט) **ושאלישע והוא מת כו'**. מבואר מלכים ב' י"ג : (י) **והנה אנחנו רואים כו'**. כלומר וגם היום

בכסף וממיתם, (יא) מתחייב שיהיה אחר המות ענין, שיגיעו בו אל תמורת מה שנצטערו בו, כאשר בארנו :

פרק ג וכיון שזכרתי (א) אלה הששה ענינים, צריך שאסמוך להם השבעה האחרים אשר מן הכתוב. ואומר כי הם שבעה ענינים, לכל ענין רמז מן התורה וראיה, ובשאר ספרי הנביאים פירוש וביאור השרש הראשון, (ב) קריאת מה שמקנה אותו החכמה והתורה חיים. כאמרו (ויקרא י"ח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וקריאת מה שמגיעים אליו הכסילים, ממה שמקנה אותם סכלותם מות. כאמרו (יחזקאל י"ח) הנפש החוטאת היא תמות. ועוד (משלי ח') כי מוצאי מצא חיים וחוטאי חומס נפשו, כל משנאי אהבו מות. ועוד (שם ט"ו) ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה. ועוד (שם ז') דרכי שאול ביתה יורדות אל חדרי מות. ועוד (תהלים כ"ז) לולי האמנתי לראות בטוב יי בארץ חיים. ועוד (שם ט"ז) כי לא תעזוב נפשי לשאול, תודיעני אורח חיים. וכיון שלא היה אפשר לרמוז בחיים האלה אל חיי העולם הזה, מפני שהצדיק והרשע שוים בו, התחייב לרמוז בהם אל חיי העולם הבא, ותחת כל פסוק דברים ארוכים. (ג) והשרש השני ההודאה כי טובה צפונה קיימת לפני האלהים לצדיקים, ורעה צפונה לרשעים. אמר בזה (משלי י') זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב. ואמר נחמיה, זכרה לי אלהי לטובה (נחמיה ה'). וברשעים אמר, (שם ו') זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיהם אלה. וזה אחר מה שאמר בתורה, (דברים ו') וצדקה תהיה לנו. והלך תהיה צדקה לפני יי אלהיך (שם כ"ד). ועוד (ישעי' נ"ח) והלך לפניך צדקך. ותחת כל פסוק פרושים רבים. והשרש השלישי הודעה שלאלהים ספרים שמורים יש בהם מעשי הצדיקים והרשעים, כמו שאמר משה (שמות ל"ב), מחני נא מספרך אשר כתבת. ואמר (תהלים ס"ט) ימחו מספר חיים. ועוד (מלאכי ג') ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי ולחושבי שמו. ואמר (ישעיה ס"ה) הנה כתובה לפני. וכל מאמר כולל פרושים רבים. והשרש הרביעי ההתראה שיש לבורא מעמד, יגמול בו על כל מעשה אם טוב ואם רע, כאמרו (בראשית ד') הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ. ועוד כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם (קהלת ג'). ועוד שם פחדו פחד (תהלים י"ד). ועוד שם נפלו פועלי און (שם ל"ו) ועוד שם יצעקו ולא יענה (איוב ל"ה). וכולל כל מאמר מזה פרושים רבים. והשרש החמישי עוד הרחבת הספרים שהבורא שופט צדק ישלם לכל איש כמעשהו, והוא אמרו (דברים ל"ג) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו'. ועוד (תהלים קמ"ה) צדיק יי בכל דרכיו. ועוד (שם ט') ויי לעולם ישב כונן למשפט כסאו, והוא ישפוט תבל בצדק. למשפטיך עמדו היום (שם קי"ט). ועוד יתן לו לבטח וישען ועינהו על דרכיהם (איוב כ"ד) כי עיניו על דרכי איש (שם ל"ד) כי נכח עיני יי דרכי איש (משלי ה'). כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט (קהלת י"ב). וכל פסוק כולל פירוש גדול. והשרש הששי זכרון שיש לבורא יום מוכן לגמול ' (ד) אמר בו (צפניה א') כי קרוב יום יי הגדול קרוב ומהר מאד, יום עברה היום ההוא, והצרותי לאדם והלכו כעורי', גם כספם גם זהבם. התקוששו וקושו בטרם לדת חק (שם ב'). ולכל פסוק מאלה פירושים אינני זוכרם הנה שלא יארך הספור

שביל האמונה

אלו כולם פסוק מלער בכסף וממיתם : (יא) מתחייב שיהיה אחר המות כו'. עמ"ש לעיל במאמר השמיני ספ"ב מזה :

פרק ג (א) אלה הששה ענינים. עיין יצחק אבינו ע"ה וחמ"ו ודניאל שמסרו נפשותם לעבודתו ית'. ועניין מרע"ה שלא היה לו מן הטובות האמורות בתורה בעניני העוה"ז מאומה. ועניין אליהו ואלישע שהגיעו לאחרים מה שלא היה להם עצמם. ועניין אנשי סדום שלא נעשה כן לשאר חוטאים. ועניין גלות ישראל מעל אדמתם ושלום האויבים בהם מה שלא נעשה כן לכל גוי. ועניין הריגת אף מדין ומות אף המבול אם שלא חטאו : (ב) קריאת מה שמקנה אותו כו'. כלומר שהכתוב קורא אל הדבר המקנה לאדם ע"י התורה והחכמה בשם חיים. ואשר יקנה אותו ע"י הסכלות קורא אותו בשם מות : (ג) והשורש השני ההודעה כו'. כנ"ל : (ד) אמר בו כי קרוב יום כו'. בכל הדרשים אשר הערים לנו הגאו"ל בזה. הביא רמז מן התורה תחלה ואח"כ מדברי הנביאים פירוש וביאור כמו שיעד בתחלת הפרק. ובשורש הששי הזה לא הביא שום רמז מן התורה. וגם לשון הכתוב שהביא הוסיף בו מלה כי בתחלתו. כי לפ"כ בנביאים שם. קרוב יום ד' הגדול. וע"כ לבי אומר לי שיש כאן חסרון וטעות הסופרים. וכנ"ל אמר בו כי קרוב יום אידם ואמר קרוב יום ד' הגדול כו'. וטעות כזה מצוי על הכותב לדלג מן קרוב יום הראשון עד קרוב יום השני. והוא בפרשת האזינו שאמר שם הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי כו' כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו. ועיין במאמר השמיני ספ"א וביאורי שם אות י"ח מה שהבאתי בשם הספרי בזה. והכלל כי אלה הכתובים רומזים

הספור. והשרש השביעי קריאת הגמול טוב, ושמונעים אותו מן הרשעים. כאמרו (דברים ה') למען ייטב להם ולבניהם לעולם. ועוד (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך. ועוד (קהלת ח') כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים וטוב לא יהיה לרשע. ולכל פסוק מאלה פרושים. ואם יסבור סובר שאלה הפסוקים סובלים סברות אחרות מפסידים הטענה בהם לעולם הבא. נבאר שהדבר איננו כמו שסבר, (ה) כי השכל חייב הגמול בעולם אחר, וכל פרוש מסכים למה שיש בשכל הוא האמת, וכל מה שמביא אל מה שהוא חולק בשכל, הוא הבטל. ואלה ראיות מן הכתוב בדרכים קצרים:

פרק ד אבל הקבלה הדברים בה יותר רחבים משיוכל אדם לכתבם כלם. אך אזכור ממה שבאו בה ראשי דברים, ואומר, קבלו קדמוננו מן הנביאים, כי העולם הזה דומה לפני העולם הבא כפרוזדור לפני ארמון המלכים, אשר צריך שיתקן אדם עצמו בו, במה שהוא ראוי להתקן קודם שיכנס אל הארמון לפני המלך. וזה מבואר בדבריהם, (אבות פ"ד) העולם הזה דומה לפרוזדור לפני העולם הבא, התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין. ואמרו עוד ששעה בתשובה בעולם הזה יותר מועילה מכל חיי העולם הבא. (א) שאין בו תשובה, כאשר בארנו (ב) שמה שנכתב על הנפש בעולם הזה מקדרות ושחרות אי אפשר להנקות. וששעה מנוחה בעולם הבא, טוב מכל חיי העולם הזה. (ג) כי הנפשות אליו לא סרו נשקפות עדיו ומצפות אליו, כאשר בארנו. והוא אמרם, יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא, מכל חיי העולם הזה. וקבלו עוד שהעולם הבא החיים בו כאור, ואין שם מאכל ולא משתה ולא פריה ורביה ולא מקח ולא ממכר ולא דבר מדברי העולם הזה. (ד) אבל גמול הצדיקים מכבוד הבורא. הוא אמרם (ברכות י"ז) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, והם נהנים מזיו השכינה. ואני עתיד לשוב לבאר איכות גמול הצדיקים בפרוש ובבאור. ומרב החזיקם בענין הזה הנכבד, קבלו שכל מי שאינו מאמין בגמול העולם הבא, ובמתן תורה, ואינו מאמין בקבלה, אין לו חלק לעולם הבא, ואפי' אם מעשיו טובים. והוא אמרו, (סנהדרין נ') אלו שאין להם חלק לעולם הבא, (ה) האומר אין תחיית המתים, ואין תורה מן השמים, (ו) ואפיקורוס. ומנו שבעה שהתקיים אצלם שאין להם חלק לעולם הבא, מפני שהחטיאו בה בני אדם, והוציאום מעבודת הבורא, ולא יכלו לתקן מה שהפסידו. והוא אמרם, שלשה מלכים וארבעה הדיוטות, אין להם חלק לעולם הבא. שלשה מלכים, ירבעם אחאב ומנשה. וארבעה הדיוטות, בלעם דואג ואחיתופל וגיחזי. ועוד כשתרגמו לנו התורה משם הנביאים זכרו בתרגומה תחיית משה רבינו עליו השלום. כשתרגמו וירא ראשית לו (דברים ל"ג), ויתקבל בקדמיתא דיליה (ז) ארי תמן באחסנתיה וגו'. וזכרו עוד חיי העולם בתרגום יחי ראובן ואל ימות (שם). אמרו יחי ראובן חיי עלמא ומותא תנינא לא ימות. ובתרגום נביאים יש (ח) מה שלא יוכל אדם לספור גמול מפרושי העולם הבא ואחר שפרשתי מה שנזכר בשלשה המשכים, המושכל והכתוב והמקובל, מהגמול והענש בעולם הבא, אומר שעמנו מסכימים כלם עליו מחכמה מקובלת, מהם בדברים מבוארים שלא יסבלו סברא ולא שנוי, מפורשים היטב (ט) כאשר אמרתי בבטול התורה:

וכיון

שביל האמונה

רומזים אל הגמול העתיד בעוה"ב : (ה) כי השכל חייב הגמול כו'. ר"ל כי אחרי שהשכל מחייב היות גמול בעולם אחר. וכמו שנתבאר בפ"א. א"כ עליו היתה כוונת הכתובים בלי ספק :

פרק ד (א) שאין בו תשובה. מפני שאין בו מעשה : (ב) שמה שנכתב על הנפש כו'. כנ"ל ורומז לדעתי. וכמו שנתבאר בפ"ד מהמאמר השני : (ג) כי הנפשות לא סרו נשקפות כו'. כנ"ל ואל מה שאמר בפ"א כי מה שהנפשות אין נחות בעוה"ז ולא בוטחות בו אף אם יגיעו אל הגדול שבמלכיות ואל המדור העליונה שבמעלות. אין זה כ"א בעבור הרגשתן במדור יותר טוב ויותר נכבד מהעוה"ז וכן נכספות למדור ההוא ועיניהן צופיות אליו : (ד) אבל גמול הצדיקים מכבוד הבורא. שנהנין ומתענגים מזיו כבודו ית' : (ה) האומר אין תחה"מ כו'. כלומר שכופר בגמול העוה"ב. וכמ"ש שם אח"כ להביא ראיה שהכופר בתחה"מ אין לו חלק לעוה"ב. הוא כפר בתחה"מ לפיכך לא יהיה לו חלק בתחה"מ הרי שהעניינים הם שם אחד. ועיין לפנינו בפרק השביעי וביאורי שם אות זיין : (ו) ואפיקורס. שאינו מאמין בקבלה ומלגלג על דברי חכמים : (ז) ארי תמן באחסנתיה. משה ספרא רבא דישראל קביר. הוא נפק ועאל בריש עמא ע"כ דברי התרגום : (ח) מה שלא יוכל אדם לספור מפירושי גמול העוה"ב. כנ"ל : (ט) כאשר אמרתי בביטול התורה. ר"ל שהעם מקובל מפי הנביאים ע"ה בגמול העוה"ב במאמרים מבוארים ומפורשים היטב אשר לא יסבלו שום סברא

פרק ה וכיון שבארתי השרשים האלה היטב ותקנתים, אומר אחר כן, כי כבר בארתי ופרשתי שהגמול והענש לגוף ולנפש יחד, (א) מפני שהם פעל אחד. וכן איך יחיה הבורא המתים, ויחבר הנפש עם גופה, (ב) בארתיו ופרשתיו. והשיבותי על השאלות התלויות בענין, וגליתי הספקות אשר אולי יפלו בה והסירותים. וצריך שנדבר עתה הנה בפירוש מהות הגמול, ומהות העונש. ובספור המקום אשר יהיה אז, (ג) ובספור הזמן אשר יהיה להם, (ד) שמחייב התמדה נצחית לגמולים ולענושים. (ה) ואם גמולם וענשם שוים בענין, (ו) ואם יש ביניהם הפרש (ז) ובין הראוי התמידית, ואם יתקבצו הגמולים והענושים זה עם זה, ואם יש עליהם עבודה לבורא, ואם יתכן שיבחרו בהמרותו, ואם יעבדוהו מה יהיה גמולם. (ח) וכאשר אפרש אלה העשרה ענינים, ישלם כל מה שצריך אליו במאמר הזה:

ואחל בתחלה הודעת מהות הגמול והענש, וכבר זכרתי לפנים מהם קצת, אך אוסיף בהם הנה באור, ואומר שהגמול והענש שני ענינים דקים, (ט) יבראם אלהינו בעת השלום, ויגיע מהם אל כל אדם כפי הראוי לו, והם שניהם מעצם אחד, דומה לכח האש שורפת מאירה, והיא מאירה לצדיקים ולא לרשעים, ושורפת הרשעים ולא הצדיקים. ובזה אמר הכתוב (מלאכי ג׳) כי הנה היום בא בוער כתנור וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ומה טוב דמותו אותם בשני מעשי השמש, אשר בה יהיה חום היום, ובה יהיה האור הבהיר. ואמרו היום בוער ושמש צדקה הוא מדבר אחד, הלא תראה כי הלשון רומזת אל השמש במלת יום, באמרה (שופטים י״ט) והיום רד מאד. ואמרה עוד (שם) הנה נא רפה היום לערוב. ושרש זאת אשר יחדשנה הבורא מדומה לשמש אלא שיש בינה ובין השמש הפרש, כי השמש חומה ואורה מתערבים ומשתתפים, לא יגבר אחד מהם מן האחר, והעצם הזה ביכולת הבורא, יתקבץ אורה לצדיקים, ויתקבץ חומה לרשעים. אם בכח שמיחד אותה בו, אם במקרה, שישמור בו אלה מן החום,

ויסתיר

שביל האמונה

הכרח להפכם לכונה אחרת. וכמו שהיא גם הקבלה אשר בידינו שהתורה לא תתבטל ולא תשתנה. במאמר מבורר ומפורש כאשר במאמר השלישי פ״ט ע״ש ובביאורי אות פ״ו:

פרק ה (א) מפני שהם פועל אחד. כלומר שכל מה שיעשה האדם. יד הגוף והנפש שוים בו. ושניהם יחדיו הם הפועל אשר עשה את המעשה ההוא. ולא יתכן לייחס הפעולה לאחד מהם בזולת השני. וכמו שנתבאר במאמר הששי פ״ה: (ב) בארתיו ופירשתיו. במאמר השביעי פ״א: (ג) ובספור הזמן כו׳. כלומר מהות הזמן אשר יהיה אז: (ד) שמחייב התמדה נצחיית כו׳. מוסב על מלת ובספור כלומר שנספר הענין אשר חייב עבורו שהיו הגמול והעונש נצחיים. ואפשר שצ״ל ומה שמחייב כו׳: (ה) ואם גמולם וענשם שוים בענין. אם גמול מצוה אחת וגמול מצות הרבה שוים בענין. וכן אם עונש עבירה אחת שוה לעונש עבירות הרבה: (ו) ואם יש ביניהם הפרש. אם יש לצדיקים שם יתרון זע״ז ומה הוא היתרון. וכן ברשעים: (ז) ובין הראוי התמידית. כלומר אם יש חילוק בין הרשעים בענין העונש התמידי. ומי הוא הראוי לעונש תמידי: (ח) וכאשר אפרש אלה העשרה כו׳. כלומר כאשר אפרש עשרה ענינים מן השאלה עשרה הנזכרים יושלם כל הצורך בזה המאמר: כי השאלה הראשונה והיא מהות הגמול כבר נתבארה בפרק שלפני זה. ושתי השאלות האחרונות כבר נתבארו במאמר השביעי פ״ח. וכמו שאמר זה הגאז״ל בסוף פרק יו״ד אחרי ביאור העשרה ענינים. וזה סדר השאלות א׳. מהות הגמול. ב׳ מהות העונש. ג׳ מהות המקום אשר בו יהיה הגמול והעונש. ד׳ מהות הזמן אשר יהיה אז בעת הגמול. ה׳. מה הוא הדבר המחייב שיהיה הגמול נצחי ומתמיד. ז׳. אם גמול מצוה אחת ועונש עבירה אחת שוה לגמול מצות הרבה ועונש עבירות הרבה. ח׳. אם יש הפרש בין צדיק לצדיק ובין רשע לרשע. ט׳. מי מהרשעים הראוי לעונש תמידי. יוד. אם יתקבצו הצדיקים והרשעים לראות זה את זה. יא. אם יש שם עבודה. יב. אם יתכן שיבחרו אז הצדיקים במרי. יג. מה יהיה גמול הצדיקים על עבודתם אשר יעבדוהו אז: (ט) יבראם אלוקינו בעת השלום כו׳. תוכן דבריו ז״ל כי בעת השלום כלומר אחרי שכבר יבראו כל הנפשות העתידות להבראות כפי רצונו וחכמתו ית׳. אז יתחילו ימי השילום לשלם לכל איש כמעשהו. ואז יברא הבורא ית׳ עצם אחד בעל שני ענינים דקים. האור והשרפה. ויגיע האור אל הצדיקים ולא אל הרשעים. והשרפה אל הרשעים ולא אל הצדיקים. וכמו שהוא השמש גם היום בעלת שתי כחות אלה. כח שורף וכח מאיר. וע״כ אמה״כ הנה יום בא בוער כתנור. ויום הוא כינוי לשמש כלומר שיבוא שמש בוער כתנור לרשעים. וזרחה לכם יראי שמי כו׳ כלומר והשמש ההוא עצמה תהיה לצדיקים שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ובעבור שהשמש היא בעלת שתי כחות האלה שהם החום והאור. ע״כ יכונה גם העצם ההוא העתיד להבראות בשם שמש. אמנם בינו ובין השמש הפרש גדול. כי החום והאור אשר לשמש הם משתתפים יחד. וא״א לאחד מבלתי השני. אולם העצם ההוא הנברא יקבץ אורו לצדיקים מבלי השתתף החום עמו. ויקבץ חומו אל הרשעים מבלי השתתף האור עמו. וזה יהיה

ביכולת

ויסתיר בו האור מאלה, והסברא השנית יותר קרובה, וכבר ראינו שעשה כן במצרים שקבץ האור לישראל, וה חשך למצרים (י) במקרה במצותו. (יא) וכיון ששמתי זה השרש, אומר עתה כי בעבור זה קוראים הספרים כל גמול הצדיקים אור, וכל ענש הרשעים אש כמו שהם אומרים בגמול (תהלים ל״ו) כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. ועוד אור זרוע לצדיק (שם צ״ז). אור צדיקים ישמח (משלי י״ג) להשיב נפשו מני שחת. לאור באור החיים (איוב ל״ג) וכמו שאומרים בנפש הרשע, (ישעיה א׳), והיה החסון לנעורת ופועלו לניצוץ ובערו שניהם וגו׳. ועוד (שם ל׳) (יב) כי ערוך מאתמול תפתה. ועוד (איוב כ״ו) כי עדת חנף גלמוד ואש אכלה אהלי שחד. ועוד (שם כ״ב) אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש. ועוד (שם כ׳) כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נפח. ועוד תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם (ישעיה ל״ג). ועוד (שם כ״ו) אף אש צריך תאכלם. ועוד ימטר על רשעים פחים אש וגפרית (תהלים י״א) ימוטו עליהם גחלים באש יפילם (שם ק״מ). והדומה לזה. ואם ידרוש דורש להמשיל לו איך יחיה גוף בלי מאכל ובלי משתה תמיד? נמשיל לו במשה רבינו עליו השלום, אשר החיהו הבורא ארבעים יום שלש פעמים בלא מאכל ובלא משתה. כמ״ש (שמות ל״ד) ויהי שם עם יי ארבעים יום וגו׳. אך חיה באור אשר בראו לו ונתנו על פניו, כמ״ש (שם) ומשה לא ידע כי קרן אור פניו. (יג) שם זה אות והקרבה אל שכלנו, שנעמיד על חיות הצדיקים באור לא במזון, וכן אמר לו (שם) נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו׳. וזה כאמרו לצדיקים, ומעולם לא שמעו ולא האזינו. עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס״ד). אבל איך יחיה הבורא הענוש תמיד העומד נצח באש? לא מצאנו במה שקדם מי שאירע לו כזה שנמשיל בו, וכאשר לא נמצא זכרו הכתוב בפירוש ואמר (ישעיה ס״ו), כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. וזה המאמר מחייב שיהיו נפשותם שמורות בגופם בענין דק (יד) חוץ מן החום המכאיב, עד שיהיה החום המכאיב ענש להם ויסבלוהו. (טו) ויישר עוד שישמור נפשות הצדיקים בענין, עד שתהיה האורה המגעת אליהם מערבות מתמדת, חוץ מהענין אשר בו יעמדו. אלא שהצרך להאמין בזה הענין הדק השומר, הוא בשער הענושים יותר צריך, ממה שצריך בשער הגמולים. הלא תראה שהמלכים כשהם רוצים לענוש האדם זמן ארוך נותנים לו לאכול ולשתות קודם (טז) שישלם בו חפצם מן הענש, כי הם עושים זה מתחת הטבע. אבל הבורא עושה ממעל לטבע, יעמיד וישמור בלא מאכל. ונקרא הגמול גן עדן, בעבור שלא נמצא בעולם יותר נכבד מן הגן והוא אשר השכין בו האדם. ונקרא הענש גיהנם, (יז) מפני שהכתוב קראו תפתה. (יח) והוא שם מקום קרוב לבית המקדש.

יאמר

שביל האמונה

ביכולת הבורא ית׳ על אחד משתי פנים או שיתן בו כח מיוחד לדעת זאת להאיר לצדיקים ולשרוף לרשעים. ואז שהיינה פעולותיו בעצם. או שיחדש דבר בצדיקים שיסתיר אותם מהחום. ויחדש ג״כ דבר אשר ימנע מרשעים האור. ובזה תהיינה פעולות העצם ההוא במקרה לא בעצם. וזאת הסברא האחרונה אמה״ג ז״ל שהוא יותר קרובה לשכל. וכל דבריו אלה הוא מה שאמרו חכז״ל (עכו״ם ג) אין גיהנם לע״ל אלא הקב״ה מוציא חמה מנרתיקה ומקדיר. רשעים נידונין בה. וצדיקים מתרפאין בה. דכתיב הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא כו׳ (ופרש״י היום הבא השמש הבאה דבכמה דוכתין קרינן לשמשא יומא) צדיקים מתרפאין בה דכתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה כו׳: (י) במקרה במצותו. כלומר כאשר לוה אז בעת ההוא: (יא) וכיון ששמתי זה השורש. שהגמול הוא האור והעונש הוא השרפה והחום: (יב) כי ערוך מאתמול תפתה. מדורה אש ועצים וגו׳: (יג) שם זה אות והקרבה כו׳. ר״ל כי ע״כ עיכב את מרע״ה בהר ארבעים יום מבלי מאכל ומשתה. וזן אותו באור שלוקי [illegible] על פניו להיות זה לנו לאות ולקרב אל שכלנו איך יחיו הצדיקים העוה״ב באור מבלי מזון. וידעו [illegible] ר״ל כי האור המאיר לצדיקים הוא עצמו הוא המעמידם ומקיים אותם קיום נצחי. אולם החום המכאיב אשר לרשעים. אין ספק שיש שם ענין דק זולתו אשר בו יתקיים גופם לסבול עונש החום המכאיב עמ״ד: (טו) ויישר עוד שישמור כו׳. ר״ל שיושר ג״כ לומר כי גם בצדיקים יש ענין השומר אותם ומעמידם. זולת האור המאיר. אלא שאין אנו מוכרחים לומר זה כמו שאנו מוכרחים לזה אצל הרשעים: (טז) שישלם בו חפצם מן העונש. שהם מבריאים אותו תחלה להשלים חפצם בו מהעונש אשר לא היה יכול לסבלו בזולת זה: (יז) מפני שהכתוב קראו תפתה. שהכתוב קרא אל העונש תפתה וכמו שאמר הגאז״ל לפני זה את מאה״כ כי ערוך מאתמול תפתה: (יח) והוא שם מקום כו׳. וגיהנם הוא שם מקום קרוב לביהמ״ק אשר אומרים עליו התופת וגיא בן הנם כמ״ש (ירמיה ז) ולא יאמר עוד התופת וגיא בן הנם ונקרא קרוב לביהמ״ק כאשרו (יהושע טו) ועלה הגבול גיא בן הנם אל כתף היבוסי מנגב הוא ירושלים. ונקרא

יאמר לו התופת וגיא בן הנם ונאמר לו בספר יהושע גיא הנם (יהושע ט"ו). **ועל גן ששכן בו** אדם נושאים המשל הנכבד באמרו כגן עדן הארץ לפניו (יואל ב') ועל מקום התופת נושאים המשל הפחותי כמ"ש (ירמיה י"ט) והיו בתי ירושלי' ובתי מלכי יהודה כמקום התופת הטמאי':

פרק ו וכיון שבארתי (א) שתי המדות האלה צריך (להשיב) על השאלה השלישית. (ב) והוא המאמר במקום (ג) אלה הגמולים והענושים, כיון שהם אדם גופים ונפשות, ואי אפשר להם בלי מקום ינוחו בו, ומקיף שיקיפם, יברא להם הבורא וישכנם בם. והמאמר הזה מביא אליו (ד) צרך הנבראים, ועם זה שספרי הקדש זכרו אותה, אך קראוהו שמים וארץ להקריב אל הבנתו, מפני שאין אנו רואים כי אם שמים וארץ. והוא אמרו (ישעיה ס"ו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה. ואומר בשער זכרון המקום, מה אפני החכמה בשומים חדשים וארץ חדשה, ולמה לא גמלם (ה) במקום הזה הידוע. ואבאר ואומר, מפני שהארץ לא הוכנה כי אם לצרכי המזון, ועל כן יש בה שדות לזרוע וגנות, ונהרים ואפיקים להשקות האילנות והבהמות, (ו) והים והנחלים למטר ולשטף, ומדברות למרעה החיות, ודרכים להולכים. והצרכנו למדור הזה לכל אלה המותרים כלם, בעבור צרכנו למזון ולקנין, אבל מדור העוה"ב אין בו לא מזון ולא קנין, ואין צרך לשדות ולא לצמח, ולא לנהרות ולא לנחלים, ולא לכל מה שדומה לזה, ואין צריך לבני אדם בעת ההוא, (ז) כי אם מתקע ומקיף בלבד, יבראהו להם כפי אשר ירצה, והוא המושב והמקיף אותו. (ח) ואין דומה פרוש כי כאשר השמים (ישעיה ס"ה) ופרוש אמרו (שם ס"ו) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה. כל הפסוק ההוא בעת הישועה, וכאלו חדש להם העולם על דרך המשל, כל שכן שאמר אחריו (שם) כי הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש. ואיננו רוצה שיחדש בריאת ירושלים, אבל יחדש לה השמחה, כי השלמתו גילה ועמה משוש, וכאלו בראם בשמחה. כי כאשר השמים החדשים כיון שהוא בעולם הבא, הוא מקום ומקיף באמת, יבראם לבני אדם, וימחה המתקע הזה והמקיף הזה, וישימם לאין. כאשר פירש שם (תהלים ק"ב) לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד ואתה הוא ושנותיך לא יתמו בני עבדיך ישכונו. ואמרו ישכונו, אחרי המחות השמים והארץ, מחייב בריאת מקום אחר

שביל האמונה

ג"כ בספר יהושע גי הנם כאמרו (שם) ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה. ובעבור שהעונש קראו הכתוב תפתה. והתופת הוא גיהנם ע"כ נקרא העונש בשם גיהנם והוא מלה מורכבת גי הנם. וכיוצא בזה הם דברי החבר למלך אלכוזר בסוף המאמר הראשון וז"ל גיהנם הוא מקום ידוע קרוב לירושלים גיא שאין האש נכבית ממנו. היו שורפין בו עצמות הטומאה והנבלות ושאר הטומאות. והמלה עברית מורכבת ע"כ. ור"ל מפני ששם היו מעבירין מן העולם כל מיני טומאות והכחון. כ"כ שם זה למקום ששם נשרפין נפשות הפושעים המעולפות בגילולי טומאות עוונותיהם. וחכז"ל (עירובין יט) אמרו שנקרא מקום העונש תפתה בעבור שכל המתפתה ביצרו יפול שם. ונקרא גיהנם ע"ש שעמוקה כגיא ושכל יורדים לה על עסקי הנם:

פרק ו (א) שתי המדות האלה. מהות הגמול ומהות העונש: (ב) והוא המאמר במקום. במהות המקום אשר בו יהיה הגמול והעונש: (ג) אלה הגמולים והענושים כו'. ר"ל אלה מקבלי הגמול והעונש כיון שהם אדם כלומר גופים ונפשות. וא"כ הם צריכים למקום לנוח בו ומקיף שיקיפם: כאלו תאמר ארץ ושמים. יברא להם הבורא מעת הגמול מקום ומקיף וישכון אותם שם: (ד) צורך הנבראים כו'. ר"ל זה שאמרנו מבריאת המקום הוא מוכרח בשכל יען שא"א לנבראים מבלי מקום ינוחו בו. ועם זה עוד שהכתובים זכרו זה וכמו שמבאר והולך: (ה) במקום הזה הידוע. כלומר בעוה"ז אשר אנו בו היום: (ו) והים והנחלים כו'. כלומר שיקוו המים מהמטר והשטף אל תוכם. לבל יכסו את פני הארץ: (ז) כ"א מתקע ומקיף בלבד. מתקע הוא המושב והמקום אשר בו יתקוממו השמתקוממים ואפשר שהוא מגזר מלה"כ (ברכות לא) ולבן תקע את אהליו. והמקיף הוא סביבות המתקע המקיפו מכל צד כמו שיקיפו השמים ואת הארץ: (ח) ואין דומה פרוש כי כאשר השמים כו'. ר"ל שמאה"כ הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה הנאמר על ימות המשיח בעת הישועה. הוא רק משל לומר שיראו אז עולם חדש. וכמ"ש שם אח"כ הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש. וזה יורה שהכוונה שידמה להם כאלו בראם מחדש על השמחה ועל הגילה. וכ"ז משל אל הישועה וכמו שכתב גם הרב המורה בפכ"ט מהשני וז"ל ואמר ממשל אני אברא שמים אחרים וארץ אחרת וישכחו הראשונים וימחה זכרם. ואח"כ באר זה בדבקות המאמר. ואמר זה אשר אמרתי אברא אני רוצה בו שאני אשיתכם בענין שמחה תדירה וחדוה מקום האבל ההוא והצער ולא יזכר האבל ההוא הקודם ע"כ. אולם מאה"כ כי כאשר השמים החדשים הנאמר על העוה"ב אינו ד"מ אבל הוא כפשוטו. שיברא להם מתקע ומקיף חדש באמת. והמתקע והמקיף הזה. כלומר השמים והארץ אשר הם היום ימחו מן המציאות שיאבדו. וכמ"ש המה יאבדו ואח"כ בני עבדיך ישכונו. שזה מחייב באמת שיאבדו השמים והארץ יברא להם מקום

אחר ישכנו בו. ועוד בעבור האויר אשר (ט) בין שתי קצוות האלה, כבר התברר לנו שהוא מושך גופותנו (י) מה שהצריכנו אל תמורה תחתיו מהמזון, ומפני שהיו בני אדם בעולם הבא אינם צריכים מזון, התחייב שיהיה האויר להם שלא כטבע האויר הזה, עד שלא יצטרכו אל המזון. (יא) וכאשר יהיו שתי הקצוות בטבע האלה כזה, שהאויר הממוצע ביניהם איננו זה האויר ולא בטבעו:

אך איך יהיה הזמן אשר הוא תשובת השאלה הרביעית? אומר כי זמן כלו אור בלי חשך, ר"ל שלא יהיו שתי משמרות זו אחר זו לילה ויום, (יב) כי הלילה והיום אופני החכמה כשהשכינה בני אדם בארץ, במקום שיהיו במסע השמש ותנועתה, להיות היום להתעסק בו במחיתם ודרכיהם, והלילה למנוחה ולהשקט ולמשגל ולהתבודד בעצות והדומה לזה. אבל העולם הבא, אין בו מכל זה מאומה, ואיננו צריך אליהם בלי ספק ללילה ויום, וכן למנות החדשים והשנים, כי זה איננו בעולם כי אם לחשבון ולשכירות ולצמח הארץ והדומה לזה, (יג) אלא שחלק מה מהזמן יהיה לו אות, יהיה עליהם בו עבודה כאשר אני עתיד לבאר:

פרק ז אבל השתי שאלות החמישית והששית, אשר המה (א) הרבות זכר גמול הצדיקים ועונש הרשעים, אדבר בזה מדרך המושכל. ואומר כי כאשר חייב הבורא את האדם בעבודתו, היה ראוי לעורר חפצו עליה בגדול שבדברים המעוררים את החפץ, כי אם היה מושך חפצו בדברים מעטים, ולא היה עובד אותו, היה יכול האומר לומר, (ב) אולי אם היה מיחלו ביותר שיחל, היה עובדו. וכאשר יחל אותו בכל, לא תשאר לו טענה. ובאור זה, אם הושם זמן גמול הצדיקים אלף שנה, היה אפשר לומר כי לא חפצו בה קצת בני אדם, בעבור מעוט השנים. וכן שני אלפים ושלשת אלפים, וכל מה שהוא קצוב, ימצא בשכל שיעור אחר למעלה ממנו. וכאשר ישים גמולם בלי תכלית ובלי הפסק, וטובותם לא תמוטנה, לא נשאר מקום לטוען לטעון. ואולי יאמר אומר כי הענין הזה בגמול יותר נכון, כי היא טובה והצלחה וחסד, אבל ביסורים וההתמדה באש, רואה אני שזה עזיבת הרחמים ואכזריות, ומה שאיננו דומה למדותיו יתברך. ואומר בזה עוד (ג) דבר מגיע, כי כאשר התחייב ליחל אותם יחול שאין גדול ממנו, כן התחייב להפחידם הפחד שאין גדול ממנו. כי אם היה מפחידם ביסורי אלף שנה, היה יכול האומר לומר, אלו היה משים אותם אלפים היו מפחדים יותר, ואם היה משים אותם אלפים, היה יכול לומר, אלו היה משים אותם רבבה, היה מפחדים יותר, על כן שם היסורין באין תכלית, שיהיה מפחיד בגדול שבהפחד, שלא תשאר עמו תואנה לשום אדם. וכאשר ייראם ביראה הגמורה ולא ישמעו, לא היה נכון להמיר מה שהפחידם ויכזיב מאמרו, אך בעבור הצדיק מאמרו ודברו, ראוי שיתמיד עליהם היסורין, (ד) וחמסם על נפשם, כי מרי וכחשו. ולו החסד בשהגדיל עליהם בפחד היסורין לתקנם לעבודה. וזה הענין דומה לשאר הדברים אשר בראם הוא בחכמה, (ה) והם שבים לשער בחטא האדם, כמי שיצא בלילה וירד לבור, ויאכל המאכל בלא עתו, ושיתרפא במה

שביל האמונה

מקום חדש וישכנו בו: (ט) בין שתי קצוות האלה. בין השמים והארץ אשר הם עתה: (י) מה שהצריכנו אל תמורה כו'. ר"ל בעבור שמטבע האויר אשר אנחנו בו היום. הוא שינגב את ליחות האדם בכל עת עד שעי"ז הולך האדם למזון כדי שיחדש ליחות חדשות אשר ינגב אותם האויר תמורת מה שהיה לו לנגב מליחות הגוף וכמו שנזכר במאמר שביעי ספ"א. א"כ יחויב שיהיה האויר אשר בעוה"ב: איננו בטבע זה האויר אשר אנו בו היום. הואיל ואין שם אכילה ושתיה: (יא) וכאשר יהיו שתי הקצוות כו'. לשונו זה דחוק מאוד. וכוונתו כי אם האויר אשר יהיה אז לא יהיה בטבע האויר אשר הוא היום: יתחייב מזה שגם הקצוות אשר האויר ממוצע ביניהם: כלומר השמים והארץ. יהיו ג"כ בטבע אחר ממה שהם היום. ואפשר שיש בזה טעות הדפוס וכצ"ל וכאשר שיהיו שתי הקצוות האלה בטבע כזה שהאויר הממוצע כו': (יב) כי הלילה והיום אופני החכמה כו'. ר"ל כי בעת אשר השכינה החכמה את האדם בארץ מקום מסע השמש ותנועתה אשר מזה יתהוה היום והלילה. היו אופני החכמה בזה להיות היום להתעסק כו': (יג) אלא שחלק מה מהזמן כו': ר"ל שיהיה אז אל הצדיקים זמן מיוחד אשר יכירוהו לעבוד בו את הבורא ית'. וכמ"ש לקמן פ"י ממאה"כ והיה מדי חודש בחדשו כו':

פרק ז (א) הרבות זמן גמול הצדיקים כו'. כצ"ל לדעתי. ור"ל באיזה סבה חויב להרבות זמן גמול הצדיקים ועונש הרשעים לבלתי תכלית: (ב) אולי אם היה מיחלו ביותר שיחל. כלומר אם היה מבטיחו בתוחלת יותר גדולה ממה שהבטיחו: (ג) דבר מגיע. דבר שיגיע הענין הזה מהתמדת העונש ג"כ: (ד) וחמסם על נפשם. שאין להם לזעוק חמס כ"א על נפשם. כי מידם היתה זאת להם: (ה) והם שבים

במה שמזיק והדומה לזה. ואח"כ אומר (ו) בשער מן הכתוב שהוא מתמיד לעד. תחלה (ז) אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (דניאל י"ב). ואומר עוד (תהלים פ"ז) נעימות בימינך נצח. ואמר עוד (שם מ"ט) עד נצח לא יראו אור. וכאשר אמר (שם ק"ב) ואתה הוא ושנותיך לא יתמו. אמר אחריו בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון. (ח) וחייב במאמר הזה, שכמו שהוא ית' קיים לעד לבלי הפסק, כן עמידת הצדיקים מתמדת בלי הפסק. ואם יטעון טוען ויאמר, כאשר הכשרת עמידת הברואים עמו באחרית הזמן באין תכלית, יכשר גם כן שיהיו הברואים עמו בתחלת הזמן באין תכלית? אני מבאר ההפרש אשר יש בין שני הדברים. ואומר, כי היא מן השוא שיהיה הנברא לא סר עם בוראו בלא תכלית. כי כל עושה, (ט) בהכרח הדברים קודם למעשהו. אבל (י) כשהוא מקדים ועושה אותו בכל יום שאנחנו רואים אותו בשכלנו יכול לקיימו בו, נראה אותו גם כן יכול לקיימו יום אחר, וכאשר יבטיחהו שיעשה לו כן הוא מגיע לו כל יום ביום, וכל עת בעת, לא ירחיק השכל מזה מאומה אבל מכשיר אותו. ואם יאמר מה יתרון בעת ההיא לבורא על הנברא? נאמר, זה המאמר אין צריך תשובה. ואיך ידמה הגוף והרוח הצריך אל זמן ואל מקום, הנהנה המצווה והמוזהר הצריך אל עמידה שיעמידהו, למי שהתעלה מכל הענינים האלה והדומה להם. אבל הוא לפניו כמי שעיניו ונפשו תלויות למה שיחדשהו לו, כמו שנאמר (שם יא) וזרעם לפניך יכון:

פרק ח אבל תשובת השאלה, אם גמולם וענשם שוים בענין? אומר כמו שלא יכלה גמול אלף זכות, כן לא יכלה גמול זכות אחת? וכמו שאלף חובר לא יכלה ענשה, כן חובה אחת לא יכלה ענשה? אלא שהגמול והעונש אעפ"י שהם לנצח למעשה אחד ולאלף מעשה, ענין כל אחד יהיה כפי מעשהו. ומי שעושה זכות אחת או עשר או מאה או אלף, יהיה ענינו בגמול כפי מה שעשה, אלא שהוא לנצח, כאשר אנו רואים בעולם הזה אנשים, ותכלית טובתם המנוחה בלבד, ואנשים שהם עם המנוחה אוכלים ושותים, ואנשים אחרים, שהם עם כל זה לובשים הבגדים החמודות, ואחרים עם כל זה יש להם מעלות גדולות, כן בעולם הבא אנשים, נאמר בהצלחתם אף בשרי ישכון לבטח (תהלים פ"ז) ואחרים, בצל כנפיך יחסיון (שם ל"ו). ואחרים, ירויון מדשן ביתך (שם) ואחרים, והלבש אותך מחלצות (זכריה ג'). ואחרים, ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה (שם). רמז בו אל המלאכים אשר נאמר (ישעיה ו') שרפים עומדים ממעל לו. וכן מי שעובר עבירה אחת או עשרה או מאה או אלף, יהיה ענינו בעונש כפי מה שעשה. אלא שהוא מותמד לנצח, כאשר אנחנו רואים בעולם הזה אנשים שענשם שיושמו במושמר, ואחרים שגוררים עם זה בחבלים, ואחרים עם כל זה קשורים כפותים, ואחרים עם כל זה אסורים בזיקים וכבלים, ואחרים עם כל זה מכים אותם במה שמכאיבם. כן בעולם הבא, אנשים שנאמר ביסוריהם, ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר (ישעיה כ"ד). ואחרים, עונותיו ילכדונו את הרשע ובחבלי

חטאתו

שביל האמונה

שבים לשער כו'. אפשר שהוא מלה"כ (משלי כ"ג) כמו שער בנפשו. שפירשו בו שהוא מלשון שערוריה. ור"ל כי הבורא ית' ברא את כל הדברים בחכמה ולטובה. וע"י חטא האדם בהנהגתו הם שבים להיות כמו שער בנפשו: (ו) בשער מן הכתוב כו'. כלומר אחרי שמחויב היות כן מן המושכל. ראיתי כי שער הכתובים יורה ג"כ שהגמול והעונש יתמידו לעד לעולם: (ז) אלה לחיי עולם כו'. כלומר אלה אשר יקיצו לעמוד בתחיה יהיו לחיי עולם כי יעתקו מימות המשיח אל חיי העוה"ב המתמידים לעד לעולם. וכמו שנזכר בפ"ח מהמאמר השביעי: ואלה אשר לא יקיצו ישארו בקברות עד העוה"ב אשר יהיו בו לחרפות ולדראון עולם: (ח) וחייב במאמר הזה. במה שאמר וזרעם לפניך יכון אחר מה שאמר ואתה הוא ושנותיך לא יתמו: (ט) בהכרח הדברים קודם למעשהו. כלומר שהכרח וטבע הדברים מחייב שיהיה העושה קודם לנעשה על ידו: (י) כשהוא מקדים ועושה אותו כו'. כלומר שעם שהוא מחויב שיהיה העושה קודם לנעשה לא יחויב שיכלה הנעשה ממציאותו. וכבר אפשר שיעמוד ויתקיים כמו העושה. וזה כי כמו שאנו רואים בשכלנו שהעושה יכול להעמידו מדה זמן. כן ג"כ יכול להעמידו לעד לעולם. ואם הבורא ית' הבטיחנו בזה מה המונע שיעשה זה ויעמוד אותו זמן אחר זמן עת אחר עת באופן שלא תמוט עמידתו מלפניו כל הימים לעולם. וכן הם גם דברי הרב המורה לפי שיטתו בפכ"ז מהספר שני ז"ל אמנם לפי שיטתנו התוריית אשר היא מציאות הדברים והפסדם לפי רצונו ית' לא על צד החיוב. לא יתחייב לנו לפי זה הדעת. שהוא יתברך כאשר המציא דבר לא היה נמצא. שיפסד הנמצא ההוא א' בהכרח. אבל הענין נתלה ברצונו ואם ירצה יפסידהו. ואם ירצה ישאירהו בגזרת חכמתו. הנה הוא אפשר שישאירהו לנצח נצחים ויתמידהו כהתמדתו ית' ע"כ: (יא) וזרעם לפניך יכון: כלומר שעיניהם לך תלויות בכל עניניהם:

לסברים

חטאתו יתמך (משלי ה') ואחרים, ואם אסורים בזיקים (איוב ל"ו). ואחרים, והשער מתגורר על ראש רשעים יחול (ירמיה ל'):

אבל השאלה השמינית היש בענין הצדיקים יתרון זה על זה? וכן בענין הרשעים, כבר נכנס שרש תשובתה במאמר הזה הקודם. אבל רואה אני (א) להשריש משרש אשר להם יתרון שבעה סעיפים. ואומר, כי ממה שמורה שיש לצדיקים מעלות בגמולם, שכל אחת יתרה על חברתה. תחלה מה שמחייב אותו השכל, ואחר כן שמצאנו בספרים שבע מעלות זו למעלה מזו. הראשונה שקצתם יהיה לו אור כזריחת אור השמש, אמר בו (מלאכי ג') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. וקצתם יהיה לו עם ערבות בניצוציה. כמו שאמר, (שם) ומרפא בכנפיה. וקצת' יתקיים לו האור כדבר הנטוע, כמ"ש (תהלים צ"ז) אור זרוע לצדיק. וקצתם יוסיף לו האור, כמ"ש (משלי יג) אור צדיקים ישמח. וקצתם יהיה אורו כאור הגלגל. אמר בו, (דניאל י"ב) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע. וקצתם יהיה אורו כאור הכוכבים, חוץ מן השמש. אמר בם (שם) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. (ב) וקצתם יהיה אורו לו כאור עצם השמש. ובם אמר (שופטים ה'), ואהביו כצאת השמש בגבורתו. וכמו שידענו שמרע"ה היו פניו מלאים הוד, ופני יהושע פחות ממנו, מפני שאמר בו (במדבר כ"ז) ונתת מהודך עליו. ולא אמר כל הודך, ופני שבעים זקנים פחות מהם, בעבור שאמר (שם) ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים. (ג) וכאשר תהיה עלת מהודך עליו, למען ישמעו כל עדת בני ישראל הזקנים בכלל העם. ומה שיורה על כי הענושים גם כן יש להם מעלות זה על זה, מצאנו בספרים להם זכרון שבע מעלות בלהב האש. מהם מי שהאש מלהבת פניו עד שיאדימו, ובכמוהם אמר (ישעיה י"ג) פני להבים פניהם. ומהם מי שישחירו פניו כשחרות הקדרה. ובכמוהם אמר, (יואל ב') כל פנים קבצו פארור. ומהם מי שיגיעהו ממנה כמו צליה ובשול. ובהם הוא אומר, (מלאכי ג') הנה היום בא בוער כתנור. ומהם מי שיגיעהו כמי שתאכלהו האש. ובהם הוא אומר (איוב כ'), תאכלהו אש לא נפח. ומהם מי שיגיעהו כאש אוכלת בעצים. ובהם הוא אומר (ישעיה ל'), מדורתה אש ועצים. ומהם מי שיגיעהו כאש אוכלת העפר והאבנים, ובכמוהם הוא אומר (דברים ל"ב) ותאכל ארץ ויבולה. ומהם מי שיגיעהו כאש אוכלת עד מעמקי ארץ, כמו שעושים הזועות. ובהם הוא אומר, (איוב ל"א) כי אש היא עד אבדון תאכל. כאשר ידענו כי מכת מצרים היתה כוללת ומגיע לכל אחד כפי מדתו, כמו שאמר (תהלים ע"ח) (ד) יפלס נתיב לאפו. ופרוש יפלס ישקלהו במשקל, כמו שאמר (משלי ט"ז) פלס ומאזני משפט ליי':

פרק ט אבל תשובת השאלה התשיעית מי אשר הם ראויים ליסורים האלה? נאמר, הכופרים והמשתפים ובעלי העברות החמורות אשר לא עשו תשובה. אך הכופרים והמשתפים הוא אשר אמר בהם (ישעיה ס"ו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי. ובעלי העברות החמורות, הם אשר נכתב בהם כרת או מיתות בית דין. כי כאשר יכרתו מהעולם הזה, יוציאו' אל הכרת בעולם הבא מבין הצדיקים גם כן, מפני שלא עשו תשובה. ואם לא יכריתנו, אבל השלים ימיו כדי שיאריך לו, ועם כל זה לא עשה תשובה, יהיה ענשו יותר קשה, והכרתו מבין הצדיקים יותר ראוי, מפני שהאריך לו ולא שב. ואם לא יהיה (א) מכל אשר ספרנו מאומה, מה שהוא זולתם הם קלות ויכופרו לו. ואם יאמר אומר באי זה דבר יכופרו לו מבלי תשובה? נאמר, הלא הקדמנו המאמר שאין להם כי אם קלות, ואמרנו שזה מחייב שכבר נזהרו מן החמורות, ולא נזהרו מהם עד שקיימו שכנגדם ולא כפרו, אבל האמינו ולא שתפו אבל יחדו, ולא רצחו ולא גנבו ולא נאפו, אבל עשו בצדק ובמשפט. (ב) ומי שהוא על הדרך רוב מעשיו זכיות, ועבירות

שביל האמונה

פרק ח (א) להשריש משורש כו'. משסורם אשר הפרש נו קודם זה שיש לצדיקים יתרון זע"ז. ראיתי להסריש ממנו שבעה סעיפים. כלומר שאבאר כי היתרון הוא בשבע מעלות זו למעלה מזו: (ב) וקצתם יהיה אורו לו כו'. כלומר לא שיהיה אור לו כמו מאור השמש שהיא המדרגה הראשונה. אבל שהוא עצמו יאיר כשמש: (ג) וכאשר תהיה עלת מהודך כו'. ר"ל כי הודו של יהושע גדול מההוד הנאצל על הזקנים. כי באמרו ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בנ"י. הכניס הזקנים ג"כ שבכלל המחויבים לשמוע אל יהושע: (ד) יפלס נתיב לאפו. כלומר ישקול בפלס את הנתיב אשר דרך בו יוליך את חרון אפו:

פרק ט (א) מכל אשר ספרנו מאומה. מחויבי כר יתות ומיתות ב"ד: (ב) ומי שהוא על הדרך הזה רוב מעשיו זכיות. כצ"ל: (ג) והעבירות המועטות כו'. והעבירות הקלות אשר הם

בעצם

(ג) ועבירות חמועטות ההם כנגד אלה, ישלמו לו עליהם בעולם הזה ויצא נקי, כאשר בארתי במאמר החמשי:

אבל השאלה (העשירית) היא היתקבץ קצתם על קצתם? אומר, כפי אשר הסתכלתי ומצאתי, כי הצדיקים והרשעים רואים קצתם את קצתם בראות בלבד, כמו שאמר בצדיקים (שם) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי. וכל אשר יתברר להם יסורם, יאמרו ישתבח מי שהצילנו מן היסורין האלה, וישמחו ויגילו בענינם. וכמו שאמר על הרשעים (שם ל"ג) (ד) פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים. יתמהו על הצדיקים איך יעברו על האש היוקדת ולא תזיקם, ויאנחו על מה שאבד מהם מהגמול. וכאשר דמה אותם שמה כאנשים, נקראו לאכול לסעודה, ואחרים שזמנו ליסורים, והם רואים אותם ונאנחים. הוא אמרו (שם ס"ה) לכן כה אמר יי הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו'. אבל הצדיקים קצתם עם קצתם, מי שמעלתו מהם קרובה למעלת אחר יפגענו, ואם תהיה רחוקה לא יפגענו. ועלה בדעתי, הענושים כל שנים מהם שתהיה מעלותם קרובות זו לזו אינם נפגשים, (ה) מפני שהיסורים פוסקין ביניהם וטרדתם בהם:

פרק י אבל השאלה היש לאלהים עליהם עבודה? אומר כן, שלא יתכן שיעשה בדבר הזה שיעזוב שכל שלם בלי צוי והזהרה, (א) ואלו היה נכון לעשותו בעולם הבא היה עושהו בעולם הזה, אך יש לו בו חבה עליהם שיאמינו באלהותו, ושלא יללוהו ולא יספרו עליו המדות המגונות, ומה שדומה לזה. אלו מדרך השכליות הגמורים, וזה דבר שאי אפשר זולתה. וזכרו הספרים עבודה אחרת שמעית, והוא (ב) שיכוין להם מקום מארצם, יחייבם בו שיבואו אליו בכל פעם, הוא להם כיום השבת וראש חדש אצלנו עתה, ויעבדוהו שם בבה שיצוה אותם, עד שלא יעזבם בלי עבודה. כמ"ש (ישעיה ס"ו) והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות לפני אמר יי', (ג) וכאשר ישלימו, יצאו ויראו הענושים. כמ"ש (שם) ויצאו וראו בפגרי האנשים. (ד) מפני שאמר יבא כל בשר. ואמרו קדמוננו שהצדיקים אין עומדים בלי עבודה בעולם הבא, כאשר הם בעולם הזה, אמרו, (סוף ברכות) תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. אבל הענושים (ה) לא יתכן שיצוו בעבודה, בעבור היסורין ובעבור שהיתה מעתיקה אותם מענינם המתמיד כאשר הקדמנו. אבל תשובת השתי שאלות האחרונות, אשר אחת מהנה, אם יעבדו מה יהיה גמולם? והאחרת, אם הם לא יעבדו, מה יהיה מענינם? כבר השיבותי עליהם (ו) בסוף המאמר השמיני, ואמרתי שלא ערב להם הגמול הנצחי, כי אם בעבור שידע שהם יבחרו בעבודתו ולא בהמרותו. וכי כאשר יבחרו בה, יוסיף להם ביתרון הטובה כאשר בארנו. (ז) וכיון שיצאו שתי אלה עם הראשונה אשר קדם באורה, נשארו עשר בלבד:

פרק יא וראוי שאחבר אל המאמר הזה מה שאומר. (א) אבל עין הגמול על כל מצוה ודת

שביל האמונה

באמת מועטות נגד הזכיות הגדולות האלה אשר זכרנו. יקבלו עליהם העונש בעוה"ז. ויהיו נקיים מכל חטא בעוה"ב. וכמו שנתבאר במאמר החמישי פ"ב שהבורא ית' נפרע על המעט בעוה"ז. כדי שישאר הכל לעוה"ב: (ד) פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים. מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם. כלומר שהרשעים יפחדו וירעדו ויתמהו. איך יגורו הצדיקים באש אוכלה. ויעברו על האש היוקדת ולא תזיקם: (ה) מפני שהיסורים פוסקין כו'. כלומר שכל אחד מהם טרוד ביסורים קשים ורעים. עד שלא יעצרו כח לראות זא"ז. ומה שהם רואים את הצדיקים. הוא להם לעונש למען יאנחו על מה שאבד מהם מהגמול. כמ"ש עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו':

פרק י (א) ואלו היה נכון לעשותו כו'. ר"ל כי אלו היה נכון לעזוב את הצדיקים בעוה"ב מבלי עבודה. כבר היה עוזבם גם בעוה"ז מבלי עבודה: (ב) שיכוון להם מקום כו'. ר"ל שייחד להם מקום אחד בארצם שיבואו אליו בכל פעם: (ג) וכאשר ישלימו. את העבודה המוטלת עליהם: (ד) מפני שאמר יבא כל בשר. וזה יורה שצריכים לבוא ממקומם למקום מיוחד: (ה) לא יתכן שיצא בעבודה כו'. ר"ל כי לא יתכן שיצוה הבורא ית' את הרשעים שיעבדוהו משתי פנים. האחד כי א"א להם בעבודה מפני היסורים המגיעים אותם. והשני כי בעת העבודה היו צריכים לנוח מהיסורים המגיעים אותם: והם חויבו להיות בהתמדה מבלי הפסק וכמו שנתבאר: (ו) בסוף המאמר השביעי. כנ"ל עיי"ש פ"ח בביאורי אות פ"ו: (ז) וכיון שיצאו שתי אלה כו'. ר"ל כי בעבור שתי השאלות האחרונות כבר נתבארו במאמר שביעי פ"ח. והשאלה הראשונה שהוא מהות הגמול קדם ביאורה במאמר הזה פ"ד. ע"כ לא נשארו מהי"ג שאלות אשר זכרנו כ"א עשרה בלבד אשר הוצרכנו לבארם הנה:

פרק יא (א) אבל עין הגמול כו' ובן עין העונש כו': כבר בארתי בהקדמת הספר ענין א' אות א'

ודת והשתדלות מה הוא? וכן עין הענש על כל מצוה ודת והשתדלות (ב) כי לא עבר זה בעולם הזה, לכמה פנים מן החכמה. אחד מהם (ג) כי שרש העון אשר בו הגמול והענש לא ראינוהו, אבל הגיענו בדרך הקירוב וההבנה, ואיך נעמוד על סעיפיהם אשר הם יותר דקים? ועוד שלא יארכו הדברים וירחבו המאמרים וירבה הטרחה. ועוד שלא נבחר מה שנרצה מן העבודות, כשנדע גמול כל אחד מהם. ועוד כי הטרדה הגדולה שבלבותינו, (ד) הוא הדבר הקרוב אלינו בצווי לאמר ענין הישועה, ועל כן הרחיבו בו הספרים ובארו. אבל אני מקוה (ה) שיפורשו לנו מיום הגמול לכל עבודה. ומדיני דרכי הענש על כל עבירה בזמן הישועה (ו) כשיגלה הענין הזה, ויפנו הלבבות לבקש החכמה, ויזדככו הטבעים לקבל התבונה, כי קרובה היא ומזומנת לצאת אל העולם הבא. ואומר שעל כן אמר (ז) שהנבואה תהיה כוללת הכל, באמרו (יואל ג') והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר. (ח) כי לא יתנבאו כי אם במה שהוא, ואשר יהיה עתיד בעת ההיא, הוא גמול העולם הבא וענשו. וכאשר יודיעם זה, יתן להם עליו אותות ומופתים. כמ"ש אחריו (שם ג') ונתתי מופתים בשמים ובארץ. ואחר כן אמר אחריו, כי הדברים האלה יהיו קודם תחיית המתים, כשאמר (ט) השמש יהפך לחשך והירח לדם (י) ומי שהשכיל לנפשו יהיה מן המשכילים ומי שמתקן בני אדם לעבודת אלהים וילמדם (יא) מה שיגיעו בו אליה, יהיה ממצדיקי הרבים. כמ"ש (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ובעבור זה יצוה כל חכם (יב) על ההשגחה ובלמוד בני אדם והישירם:

המאמר העשירי

במה הטוב לאדם לעשותו בעולם הזה:

פתיחה

אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר, (א) הקדמת המאמר הזה אשר דברו בו אנשים רבים

שביל האמונה

א' ובמאמר השלישי פ"ד אות גימ"ל כי עין ועצם הם שמות נרדפים לענין אחד אצל המעתיקים עיי"ש: (ב) כי לא עבר זה בעוה"ז כו'. ר"ל מה שלא הודיענו הבורא ית' בדרך העברה וקירוב ע"י עניני עולם הזה. את עצם גמול כל מצוה ומצוה. ועצם גמול הדת בכללו. ועצם גמול המשתדל לחזור אחר המצות בהשתדלות יתירה. וכן עצם העונש על כל אלה. היה זה לכמה פנים מן החכמה. וכלשון הזה עוד במאמר השני פרק יוד עיי"ש ובביאורי אות יוד י"א: (ג) כי שורש העון אשר בו כו'. כנ"ל ור"ל כי אם לא עמדנו על שורש עצם הגמול. כ"א ע"ד קירוב והבנה רחוקה. איך נוכל לעמוד על ענפיו: (ד) הוא הדבר הקרוב כו'. ר"ל כי בעבור שראה הבורא ית' את הטרדה הגדולה אשר תטריד את לבותינו מכובד התלאות ותוקף הצרות בגלותנו. ע"כ צוה לנביאיו לאמור לנו ענין הישועה שהיא לימות המשיח. שזה דבר קרוב ומוכרח לפי המצב אשר אנחנו בו. ולא שיתנבאו בפרטי העוה"ב שהוא לזמן הרחוק. ולא יכנס באזנינו מקוצר רוח ומהגלות הקשה: (ה) שיפורשו לנו מיני הגמול כו' ומיני דרכי העונש כו'. כנ"ל לדעתי: (ו) כשיגלה הענין הזה ויפנו בו'. כלומר כאשר יגלה הענין הזה מהעוה"ב ויפנו הלבבות כו' אז יפורשו לנו מיני הגמול ומיני העונש בכל פרטיהם. וכל עוד שלא נתגלה הענין גם בדרך כלל. איך אפשר שיפורשו לנו פרטיו: (ז) שהנבואה תהיה כוללת הכל. שכלם יתנבאו מגדול ועד קטן: (ח) כי לא יתנבאו כ"א במה שהיא עתיד. כנ"ל ור"ל כמו שכל הנביאים נתנבאו לימות המשיח בעבור שזה היה העתיד בערך זמנם. ככה כמו כן בימות המשיח יתנבאו הנביאים ג"כ במה שהוא עתיד בערך זמנם: (ט) השמש יהפך לחושך והירח לדם. לפני בוא יום ד' הגדול והנורא ולדעת הגאז"ל יקרא היום אשר בו יחיו המתים יום ד' הגדול והנורא. וכן אמרו גם חכז"ל (ירושלמי שקלים ספ"ג) תחה"מ מביאה לידי אליהו זכור לטוב דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ד' הגדול והנורא. ופירשו הר"ן ומהר"ם יפה ז"ל כלומר דאליהו בא בשביל תחה"מ. והוא מקדים לבא. דיום ד' הגדול והנורא היינו תחה"מ. וכיון דבשביל אותו יום אתי אליהו נמצא שתחה"מ גורמת לאליהו שיבא: (י) ומי שהשכיל לנפשו. כלומר שזכה ללמוד ולא זכה ללמד: (יא) מה שיגיעו בו אליה. כלומר שבלימוד ההוא יגיעו אל העבודה: (יב) על ההשגחה. כלומר להשגיח על אחרים וללמדם ולהישירם אל החכמה ואל העבודה:

נשלם המאמר התשיעי. בעזר צור מושיעי:

פתיחה (א) הקדמת המאמר הזה כו'. כלומר הדבר הראוי להקדים לזה המאמר הדק מאוד עד שרבים

רבים, ומעט מי שהגיע בו אל העצה המשובחת, אומר בפתח דברי כי בורא הכל ית', (ב) מפני שהיה אחד בעצמו, התחייב שיהיו הברואים רבים כאשר בארתי. ואומר הנה (ג) כי האחד הנראה, אי זה אחד שיהיה, איננו אחד (ד) כי אם בדרך המספר. אבל כאשר יבחנהו הבוחן על דרך הדקדוק, ימצאנו ענינים רבים. (ה) ויותר פשוט מהכלל הזה, שהנמצאות כלן כשיבחן כל גוף מהם, ימצא בו חום וקור ולחות ויובש, וכאשר יבחן גוף האילן, (ו) ימצא בו עם זה סעיפים ועלים ופרי ומה שנלוה אל זה. וכאשר יבחן גוף האדם, (ז) ימצא בו עמהם בשר ועצמות וגידים ועורקים ומיתרים ומה שנלוה אל זה. וזה מה שאין ספק בידיעתו, ולא נדחה במציאתו, (ח) אבל אם היה בחקי הבריאה כי הבורא אחד ומעשיו רבים, וכמו שאמרו הכפרים מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית וגו' (תהלים ק"ד). אפי' השמים יש בהם מן החלקים השונים זה מזה, והשיעורים והצורות והמראים והתנועות מה שלא נוכל לספור. (ט) וכן הם כמו שאמר (איוב ט') עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן:

פרק א וכאשר הקדמתי המאמר הזה, אומר עתה, כי כן באהבות (א) אהבה לדברים, ושנאה לדברים. כמו שאמר (משלי י"ט) רבות מחשבות בלב איש ועצת יי היא תקום. וכאשר הגופים אינם קיימים ביסוד אחד לבד מד' היסודות, וגוף האילנות אינו קיים בחלק אחד ממה שזכרנו, והאדם אינו חי בבשר או בעצמות בלבד, גם השמים אינם מאירים בכוכב אחד, כן האדם לא יתנהג כל ימיו במדה א'. (ב) אבל מהתקבצות מה שזכרנו בכל שער על רוב מדבר אחד ומעט מאחר, ישלם כל הנזכר כן מהתקבצות מדות האדם באהבה ובשנאה על רב ומעט, ישלם לו תקון עניניו, ויהיה כאלו הביאם לפני הדיין ודן עליהם. כמ"ש (תהלים קי"ב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל וגו'. או כאלו שקלם במשקלו והלק אותם חלקים, וכמו שאמר (משלי ד') פלס מעגל רגלך. וכאשר יעשה כן יהיו כל עניניו שוים ומתוקנים. ואשר חייב שאשים השער הזה התחלת המאמר הזה, הוא שראיתי

שביל האמונה

רבים דברו בו. ומעט שהגיעו אל האמת ואל העצה המשובחת. אומר אותו בפתח דברי: (ב) מפני שהיה אחד בעצמו כו'. כלומר אחרי אשר קיימנו האחדות העצמי לבורא הכל ית' בעבור שהוא בורא: התחייב מזה שיהיו הברואים כל אחד מהם אינו אחד בעצמו: הואיל והוא נברא לא בורא. וכמו שנתבאר זה במאמר השני: (ג) כי האחד הנראה. כל דבר שאנו רואים בחוש שהוא אחד: (ד) כ"א בדרך המספר. ר"ל שאנו חושבים אותו לאחד רק בדרך המספר. הואיל וא"א לספור אותו יותר מאחד. יען שאינו כמות מתפרד. אולם אם נבחין אותו בדיקדוק נמצאהו שאיננו אחד בעצמו. אבל שהוא מחובר ומורכב מענינים רבים מתדבקים ומורכבים זה עם זה: (ה) ויותר פשוט כו'. ר"ל זה דרך כלל: ולהסביר הענין יותר הוא שהנמצאות כלן כשיבחן כו': (ו) ימצא בו עם זה. עם זה שהם מורכבים מד' יסודות: (ז) ימצא בו עמהם. עם הד' יסודות: (ח) אבל היה בחוקי הבריאה כו': כנ"ל לדעתי. ור"ל שזה הוא מחוקי הבריאה שיהיה כן ואינו ענין נדחה מהמציאות. והאפשר שכיון לומר כי כל דבר אם רק היה בחוקי הבריאה אין ספק שהוא מורכב. כי רק הבורא הוא אחד פשוט. אבל מעשיו מורכבים המה. וכמ"ש מה רבו מעשיך כלומר כל אחד ממעשיך: (ט) וכן הם כמו שאמר כו'. ר"ל ומלבד כל אלה הנזכרים הם עוד כמו שאמר עליהם הכתוב עושה עש וגו':

פרק א (א) אהבה לדברים כו'. ר"ל שאין מטבע האדם שיהיה מוטבע רק על האהבה בלבד. אבל שהוא מוטבע גם על השנאה. יש דברים שיאהוב אותם ויש אשר ישנא אותם. ולפעמים ישנא גם את אשר אהב תחלה. ויאהב את אשר שנא כבר. וכמש"כ רבות מחשבות וגו'. כלומר שרק עצת ד' היא תקום ולא תשתנה. אבל האדם הוא בטבעו בירבו עשתונותיו ומחשבותיו תתהפכנה: (ב) אבל מהתקבצות מה שזכרנו כו'. ר"ל כי כמו שלא יתקיימו כל אלה הנזכרים אם לא בהתקבצות הריבוי וההרכבה מענינים נאותים מזה מעט ומזה הרבה. כפי הראוי לכל אחד מהם. ובזה יוכלו להיות מה שהם. כמו האילן ד"מ אם לא יהיו בו מעט ענפים ועלים הרבה ופירות מועטים לא יהיה אילן עושה פרי וכן כלם. כן ובאופן הזה לא תשלמנה מדות האדם כ"א בהתקבצות כל המדות הנזכרות לפנינו בשערים הבאים. לאהוב ולשנוא מזה מעט ומזה הרבה כפי הראוי אצל כל אחת מהן. ואז יושלם תיקון עניניו. ויהיה כאלו הביא את מדותיו לפני השופט ודן ביניהם לקחת כפי הראוי מכל אחת מהן באהבה ובשנאה אם מעט ואם הרבה. וכמש"כ יכלכל דבריו במשפט. ואפשר שזאת היתה גם כוונת חכז"ל במה שאמרו במליצתם הנפלאה (ברכות ס"א) צדיקים יצר טוב שופטן שנאמר ולבי חלל בקרבי רשעים יצר רע שופטן שנאמר נאום פשע לרשע בקרב לבו אין פחד אלוקים לנגד עיניו. בינונים זה וזה שופטן שנאמר יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו ע"כ. כלומר שכל אלה מכלכלים בדבריהם במשפט. אך השופט של הצדיקים הוא היצר טוב ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו לבחור תמיד במעשה הטוב כי היצה"ר כבר מת בקרבם כמו שהרגו אם. והשופט של הרשעים הוא היצה"ר ועלתה וממאו

שראיתי אנשים חושבים ומאמינים, כי חובה שיתנהג האדם במדה אחת כל ימיו, (ג) יגביר אהבת דבר על שאר האהובים, ושנאת דבר על שאר השנואים, והסתכלתי בעצה הזאת, והנה היא מתכלית הטעות מכמה פנים. אחד מהם כי שנאת דבר אחד והגברתי אלו היה יותר תקון, לא היה נוטע הבורא במדות האדם אהבת שאר דברים, ואלו היה הדבר כן, היה אפשר לבראו מיסוד אחד, ושיבראנו גזרה אחת, יהיה בורא כן שאר כל הנמצאות ויהיו על הענין הזה. הלא תראה שחלקי הפעלים לא יכשר בהם השתמש דבר אחד לבדו, כל שכן כליהם. ומזה אלו בנה בונה בית מאבנים בלבד או מעצים בלבד או ממחצלאות בלבד או ממסמרים בלבד, לא יהיה תקון כמו שיהיה, אם היה בונה מאלה מקובצים. ודומה לזה יאמר בתבשיל ובמאכל ובמשתה ובמלבוש ובשמוש ושאר החפצים. ואיך לא יפתה האדם עיניו כשהוא רואה כל אלה החלקים אינם הווים מדבר אחד, והם הוכנו לו לשמשו ולתקנתו, כל שכן עניני נפשו ומדותיה:

פרק ב וצריך שאבאר כי (א) חדושי הבחירה הזאת אין רעתה מעטה, אך היא גדולה. (ב) כמו שאני מדמה ואומר, מהם מי שבחר לשוט בהרים, (ג) והוציאו זה שגעון ה' ומהם מי שבחר הרבות האבילה, והוציאתו אל הטהורים. ומהם מי שבחר הנקמה, ונקם מעצמו. ומה שדומה לענינים האלה, ממה שאני עתיד לבארו באמצע המאמר הזה בעזרת האל:

אבל אקדם הנה ואומר, (ד) כי על כן צריכים לחכמה בהנהגת האדם ומהלכיו תמיד, כמו שאמר (משלי ז') בהתהלכך תנחה אותך. והשרש בשער הזה, שיהיה האדם מושל במדותיו, ושולט במה שיאהבהו וישנאהו. כי לכל אחד ממה שהוא אוהב ושונא, מקום ראוי שישתמש בו. וכאשר יראה המקום אשר ראוי להשתמש בו במדה ההיא ישלחנה בשיעור עד שישלים המעשה ההיא, וכאשר יראה המקום אשר ראוי לעצור המדה ההיא, יעצרנה עד שיעבור מעליו הרוח ההיא. וכל זה בישוב ויכולת לפשוט בעת שירצה. ולתפוש בעת שירצה, וכמ"ש (שם י"ז) טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר. (ה) וכבר הקדמתי קודם זה כי לנפש שלשה כחות, התאוה והכעס וההכרה. וכח התאוה הוא אשר יביא האדם לכסוף למאכל ולמשתה ולמשגל, ושייטבו בעיניו המראים הנאים, והריח הטוב, והמשושים הרכים. וכח הכעס, הוא אשר יביא האדם אל התגברות והשררה, והעזר לאחרים, והנקמה והגאוה והעזות, והדומה לזה. (ו) אבל כח ההכרה הוא אשר ידין על הכחות האחרים. ואי זה מהם ידמה האדם או ענף מענפיהם אז יתעסק בכח ההכרה להתבונן

שביל האמונה

ונואמו הורידם ונאמר שמת. והבינונים זה וזה שופטן וע"כ מעשיהם שקולים. ועיין בח"א שם: (ג) יגביר אהבת דבר כו'. ר"ל שהם אמרו כי הדרך הישרה שיבור לו האדם: הוא שיאהב דבר אחד באהבה שלמה עד שבאהבתו ישגה תמיד ולא יחוש עוד לשום דבר. וכל מגמתו וחפצו ומחשבתו לא תהיינה כ"א באהבת הדבר ההוא. או שישים כל מחשבתו וחפצו בשנאת דבר אחד ובשנאתו ישגה תמיד ולא יחוש עוד לשום דבר. וע"ז אמר הגאון ז"ל שטעות נבערה. כי אלו היה החפץ מן האדם אהבת דבר אחד בלבד. לשוא נטע בו הבורא ית' אהבה לדברים הרבה ואלו היה הדבר כן כבר היה יכול לבראו מיסוד אחד לא מיסודות מתנגדים. וגזרה אחת לא בשר גידין ועצמות וכיוצא. וכן גם שאר הנמצאים היה בוראם מיסוד אחד וגזרה אחת. אבל באמת אין הדבר כמו שאמרו. ואם הפעולות החלקיות והגופניות לא תשלמנה כ"א בהרכבת דברים הרבה. כש"כ הפעולות הנפשות הכלליות שלא תשלמנה כ"א בהשתמש בכלן בכל אחת מהן בזמן הראוי במדה ובמשקל וכאמור:

פרק ב (א) כי חידושי הבחירה הזאת אין רעתם מעטה. כנ"ל. ור"ל כי מהבחירה הרעה הזאת אשר בחרו להחזיק רק במדה אחת והניחו האחרות נמשכו ממנה חידושים אשר רעתם רבה:

(ב) כמו שאני מדמה ואומר. כמו שאמשול משל ואומר: (ג) והוציאו זה אל השגעון. כנ"ל: (ד) כי ע"כ צריכים לחכמה כו'. ר"ל כי בעבור שאמרנו שלא יושלם תיקון עניני בני אדם אם לא מהתקבצות כל מדותיו והשתמש בכל אחת מהן כשיעור הראוי ע"כ צריך האדם לחכמה יתירה בהנהגותיו ותהלוכות עניניו. כי אז החכמה תנחהו ותנהלהו ולא יהיה נבוך בעניניו וכמ"ש החכם על החכמה בהתהלכך תנחה אותך: (ה) וכבר הקדמתי קודם זה. בפ"ג מהמאמר השני עיי"ש אות יוד בביאורי: (ו) אבל כח ההכרה כו'. ר"ל כי כח ההכרה הוא הכח המושל אשר הוטבע באדם לדין על הכחות הנזכרות שהם התאוה והכעס כדי לכלכל דבריו במשפט. ובהתעורר בקרבו התאוה או הכעס או ענף מענפיהם יתגדל בכח הכרתו להתבונן באחריתו לדעת אם יעשה ואם יחדל. וכיוצא בזה כתב גם הרב המורה בפ"ח מהשמיני וז"ל וצריך למי שיבחור להיות אדם באמת. לא בהמה בתואר אדם ותמונתו. שישים כל השתדלותו להסר כל צרכי החומר ממאכל ומשתה ומשגל וכעס וכל שאר המדות הנמשכות אחר התאוה והכעס ויבוש מהן וישים להן מדרגות. אכנס מה שא"א מבלעדיו כמאכל ומשתה. יסתפק מהן במועיל ולפי צורך הפרנסה לא לפי ההנאה גנפשו. ע"כ

להתבונן בהם ולבחנם, ואם יראה אחריתו וסופו נצולים מפגע, אז ייעץ בו, (ז) כ"ש שתהיה אחריתו משובחת. ואם יראה בצד מצדדיו פגע מן הפגעים, ייעץ בעזיבתו. וכל אדם שיקים השער הזה, וימשיל הכרתו על תאותו וכעסו, יהיה במוסר החכמים. כמ"ש (שם ט"ו) יראת יי מוסר חכמה. וכל אדם שימשיל תאותו וכעסו בהכרתו, לא יהיה איש מוסר. ואם יקרא ענינו זה מוסר שלא כדין, (ח) הוא מוסר אוילים. כאשר אמר (שם א׳) ומוסר אוילים בזו. ואמר עוד (ט) וכעכס אל מוסר אויל (שם ז׳):

פרק ג וביון שהקדמתי המאמר הזה, שהצורך מביא אל חכם, שיסדר לנו האהבות והשנאות איך נתנהג בענינם, אומר, שמצאתי החכם שלמה בן דוד שהתעסק בזה, להודיענו מה הוא הטוב, ואמר, (קהלת א׳) ראיתי את כל המעשים אשר נעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח. אינו רוצה באמרו הכל הבל ורעות רוח, קבוץ המעשים והתחברותם, כי הבורא המציאם. ואין חכם אומר כזה על מה שהמציאו בוראו הכל הבל אבל רוצה בזה, כי כל מעשה שיקחוהו בני אדם לבדו, כלומר כי כל אחד מן מעשי האדם כאשר יעשהו נפרד, יהיה הבל ורעות רוח. וכהפרד אמר עוד (שם) מעוות לא יוכל לתקון. (א) וכל אחד מעוות מהתקן מקצר מהשלם, אבל בהתחברותם לא יהיה חסרון כי אם שלמות ותמימות. ומחזק הפרוש הזה שהוא כן, שהראה שלשה שערים מאהבות העולם, וגזר על כל אחד שהוא הבל, (ב) ופירושו השאה, כאמרו (ירמיה כ"ג) מהבילים המה אתכם. משיאים אתכם, ואמרו (תהלים ס"ב) ובגזל אל תהבלו. ותחלתם שיתיחד בחכמה לבדה ויעזוב שאר האהבות, אמר בזה (קהלת א׳) ואתנה לבי לדעת חכמה. (ג) וזכר העלה בו, כי כל אדם כפי שתרבה חכמתו ירבה מכאובו, כאשר יגלו לו ממומי הדברים מה שהיה במנוחה קודם הגלותם לו, והוא מה שאומר (שם) ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. ואחר כן שנה בשמחה ובשחוק בלבד, ואמר אם ישים האדם דעתו לפנות אליה ולהשגיח עליה, יהיה לו זה גם כן הבל, כמ"ש (שם ב׳) אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב. וזכר העלה בו מה היא, כי האדם בעת ההיא מרגיש מעצמו בעת השחוק והשמחה פחיתות וגנות, וכבר נכנס במדות הבהמות, והוא אמרו (שם) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה. ואחר כן שלש בישוב העולם, והודיע כי העסק בו גם כן הבל, כאמרו (שם) הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים עשיתי לי גנות ופרדסים. ושאר מה שספר ממעשיו עד סוף הפרשה וזכר העלה בשנאתו את כל זה, שיניחנו לאדם שיהיה אחריו, ותהיה יגיעתו לריק. כמ"ש (שם) ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי. וכאשר ספר אלה השלשה שערים, (ד) פסק לזכור שאר אהבות העולם שלא ימנעהו זה ממה שהוא צריך לדבר ולצוות, אך רמז בתוך השערים האלה, (ה) להשוות בין אלה השלשה, והוא שנתעסק במעט מן החכמה ומן התענוג, ולא יניח לעיין במה שהוא הטוב, כמו שאמר (שם) תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי:

פרק ד ועלה בדעתי (ויישירך האלהים) לקבץ משרשי אלה האהבות שלשה עשר, ואזכור מה שידעתי (א) ממה שהביא כל עם לבחור העסק בכל אחד מהם לבדה

שביל האמונה

ע"כ: (ז) כש"כ שתהיה אחריתו משובחת. כלומר וכש"כ כאשר יראה שהסיר אחריתו לא לבד ניצלת מפגע. כ"א גם משובחת. כי אז יאחוז בו ביתר עוז: (ח) הוא מוסר אוילים. ר"ל אם יקרא האדם את ממשלת התאוה והכעס על ההכרה בשם מוסר. הוא שלא כדין. כי אין זה כ"א מוסר אוילים הבוחרים את המוסר האמתי ובוז יבוזו לו. כמשה"כ חכמה ומוסר אוילים בזו: (ט) וכעכס אל מוסר אויל. שהאויל הולך את המוסר עד שכמו שיקשה להביא רגלו אל העכס. כן הוא קשה להביאו אל המוסר. ועיין רלב"ע שם:

פרק ג (א) כל אחד מעוות מהתקן כו׳. ר"ל כל אחד מהם בהיותו לבדו הוא מעוות אשר לא יתוקן ויקלקל אשר לא יושלם: (ב) ופירושו השאה. שם נגזר מלה"כ הגהת השיאני. כלומר שלב בני אדם נפתה אחריהם והוא הבל אין בו ממש: (ג) וזכר העלה בו. העלה והסבה אשר בעבורה לא טוב היות האדם מתיחד בחכמה לבדה ולעזוב שאר האהבות: (ד) פסק לזכור שאר אהבת העולם כו׳. כלומר שהספיקו לו אלה השלשה לדוגמא מבלי הזכיר עוד שאר האהבות. למען לא יארכו הדברים וימנעוהו מלדבר במה שרצה לדבר ולצוות: (ה) להשוות בין אלה השלשה כו׳. ר"ל כי כבר רמז שם הכתוב במה שאמר תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נוהג בחכמה ולאחוז בסכלות עד אשר אראה איזה טוב וגו׳. להשוות ולפשר בין אלה השלשה. ולקחת מכל אחד כפי הראוי. מעט חכמה מעט תענוג ומעט עיון במה שהוא טוב. והכל במדה ובמשקל:

פרק ד (א) ממה שהביא כל עם לבחור כו׳. ר"ל אזכור הסבה אשר הביאה את כל עם ועם לבחור רק במדה אחת מאלה השלש עשרה ולעסוק בה כל ימיהם: (ב) איזה דבר הניחו ועזבו

לבדה כל ימיהם, ואחר כן אבאר (ב) אי זה דבר הניחו ועזבו מהענין ההוא, ואזכור בכל אחד מהם המקום אשר ראוי להשתמש בה אשר לו נברא והושם, (ג) ואקבץ כלל ממה שאניח כל חפץ בכל שער, יהיה הקבוץ ספר פרישות שלם, ואספרם מתחלה ואומר, כי משרשי האהבות שלשה עשר, הפרישות, והאכילה, והמשגל, והחשק, והבנים, והיישוב, והחיים, והממון, והשררה, והנקמה, והעבודה, והחכמה, והמנוחה. ואחר כן אראה לשכל אחד אחד, ואזכיר לו אופני החפץ בו, ואכתוב מה שראוי מן הפרישות בו, ואית מקומו הראוי לו. ואומר בראשון:

שער הפרישות ראו אנשים כי אשר ראוי להתנהג בו האדם בעולם הזה, הפרישות וההליכה על ההרים ולבכות ולספוד ולהתאבל על העולם הזה. ואמרו חייבנו זה מפני שהוא (ד) עולם כליה מתהפכת באנשיה איננה קיימת. בעוד שיהיה האדם שמח בו שמחה בהשקט ובשלוה תתהפך עליו ותהיה שמחתו אבל, וגדלותו שפלותו, והצלחתו עמל. כמ"ש (איוב כ"ז) עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו. תשיגהו כמים בלהות. ישאהו קדים וילך. ואלו היה האדם משתדל בכל כחו להתחכם תנצחהו אולתו, או להנקות ינצחהו טנופו, או להיות בריא יחלהו מזגו, או להלבב יכשילהו לשונו. כמ"ש (שם ט׳) אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני. ואין כן אדם שידע מה שיתחדש עליו מחולי ופגע ושכול ודאגה וחסרון ושאר הפגעים, וכמ"ש (משלי כ"ז) אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום. וכל אשר יוסיף ממנו רויה יגדל צמאו, וכל אשר יוסיף להחזיק בו ינתק מבטחו. כמ"ש (איוב ח׳) אשר יקוט כסלו ובית עכביש מבטחו ישען על ביתו ולא יעמוד יחזיק בו ולא יקום. (ה) ואין ענינו בו כי אם בזיוף ושקר וכזב כל ימיו, וכמ"ש (תהלים ל׳) ורהבם עמל ואון. וכמה גבורים השח השפיל, וכמו שאמר (שם ע"ו) אשתוללו אבירי לב. וכמה נדולים הבניע וחלל, כמ"ש (ישעיה כ"ג) לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ. וכמה מיחל טובו המירה לו ברע, ופתח עיניו לראות באורה והחשיכה בפניו כמ"ש (איוב ו׳) כי טוב קויתי ויבא רע. (ו) ונשען בדאגותיו על האדם הזה, והשליך עליו חולשתו, וכמ"ש (תהלים פ"ח) עלי סמכה חמתך. (ז) ואנה העונות והחטאים והחשבון והיסורין וההבדל בינו ובין אלהיו? עד שישוב לו כטורף באפו, וכאכזרי אחרי הרחמים, כמ"ש (איוב י׳) כשחל תצודני ותשוב תתפלא בי. ואמר עוד (ישעיה יג) הנה יום יי בא אכזרי ועברה וחרון אף. ואמרו צריך למאוס בעולם הזה ולא יבנה בית ולא יטע, ולא יקח אשה ולא יוליד, ואל ישכון עם מי שבוחר במעשים האלה, שלא ירגילו אותו ותדבק בו ממדותם, אבל יתבודד בהרים, ויאכל מה שימצא מהצמח, עד שימות בדאגה ובאבל:

והסתכלתי במה שאמרו העם הזה ומצאתיו רובו אמת, אך טעו בעזיבת הישוב ובני אדם. כי עזבו זכרון מה שלא יוכל אדם לעמוד בלעדיו מן המזון והכסות והמחסה, וגם הניחו זכרון נפשם כי עזבו לישא נשים, וכרות הזרע אלו היה טוב היו מתנהגים בו בני אדם כלם ובטל מין המדברים, ובבטולו תבטל החכמה והתורה ויום הדין השמים והארץ, ותהיינה הנפשות בסכנה בין החיות והאריות והנחשים והחום והקור והפגעים. ואיה עבי הטבע והשגעון וטרוף הדעת בהעדר המאכל הטוב והמים הקרים והפסד הדם והמית המרה השחורה עד שיצטרכו אל אנשי הישוב לרפוא אותם שיועיל להם, ואפשר שלא יועיל. (ח) והיו משתוממים האנשים מבני אדם עד שיחשבו שיהרגו אותם. ויש שישנאום על היותם מוחזקים אצלם לרעים וחטאים עד שיתירו לעצמ׳ שפיכות דמם

שביל האמונה

כו׳: כלומר איזה דבר נשכח מהם ועזבו אותו במה שבחרו במדה ההיא: (ג) ואקבץ כלל ממה שאניח כו׳. ר"ל כי ממה שאניח בכל שער מאלה השלשה עשר. את החפץ הנגלה מהאדם באופני השתמשו בו כלומר הדרך הראוי והממולע ממנו. יקובץ ספר שלם בעניני הפרישות: (ד) עולם כליה מתהפכת כו׳: שכל הדברים כלים ונפסדים. וסבות העולם מתהפכת כל אחת מהם באנשיה ואינה מתקיימת: (ה) ואין ענינו בו. ואין ענין האדם בעולם: (ו) ונשען בדאגותיו כו׳. כאלו העולם נשען בדאגותיו על האדם וכל משבריו וגליו עליו יעבורו. וכל חולשותיו ורעותיו יטליך רק עליו תמיד וכמ"ש עלי סמכה חמתך כלומר שמתך שהם פגעי הזמן ותחבולותיו סמכו עלי: וכיוצא בזה כתב גם הרב המליץ בפי"ב מספרו בח"ע אמר שכליע הולשת ענין האדם בעולמו. ושהוא בו כמטרה לחץ אל הצער והסערה ואל יחסאו. אמר ז"ל ראה זה חדם ונפלא הכוכבים ממסלותם כאלו נלחמים איש ברעהו לקראת התנגדות בפעליהם המיוחדים ואני דע ונקלה וחלקי הבל בעולמי. יפקדוני בשפלי מסכנות מלחה. יכוננו נגדי חניתותיהם. ישובו עלי רביהם. גם שאתם גם קנאתם אני אסבול: (ז) ואנה העוונות כו׳. ומלבד כ"ז איה עוד העוונות כו׳: (ח) והיו משתוממים האנשים כו׳. כלומר שהאנשים המתבודדים האלה היו משתוממים מבני אדם והיו חושבים

דמם . ויש שישובו כמדות הבהמות ויצאו מן האנושות , כמ"ש (איכה ד') בת עמי לאכזר, כיענים במדבר . ואמר (איוב ל') בערוץ נחלים לשכון חורי עפר וכפים בין שיחים ינהקו . ויפסידו נפשם לגמרי , אבל הפרישות טובה לאדם כשיתנהג בה במקומה , והוא כשיזדמן לו המאכל והמשתה האסור והמשגל האסור והממון האסור , ישלח המדה הזאת עד שתרחיקהו מכל זה , כמו שאמר (קהלת ה') (ס) כי מה הווה לאדם בכל עמלו כי כל ימיו מכאובים וכעס עניניו :

פרק ה השני שער האכילה והשתיה . ראו קצת בני אדם כי הראוי שיתנהג בו האדם, שער האכילה והשתיה . ואמרו כי המזון (א) בו קיימות הגופים והנפשות , ועם זה יש בו ערבות גדולה והוא סבת גידול הגופים ורבוים והעמדת הזרע . והנה אתה רואה האדם יצום יום אחד יחלש אור עיניו ושמעו ומחשבתו וזכרונו ורעיונו , וכאשר יאכל ישובו כל כחותיו כבתחלה , ויש עת שירעב ויכפור באלהיו , ולא יבין מה שיתפלל אליו . והנה אתה רואה ישוב הארץ כלו איננו מושם כי אם במקום הנהרות (ב) בעבור הזרע ושתות המים , (ג) וכן מס המלכים וכן מתנות החילים . ואליהם יגיע המשל (ד) באמור כל אדם זה לחמי . ותראה מבטיחים הספרים בהם הצדיקים באמרם (שמות כ"ג) ועבדתם את יי אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך . וכן (ויקרא כ"ה) ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע . והדומה לזה הרבה , ושכל אירוסין וחתונה ולידה ומילה וברית ומועד וחנוך (ה) לא ישלם דבר מהם כי אם בו , (ו) וכן החברה והריעות בין האוהבים . ואמרו היין מראהו נחמד וריחו טוב וטעמו ערב , ישי' הדואג שמח , והכילי נדיב , ורך הלבב גבור . וכבר קבצם הפסוק בשבח , באמרו (תהלים ק"ד) ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן וגו' . והתבוננתי במאמרם זה ומצאתי רובו טעות , ועוד כי הם הביטו אל טובותיו ולא הביטו אל רעותיו . והוא שרוב המאכל גורם (ז) הקבסה ומכביד האיברים , וממלא הראש והעינים , ומביא לידי גויעה בהרבותו . וישיב הלב נמהר וישנה מדות האדם ויטה אל תאות המאכל ולהרבות הממון עד שלא יזכור השבע , וידמה למדות הבהמות והכלבים . וכמ"ש (ישעיה נ"ו) והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה . גם ישוב כמו האש אשר מה שיובא אליה תאכלנו מבלי הרגש כמו שאמר (שם ט') ויהי העם כמאכולת אש . גם ישוב כמות אשר יאסוף אליו כל הבריות ולא יאמר די . כמו שאמר (חבקוק ב') אשר הרחיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע . גם ישוב כארבע סבות החסרון (ח) והם האש והמים והמות והעקר , כמו שאמר (משלי ל') לעלוקה שתי בנות הב הב שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון . עד שתהיה עינו רעה במי שיאכל ממנו חלת לחם אפילו אם יהיה עשיר . (ט) ואם יראה לו זה יהיה בלי לב וכמו שאמר (משלי כ"ג) כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך . וכאשר יראה זה ממדותיו ימאסוהו המלכים וגדולי בני אדם ומשכילהם ולא ישבו עמו . כי כאשר יאכל ימהר , ואם יראה חתיכה טובה יקפוץ עליה,

והוא

שביל האמונה

כהם שהם רוצים להרגם והיו קמתם שונאים את בני אדם ומחזיקים אותם לרעים וחטאים כו' : (ס) כי מה הוה לאדם כו' . ר"ל כי הרעיון הזה אשר אמר גם החכם מסכים לדבריהם מורה לנו שהוא רעיון טוב לפעמים למען יתרחק האדם ע"י הרעיון ההוא מהמאכל והמשגל והממון האסורים וכדומה . כי בהעלותו על לבבו הרעיון הזה . כי הבל ימי אדם על הארץ וכל ימיו מכאובים וכעס עניניו . או אז יכנע לבבו וימאס בהבלי הזמן והמודותיו :

פרק ה (א) בו קיימות הגופים והנפשות . במזון יתקיים חיבור הגוף והנפש : (ב) בעבור הזרע ושתות המים . כי השדות הסמוכים ליאורים ויבלי מים יפים לזריעה . והמים יפים לשתיה :
(ג) וכן מס המלכים כו' . כל אלה הם רק לצורך המזון : (ד) באמור כל אדם זה לחמי . ר"ל כי על כל דבר טוב ומוכרח אל האדם יאמר עליו זה לחמי . כי האכילה והשתיה מוכרחים אל האדם ואליהם ירמזו באמרו זה לחמי : (ה) לא ישלם דבר מהם כו' . כאלו תאמר סעודת נישואין וברית מילה וחנוכת בית והאמר : (ו) וכן החברה והריעות וכו' . כמו שאמרו גם חכז"ל (שבת לב) אבב הגוממא נפיפי אחי ומרחמי . ופרש"י לפתח החנות שמחלקים בו מזונות כו' הרבה אחים והרבה אוהבים יש . וכן אמרו (סנהדרין ק"ג) גדולה לגימא שמקרבת את הרחוקים : (ז) הקבסה . שילשול מלמטה וקיא מלמעלה : (ח) והם האש והמים כו' . ועליהן אמר החכם שאול ועוצר רחם כו' שאול הוא המות ועוצר רחם הוא העקר כי בבטן העקרה יופסד הזרע : ארץ לא שבעה מים ויפסדו בה הזרעים . ובעבור שהפסד הזרעים הוא בהעדר המים . ע"כ יחס הגאז"ל את ההפסד אל המים יען כי העדרם הוא סבת החסרון . ואש לא אמרה הון כי הוא המשחית הגדול בעולם : (ט) ואם יראה לו זה . הפך עינו רעה . כלומר שאף אם יראה בעיניו את האדם האוכל בלחמו . יהיה זה בלי לב : (י) והוא ראשית מי שישלח כו' . כלומר ראשון ואחרון בקערה : (יא) ועינו אל

(י) והוא ראשית מי שישלח ידו לאכול ואחרית מי שישאנה , (יא) ועינו אל מה שיבא מן המאכל מאשר לבו אליו . וכמו שאמר (שם) (יב) כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלועיך . ועוד כי יכוין (יג) להפנות עד שיוכל לאכול שנית מהתאוותו לו , וכאלו הוא משפך שופך מלמעלה ויורד מלמטה וכמ"ש (ישעיה כ"ח) כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום . ועוד כי בא להקיא מרוב המאכל כאשר לא תכילנו האצטומכא כמ"ש (משלי כ"ג) אכלת תקיאנה . ואיה עבי הלב עד שיעזוב תורתו וישכח אלהיו , כמו שאמר (הושע י"ג) כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני . ושכחו ממעשה היין נגוב המוח אם ישתהו חי , והרטבתו אם ישתהו מזוג . ואיה התגברותו על השכל והפסדו את החכמה , וכמו שאמר (משלי כ') לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא יחכם . ואיה (יד) הרפותו את הגידים והרעישה והמית הדם וקדחת הדם והמורסות והסמטות, וכהות שטח האצטומכא (טו) והכשת הכבד (טז) וגריד' שריקת המעים והמכאובים הגדולים . וכמו שאמר (שם כ"ג) למי אוי למי אבוי למאחרים על היין . ואיה העברות והתועבות ליפות כל גנות והתר כל איסור , והוא מתהלך כגוף האדם מעט מעט , וכמו שאמר (שם) ואחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפריש עיניך יראו זרות . ואיה הריגת הנפש והמכות והמאסר והכבל והענש הלא בו . ואיה כל דרכי האונאה והתחבולות והאבדן כי אם בו, ומי שהרגיל את עצמו לסמוך על המאכל והמשתה מהתירם ולא יגיע אליהם (יז) יקחם מאשר ימצא . כמו שאמר (שם ד') כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו . אבל הם טובים לאדם לקחת מהם מעט כפי מה שיעמיד גופו . כמ"ש (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו . וכאשר יראה בשכלו מקום לזה ישלח תאות המאכל והמשתה , (יח) וכאשר יהיה לו מזונו יעצרנה :

פרק ו השלישי שער המשגל . ראו אנשים כי המשגל ראוי שיהיה נבחר על כל אהבות העולם , וכי יש לו ערבות יותר גדול מכל ערבות שבעולם , כי לכל יש דבר (א) שיעמוד במקומו , וזה אין דבר שיעמוד במקומו . והוא מוסיף בשמחת הנפש ויחזקנה , (ב) ומקל מלאות כל שכן מן הראש ומן המוח , והוא מניח כעס האדם ומעביר מעליו הדאגות , ומועיל מחלי המרה השחורה הנקרא מלאנכוליא . והגדול שבדברים שהוא סבת היות האדם המדבר החכם , (ג) ואין סבת התחברות בני האדם ורעותם כי אם בו , ואלו היה דבר מגונה היה הבורא מונע ממנו נביאיו ושלוחיו . הלא תראה כי קצתם אמר הבה את אשתי (בראשית כ"ט) מאין בשת , ואחר אמר ואקרב אל הנבואה (ישעיה ח') מאין הכלם . (ד) והקרתי דברי אלה ומצאתי בהם טעות , ועוד כי הניחו נזקיו וגנותו מהם , כי הוא מזיק לעינים ומסיר תאות המאכל והמשתה , ומפיל הכח . והרבה פעמים מביא השחפת וכאב החלצים וחלל הבטן , והורס הגוף ומכלהו מהרה וימהר הזקנה . ובו נאמר (משלי ל') אל תתן לנשים חילך . ואיה טרדת הלב ובלבול הדעת ועמימות העינים והמית הנפש כי אם עמו . וכמ"ש (הושע ד') זנות יין ותירוש יקח לב . ומי שלבו עליו לא ינוח להב אשו כי אם בעת הגעתו אל חפצו בלבד , וכאשר יעשה חפצו תבער אשו כבתחלה . כמ"ש (שם) כלם מנאפים כמו תנור בוערה מאופה . ואיה הטנוף והלכלוך , עד אם ירגיש ויהיה לו מעט דעת , (ה) יהיו שלמותיו מתאבים אותו , אפילו אם התרחץ כל ימיו . כמו שאמר (איוב ט') אם התרחצתי במי שלג וגו' אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי . ואיה החרפה והבוז

והנגע

שביל האמונה

אל מה שיבא כו' . עיניו צופיות אל מה שיבא מן המאכל יותר מאשר יכסוף לבו אליו . יען שכבר נתמלא בטנו עד אשר יצא מאפו והיה לו לזרא . וכל"ז ילטוש עיניו למאכלים הבאים : (יב) כי תשב ללחום כו' . הגאז"ל מביא ראיה למה שאמר ראשונה כי הנוהג מנהג זה ימאסוהו המלכים והמושלים : (יג) להפנות . להתרוקן : (יד) הרפותו את הגידים והרעישם . כנ"ל וכן הועתק בספר מגדול עוז להרב יעבץ בית מדות סימן ד' : (טו) והכחשת הכבד . כנ"ל : (טז) וגרידת שריקת המעים . שע"י רוב המאכל יוגרד חלקת המעיים עד שלא יוכל המאכל להפרק ולפול מתוכם : (יז) יקחם מאשר ימצא . כמו שאמרו גם חכז"ל אגל הגזל והסובא . סוף שיבקש לימודו ואין לו ומלסטם את הבריות : (יח) וכאשר יהיה לו מזונו יעצרנה. כאשר כבר אכל די מזונו יעצור תאות המאכל ולא יאכל עוד :

פרק ו (א) שיעמוד במקומו כו' . כי כל תאוות האדם מתקוממה בהגיעו לדבר יותר גדול : מון תאוות המשגל שאין דבר שיעמוד במקומו ולב החומדו בוער כתנור מאין הכבות : (ב) ומקל מלאות כו' . כאשר יתמלאו הגידים וכלי הזרע יוקל מלואתן ע"י המשגל וכמ"כ הראש והמוח שהזרע נמשך מהם : (ג) ואין סבת התחברות כו' . כי ע"י המיתון מתחברנה המשפחות לאהבה ואחוה ורעות : (ד) וחקרתי דברי אלה . דברי האנשים האלה : (ה) יהיו שלמותיו מתעבים אותו . כלומר שכל כך יהיה גופו מגואל ומטונף בעיניו עד שיטער משלמותיו שהם מתעבים ומואסים אותו מכלים שהיעוב והמיאוס ואין דעתם

טהם

והנגע, ומה שישאר זכרו עד אחרית הימים וסוף הזמנים. וכמו שאמר (משלי ו') נואף אשה חסר לב וגו נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה. ואיה שיחשוב כל בני אדם עורים והרשים (ו) עד שיחשוב כל גנות בגלות, ויחשוב שאינם יודעים. וכמו שאמר (ירמיה י"ג ז) נאופיך ומצהלותיך זמת זנותך. ואיה שישים ביתו מעון לכל לץ ולכל נואף ולכל לסטם ומשחית (ח) ואיננו שוער. וכמו שאמר (שם ה') ואשביע אותם וינאפו ובית זונה יתגודדו. וגורם לעצמו ולבניו שלא יהיה לו בן כשר, כמו שיגרם הוא לזולתו מעצמו כזה, שהוא מדה כנגד מדה. וכמו שאמר (איוב ל"א) אם נפתה לבי על אשה, תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין. ואין התאוה הזאת טובה לאדם כי אם להקים בה זרע וכמו שאמר (בראשית ט') ואתם פרו ורבו. (ט) וישלחנה בדעת בעת שהיא ראויה, ויעצרנה מהרבות:

פרק ז הרביעי שער החשק. השער הזה ואם הוא גנאי לזכור איננו יותר מגונה מדעות הכופרים, אעפ"כ זכרנום להשיב עליהם, ויסור הספק מן הלב, כן נזכור את זה גם כן להשיב עליו, ויסור ספק מן הלב. יש אנשים שרואים (א) שהחשק טוב מכל מה שיתנהג בו האדם, וחושבים כי הוא מזכך הרוח והמזג, עד שתשוב הנפש זכה צפה על הגוף מזכותה, ושהוא ענין דק עד מאד, ומשיבים אותו לפעולת הטבע, ואומרים (ב) כי הוא משך נצוק אל הלב, תחלתו ההבטה, ואחר כן תוחלת, ואחר כן קביעות, ואחר כן יעזרוהו משכים אחרים ויתקיים. ועלו מזה למעלה, עד שהשיבו אותו לפעולת הכוכבים ואמרו כשיהיו מזלות בני אדם שוים, (ג) מביאים זה אל זה משליש או משתות, וימשול על שני חלקי אהבותם כוכב אחד מחייב ביניהם האהבה והחברה. גם עלו מזה עד שאמרו שהוא פעל הבורא יתברך. וטענו שהוא ברא רוחות הנבראים כדורים עגולים, וחלק אותם לשנים, ושם כל חלק באדם אחד, ובעבור זה כשימצא כל חלק את חלקו הוא נתלה בו. גם עלו מזה עד ששמוהו כמו חובה, ואמרו (ד) כי נסו בני אדם בשער הזה, כדי שידעו כניעת האהבה ויכנעו לו ויעבדוהו. העם הזה בכל מה שזכרו, פתאים אין בהם דעת. וראיתי להשיב עליהם בשער הזה בתחלה תשובה נראית במה שבזבו, ואחר כן אראה להם הפך מה שנתלו בו. ואומר כי מה שאמרו על הבורא, לא יתכן שינסה האדם במה שהזהיר ממנו. וכמ"ש (איוב כ"ד) ואלוה לא ישים תפלה. ועוד כי לא אל חפץ רשע אתה (תהלים ה') אבל ענין חלוק הכדורים אשר נתלו בו, כיון שהשיבונו על מי שאמר בקדמות הרוחניים,

ובארנו

שביל האמונה

נוחה במה שהוא לבוש בהם · וזה דרך משל ממה שגם האדם אין דעתו נוחה בלבישת בגדים מטונפים ומגואלים: (ו) עד שיחשוב כל גנות בגלות: שיבקש דברים מגונים בגלוי לעין כל. כאלו כל בני האדם הם עורים והרשים ואין רואה ואין שומע: (ז) נאופיך ומצהלותיך זמת זנותך · על גבעות בשדה · כלומר לעין כל: (ח) ואיננו שוער · ואינו משער זה בדעתו מרוב תאותו: (ט) וישלחנה בדעת כו': בעת הראויה ובאשתו הראויה ישלח תאותו זאת · וגם בזה יעצור תאותו מהרבות כ"א בעונה ראויה:

פרק ז (א) שהחשק טוב מכל כו'. ר"ל שאין טוב לאדם רק שישתדל על היות לו חשוקה אהובה עד מאוד. עד שכל חפצו ורצונו ועשתונותיו ומחשבותיו לא יהיו כ"א באהבתו אותה. ועם שפחיתות השער הזה וגנותו מבואר מאוד אלא שהאומה אשר נאמר עליה סוגה בשושנים · וכמעט שאין גם אחד אשר ימשך בציור נבלותו לביאור מופלג · בכ"ז ראה הגאון ז"ל לזכרו בכלל השערים האחרים ולהשיב עליו למען לא יחסר שער אחד מהשערים הנאמרים בזה · וכמו שבמאמר הראשון מזה הספר זכר כל דעות הכופרים מבלי שמים אחת מהם כי ע"כ קרא את ספרו האמונות והדעות · כלומר שכולל הענינים האמתיים והנאמנים המקובלים מפי התורה והנביאים ע"ה. וכולל גם הדעות הנפסדות הנאמרות מפי הפילוסופים כותבי פלסתר ומה שיש להשיב עליהם וכ"ז למען יוכר יתרון אור התורה והקבלה הנאמנה כי מן החושך יוכר יתרון האור וטובו · וכבר הפליגו בזה האומות בימי קדם וכמו שזכרו הראשונים בשם הפילוסוף בענין החשק באמרו שהוא עוורון החוש מהשיג מומי האהוב והיא חולי אלוקי כי הוא נפשי ולהעמיד מינו. ויותר נבחר לו שלא יאהבהו · משיאהבהו וכאשר יאהבהו לא יבחר שיאהבהו. וכאשר לא יאהבהו יבחור שיאהבהו. עיין מדרש תלפיות ענף חשק: (ב) כי הוא משך ניצוק אל הלב כו'. ר"ל שהם חושבים שהאדם יוכל לקיים היות לו חשוקה ואהובה על האופן הנזכר בפעולות והשתדלות טבעיות. יען שהחשק הוא ענין ההולך לאט לאט עד שיהיה ניצוק אל הלב ויתקיים. ובתחלה ילך אחר עיניו ואחר שיסב בעיניו לאהבה יוסיף להתבונן אליה ויוסיף תוחלתו רק בה ואח"כ יוקבע הענין בלבו ויעזר ממשכים אחרים שהם תאוות המשגל וענפיה עד שתהיה חשוקתו ואהובתו על האופן הנזכר: (ג) מביאים זא"ז משליש או משתות · ר"ל שהם אומרים כי החושק והחשוק הם מפעולות הכוכבים. כאשר תהיינה לשניהם מזלות שוים. וכפי השיווי כן תהיה אהבתם משליש או משתות וכיוצא · וימשול על חלקי אהבותם שכוכב המחייב זה: (ד) כי נסו בני אדם כו'. ר"ל שהבורא ית' נטע האהבה והחשק בלבות בני אדם · למען יהיו מנוסים כל השיעור ההוא מהאהבה

ומהכניעה

זכרנו כי נפש כל אדם היא נבראת (ה) עם השלמת צורתו, בטל השער הזה ושבור. ומה שטענו מצד הכוכבים מהפקת שני המזלות ושני החלקים, אלו היה כמו שאמרו לא היה נמצא ראובן שאוהב את שמעון שלא יהיה שמעון אוהב אותו מפני שהם שוים, ואין אנחנו מוצאים הדבר כן. ומה שזכרוהו כי ההתחלה הבטה ואחריה נפילת התוחלת בלב, אומר כי על כן צונו בוראנו שנשיב לעבודתו העין והלב יחד. וכמו שאמר (משלי כ"ג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה. והזהירנו מהשיבם להמרותו, באמרו (במדבר ט"ו) ולא תתורו (ו) אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. (ז) ואין זה כי אם עד שיקבע הענין הזה בלב ויתפשהו וימשול בו, (ח) ומקצר האדם ההוא ממאכלו ומשתהו וכל תקנותיו, עד שיסק בשרו וידל גופו וישלטו בו החליים החדים. ואיה הלהב והגויעה והיגון וההמיה, ונדנוד הלב וההתעלפות והקיצה והאסטנינות, וכמ"ש (הושע ד') כי קרבו כתנור לבם בארבם. ויש שיעלה זה אל המוח ומחליש הראות והמחשבה והזכרון. ויש שמבטל ההרגשה והתנועה, ואפשר שיראה חשוקו פתאום ויגוע ותתעלם רוחו בגופו ארבעה ועשרים שעות, ושמא יחשבוהו למת ויקברוהו. (ט) ואפשר שיבינו אליו או שישמעו זכרו ויתאנה אנחה שימות בה באמת. ויהיה המשל אמת, כמ"ש (משלי ז') כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה דגליה יורדות מות. ואיך יהיה האדם אסיר הוא ודעתו, עד שלא ידע לעצמו אלוה ולא ענין ולא עולם זה ולא עולם בא זולתו. וכמ"ש (איוב ל"ו) (י) וחנפי לב ישימו אף. ואיה הכניעה (יא) והעבודה לו ולכל הנלוים אליו, והישיבה על הפתחים והשקידה על כל נוה. וכמ"ש (ירמיה ג') שאי עיניך על שפיים וראי איפה לא שכבת על דרכים ישבת להם. ואיה ההליכה בלילה והעמידה בשחרית, וההסתרות מכל חי, פן יפגעהו וימות מיתות רבות (יב) בכל כלימה וכלימה, וכמו שאמר (איוב כ"ד) ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין. ואיה הריגת החושק או החשוק או אחת מן הכתות הנלוות אליהם, או אותם ואת הנלוים אליהם, ושמא רבים מבני אדם עמם. וכמו שאמר המשל, (יחזקאל כ"ג) כי נואפות הנה ודם בידיהן. ואם יגיע יום מן הימים אל מה שבקש, ויגיע לתולדת מה שבעבורו הייבה נפשו כל הצער ההוא, תשוב מתהרטת מתעבת מואסת למי שהיתה אוהבת יותר מאהבתה אותו. וכמו שאמר (ש"ב י"ג) וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד. ויכיר האדם כי מכר נפשו ותורתו וכל הרגשותיו ושכלו (י"ג) אחר נפול החץ אשר אין לו חשבון. כמו שאמר (משלי י"ז) הולך אחריה פתאום וגו' עד יפלח חץ כבדו. ואין הענין הזה טוב כי אם באשתו של אדם שיאהבה ותאהבהו לישוב העולם, כמו שאמר (שם ה') אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. (יד) ויראהו האדם לאשתו בשכל ובכשרות כפי אשר תנעם הכרתם בה, ויעצרנה מזולת זה בגבורה ויכולת:

שער

שביל האמונה

ומהכניעה אליה. וזהו ק"ו בעולם לאהבה את ד' בכל לבבה ולהכנע מפניו ולעבדו בכל נפשה ובכל מאודה: (ה) עם השלמת צורתו · כאשר כבר תשלם צורת גוף האדם בבטן המלאה · אז בהגע ההוא יברא הבורא ית' את הנפש בו מהאפס הגמור · ואין שם קודם זה לא כדורים ולא חצי כדורים: (ו) אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. כאמרם ז"ל (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה) ליבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו: (ז) ואין זה כ"א עד שיקבע כו'. ר"ל כי ע"כ אמרה התורה לא תתורו וגו' · למען נדע להזהר ולמשול על תאוות העינים טרם יוקבע הענין בלב. כי אחר שיוקבע בלב אין עוד שום תקוה: (ח) ומקצר האדם ההוא ומאכלו כו'. כל"ל וכמו שאמר רבינו בחיי ז"ל את מהות החשק בספרו כד הקמח אות א' אהבה · וז"ל מדת האהבה גדולה אך מדת החשק גדולה ממנה · כי האהבה היא שאוהב את האהוב בכל פעולותיו בנגלה ובנסתר · אבל לעתים תתעלם האהבה ממנו וישכח אותה כשהוא מתעסק באכילה ושתיה או בשינה. אבל החשק הוא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה. שאין מחשבת החושק נפרדת מן החשוק כלל. והעד ע"ז ותדבק נפשו בדינה ואמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם פירש על הדבקות שהזכיר כבר שהוא החשק · כי אין החושק מחשב בדבר אחר כ"א בחשוק לבדו · ואף כשיאכל וישתה לא יחשוב כ"א בו. ולפעמים יתבטל ממנו חוש העינים ולא יתאוה למטעמותיו ולא יאכל כלל גם בשינה יראה החשוק בחלומו ויספר עמו ע"כ ועיין קל"ר בבמ"ז: (ט) ואפשר שיבינו אליו כו'. ר"ל כי לפעמים יבינו האנשים מי הוא חשוקו או שישמעו ממנו מזכיר אותו וימנעוהו ממנו ויתאנה ע"ז בעבור מתנים וימות באנחתו, וכאותו מעשה הנזכר בדברי חכז"ל (סנהדרין ע"ה). באחד שנתן עיניו באשה כו' ואמרו ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר עיי"ש: (י) וחנפי לב ישימו אף. אל חם קו: לא ישועו כי אסרם. כלומר שאינם מרגישים בצערם ולא יצעקו מכאבם: (יא) והעבודה לו. אל חם קו: (יב) בכל כלימה וכלימה · כי הכלימה היא מעין מיתה כאמרם ז"ל דאזיל סומקא ואתי חיורא: (יג) אחר נפול החץ. שיתחרט על הדבר אחרי אשר כבר נפל בו החץ ולא יוכל להשיבו עוד: (יד) ויראהו האדם

לאשתו

פרק ח החמישי שער קבוץ הממון. ראו אנשים כי הטוב שיתנהג בו האדם בעולם הזה, הטורח בקבוץ הממון, (א) והשלמת הדברים. מהם מה שאמרו כי המאכל והמשתה והמשגל אשר בהם תקנת הגוף לא יושגו כי אם בו, וכן בו יהיה המקח והממכר והנישואין, וכל עסק שיהיה בין בני אדם בו יהיה, עד שהמלכים לא ימליכום כי אם בו, ואין מקבצים החילים וכובשים המבצרים כי אם בעבורו, ולא יחפרו המוצאים המטמונים, כי אם להוציא אותו מהם, ואין ההליכה אל בתי העשירים וחלות פניהם כי אם בעבורו, ואין הנדיבות והכבוד והצדקה וההודות כי אם להם, וכמ"ש (משלי י"ט) רבים יחלו פני נדיב. ומשלת בגוים רבים (דברים ט"ו). וזאת הממשלה בממון, וכמו שנאמר (משלי כ"ב) עשיר ברשים ימשול. והסתכלתי בדבריהם וראיתי, שהטוב ממנו הוא מה שיבא לאדם מבלי טרח ועמל, אבל מי שישתדל לדרשו, הוא ביגיעה ובמחשבה ובקוצר הרוח ובנדודים בלילה והיגיעה ביום, עד שאם יגיע למה שירצה ממנו, לא תתישב שנתו לעתים רבות, וכמו שאמר (קהלת ה') מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. (ב) וכאשר ישימהו האדם כונתו ימשול בו ויתאוהו, כאשר זכרתי בשער האכילה והשתיה, שיהיה כאש וכמות וכעוצר רחם גם יותר מהם, כמו שאמר בזה (משלי ל') שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה. ואיה המריבה והתגרה והשנאה והמלחמה, כאשר יעשו הזאבים והכפירים עד שיטרפו טרף, וכמ"ש (נחום ב') אריה טורף בדי גרותיו ומחנק ללבאתיו וגו'. (ג) ואיה סבל צעקת היתומים והאלמנות והעניים ושאר העשוקים, ואיננו פונה אליהם, כי אם מי שיאהב קבוץ הממון. וכמ"ש (קהלת ד') והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם. (ד) ואיה לקיחת הממון והפסד הכבוד ואבוד האמונה וגלות כל מסתור, ובו אמר (הושע ז') ונגלה עון אפרים ורעות שומרון כי פעלו שקר וגנב יבא פשט גדוד בחוץ. ואיה העברת המועדים ושבועות השקר עד שיעדר הצדק לגמרי, כמו שאמר (ירמיה ז') אבדה האמונה ונכרתה מפיהם. כאשר יבא לו הממון כחפצו, בוטח בו ושוכח אלהיו וכופר במי שחננו הממון, כמו שאמר (דברים ח') וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את יי אלהיך. ויש פעמים רבות שיהיה הממון סבת הריגתו ואבדו, אם בלסטים או בשלטון והדומה לזה, וישאר הוא ובניו חסרי כל, וכמו שאמר (קהלת ה') עושר שמור לבעליו לרעתו כאשר יצא מבטן אמו גם זו רעה חולה. ואם ישאר בידו עד עת מותו, ישא האב עון הממון אמו אל הקבר, ויסבול אשמתו, כמ"ש (יחזקאל י"ח) אביו כי עשק עושק וגו'. ויניח לבן פחות אשר לא יהיה לו ברכה, כמ"ש (משלי כ') נחלה מבוחלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. אבל הושם האדם לאהוב הממון לשמור מה שחננו הבורא (ה) ולא יאבדהו לזולתו, כמו שאמר (שם י') ברכת יי היא תעשיר (ו) ולא יוסיף עצב עמה:

פרק ט הששי שער הבנים. ראו אנשים אחרים שישתדלו בבקשת הבנים, ואמרו שיש בזה שמחה לנפש ומחמד לעין וששון וגילה, ולולי הבנים לא היו בני אדם ולא יתקיים העולם. והם הסגלה לאדם לעת הזקנה, והזוכרים אותו בטוב אחר מותו. (א) ושהחנינה והרחמים אינם כי אם להם, והכבוד והיקר להם. ודי כי כל נכבד מן הנביאים שואל אותם, כאשר תמצא אברהם אומר (בראשית ט"ו) הן לי לא נתת זרע. ואמרה התורה ויעתר יצחק ליי לנכח אשתו כי עקרה היא (שם כ"ה). ואמרה רחל

שביל האמונה

לאשתו כו'. שלא נברא החפץ כ"א להראותו לאמתו הכשרה בשכל והכשרות ובעונש הראוים. ויעצור החפץ בגבורה ויכולת במקום הבלתי ראוי:

פרק ח (א) והשלמת הדברים מהם כו'. ותכלית דברי האנשים האלה הוא מה שאמרו כי המאכל כו': (ב) וכאשר ישימהו האדם כו'. ר"ל כאשר ישים האדם את כוונתו רק אל הממון. אז ימשול בו הממון ויתאוה האדם אליו כתאוי האכילה הנזכרים לעיל פ"ה. ואולי צ"ל ימשול בו ויתאוהו כו': (ג) ואיה סבל צעקת כו'. כי סבול צעקת העניים והיתומים ושאר העשוקים. ובלתי פנות לצעקתם. הוא רק במי שאוהב הממון: (ד) ואיה לקיחת הממון כו'. שהחומד ממון יקחהו באשר ימצאהו. ואף שיופסד כבודו ותאבד אמונתו ויצטרך לגלות כל מסתור לא יחוש בכל זה: (ה) ולא יאבדהו לזולתו. כלומר שלא יאבד אותו בידים עד שיאבד ממנו ויבא לידי זולתו. כי המאבד ממונו בידים ובחנם הוא בועט בברכתו ית' וכמ"ש הרב יעבץ בספר מגדול עוז בית מדות ס"כ עיי"ש: (ו) ולא יוסיף עצב עמה. כלומר שאין האדם צריך להתיגע להעשיר ודי לו במה שיברכהו ד':

פרק ט (א) ושהחנינה והרחמים כו'. שהחנינה והרחמים והכבוד והיקר אינם כ"א לבנים על אבותם ואמם:

הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (שם ל'). ופעמים מלמדו האב תורת האלהים יתברך ויתעלה וחקיו ומצותיו, יקנה בם שכר, כאשר אמר (ישעיה ל"ח) אב לבנים יודיע אל אמתך. והשתכלתי במה שאמרו וראיתיו נכון בבנים שיחנם הבורא לעבדו כרצונו, ומקום טעות אלה שמחייבים כונת זה השער לבדו מבלי שאר הדברים. ואומר מה תועלת יש בהם אם לא יהיה להם מזון וכסות ומחסה, ומה טוב יש בגדולם אם לא יהיה להם חכמה ומדע? ומה היא חנינתם והחמלה עם העדר אלה הדברים? רק תוספת בצער האבות. (ב) והנה הוא יקרם וכבודם שיקוה מהם דבר כשלא יהיה להם הקדמות. ואיה צער ההריון וחבלי הלידה ומה שיקרה מן חליה, וכמו שאמר (בראשית ג') בעצב תלדי בנים. ושמא תמות בעת לדתה ותשוב השמחה לאבל, כמו שאמר (שם ל"ה) ויהי בצאת נפשה כי מתה. ואיה יגיעת האב ועמלו והכנסתו בכל סכנה כי אם על מזון בניו, כמו שאמר (איוב ל"ט) ואפרוחיו יעלעו דם. ואיה צער הגדול והנהגת החלי ותקון הרפואות ושמירת מי השעורים והכנת המשקים, כי אם עמהם ברוב. כל שכן שאחרית הענין למות ולשכול, והוא האוי והאבוי, כמו שאמר (הושע ט') כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם. ואם יחיו, הפחד ממה שיחדשוהו הזכרים מהם איננו מניח לו לישון, וכמ"ש (משלי י"ט) משדד אב יבריח אם בן מביש ומחפיר. ופחד ממה שיתחדש על הנקבות מהם הוא כלימת עולם וחרפת פנים, כמו שאמרו רבותינו (סנהדרין ק') מפחדה לא יישן בלילה. והכלל אם יהיו ממרים תאבד התוחלת, כל שכן אם יהיו מרעים. ועליהם אמר (שם ל') דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך. אבל שם האב לאהוב את הבנים להחזיק במה שחננו בוראו בהם ולא יקוץ בהם, כמו שאמר (תהלים קכ"ז) הנה נחלת יי בנים שכר פרי הבטן:

פרק י השביעי שער ישוב העולם. ראו אנשים אחרים (א) כי ישוב טוב בכל מה שיתעסק בו האדם, ואמרו כי ישוב הבית הוא דבר שצריך, כי לולא הוא לא היה לאדם מקום יהיה לו מחסה מן החום והקור, ויתקבצו אליו כל הנלוים אליו. אך ישוב השדות צרכם למזון, שאי אפשר לעמוד בלעדיו. וכלם מחדשים לאדם השמחה, ורחב הלב וההריצות והגילה, וכמו שאמר (קהלת ה') ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד. ובישוב ובנינים מתפארים המלכים והשרים, כמו שאמר (איוב ג') עם מלכים ויועצי ארץ הבונים חרבות למו. ובכמו זה יעד המאמינים, כמו שאמר (דברים ו') ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת. והתבוננתי בעצתם ומצאתים שטעו, כאשר חייבו עזיבת כל הדברים והתעסק בשער הזה, ואיך יוכל אדם לישב מאומה מכל זה, כי אם בחכמה ועצה ובידיעת המדות והשערים. ואם לא יהיה (ב) באמצע מדע רחב לא יגיע דבר מהמבוקש הזה, ואם יטריח אדם עצמו בשער היישוב, יפול ביגיעה ובעמל והדאגה והתוגה והוצאת הממון משלו ומשל אחרים, מתאותו להשלים מה שהחל ממנו, וכמ"ש (ירמיה כ"ב) הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבוד חנם. ואם ישלים מה שהחל, ויראה בו דבר שלא יישר בעיניו, לא ישוה כל מה שטרח בעיניו מאומה, ויהיה עמלו ויגיעתו לריק, וכמ"ש (מלכים א' ט') ויצא חירם מצור לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו. ואיה היגון המתמיד וקוצר רוח כי אם עמו. ואיה קנאת בני אדם וכעס המלכים והבאת הפגעים כי אם עמו, וכמ"ש (עמוס ה') בתי גזית בניתם ולא תשבו בם. ואם יהיה הישוב שדות, לא יצמחו נטעיהם כרצון האדם, אך הם צומחים כרצון בוראם והדאגה על זה מתמדת. ואם יעקרם ויעמיד אחרים תחתם תכפל דאגתו והתוגה על העצר המטר יותר גדולה וכן בצמאון ובקוצים ובירקון והארבה והשטף, וכמ"ש (מ"א ח') רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה. ועול המלכים וחמס עבדיהם עד שיהיה מה שיעשו השדות להם ולא יגיע מהם ליד בעליהם מאומה, וכמ"ש (קהלת ה') ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו. ואם יגדל מה שזרע ויאסוף את תבואתו, תהיה כונתו וחפצו ביוקר השערים וצוק העתים, עד שיקח מה שיש ביד העניים והדלים. כמ"ש (עמוס ח') לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נשביר. ולא נתנה אהבת היישוב בלב האדם כי אם לתקן בו צרכו בלבד

שביל האמונה

(ב) ואיה הוא יקרם וכבודם כו'. כצ"ל וכן הועתק בספר מ"ע ב"מ ס"י. ור"ל איה הוא הכבוד והיקר של הבנים שיוכלו אבותיהם לקוות מהם דבר. הם אין לבנים האלה ההקדמות הנזכרות להם:

פרק י (א) כי ישוב טוב בכל מה כו'. ר"ל כי הטוב בכל עסקי העולם הוא להתעסק בישובו. לבנות בתים ולזרוע שדות ולטעת כרמים שיעשו פרי תבואה: (ב) באמצע מדע רחב. באמצעות מדע רחב:

בלבד, כמו שאמר (תהלים ק"ז) ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה:

פרק יא השמיני שער החיים. ראו אחרים כי הטוב שידרוש האדם בעולם הזה, ההשגה על אריכות ימי חייו. ואמרו כי ארך החיים, בו יגיע האדם אל כל אשר יחפוץ, מעניני התורה ועניני העולם. ואם לא ישתדל האדם על זה אי זה דבר ישמור. ובה יעדו הספרים באמרם למען יאריכון ימיך (שמות כ׳) • למען תחיו ימים רבים (ירמיה ל"ה). וסבות החיים אצל אלה התמדת האכילה והשתיה, ושלא ירבה במשגל, ושישתדל לשמח את נפשו, ושימנע מהכנס בסכנות ובפחדים, (א) כל עניני התורה ועניני העולם. ואמת הוא כי הענינים האלה מתקנים הגוף, אבל אינם סבות החיים, כי אנחנו מוצאים הרבה מבני אדם הם על הענין הזה, והם קצרי חיים. ואחרים בהפך הענין הזה, וחייהם ארוכים. ותראה גופים שבנינם חזק, יהרסו מהרה. ואחרים בנינם חלוש, יעמדו ימים רבים. ואם היה הענין כאשר אמרו, היו המלכים מאריכים ימים יותר מכל אדם, בעבור שהם יכלתם על המזונות והתענוג. ועוד אזכור כל מה שהניחו בשער הזה, כי האדם כל אשר יאריכו ימיו, ירבו יגוניו ודאגותיו וצרותיו. וכמו שאמר (תהלים כ"ה) צרות לבבי הרחיבו. וירבו עליו העונות והחטאים, ויאריך חשבונם ומנינם, וכאלו הם מתחדשים בכל יום, כמ"ש (צפניה ג׳) אכן השכימו השחיתו כל עלילותם. ובעוד שהוא בענין הילדות הוא סכל לא ידע מאומה, כמו שאמר (משלי כ"ב) אולת קשורה בלב נער. וכאשר יגיע אל ימי הנערות יעתק אל ההפסד ואל ההפקר, כמו שאמר (שם כ"ט) ונער משולח מביש אמו. וכאשר יגיע אל הבחרות, יכנס בעמל וביגיעה, וכמ"ש (שם ט"ז) נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו. וכאשר יגיע אל הזקנה יסור כל מה שהתאוה ויהיו חייו עליו לטרח. כמו שאמר (קהלת י"ב) עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. ויחסר זיוו ולחו והרגשתו וכחותיו, וישוב כעב אשר נמס ממנו המטר, ונשאר עשנו היבש אשר אין בו תועלת. כמ"ש אחריו (שם) עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחרי הגשם. ושאר הפרשה עד סופה. והאדם הצדיק לא יאהב חיי העולם הזה, כי אם בעבור שהיא מדרגה יגיע בה ויעלה ממנה אל העולם הבא, לא בעבור עצמה. ולא נתנה אהבתה בלב האדם כי אם שלא ימית את עצמו כשתבא עליו צרה, כמ"ש (בראשית ט׳) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש:

פרק יב התשיעי באהבת השררה. ראו אחרים הגדול שבמה שמתעסק בו האדם בעולם הזה, הגאוה והגדולה והשררה. ואמרו שהנפש נטה אחרי הגדולה, ותראה שקשה עליה השפלות אל אדם אחד ולהתודות לו, ותמצא השררה מחזקת אותה ומרוממתה ותוסיף לה חריצות והתפשטות. (א) וכן הצווי והאזהרה יערבו לה. ולולא השררה לא היה העולם מסודר, ולא נשלמו תקנותיו. המלכים מנהיגים המלחמות והשמירה, והשופטים ישפטו בין הצנועים מבני אדם, והשוטרים מתקנים העזים שבהם. ובה ברך קצת הצדיקים את קצתם כמ"ש (בראשית כ"ט) יעבדוך עמים. אבל מה שזכרוהו מסדור העולם בשמירה ובמשפט ובמנוי איננו נדחה, אבל הוא מאמרנו ובונתנו. (ב) אך הם שאלוה שאלה נעזרו בו על דעתם, כי סדור העולם לא יהיה כי אם בחכמה, והם הפילו מעלת החכמה ושמוה לשררה לעצמה. וצריך שאזכור מה ששכחו אותו מנזקי הגאוה והשררה, מהם כי האדם כשיתגאה ותגדל נפשו בעיניו, יצא משטתו, ויתגאה על הקרובי׳ והרחוקי׳, ויראה עצמו כאלו הוא יחיד בדורו, ויבוז לעצת כל אדם ויתעקש וידח׳ כל מאמר, וכמ"ש (משלי י"ח) לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה יתגלע. וחולק על הזקני׳ (ג) במה שנסוהו בארך ימיהם, והבינו אותו ברגילותם ולא ישמע לעצתם ולמצותם, וכמ"ש (שם י"ב) דרך אויל ישר בעיניו. ויפסדו לו עניני עולמו, (ד) ומה שיתקנו לו מהם, וייחסם אל כחו

כחו

שביל האמונה

פרק יא (א) בכל עניני התורה ועניני העולם. כצ"ל • וכן הועתק בסמ"ע להרב יעבץ ב"מ סימן כ"ה עיי"ש:

פרק יב (א) וכן הציווי והאזהרה יערבו לה. כלומר שתערב לנפש כאשר תמצא ידה על זולתה לצוות אותו בטוב ולהזהירו מן הרע. כמ"ש ולמוכיחים יונעם: (ב) אך הם שאלוה שאלה כו׳. ר"ל שגם אנחנו אומרים כן כי סידור העולם הוא רק כפי אשר תחייב חכמת המלכים והשופטים ומינוי השוטרים. אך הענינים האלה הם מושאלים להם להעזר אל החכמה. כי כל אלה לא יושלמו כ"א בחכמה. והיא הסבה העצמות בסידור העולם • והשררה היא רק סבה מקרית מושאלת לא בעצם: (ג) במה שנסוהו בארך ימיהם כו׳. שלא יחוש למה שהזקנים כבר בחנו ונסו את הדבר באורך ימיהם והבינו אותו בטוב מרוב הרגל

אשר

כחו ויכלתו והנהגתו והכרתו, וכמו שאמר (ישעיה י׳) אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו כי אמר בכח ידי עשיתי וגו׳. ועולה מזה לחלוק עם האומנים באומנותם, ויחשבו אותו לפתי וילעגו לו, ולחלוק על החכמים במלאכותם המדעיות, ישתדל לשבור אותם. (ה) והכסיל השותק יש לו תקוה ממנו, וכמ"ש (משלי כ"ו) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו. ויבא מזה לדבר במלאכים ובשרים ולא תכשר בעיניו עצתם, ולא תישר אצלו הנהגתם. וכו נאמר (שם) חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם. ויפליג בזה עד שידבר בחכמות הבורא ית׳ וידיעתו, (ו) וירחיק הרוב בהם ויגנהו, וכמו שאמר (תהלים ע"ג) ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון. ויביאהו זה לבא בכל עמל וסכנה ופחד, מבטחונו כי עצתו תצילהו, והיא הכשילתהו, וכמו שאמר (איוב ו׳) מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה. (ז) ואם לא תשלם לו השררה והמלכות, אז יראו מקנאיו ויצמתהו משנאיו, אעפ"י שלא ירע להם (ח) כי אם התחלה, כמו שאמר (תהלים כ"ט) בלי עון ירוצון וגו׳. אבל בתחלת ראותם שמולך עליהם, חפצים להרגו, וכמו שאמר (בראשית ל"ז) ועתה לכו ונהרגהו. והוא תמיד לא יאכל כי אם חתום, ולא ישתה כי אם שמור, וכאלו יושב תחת חודו של חרב, וכאלו חייו תלוים בשערה, כמ"ש (ש"א כ׳) כי כפשע ביני ובין המות. (ט) ויבדילו אנשיו בינו ובין ידין באמת, ויביאוהו אל החשדים ואל הספקות, ויחזקו עליו דברי בני אדם, ותקשה עליו תביעת הבורא אותו, כמו שאמר (הושע ה׳) ובית המלך האזינו כי לכם המשפט. ולא נטע הבורא ית׳ בנפש האדם אהבת השררה והגאוה, כי אם בעבור שתכסף בהם לגמול העולם הבא, כמו שאמר (איוב ל"ו) לא יגרע מצדיק עינו ואת מלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו:

פרק יג העשירי שער הנקמה. ראו אחרים כי הטוב במה שמכוין האדם בעולם הזה, שינקם מאויביו. ואמרו שהנקמה מסירה הדאגה מהנפש, ויסתלק מעליה היגון אשר היתה בו, ותמצא ערבות במה שהיא רואה באויבה, ותניח מן הכעס ותסיר המחשבה הרבה, ותמנע אויב אחר מעשות מה שעשה הראשון. הלא תראה כי הטוב מה שנאמר למאמינים (ישעיה מ"א) הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותך • והתבוננתי כל מה שזכר והנה הם בו מבהילים, כי כל אשר זכרו (א) לא עשה בנפש המעשה הזה, אלא בעבור שבא לה מאליו, לא עשתה היא בו כלום, אבל כשהיא נופלת בעצה ומחשבה על האויב, היא נופלת ביום השחור, ובכל יום תתחדש לה עצה אחרי עצה, וכמו שאמר (תהלים ק"מ) אשר חשבו רעות בלב. (ב) וימלא האדם לבו שלא יפגע אדם ולא יחמול ולא יחון ולא יקבל תחנה, וכמו שאמר (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע לא יוחן בעיניו רעהו. (ג) ועל הוצאת כל ממונו וכל הונו בנקמה ההיא, וכמ"ש (ישעיה י"ג) הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשובו וזהב לא יחפצו בו. ואעפ"י שלא יגיע להרוג האויב ההוא כי אם בהרוג אלף אוהב או בהרוג עצמו, לא ירגיש לזה, וכמו שאמר (שופטים ט"ז) תמות נפשי עם פלשתים. ואעפ"י שלא יגיע אל זה כי אם בעזיבת אלהיו ועבודתו, לא יחשוב בזה, וכמ"ש (תהלים פ"ו) ועדת עריצים בקשו נפשי ולא שמוך לנגדם. וכאשר יסבול כל אלה הענינים, אפשר שלא יגיע עמם אל מה שהוא

שהוא

שביל האמונה

אשר הורגלו עליו: (ד) ומה שיתקנו לו מהם כו׳. כלומר ואותן הענינים מעניני עולמו אשר יהיו מתוקנים. יתלה כי הוא ית׳ נותן לו כח לעשות חיל. וייחס אותם אל כחו ועוצם ידו: (ה) והכסיל השותק כו׳. הכסיל השותק והושב עצמו לכסיל. יש לו תקוה יותר ממנו יען שהוא מכיר חסרונו. ואפשר שישתדל בקנין החכמה וישיגנה: (ו) וירחיק הרוב בהם ויגנהו. שירחיק רוב עניני החכמה האלוקית ויגנה אותם: (ז) ואם לא תשלם לו השררה והמלכות כו׳. ר"ל כי אם ירגישו ממנו שהוא מוכן למלוך, בטרם תושלם לו השררה והמלכות ובטרם ימלוך. אז יראו מקנאיו ויצמתו משנאיו: (ח) כ"א התחלה. כלומר שעדין לא עשה להם מאום רע ורק שהתחיל לומר אני אמלוך. וכמ"ש דוד בשלוח שאול וישמרו את הבית להמיתו. בלי עון ירוצון ויכוננו: (ט) ויבדילו אנשיו בינו כו׳. שיוליכוהו אנשיו תועה בפחזותם ושקרותם מרכילות ולשון הרע ודבר סרה על בני אדם. עד שיביאוהו לחשוד את בני אדם הכשרים ולהסתפק ביושר לבבם ובעבור זה ידברו בו בני אדם ויתבע ממנו הבורא ית׳ עלבונן של בריות:

פרק יג (א) לא עשה בנפש המעשה הזה כו׳. ר"ל כי כל אשר זכרו ממעשה הנקמה. אין זה כ"א בבואה בטוב בהזדמנות מבלי שיעשה האדם דבר: אולם אם ישתדל האדם עם נפשו על זה במחשבה ועלה. תתחדש לו בכל יום מחשבה ועלה אחרת. ותהיה השתדלותו לריק ותוחלתו נכזבה: (ב) וימלא האדם לבו כו׳. במה שירגיל את נפשו על הנקמה יתהפך לבבו לאכזר • וימלא את לבו שלא יפגע באדם ולא יחמול ט׳: (ג) ועל הוצאות כל ממונו כו׳. מוסב אל וימלא האדם לבו. כלומר שימלא את לבו להוציא את כל ממונו

ממונו

שהוא מבקש, וכמו שאמר (מ"ב ג') להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו. ואפשר שיהפך עליו הענין ויאבד הוא, וכמ"ש (משלי כ"ו) כורה שחת בה יפול וגו'. ואם ינצל וישלם לו מה שבקש, כבר הפיל נפשו בענש החזק מאת הבורא, אשר לא יצילנו אדם ממנו אלא במחילה מי שהרע אליו, וכמו שאמר (שם כ"ח) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו. ואיה התקוה לעמוד כנגד הזמן (ד) ע' ־עת אנשיו, והתקוה לעמוד כנגד המזלות (ה) כדברי בעליהם, והתוחלת הנבזבה לעמוד כנגד בורא השמי' והארץ (ו) כדברינו אנחנו אנשי האמת? והם חושבים כי הם חוץ להנהגתו, וכמו שאמר (תהלים ס"ס) יחזקו למו דבר רע. ואיה שנאת בני אדם וא־בה הברואים, (ז) ושיפקיד בלב מה שיקנאו בו על הטובה וישמחו לאידו, וכמו שאמר (שם) ויכשילוהו עלימו לשונם. ולא ימצא דואג לדאגתו ולא כואב למפלתו אלא הכל שמחים לשברו, כמו שאמר (נחום ג) אין כהה לשברך נהלה מכתך כל שומעי שמעך וגו', (ח) ואפשר שיהיה שרש השנאה הזאת מחמס זה ממתנקם באחרונה, כמו שאמר (תהלים כ"ס) ושנאת חמס שנאוני אל תחון כל בוגדי און סלה אבל נטעה בנפש אהבת הנקמה, לקחת דין הבורא מן המשחיתים בארצות (ט) כדי שיתקנו בני אדם, כמו שנאמר (שם ק"א) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי כל פועלי און:

פרק יד האחד עשר שער החכמה. מתלמידי החכמים מי שאמר, כי אין ראוי לאדם להתעסק בעולם הזה בדבר חוץ מן בקשת החכמה, ואמרו כי בה יגיע אל ידיעת מה שיש בארץ מהטבעים והמזגים, ואל ידיעת הבורא ממה שבשמים מהכוכבים והגלגלים, ויש לה ערבות ותענוג לנפש, כמו שאמר (משלי ב') ודעת לנפשך ינעם. ורפואה שתרפא אותה מהסכלות, כמו שאמר (שם) רפאות תהי לשרך. וכאלו היא הנאתו כמזון, כמו שאמר (שם) ושקוי לעצמותיך. (א) ועינו בה כבדולח וכפנינים על המלכים, כמ"ש (משלי ס') כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך. ומי שאיננו מכוין אליה ולא מבינה, כאלו איננו מבני אדם, וכמו שאמר (תהלים כ"ה) כי לא יבינו אל פעולות יי ואל מעשה ידיו. ומצאתי כל מה שאמרו אמת, אבל מקום הטעות בו הוא מה שאמרו שלא יתעסקו בדבר זולתה, ואם לא יתעסקו עמה במזון ובמחסה ובמסתור תבטל, כי אין עמידה זולתם. ואם ישליך את עצמו בצ־כיו אלה על אנשים אחרים, יהיה נבזה ואין סומכין עליו ולא מקבלים דבריו, וכמ"ש (קהלת ס') וחכמת המסכן בזויה, ודבריו אינם נשמעים. ואם יספיק לו המזון העבה היבש, וינהיג עצמו בו ויעבה טבעו ויבער, תבטל זכות החכמה ודקותה, וכמ"ש (משלי כ"ס) תפוחי זהב במשכיות כסף (ב) דבר דבור על אפניו. הלא תראה בני ישראל במדבר, זנם הבורא במזון דק רוצה לומר המן כדי שילמדו החכמה, כמו שאמר (שמות ס"ז) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. וראה עוד בני לוי שהיה חלקם אחד משלש עשרה מן התבואה, מפני שהם שבט משלש עשר שבטים, ושם להם המעשר, כדי שישימו מזונם דק. ואלו היו מסכימים בני אדם על מה שאומרים אלה, (ג) בטלה חכמת היצירה בהכרת הזרע ובעזיבת הנשואין. ואלו היו מתעסקין בחכמת היצירה לבדה, בטלה חכמת התורה, ולא נטע בלבם אהבת העולם

אלא

שביל האמונה

ממוגו וסונו וכנכד סינקוס נקס: (ד) על דעת אנשיו. על דעת האנשים האומרים כי לא יוכל האדם לעמוד כנגד פגעי הזמן ותמורותיו: (ה) כדברי בעליהן. בעלי הכוכבים האומרים שאין ביכולת האדם לעמוד ולהתגבר נגד הוראת הכוכבים והמזלות: (ו) כדברינו אנחנו אנשי האמת. שהכל בהשגחת הבורא ית' והוא הדעת האמתי. והם חושבים שהם חוץ להנהגתו ית' ושאינו רואה אותם ואינו משגיח בהם. כמ"ש יחזקו למו דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו: (ז) ושיפקיד בלב כו'. כלומר שהוא מוכרח להפקיד בלבו מה שבני אדם מקנאים בו על הצלחותיו וטובותיו. ושמחים לאידו ושברו ורעתו. וכמ"ם ויכשילוהו עלימו לשונם יתנודדו כל רואי בם. כלומר שממחים לאידם: (ח) ואפשר שיהיה שורש כו'. כלומר שכבר יוכל להיות שורש השנאה מאיש אשר ישוב להתנקם ממנו באחרונה. כמ"ש אל תחון כל בוגדי און. כלומר למען הוכל אח"כ להתנקם מהם על שנאת חמס שנאוני: (ט) כדי שיתקנו בני אדם. ולא יהיה עוד ביניהם פועלי און המשחיתים בארצות:

פרק יד (א) ועינו בה כבדולח וכפנינים כו'. כלומר שהחכמת אדם תאיר פניו עד שיהיה עינו ומראהו לחן בעיני כל רואיו כמו שהם הבדולח והפנינים אשר על המלכים: (ב) דבר דבור על אפניו. שכל דבר צריך להיות באופן הראוי: (ג) בטלה חכמת היצירה כו'. ר"ל כי אלו היו כל בני אדם עוסקים רק בחכמת התורה היה העולם חרב והזרע נכרת ע"י עזיבת הנשואין והיתה יצירת העולם בטלה. ואם יעסקו רק בחכמת היצירה שהוא קיום העולם תהיה התורה בטלה. וע"כ אין טוב כ"א שיעסוק האדם בחכמת

התורה

אלא (ד) להיות עזר לזאת וינעמו יחד, וכמו שאמר (משלי כ"ב) (ה) להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך:

פרק טו השנים עשר שער העבודה. ימצאו אנשים רבים שאומרים כי הטוב במה שיתעסק בו האדם בעולם הזה, עבודת אלהיו בלבד, והוא שיצום ביום, ויקום בלילה לשבח ולהודות, ויניח כל עסקי העולם כלם, כי אלהיו ימלא לו ספוקו ממזון ורפואה ושאר צרכיו. והנה אנחנו מוצאים בעבודה תענוג גדול, כמו שאמר (תהלים קמ"ס) כי נעים נאוה תהלה. וששון ושמחה, כמו שאמר (שם ק') עבדו את יי בשמחה. (א) ומצפון אצל הבורא לעת הגמול, כמו שאמר (מלאכי ג') וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. אלה (ירחמך האלהים) כל מה שכפרו בעבודת בוראנו אמת וברור, (ב) וכל המדות לא יגיעוהו, כמ"ש (תהלים קמ"ה) גדול יי ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר. אך מקום טעותם הוא ההתבודדות בה לבדה, ואמרם כי לא יתעסק האדם בזולתה. ואם לא יתעסק במזון לא יתקיים הגוף, (ג) ואם לא יתעסק בפריה, לא תהיה העבודה כל עיקר. כי אם היו מסכימים על זה אנשי דור מן הדורות כלם, וימותו אחר כן היתה העבודה מתה עמהם, אבל העבודה לאבות ולבנים ולבני בנים, כמ"ש (דברים ו') למען תירא את יי אלהיך לשמור את כל חקותיו אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך. ואחר כן נגלה להם מה שנעלם מהם, כי העבודה היא (ד) בכל המצות השכליות והשמעיות, כמ"ש (שם י') ועתה ישראל מה יי אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את יי אלהיך לשמור את מצות יי. ואי זה דבר יקיים המתבודד ממצות המדות והשקלי'? כמ"ש (ויקרא י"ס) מאזני צדק אבני צדק וגו'. ואי זה דבר יקיים ממצות הדינין באמת ובמשפט? כאמרו לא תטה משפט לא תכיר פנים (דברים ט"ו). ואי זה דבר יקיים באסור והתר כאכילת הבשר והדומה לזה? כאמרו (ויקרא י"א) זאת החיה אשר תאכלו. ואי זה דבר יקיים ממצות טומאה וטהרה? כאמרו (שם) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. ועוד להורות ביום הטמא וביום הטהור (שם י"ד). וכן בענין הזריעה והמעשר והצדקות והדומה להם. ואם תאמר ילמד כל זה ויורה בו לאנשים אחרים ויעשוהו, אם כן הם הם העובדים לא הוא, כי בהם נשלמה עבודת הבורא לא בו. אבל מה שזכרו מהבטחון על הבורא בתקון הגוף ותקון המזון, הוא כמו שאמרו, אך נשאר להם דבר, והוא ששמו ית' שם לכל דבר סבה ומנהג צריך שיבוקש מהפנים ההם. ואם הם אומרים אמת (ה) שהבטחון כולל יבטחו עליו בשער העבודה גם כן שיגיעם אל גמולו בלא עבודה, ואם לא יכשר זה מפני ששם העבודה סבה לגמול לא יהיה אפשר מבלי הקנין והנשואין וההשגחות אשר שמם סבה לתקון בני אדם, אלא שפעמי' עושה הבורא קצת מאלה על דרך האות והמופת בלא עסק אדם, (ו) אבל ישימהו מנהג שישנה הטבע אשר הטביע:

פרק טז השלשה עשר שער המנוחה, אמרו אנשים, כי המנוחה טוב מכל מה שיתנהג בו האדם בעולם הזה, כי היא סבת לרפואת הנפש,

להעביר

שביל האמונה

התורה וגם מקיום העולם אל ינח ידו: (ד) להיות עזר לזאת כו'. כלומר שע"כ נטע הבורא ית' גם את אהבת העולם בלבות בני אדם. כדי שיהיה העולם עזר לזאת התורה כי טוב תורה עם ד"א ושניהם ינעמו יחדיו: (ה) להודיעך קושט כו'. כלומר מה שכתבתי לך שלישים במועצות ודעת בדברים המדינים והעיונים היה להודיעך קושט כו' ועיין רלב"ג שם:

פרק טו (א) ומצפון אצל הבורא כו'. כלומר שהעבודה צפונה אצל הבורא ית' לגמול עליה ביום הגמול. כמ"ש והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו: (ב) וכל המדות לא יגיעהו. כלומר שאף אם יתנהגו בכל המדות הנזכרות לצום ביום ולקום בלילה ולהניח כל עסקי העולם. עדיין לא יצאו ידי חובתן. ולא יגיעו עוד לעבודה השלימה. הואיל ואין חקר לגדולתו ית' וא"א להגיע עדיו: (ג) ואם לא יתעסק בפריה כו'. כלומר בביטול בפריה ורביה תתבטל העבודה בכללה. כי יכלו הדורות ואדם אין לעבוד את בוראו: (ד) בכל המצות השכליות והמעשיות. כ"א גם במצות המעשיות שהם כצ"ל ור"ל שלא תשלם העבודה במצות השכליות שהם חובות הלבבות בלבד. כ"א גם במצות המעשיות שהם חובות האברים וכמו שהולך ומבאר: (ה) שהבטחון כולל. ואין צורך לשום השתדלות א"כ יבטחו גם בגמול העוה"ב מבלי מעשה. ואם הם משתדלים במעשה העבודה בעבור שהוא סבה לגמול העוה"ב. ישתדלו ג"כ בעסקי העולם שהם סבה לתיקון עניני בני אדם בעוה"ז: (ו) אבל לא ישימהו מנהג שישנה כו'. כצ"ל לדעתי כלומר שלא יעשה זה בתמידות לבטל הטבע מכל וכל:

להעבות

(א) להעביר ולעדן גופה ולשמור חושיה. וכל אשר ייגע האדם עיניו תלויות אל המנוחה. והיא מבוקשו. הלא תראה שהמלכים הם במנוחה יותר מכל אדם ולולי שהענין הזה הוא טוב לא היו בוחרים בו. ואיה נוח הגוף (ב) ועזיבת הקיצה והמהירות והיגון והדאגה. עד שתורת האמת כשבוהרים בה מדמים אותה בה. כאמרו (ירמיה ו׳) ומצאו מרגיע לנפשכם וצוה במנוחה בשבתות ובמועדים. והשקפתי על עצת אלה. ומצאתים סכלים מכל אדם. ואמרו מה שלא ידעו. כי המנוחה לא תשלם לאדם אלא אחר ההשגחה הגדולה ותקון צרכיו והכנת כל אודותיו. ואח״כ ינוח וישקוט. כמ״ש (משלי כ״ד) הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך. אבל המנוחה לבדה מבלתי דבר מאלה. איננה (ג) כי אם מנוחה בשם. והעולה מענינה הוא העצלה. ואל תשאל על העצלה מה היא? כי האדם כשיתעלם ויתעצל יבואהו הריש ויחסר כל טוב. כמ״ש (שם ו׳) מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב ובא כמהלך רישך ומחסורך כאיש מגן. וכאשר יתעצל ולא יכין לו מזון ולא כסות ולא מחסה, יהיה ביגון כל ימיו, עד שימיתוהו תאותיו ומשאלות לבו. כמו שאמר (שם כ״א) תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות. עד שהוא מניח התפלה והצום והעמידה והתנועה במצות ובכל תועלת. (ד) ועל כן הפך הענין בצדק. כי ענין העצלות עוד נופל על הרשעות. ואמר (שם) כל היום התאוה תאוה וצדיק יתן ולא יחשוך. ואיה הרפיון והכובד, והנפח והחלישות והשדפון. (ה) וכאב התחתית (ו) והפודגרא והגיד הנשה, והכליות. (ז) וחלי הפיל. והרבה מן הנגעים כי אם על הבטלה. ואפי׳ (ח) מי שספקו על אחרים אין ראוי לו להתבטל. וכמ״ש (שם ל״א) צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל. אבל אנחנו מוצאים הנפש נוטה אל המנוחה. (ט) ישבוראה שמה לה הנהגה בהשקט ובבטחה אשר בעולם הבא והנחילה בה. כמו שאמר (ישעיה ל״ב) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם וישב עמי בנוה שלום:

פרק יז וכבר התבאר ממה שהצעתיו ובארתיו למי שקורא הספר. שכל מי שרוצה להתנהג בענין מן השלשה עשר ענינים האלה. תהיה בטלה עצתו ולא נכונה. מפני שהוא מחייב להתנהג בו לבדו. והניח לשתף עמו זולתו. והתעות לו מחפצו וקצר להגיע אל מה שאהב. כאשר הקדמתי ממאמר שלמה. כי כל דבר מעוות וחסרון. אבל כשיקובצו הענינים האלה כלם הוא הנכון הגמור:

ואין ראוי ג״כ שיקח מכל אחד מהם חלק משלשה עשר בשוה. אך יקח מכל מין מהם השיעור אשר היא ראוי לקחת כפי מה שתחייבהו החכמה והתורה. וכאשר יקובצו פזורי אלה השלשה עשר ענין. תהיה חמאת המיץ שיגיע האדם מן המאכל והמשגה והמשגל מה שיעמיד בו גופו וזרעו. וכאשר ימצא זה מהתרו. ישלח בו תאותו עד שתקח ממנו בהתר. ואם תרצה להרבות או לקחת מזולת התירו. יחסמנה וימנענה. ואם לא תרצה להמנע כחפצו ישלח בה מדות הפרישות עד שתמאס בכל ענין. וישמור מה שחננו הבורא ממון ובנים כפי אהבתו בהם. ויעבוד האדמה כפי צרכיו. ואם תמשול בו התאוה שתביאהו באיסור ישלח בה הפרישות עד שימנע מזה. ויאהב חיי העולם הזה. בעבור העולם האחר. כי הוא הטרקלין שלו. לא בעבור עצמו. ואל יחפוץ במאומה מן השררה והנקמה. (א) ואם יבא לו זה מאליו. יקבלנו לקיים בו משפטי התורה. ויישיר בני אדם. ולא יתנהג במאומה מן העצלה כלל. ומה שישארו לו מעתותיו אחר זמן מזונותיו. ישים השגחתו בם אל העבודה והחכמה. וכאשר יקבץ אל אלה המעשים כאשר

זכרנו

שביל האמונה

פרק טז (א) להעבות ולעדן גופה כו׳. כצ״ל לדעתי. ור״ל כי ע״י המנוחה יהיה הגוף עב וזמן ומעודן ויהיו גם החושים בשלימותם: (ב) ועזיבת הקיצה. היקיצה מן השינה: (ג) כ״א מנוחה בשם. כלומר שהם קוראים זה מנוחה וע״ד האמת אין זה מנוחה כ״א עצלות והתרשלות בלבד: (ד) וע״כ הפך הענין בצדק. כלומר שהכתוב קרא את הפך העצלה בשם צדק. יען כי העצלות הוא רשעות ובלתי צדק. וכמ״ש על העצל. כל היום התאוה תאוה וצדיק יתן ולא יחשוך. הרי שהצדיק הוא הפך העצל. והרב המורה בפל״ד מהראשון אמר בזה דבר נאה ומתקבל עיי״ש: (ה) וכאב התחתית. תחתוניות. (ו) והפודגרא. חולי הרגלים וכהכוא דאמרינן (סוטה מד) חלה את רגליו. אמר רב שאחזתו פדגורא: (ז) וחלי הפיל. חסרון כח הדוחה את המותרות חוץ לגוף: (ח) שספקו על אחרים. שמתפרנס משולחן אחרים: (ט) ושבוראה שמה לה הנהגה כו׳. כלומר שהבורא ית׳ שם בנפש האדם הכוסף אל המנוחה כדי שתכסוף לגמול העוה״ב עולם המנוחה ונוה שלום אשר תתנהג בו בהשקט ובבטחה עד עולם:

פרק יז (א) ואם יבא לו זה מאליו. שימנוהו לשר ושופט מבלי שיסתדל בזה: (ב) מכל משמר נצור

לבך

זכרנו, יהיה משובח בשני העולמים. וכמו שאמר (משלי ד׳) (ב) מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים. וישובו המעשים דומים לגופים המורכבים מארבעה טבעים. (ג) וכל גוף שהוא שרשים מחוברים. וכרפואות אשר המנהג בהם שיקח מאחד מהם משקל שלשה זוזים, ויהיה בו משקל זוז מדבר אחד, ומדבר אחר ד׳ גרות. ומאחר חצי זוז. ומאחר ב׳ גרות. ומאחר גרה וחצי. ומאחר איסר. ולא יתכן שיקחו אותם חלקים שוים. (ד) כן הענין באלה המדות אשר זכרתי:

פרק יח וראיתי להתנדב בסוף המאמר הזה בזכר מוגי המוחשים קצתם עם קצתם. (א) להיותו תוספת בסדר ובבחינה למה שהקדמנו ממזג המדות. ואומר הידוע כי המוחשים חמשה, נטעמים, ונראים ונשמעים, ומורחים, וממוששים. ואניח השנים מהם. והם הממוששים. כי אינם מביאים לידי ערבות כי אם בדרך אחר והוא הרך. ואחר כן הטעמים כי הרכבתם ידועה, (ב) כמו חחרובה הפאלודג מהנשא והסוכר והכרכום וזולתם. וכן כל המטעמים מן המזונות והתבשילים. ואכוין בדברי אל שלשת המוחשים האחרים. ואומר כי המראה הנפרד מלובן או אודם או ירוק או שחור. מנהגו להחליש החוש כשיביט אליו. כאשר יכהה הראות מן ההבטה אל השלג. וכאשר יזיק האודם לעין, ויחלש כח הראות מן השחרות והדומה לזה. (ג) והוא עם זה אינם מביאים לידי ערבות ושמחה רבה, אבל כשימזגו קצתם עם קצתם, יתחדש מהם אופני הערבות (ד) ותנועה רבה לכחות הנפש. ואומר כי האודם המתערב עם הירוק, יגיע המרה האדומה ומדותיה, ויראה מהנפש חוזק העוז. והירוק המתערב עם השחור. יגיע כח הלחה הלבנה. ותראה הנפש כח השפלות. אך אם יתקבץ השחרות והלובן והירוק והאודם, יגיעו כח הרם ויראה מן הנפש כח המלכות והממשלה, וכאשר יתחבר הירוק עם הירקרק יגיעו כח המרה השחורה, ויראה מן הנפש כח המורך והאבל. וכן אם יוסיף או יחסר בה מזג המראים. יתחדש לנפש (ה) מכחותם כפיהם. וכן הקול הנפרד והנעימה הנפרדת והנגינה, (ו) לא יגיעו ממדות הנפש כי אם דבר אחד בלבד, ופעמים יזיקוה. (ז) אבל המוזגם ישוה מה שיראה ממדותיה וכחותיה. וראוי לך לדעת מעשיהם נפרדים עד שיהיה כפיהם. ונאמר. כי הנגינות שמנה, לכל אחת מהם שיעור מהנעימות. הראשון מהם שעור השלש נעימות. שתים סמוכות, ואחת נעה. והשניה שלש נעימות. אחת נחה ואחת נעה. ואלה השתי נגינות, מניעים כח האדם וכח המלכות והממשלה. והשלישית שעורה שתי נעימות סמוכות אין ביניהם זמן נעימה. ואחת נחה. ובין כל השפל והגבה והשפל זמן נעימה. וזאת לבדה מעירה המדה האדומה והגבורה וחוזק הלב ומה שדומה להם. והרביעית שעורה שלשה נעימות סמוכות לא יהיה ביניהם זמן נעימה. (ח) וכן כל שלש ושלש זמן נעימה. וזאת לבדה מניעה הלחה הלבנה. ותראה מהנפש כח השפלות והכניעה והמורך והדומה לזה. והחמישית שעורה נעימה נפרדת. ושתים שונות זו מזו אין ביניהם זמן נעימה. ובין הגבה והשפל זמן נעימה. והששית שעורה שלש נעימות מתנועעות. והשביעית שעורה שתי נעימות סמוכות. אין ביניהם זמן נעימה. ובין כל שתים ושתים זמן נעימה. והשמינית שעורה שתי נעימות סמוכות. אין ביניהם זמן נעימה. ובין כל שתים ושתים זמן שתי נעימות

שביל האמונה

לבך כו׳. כלומר שהדבר צריך שמירה וזהירות יתירה: (ג) ולכל גוף שהוא שרשים מחוברים. ולאמר הגופים אשר הם מורכבים מפרטים הרבה כמו האדם המורכב מבשר גידין ועצמות וכיוצא: (ד) כן הענין באלה המדות אשר זכרתי. כל זה איננו בדפוס קושטאנדינא. ובספרים אחרים מצאתי בזה״ל. כן הענין בענין אלה המדות אשר זכרנום יקח מהם חלקים מתחלפים כפי מה שצריך ליקח מהם כאשר זכרתי ע״כ:

פרק יח (א) להיותו תוספת בסדר כו׳. להראות שלא לבד אצל המדות אין טוב באחת לבדה. אבל הנה במוחשים הוטבע באדם שלא יערב לו מוחש נפרד כ״א מוחש ממוזג ומקובץ ממוחשים שונים וכמו שיתבאר: (ב) כמו החרובה הפאלודג מהנשא כו׳. שהוא מורכב מהנשא והסוכר כו׳: (ג) והוא עם זה אינם מביאים כו׳. ר״ל ובעבור זה אינם מביאים כו׳: (ד) ותנועה רבה לכחות הנפש. ר״ל כי לרגל הערבות והנעימות אשר יקבלו החושים יתנועעו כחות הנפש וכמו שמבאר והולך: (ה) מכחותם כפיהם. כפי מזג המראים ככה תהייה גם פעולות הנפשיות אם מעט ואם הרבה: (ו) לא יגיעו ממדות הנפש כו׳. כלו׳ דבר אחד בלבד מהקולות לא יגיע מדות וכחות הנפש מאומה: (ז) אבל המוזגם ישוה כו׳. ר״ל מזג הקולות ישוה עם תנועות הכחות הנפשיות ויתנועעו על פיו: (ח) ובין כל שלש שלש זמן נעימה. כצ״ל: (ט) יקנה ענין בפי רוב כו׳. יקנה מדה נפשית כפי המזג אם מעט ואם הרבה:

קונה

נעימות. ואלה הארבע כלם, מניעים המרה השחורה, ומראות מן הנפש מדות נחלקות; פעם אל השמחה, ופעם אל הדאגה. וממנהג המלכים, למזוג קצתם עם קצתם, עד שתשתוינה. ויהיה מה שתניענה ממדות בשמעה אותם, כפי מה שייטיב נפשותם להנהגת המלכות, ולא יוציאם אל הרבוי ברחמים או באכזריות, ולא בגבורה ולא במרך, ולא בתוספת ובחסרון בשמחה. ועל זה יהיה ענין הריה הנפרד, לכל מריה מהם כח, וכאשר ימזגו קצתם בקצתם, (ס) יקנה ענין כפי רוב המזג ומעוטו. ומזה שהמר דרור הם יבש, והכפור קר דק, והזעפרן חם יבש, והאהלות קרים ולחים, והענבר חם ממוצע, ומימי הורדים קרים ודקים. וכאשר יעורב כל א׳ מהם באחר, ימזגו כחותיו ויתקנו לתועלות בני אדם. וכיון שההשויה בכל המוחשים יותר מועילה לאדם, כ״ש השוית מדותיו ואהבותיו שתהיה מועילה לו יותר:

פרק יט והעולה מן הכלל הזה שיהיה האדם (א) קונה בעולם הזה כפי תקונו. ויאכל וישתה בהתר כפי צרכו. ויציב השגחתו על החכמה והעבודה והשם הטוב. ויקח מכל אחד מהאהבות הנזכרות כפי מה שסדרנו. כל דבר בעתו. וזאת היא הבחירה המשובחת, והיא חמאת מה שזכרו שלמה בספרו בג׳ מקומות. אחד מהם (קהלת ג׳) אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב בעמלו גם זה ראיתי אני כי מיד האלהים הוא. ואמרו שיאכל ושתה. שער המזון ואמרו בעמלו, שער הקנין. ואמרו מיד האלהים. רוצה בו מהתרו ממה שחננו בוראו. לא ממה שהוא חומס וגוזל. ואמרו והראה את נפשו טוב (ב) הם שבעה ענינים מספר עליהם בספרו שהם טוב. והשני (שם ג׳) וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים הוא. וזה עוד כולל ארבעה ענינים. המזון. מאמרו שיאכל ושתה. והקנין. מאמרו בכל עמלו. ומן ההתר. באמרו מתת אלהים הוא. ורומז אל השבעה ענינים. באמרו וראה טוב. והשלישי (שם ה׳) (ג) הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות. יש בו הארבעה ענינים אשר זכרנו. והוסיף עליהם אשר יפה. ורומז בזה שתהיה כל אחת מהמדות והאהבות בעת הראויה לה לא בזולתה. כמו שאמר מפורש בספר הזה (שם ג׳) את הכל אשר עשה יפה בעתו. וענין טובה הזכורה בפסוק הזה יש בו שלשה פנים מן החכמה, (ד) כאשר פרושם בספר הזה. ואמר טובה חכמה מכלי קרב, טובה חכמה מגבורה (שם ט׳) טובה חכמה עם נחלה (שם ז׳). ולכל פסוק מהם מדה מיוחדת, אך טובה חכמה עם נחלה, הוא מיוחד בחכמת הטבעים ויצירת העולם. מפני שסופו ויותר לרואי השמש (שם), ואמרו טובה חכמה מגבורה, הוא מיוחד בהנהגת המלכות, כי הגרתה ובא אליה מלך גדול וסבב אותה. ואמרו טובה חכמה מכלי קרב, הוא מיוחד בעבודה וביראה, מפני שסופו וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אבל פרושי השבע עניני טוב אשר זכרנו שהם מן הספר, מהם השם הטוב והזכר הטוב. אמר בו (שם) טוב שם משמן טוב. ומהם זכרון המות בעת המקרים ולא ישכח, אמר בו (שם) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. ומהם הכעס לכבוד הבורא, אמר בו (שם) טוב כעס משחוק. ומהם ראות אחרית הדברים, אמר בו (שם) טוב אחרית דבר מראשיתו. ומהם הסבל והמתון, אמר בו (שם) טוב ארך רוח מגבה רוח. ומהם חברת החכמים והצדיקי׳, אמר בו (שם) טוב לשמוע גערת חכם. ומהם שיאמין האדם שאיננו נמלט מחטא, (ה) כדי שיכנע בעבור זה לפני אלהיו, אמר בו (שם) (ו) טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך. וכבר התבאר כי החכם בעת שחקר עניני העולם רמז אל אלה הי״א דברים, שבעה קראם טוב, (ז) ושלשה קראם טובה, והאחד קראו יפה. והוא עשות כל

דבר

שביל האמונה.

פרק יט (א) קונה בעוה״ז כפי תיקונו. כלומר שלא ישתדל להרבות בקניינים כ״א כפי תיקון צרכו אשר א״א בלעדו: (ב) הם שבעה ענינים. ויבוארו אח״כ בדברי הגאון ז״ל: (ג) הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות. ולראות טובה בכל עמלו וגו׳: (ד) כאשר פרושם בספר הזה. כמו שמבאר אותם החכם עצמו בספר קהלת הזה. ואמר טובה חכמה כו׳: (ה) כדי שיכנע בעבור זה כו׳. כי הצדיק אין בטוחים בו שלא יתגאה ויגבה לבו וירום במעשהו כמ״ש אחד מן הצדיקים לתלמידיו (חו״ה שער התשובה פ״ח) אלו לא היה לכם עון. הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העון. אמרו לו ומהו גדול מן העון. אמר להם הגאוה והחונף ע״כ: (ו) טוב אשר תאחוז בזה כו׳. ואמר שם ראשונה אל תהי צדיק הרבה וגו׳ ואל תרשע הרבה וגו׳. כלו׳ שלא תהי׳ צדיק בעיניך ולא רשע בעיניך. אבל טוב שתאחז בזה וגם מזה אל תנח ידך. כדי שתמיד תראה את עצמך כאלו מעשיך שקולים. כי בזה יכנע האדם לאלהיו וישתדל תמיד אחר מעשה טוב להכריע המשקל לטובה: (ז) ושלשה קראם טובה. טובה חכמה עם גבורה כו׳

וכמו

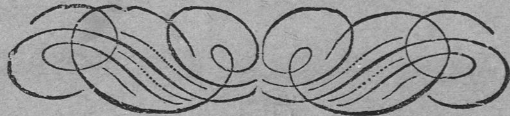
דבר אהוב ונמאס בעתו. ואלה האחד עשר אמנם יעשו אחר לקיחת המזון מהקנין המותר ובמקום אשר נברא לו כאשר בארנו. ואחרי שקרבתי השער הזה ככל מה שיכולתי מדרכי הקירוב, אומר. כי כל הספר איננו מועיל (ח) כי אם לזכות הלב וכונת תקונו. כמו שאמר (איוב י״א) אם אתה הכינות לבך. ואמר החכם. בכל לבי דרשתיך בלבי צפנתי אמרתך (תהלים קי״ט). וראוי שיזכו הלבבות ויכנעו לשם אלהינו יתברך, וכמו שאמר (מ״ב כ״ב) יען רך לבבך ותכנע מפני יי בשמעך אשר דברתי על המקום הזה וגו׳. (ט) הלא תראה כי הנאכל והנשתה והנראה והנשמע עושים עם כונת הלב יותר ממה שעושים בלעדיה: ואשאל מהאל יתברך ישימנו מן המאמינים, ולא מן התועים. וישים בלבנו אהבתו ויראתו, כדי שנזכה לחיי העולם הזה ולחיי העולם הבא:

תם ונשלם ספר האמונות · ת״ל מגלה צפונות:

שביל האמונה

וכמו שנתבאר: (ח) כ״א לזכות הלב וכוונת תיקונו. ר״ל שלא יועיל זה הספר כ״א למי שיזכך לבו ויכוון בקריאתו אותו למצוא תיקון לנפשו: (ט) הלא תראה כי הנאכל והנשתה כו׳. כי גם אלה העשיה פעולתן ביתר עוז אם יכוון האדם את לבו אליהן. ממה שיפעלו בעשות אותם האדם מבלי כוונת הלב. וכש״כ בעניינים הנפשיים שאם יעשה אותם האדם מבלי כוונת הלב. תהיה תועלתה נחסר ממנו בלי ספק והאל ית׳ ישימנו מן המאמינים המכוונים את לבם ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים ולא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. ונעשה פרי למעלה ושורש למטה אכי״ר:

תם ונשלם

אמרתי להעתיק פה מכתב אחד קודש משאת הבעש"ט נבג"מ לאא"ז הר"ר משה קיטובר זללה"ה תשובה על מה שכתב לו שיסע לרפאות את הילד אשר חלה אצל אחיו הר"ר חיים מ"מ בהארידענקא ומעבר המכתב מלמעלה היה כתוב בזה הלשון :

הנהו אימורין קרבין ונתהין לגבוה משלחן גבוה קא זכי ליה רחמנא ה"ה ידיד המאור הגדול שבה עוז ומגדול כ"י פ"ה ע"ה כ"ש תפארתו מוהר"ר משה נרו יאיר כצאת השמש בגבורתו מק' שלושב לק' קיטוב יע"א :

וזה תורף המכתב עצמו

ב"ה שלמא יסגי להאי גברא רבא ויקירא אשל נטוע להני אשלי רברבי בוצינא דנהורא זים שפכי שמים רימוני ה"ה הרב המאור הגדול מפנתו ברור וזך כשמשא כ"ש תפארתו מוהר"ר משה נרו יאיר כשמשא בגבורים :

אתנו החיים והשלום כה יתן וכה יוסיף ה' לכם בפנים שוחקות ובפנים מסבירים לעולמים

הנה נחתי וסלקי ברעותא דמר ודרכתי בקוס ועשה ונהלתי בנחילה לנסוע לק' הארידענקא ותקנתי הדבר על נכון בלביתא דמר וגם אודות השאלה אשר שאלתם וגם מהלאה נחתי ידי ותזרתי אחר הני אורחו ופרחי הנוסעים מן הכרעתם ולגלות למעכ"ת הרמה תשובה על השאלה להבין בנבין ועתה הפעם ידיעתי אותי מוחקר בטעם התדעותת דמר מתרעם עלי אך יגזור אומר ולגלות דברים שבלב ואמי אביב אל לבו לחקור היטב ואשיב אל לבו להבין חורפי דבר ויקיים ואל יחוש מהדבר היוצא מן הטן יקח מר ויכתוש היטב העלים דק ויתן במים ויבשל היטב כ"ל פריען ויתן לוקיר בו מעט מזעיר והדבר אינו מתאים ומשלשל אך ורק מחזיק את המוח ומשמח את הלב לעבודת ה' ב"ה וזה לשתות בכל בוקר אליבא ריקנא וכל זה לעשות בכל בוקר עד כלות נזה אכייס בשים שלום הכ"ד ישראל בהר"ר אליעזר מטלוסט :

ב"ה

הזה הרב המופלג נתורה חו"כ וו"ח מוס' ישראל הלוי קיטובר נ"י הביא בידו פירושו הנקרא שביל האמונה אשר פעל ועשה על ספר האמונות והדעות מרבינו סעדי' גאון ז"ל. וידעתי את האיש הזה כי שוקד הוא על דלתי הסיר' מנעוריו . וידיו רב לו בכל חכמה ומדע . ובטחוני כי לא יצא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו ובפרט כי כבוד אאמו"ר הה"ק שליט"א נוה לו לרשום בשם כבוד קדשו . שכאשר יה"ה נגמר בדפוס יקח גם כבודו הרמה ספר לעצמו · ולזאת אמרתי גם ידי תכון עמו לקחת ממנו ספר אחד ומהראוי לכל אחב"י להחזיק ידו למען יוגדל תורה ויאדיר :

דברי הבא על החתום יום ב' י"ט אייר שנת חיים לישראל לפ"ק

נאום מנחם נחום באאמו"ר הה"ק שליט"א פה"ק טוריסק יע"א